

ΝΕΟΣ
ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΠΗ ΤΩΙ ΚΑΠΟΔΑΙΣΤΡΙΑΚΩΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΙ

*Ἦξιώθη τοῦ Ζαππείου βραβείου ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις Συλλόγου
πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.*

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1913

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ Ι' — 30 'Ιουνίου 1913. — ΤΕΥΧΟΣ Α' - Β'.

ΤΟ ΕΝ ΡΩΜΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ

(COLLEGIO GRECO)

ΚΑΙ ΟΙ ΕΝ ΤΩ ΑΡΧΕΙΩ ΑΥΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ

Γνωστότατον εἶνε τὸ περιώνυμον ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῇ ὁδῷ Βαβουίνου 149, Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τὸ ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου ΙΓ' τῷ 1577¹. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸ παπικὸν τοῦτο κολλέγιον ἐξεπλήρωσε τὸν προορισμὸν αὐτοῦ τὸν καθοριζόμενον ἐν τῇ ἀπὸ 13 'Ιανουαρίου 1577 βούλλῃ τοῦ ἰδρυτοῦ. Συνωδᾷ πρὸς ταύτην ὁ ἄλλοτέ ποτε ἔνδοξος ἑλληνικὸς λαὸς ἐστερήθη ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας οὐ μόνον τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιστήμης. Λυσιτελέστατον δὲ μέσον πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ λαοῦ τούτου ἀπὸ τοῦ σκότους τῆς ἀμαθείας ἐθεωρήθη ἢ ἐν τῇ αἰωνίῳ πόλει ἰδρυσις κολλεγίου, ἐν ᾧ νάνατρέφονται παῖδες ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἢ ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ παροικιῶν καὶ διδάσκωνται περὶ τε τὴν ἄλλην παιδείαν καὶ μάλιστα τὴν θεολογικὴν. Πράγματι ἢ ἐκ καρδιναλίων ἐπιτροπεία, εἰς ἣν εἶχεν ἀνατεθῆ ὑπὸ τοῦ πάπα ἢ μελέτη τοῦ ζητήματος περὶ τοῦ ἀρίστου τρόπου τῆς θρησκευτικῆς

¹ Ἴδε περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κολλεγίου τούτου *P. Raymond Netzhammer* Das griechische Kolleg in Rom. Separatabdruck aus der «Kathol. Kirchenzeitung». Ἐν Σαλτσβούργῳ 1905. — *D. Placide de Meester*, professeur au Collège grec de Rome, Le collège pontifical grec de Rome. Extrait de *La Semaine de Rome*, Rome, Collège grec, 1910. Ἡ δ' ἐν τῷ Ἑλληνομνήμονι τοῦ Α. Μουστοξύδου σ. 230 κ. ἑ. πραγματεία «τὸ ἐν Ῥώμῃ ἑλληνικὸν γυμνάσιον» ἀναφέρεται εἰς ἀρχαιότερον ἴδρυμα τοῦ πάπα Λέοντος Ι', ἱκλικόν περὶ τὰ 1520.

καὶ γραμματικῆς ἀνυψώσεως τῆς δουλευούσης Ἑλλάδος, ἀφωρμάτο ἀπὸ τῆς ιδέας, ὅτι οἱ προϊστάμενοι τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας εἶχον ἀποστήσει τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἀπὸ τῆς τελείας ἀληθείας τῆς καθολικῆς πίστεως καὶ ἀπὸ τῆς ἐνότητος τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἀναγέννησις τῆς παρὰ τοῖς Ἑλλησι παιδείας ἔδει νὰ συμβαδίσῃ μετὰ τῆς ἐν τῷ πνεύματι τοῦ καθολικοῦ δόγματος θεολογικῆς μορφώσεως αὐτῶν. Διὸ βλέπομεν τοὺς ἐξ Ἑλλάδος μαθητὰς καὶ διδασκάλους τοῦ κολλεγίου τούτου, τοὺς ἀπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτοῦ πάπα Γρηγορίου ΙΓ' λεγομένους Γρηγοριάδας, συνδυάζοντας ἀληθῶς ἐξαιρετὸν παιδείαν καὶ τὴν τήρησιν τῶν πατρίων τύπων τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λειτουργίας μετὰ τῆς εἰς τὸν πάπαν ἀφοσιώσεως. Τοιοῦτοι δ' εἰς τὸν καθολικισμὸν στοιχοῦντες Ἕλληνες λόγιοι, ἀναποσπάστως συνδεδεμένοι μετὰ τῆς ἱστορίας τοῦ κολλεγίου, ἀνεδείχθησαν ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς τουρκοκρατίας ἄνδρες οἵτι οὗτοι ὁ Κερκυραῖος Πέτρος Ἀρκούδιος, οἱ Χίτι Λέων Ἀλλάτιος καὶ Ἀνδρέας Ρέντιος, οἱ Ἄνδριοι Νικόλαος Ἀλεμάννος (Alemanni) καὶ Ἰωάννης Πάμφιλος, οἱ Κύπριοι ἀδελφοὶ Ἰλαρίων καὶ Ἰερώνυμος οἱ Κιγάλοι, ὁ Μακεδὼν ἐκ Βερροίας Ἰωάννης Κωττούνιος ὁ ἔπειτα ἐν Παταύῳ δρῆσας¹ καὶ οἱ Κρήτες Ἰωάννης Καρυόφυλλος καὶ Νικόλαος Παπαδόπουλος ὁ Κομνηνὸς, Νεόφυτος Ροδινὸς ὁ Σιναίτης², Φραγκῖσκος Κόκκος ὁ Νάξιος, Δημήτριος Φαληρεὺς ὁ Κωνσταντινουπολίτης καὶ ἄλλοι³.

¹ Ἴδε περὶ αὐτοῦ Νέον Ἑλληνομνήμων Τόμ. Α' σ. 371 κ. ἑ.

² Ο Νεόφυτος Ροδινὸς ἐχρησίμευσε καὶ ὡς ἀπόστολος τῆς καθολικῆς προπαγάνδας εἰς τὴν Χειμάρραν Ἴδε Bessarione Τόμ. ΙΕ' (1911) σ. 448 κ. ἑ.

³ P. Rodotà Dell'origine, progresso e stato presente del rito greco in Italia. Ἐν Ῥώμῃ. 1768 Τόμ. Γ' σ. 161 κ. ἑ. — Σάθα Νεοελληνικὴ φιλολογία σ. 227 κ. ἑ. καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις περὶ τῶν ἀνω ἀνδρῶν ἀρθροῖς. — Em. Legrand Bibliographie hellénique aux XVe et XVIe siècles. Τόμ. Α' σ. OLI κ. ἑ. — Placide de Meester Le collège pontifical grec de Rome σ. 45 κ. ἑ. Περὶ τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐν Ῥώμῃ κολλεγίου ὑπάρχει ἀκόμη ἀνέκδοτον ὑλικὸν ἐν τε τῷ ἀρχεῖῳ αὐτοῦ τοῦ κολλεγίου, καί περ πλείστων ἐγγράφων αὐτοῦ ἀπολεσθέντων μάλιστα ἐν ἔτει 1895, καὶ ἐν διαφόροις ἄλλαις βιβλιοθήκαις καὶ ἀρχείοις. Οὕτως ἐν μὲν τῷ Μαρ-

Τοιοῦτου φυτωρίου ἑλληνικῆς παιδείας ἢ βιβλιοθήκη, περιλαμβάνουσα νῦν περὶ τοὺς ἑπτακισχιλίους τόμους, εἰκὸς ἦτο,

κιανῶ Cl. II κώδ. 92 περιέχονται ἐπιστολαὶ alumnorum Collegii Graecorum Gregoriani quod est Romae, Theodori Rhentii κτλ., ἐν δὲ τῷ τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης Νανιανῶ κώδικι CXV Epistolae alumnorum collegii Graecorum Gregoriani (Γρηγοριάδαι τῷ καρδινάλιῳ Καράφῃ) ἐν αἷς καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Ρέντιου πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ πάπα Εὐγενίου ΙΓ' καρδινάλιον Σιρλέτον (*Al. Mingarelli Graeci codices manuscripti apud Nanios patrios Venetos asservati. Ἐν Βονωνίᾳ. 1784 σ. 235*). Ἐν τῷ κώδικι K 17 τῆς ἐν Ῥώμῃ Vallicolliana περιλαμβάνονται *Collectanea de rebus Graecorum et illorum Collegio a Gregorio XIII fundato (E. Martini Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane Τόμ. Β' σ. 195)*. Ἐν δὲ κώδικι τῆς Δημοτικῆς βιβλιοθήκης (Biblioteca Comunale) τοῦ Savignano τῆς ἰταλικῆς Ῥωμανίας εὑρηται ἐπιστολὴ τοῦ Ρέντιου πρὸς Ἰωάννην Ζυγομαλᾶν, ὁῦτος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας (*Mazzatinti Inventario dei manoscritti delle biblioteche d'Italia Τόμ. Α' σ. 92*). Τοῦ Θεοδώρου Ρέντιου ἐπιστολαὶ δεκαπέντε, ἂν ἡ πρώτη πρὸς τὸν καρδινάλιον Σιρλέτον, περιέγει ἢ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου Ἀρλεϊανὸς κώδιξ 5654 ([Nares] Catalogue of the Harleian manuscripts. Ἐν Λονδίῳ. 1810. Τόμ. Γ' σ. 285), μίαν δ' ἐπιστολὴν τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ πρὸς αὐτὸν περιλαμβάνει ὁ τῆς βατικανικῆς βιβλιοθήκης Ὀττοβονιανὸς κώδ. 75 ἐν φ. 151⁶ (*Feron-Battaglini Codices manuscripti graeci Ottoboniani Bibliothecae Vaticanae. Ἐν Ῥώμῃ. 1893 σ. 17*). Σημειωτέον δὲ καὶ ὅτι ὁ ὑπ' ἀρ. CCCLX κώδιξ τῆς ἐν Μονάχῳ βιβλιοθήκης ἀνήκει κατασημεῖωμα τῆς 20 Δεκεμβρίου 1579 εἰς τὸν Θεόδωρον Ρέντιον (*Hardt Catalogus codicum manuscriptorum graecorum bibliothecae regiae Bavariae Τόμ. Δ' σ. 45*), οὗ τὴν ἐν Ταυρίῳ διατριβὴν μαθητόμενος ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος (Αὐτοῦ σ. 44).

Παρατεθῆσσαν δ' ἐνταῦθα καὶ τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ αὐτοῦ κολλεγίου σημεῖώματα, ἐκγραφήντα μὲν ὑπ' ἐμοῦ τῷ 1875 ἐκ τοῦ κώδικος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ βιβλιοθήκης Magliabechiana Cl. 8 cod. 27 φ. 157⁶, γεγραμμένα δὲ τῇ 10 Ἰουλίου 1612 ἔ. ν. ὑπὸ τοῦ Φλωρεντίνου πατριχίου Ἰερωνύμου Σουμμαρίου (Sommaria).

Il collegio de Greci ordinato da Gregorio 13 ha circa $\frac{m}{8}$ d'entrata, nondimeno ha un poco di debito

Nò, è, protettore Giustiniano, prima fu S^{to} Severina.

Vi stanno da 4 padri domenicani il rettore, il confessore, et un theologo, et un filosofo.

Vi se legge latino, filosofia, e theologia.

Vi sono da 30 alumni tutti greci, o siciliani di stirpe greca.

Ci, è, disordine introdotto, che come escono dal collegio, dovrieno andare in Grecia, et così, è, l'instituto, et il giuramento et ne va pocchissimi o niuno.

Ci erano prima i Gesuiti a governo, et per ora i Somaschini.

Dicono ogni domenica la messa greca senza ministri, se bene cantata, dura un hora et mezza et ci va il vescovo di Giurgento greco, il quale, è titolare, perchè la chiesa greca fa come la latina che fa i vescovi in partibus, se bene non possiede i vescovadi.

ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ στερῆται ἑλληνικῶν κωδίκων, οἵτινες φυλάσσονται νῦν ἐν τῷ ἀρχεῖῳ. Διὸ ἤδη τῷ 1898, διατρίψας ἐν Ῥώμῃ, ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ ἐρευνήσω τὰ κατ' αὐτούς. Μετὰ πολλῆς δὲ προθυμίας ὁ τότε διευθύνων τὰ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ κολλεγίου Βενεδικτίνος πατὴρ καὶ καθηγητῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐν αὐτῷ Οὐγὼν Gaisser, γνωστός ἐκ τῶν περὶ τῆς βυζαντιακῆς μουσικῆς μελετῶν αὐτοῦ, ἐπέδειξέ μοι τοὺς ἐν τῷ κολλεγίῳ ἑλληνικοὺς κώδικας καὶ μοι ἐπέτρεψε τὴν καταγραφὴν αὐτῶν, ἤδη τὸ πρῶτον κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα μελετηθέντων ὑπὸ τοῦ περιφανοῦς βιβλιοθηκαρίου τοῦ Βατικανοῦ, τοῦ καρδινάλιου Ἀγγέλου Μαί, οὗ καὶ περιεσώζοντο ἔτι βραχύτατά τινα περιγραφικὰ σημειώματα¹. Γνοὺς δὲ μετ' ὀλίγα ἔτη ὁ κ. Gaisser ἐκ τῶν γραφέντων ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμωνι², ὅτι ἐσκόπουν νὰ δημοσιεύσω ἐν αὐτῷ τὸν ὑπ' ἐμοῦ συνταχθέντα κατάλογον τῶν κωδίκων, ἔγραψέ μοι τῇ 14 Μαΐου/6 Ἰουνίου 1904, ὅτι εἶχον μὲν ἐν τῷ μεσάσαντι ἀπὸ τῆς ἐμῆς εἰς τὸ κολλέγιον ἐπισκέψεως ἕξαστεῖ χρόνῳ ἀσχοληθῆ οἱ ἐν αὐτῷ διδάσκοντες πατέρες περὶ τὴν περαιτέραν ἀναγραφὴν τῶν κωδίκων, ἀλλὰ προθύμως ἐπέτρεπον τὴν δημοσίευσιν τοῦ ὑπ' ἐμοῦ συνταχθέντος καταλόγου.

Ἀναβαλὼν δὲ τὴν σκοπούμενην δημοσίευσιν ἐπὶ χρόνον οὐ βραχύν, ἠτύχησα νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ κολλέγιον τὸν Ἰούλιον τοῦ 1911, καὶ ἔτυχον τῆς αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν προθύμου δεξιώσεως ὑπὸ τοῦ τότε διευθύνοντος τὸ ἀρχεῖον, ἐν ᾧ οἱ κώδικες, πατρὸς Ἰωάσαφ Morreau, Βενεδεκτίνου

¹ Περὶ τινῶν τῶν χειρογράφων καὶ ἰγγράφων τοῦ ἀρχείου τοῦ κολλεγίου ἴδε καὶ Battifol Le cabinet des manuscrits du Collège grec ἐν Revue des questions historiques Τόμ. ΜΕ' (1889) σ. 1, 76, 183, 193.—Centralblatt für Bibliothekswesen Τόμ. ΙΒ' (1895) σ. 441 κ. ἑ.—Römische Quartalschrift Τόμ. Β' (1888) σ. 217. Ἐν δὲ τῷ κώδικι Vaticanus graecus 1465 περιλαμβάνεται Index librorum graecorum manuscriptorum qui ex Collegio graeco de Urbe Bibliothecam Vaticanam delati sunt iussu Pauli V. Πρὸς καὶ τὸν Vaticanus latinus 7139. Ἐπιθι Gardthausen Sammlungen und Cataloge griechischer Handschriften. Ἐν Λειψίῳ. 1903 σ. 44.

² Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. Α' σ. 109.

μοναχοῦ τῆς ἐν Ligugé τῆς Γαλλίας μονῆς καὶ καθηγητοῦ ἐν τῷ κολλεγίῳ. Καὶ πάλιν δ' ἔπειτα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1913 ὁμοίων ἔτυχον εὐκολιῶν παρὰ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ κολλεγίου, πατρὸς Σεραφεῖμ Βauer, τοῦ ἀρχαιοφύλακος πατρὸς Ἀλεξάνδρου Ely καὶ τοῦ Βενεδικτίνου πατρὸς Λεοπόλδου Holderried, βιβλιοθηκαρίου. Καρπὸς δὲ τῶν τριῶν τούτων ἐπισκέψεων εἶνε ἡ δημοσιευομένη ἐνταῦθα ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ κολλεγίου ἑλληνικῶν κωδίκων.

1.

Περγ. 0,175 × 0,13 Αἰῶνος XIV.

«Ἐπιμερισμοὶ σὺν θεῷ κατὰ ἀλφάβητον».

Ἔπονται ἄλλα τινὰ γραμματικά.

Ἐν φ. 1^α Ex dono Constantini Bellařcij.

Φύλλα τινὰ παλιμψηστα. Ἡ ἀρχαιοτέρα ἐκκλησιαστικὴ γράφῃ τοῦ 16' αἰῶνος.

Στάχσις παλαιὰ ἐρυθρὰ βυραίνη μεθ' ἀπλῶν ἐπιτυπωμάτων.

2

Περγ. 0,25 × 0,202. Αἰῶνος XII (φ. 145).

Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ Κοσμᾶ Ἱεροσολυμίτου Κανόνες μεθ' ἐρμηνείας καὶ τροπάρια εἰς ἑορτὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ κινήτῃς καὶ ἀκινήτῃς (ἀκέφαλοι).

Ἡ ἐρμηνεία ἔπεται εἰς προηγούμενά μικρὰ τεμάχια τοῦ κειμένου. Τὸ τελευταῖον τετράδιον παλιμψηστον. Ἡ ἀρχαιοτέρα γράφῃ τοῦ 17' αἰῶνος μεγαλογράμματος κατὰ δύο σελίδας. Χάριν ἀναγνώσεως τοῦ κειμένου εἶχε γίνῃ χρῆσις χημικῶν οὐσιῶν, ὑπὸ τοῦ ἄλλοτε βιβλιοθηκαρίου τῆς βατικανικῆς βιβλιοθήκης Ἀγγέλου Μαί, καθ' ἃ

φαίνεται. Ἀλλ' οὐχ ἤττον ἀνάγινώσκονται πλὴν τῶν οὕτως εὐδικριτοτέρων ἀποβάντων χωρίων καὶ ἄλλα ἱκανά. Ἐκ τούτων δὲ καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ΡΟΣ' τῆς λεγούσης ΕΙΣ ΤΟ ΦΥΛΑССΕΙΝ ΕΝ-ΤΟΛΑΣ ὡς καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κεφαλαίου τούτου Τὸ φυλάσσειν ἐντολὰς συνάγεται, ὅτι τὸ παλαιὸν κείμενον τοῦ ἀρχαιοτέρου κώδικος περιεῖχε τὰ Κεφάλαια Ἀντιόχου τοῦ μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ ἀββᾶ Σάββα πρὸς Εὐστάθιον ἡγούμενον μονῆς Ἀτταλίνης. Καὶ φέρει μὲν τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Πατρολογίας Migne τὸν ἀριθμὸν ριδ', ἀλλ' ἡ τάξις τῶν κεφαλαίων τοῦ τε Ἀντιόχου καὶ ἄλλων πατέρων δὲν εἶνε πάντοτε ἡ αὐτὴ ἐν ἅπασιν τοῖς κώδιξιν.

Ἐν ἀρχῇ 8. ἐν δὲ τῷ τέλει 34 φύλλα χαρτῶα.

3.

Βομβ. 0,178 × 0,12. **Αἰῶνος XIV** (φ. 228).

1 (φ. 1^α). «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν **Βασιλείου τοῦ μεγάλου** Ἱστορία ἐκκλησιαστικὴ».

α'. «Περὶ ἐκκλησίας. Τί ἐστὶν ἐκκλησία».

Ἄρχ. Ἐκκλησία ἐστὶ ναὸς θεοῦ.

2 (φ. 23^α). «Συναγωγὴ λέξεων ἐκ τε τῶν ἔξω ποιητῶν καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ποιητῶν τε καὶ διδασκάλων».

Ἄρχῃ τοῦ . . . ἀλφα». Ἄρχ. Ἄαπτος ὁ ἀπροσπέλαστος.

3 (φ. 120^α). «Λέξεις ἑβραϊκαί».

4 (φ. 120^α). Περὶ τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου.

Ἄρχ. Ἄλφα τὸ στοιχεῖον παρὰ τὸ ἀλφω τὸ εὗρίσκω

5 (φ. 122^β). «Τί ἀριθμὸς καὶ τί μέτρον».

Ἐπονται σημειώματα περὶ μιλίου, σταδίου, δακτύλου, πήχειος, βήματος, ὀργυιᾶς κτλ.

6 (φ. 123^α). «Ἐπιστολαὶ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν **Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου** ἃς ἀπέστηλλεν ἐκ τῆς Κουκουσοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν».

7 (φ. 134^α). «**Νικολάου** τοῦ ἀγιωτάτου **πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως** Ἰοήμα πρὸς τὸν πρῶτον τοῦ Ἁγίου ὄρους ὡς τυπικὸν διὰ στίχων.

Ἄρχ. Πολλάκις με ἐβίασας καὶ ἐξέθλιψας, τέκνον.

8 (φ. 140^α). «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν **Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου** Ἐπίγραμμα εἰς τὸν τάφον τοῦ μεγάλου Βασιλείου».

Ἐπονται καὶ ἄλλα ἐπιγράμματα, εἰς ὧν τὸ κείμενον ἔπιται ἱερμηνεῖα **Νικήτα τοῦ Παφλαγόνο** καὶ ἄλλων.

9 (φ. 142^α). »Στίχοι δωδεκασύλλαβοι».

Ἄρχ. Ἀνθρώπε θνητὲ τί φρονεῖς μάτην μέγα

10 (φ. 143^α). «Ἐκ τῶν ἔξω σοφῶν ἀντιρρητικὰ **Μενάνδρου** καὶ **Φιλιστίωνος**.

Ἄρχ. Ὡ γῆρας ἀνθρώποισιν εὐκταῖον κακόν

11 (φ. 145^β). «Ἐκ τῶν διδασκαλιῶν **Στεφάνου** **συγκέλου** καὶ **μητροπολίτου Νικομηδίας** Σίντομος ἐξήγησις καὶ διάγνωσις τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς».

12 (φ. 147^α). «Περὶ βρωσίμων χειρῶν καὶ πρὸς ἐδωδὴν ἐπιτηδεύων».

Ἄρχ. Μωϋσῆς ὁ θεόπτης.

13 (φ. 147^β). «Περὶ τοῦ ὅτι τέσσαρας τροπὰς ἔχει ὁ ἐνιαυτός».

14 (φ. 148^α). «Τοῦ **Χρυσοστόμου** ἐκ τοῦ Εἰς τὸ ἔνδυμα τοῦ ἱερέως».

15 (φ. 148^β). «Εἰδύσις περὶ τῶν θεμελιῶν καὶ κύκλων». Μετα πινάκων. Ἐπιται εὔρεισι πασχαλίων, ἱπακτῶν κτλ.

16 (φ. 153^β). Ὀκτῶ τρόπῃ εἰσὶν τῆς ἀμαρτίας».

17 (φ. 154^α). «Ἐρμηνεῖα τοῦ Πάτερ ἡμῶν».

18 (φ. 155^α). «**Ἰωάννου Κωνσταντινουπόλεως** τοῦ **Νηστευτοῦ** Περὶ ἐξαγορεύσεως».

19 (φ. 167^α). Στίχοι τῶν ἱερῶν ἐπτὰ συνόδων».

Ἄρχ. Ξένον τὸν υἱὸν πατρὸς οὐσίας λέγων.

Ἄρειος ἦτω τῆς τοῦ θεοῦ δόξης ξένος.

20 (φ. 170^β). «Τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κανόν».

21 (φ. 170^β). «Τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου Περὶ τῆς τριημέρου Χριστοῦ ἀναστάσεως».

22 (φ. 171^α). «Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Εἰς τὸν 5' ψαλμόν».

23 (φ. 175^α). «**Μεθοδίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως** Διάταξις περὶ τῶν ἀρνησαμένων διαφόρῳ τρόπῳ καὶ ἡλικίᾳ».

24 (φ. 176^α). Ὁρθογραφικὰ ἀνεπίγραφα κατ' ἀλφάβητον.

*Ἀρχ. [Αἰδοῖα] τὰ μόρια τοῦ ἀνδρός καὶ τὰ βδψ. Αἰδέσιμος τὸ δὲ ψιλὸν καὶ τὸ σ. ἰ Αἰθῆρ τὸ θηρῆ.

Γέγραπται ἄλλη χειρὶ.

25 (φ. 190^β). Γραμματικαὶ παρατηρήσεις.

26 (φ. 194^α) «Ἐκ τοῦ τεχνικοῦ **Διονύσου**».

*Ἀρχ. Προςφθίαι εἰσὶ δέκα ὄξεϊα / βαρεῖα . περισπωμένη — μακρὰ —

27 (φ. 196^β). «Τοῦ **Χοιροβοσκίου**...».

28 (φ. 198^β). «Τοῦ ἁγίου **Ἐπιφανίου**» Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν».

*Ἄλλη χειρὶ, διαγεγραμμένα.

29 (φ. 199^α). Ἀκέφαλος πραγματεία.

*Ἀρχ. ... θη τῷ σώματι ἢ ψυχῇ· ἔστι δὲ πολλῆς οὐ μόνον ἀνοίας ἀλλὰ καὶ ἀτοπίας μεστὸς ὁ λόγος. Τίλ. ἐπεὶ περ ἦν ἄλλος Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου ἐκ τῶν δώδεκα.

*Ἄλλη χειρὶ, τῇ αὐτῇ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ κώδικος.

30 (φ. 217^α). «**Ἐπιφανίου** ἐκ τῶν Παναρίων».

*Ἀρχ. Ὁ Ἰωσήφ ἀδελφὸς ἦν τοῦ Κλοπᾶ Τίλ. (κολ.) ἐκείνην λέγομεν ἦν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν παρέ... .

Ἐν ἀρχῇ φ. I-IV ἄγραφα, ὡς καὶ τὰ ἐν τέλει φ. 222^α-228^β, εἰς ἃ ἐνεγράφησαν πλὴν ἀσήμεων δοκιμῶν κονδυλίου τὰ κατωτέρω μεταγενέστερα σημειώματα. Ἐν φ. III^α χειρὶ μεταγενεστέρᾳ· † αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν τοῦδ. Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

Ἐν φ. III^β.

† θελ ἢ παγανίνα ἄσπρα 55

† θελ ἢ μιλο~~α~~ ἄσπρα 200

† θελ ὁ θοδωσις ἄσπρα 450

† θελ ὁ μάστρωιάννης ὁ τζίστρις ἄσπρα 500.

† θελ με ὁ μαστρογιωργίς ἄσπρα 900

2105 (ἐκ τοῦ τὸ πρῶτον

γραφεντος 2155).

Ἐν φ. IV^α σημείωμα ἀραβιστί.

Ἐν φ. 227^β. «Πρόλογος ἐπιστολῆς ἀμοιρᾶ πρὸς τὸν βασιλεῦς, ἔχων ὅλος ὡδε Τῆς ἀνωτάτης τιμῆς ἠξιομένε, φυσικὴ πηγὴ καὶ ρίζα τῆς βασιλείας, δοτήρ τε καὶ αὔξισις τῶν ἐπιγείων ἀπάντων ἀρχῶν καὶ ἀξιωματῶν καὶ ὑψηλότατε βασιλεῦ τῶν Ῥωμαίων πάντων κάμοι λίαν διαυγέστατον, ἀκριβέστατον, ὑπερήδιστον καὶ περιπόθητον πατέρα τῆς αὐθεντίας μου, τοῦ νιοῦ τῆς βασιλείας σου τοῦ μεγάλου αὐθεντός καὶ μεγάλου ἀμοιρᾶ (τὸ πρῶτον ἀμοιρᾶ) σουλτάν τοῦ Μεχμέτ πεγλῆ τὸν ἀξιόπρεπον χαιρετισμὸν δεξάσθω ἢ βασιλεία σου παρὰ τῆς βασιλείης μου.

Τὰ κάτωθεν τῆς διορθώσεως αὐθεντεῖ τὸ πρῶτον γραφέντα βασιλεί διαγεγραμμένα.

Ἡ ἑλληνικὴ αὕτη ἐπιστολὴ εἶνε πιθανῶς τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ Α' (1413-1421) μᾶλλον ἢ τοῦ Μωάμεθ Β' (1451-1481). Προςθετέον δ' αὐτῇ εἰς τὰ παρ' ἐμοῦ ἀναγραφόμενα ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι (Τόμ. Ε' σ. 56 κ. ἐ.) ἑλληνικὰ γράμματα σουλτάνων.

Στάχωσις νέα, εἰς ἣν συμπεριελήφθησαν τὰ σωζόμενα τιμάχια τοῦ παλαιοῦ περικαλύμματος, βυραίνου μεθ' ἀπλῶν ἐπιτυπωμάτων.

⊥.

Χαρτ. 0,213 × 0,145 (φ. 289).

1 (φ. 1^α). Πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

2 (φ. 122^α). Φυσιολόγος.

Μετὰ κενῶν χάριν εἰκόνων μὴ γραφειῶν.

3 (φ. 262^α). «Συναξάριον τῶν ευγενικῶν γυναικῶν καὶ τιμιωτάτων ἀρχόντισσων¹».

Ἄρχ. Ἐκ τὴν ἐμὴν διάκρισιν καὶ τρίτον τὴν σοφίαν ἐλπίζω καὶ παρακαλῶ νὰ λάβω τὴν σοφίαν μνήμην καὶ λόγον καὶ σπουδὴν ὀρθῶς νὰ ἐρμηνεύσω ὅτι κανὶς νὰ μὴ εὐρεθῆ εἰς τοῦτο νὰ με ψέξη.

4 (φ. 274^α). Ἀνεπίγραφος Ἐπαινος γυναικῶν.

Ἄρχ. Τώρα θέλω νὰ ἀρχινήσω καὶ καμπώσω νὰ μιλήσω τὰ γυναίκια φυσικὰ καὶ μυράδι ὄκ τὰ κακά. Τάχα εἰς τὰ φυσικά τους ἤγουν εἰς τὰ γνωμικά τους ὅσον ὁ καθεὶς ἡξέρη τριῶν λογίων γυναίκας ἔχει.

Δύο στίχοι συνηνωμένοι ἐν ἐνὶ ἀνὰ σύμπαν τὸ στιχοῦργημα τοῦτο.

Ἐν τέλει ἐρυθροῖς γράμμασιν: Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον ὁ Ἐπαινος τῶν γυναικῶν.

Κωδιξ ἀστάχωτος.

5.

Περγ. 0,17 × 0,13. Αἰῶνος XIII (φ. 11+66).

1 (φ. 1^α). Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις θεολογικαί.

Ἄρχ. διὰ τῆς ἐξῆς ἀκεφάλου ἀποκρίσεως . . . τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ ἀπετοῦμεθα εἰ γὰρ ἔξω τῶν ἀνθρώπων δύο γυναίκας ἔχειν πρόδηλον ὅτι καὶ γυναικὶ δύο ἄνδρες.

Ἐπιτεταί ἐν φ. 1^β «Ἐρώτησις». Ἄρχ. Τί οὖν προγνόστις ἐστὶν ὁ διάβολος καὶ οἱ δαίμοναις καὶ δύνανται εἰπεῖν τὰ μέλλοντα γενέσθαι.

¹ Κακῶς φέρεται πρὸς τῷ *Krumbacher Geschichte der byzantinischen Literatur* σ. 823 (ἐλλ. μεταφρ. Σωτηριάδου Τόμ. Γ' σ. 77) ἡ ἐπιγραφή Συναξίς ευγενικῶν γυναικῶν καὶ ἀρχόντισσων.

2 (φ. 29^α). Ἐφραὶμ Σύρου «Λόγος εἰς τὴν πόρνην τὴν ἀλείψασαν τὸν Κύριον μύρον.

3 (φ. 39^ε). «Ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τῆς παραδώσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν σταυρόν».

Ἄρχ. Δεύρω λοιπὸν υἱέ μου ἀγαπητέ.

4 (φ. 58^ε). Ἰωάννου Χρυσοστόμου Εἰς τὴν Ἀνάληψιν.

Ἄρχ. Φεδρὰ μὲν πᾶσα ἑορτῇ.

5 (φ. 60^α). «Διαφορὰ Πιλάτου ἥτι ἐπιστολὴ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς σεβαστῷ θειοτάτῳ φοβερῷ αὐτοῦ τῷ Τυβερίῳ καίσαρι».

Ἄρχ. Πιλάτος ὁ τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐπαρχίας Ἱερουσαλὴμ ἄρχον.

Ἐν τοῖς παραφύλλοις I, 11^β καὶ 65^β-66^β ἄσημα δοκίμια κονδυλίου. Εἰς δὲ τὸ φ. 1^β παρενεγράφησαν καὶ δύο εὐχαί, ὧν ἡ ἑτέρα μαγική. Τὸ φ. 11^α περιέχει καὶ πίνακα κεφαλαίων.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν τετραδίων σημειοῦται ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ δεξιὰ ἔνω, ἐν δὲ τῷ τέλει ἀριστερὰ κάτω.

Στάχωσις παλαιὰ βυρσίνη ἀπλή μετὰ σωζομένων ἐνίων σιδηρῶν κομβίων, ἀπεσπασμένων χάριν μελετωμένης ἐπισκευῆς τοῦ κώδικος.

6.

Περγ. 0,185 × 0,126. Αἰῶνος XIV (φ. 179).

1 (φ. 1^α). Λόγος ἀκέφαλος.

Ἄρχ. αὐτοῦ πατρὸς βοᾷ Δαβὶδ, ἐκ τοῦ τάγματος τῶν δικαίων Τί γὰρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ.

2 (φ. 15^β). Ἰωάννου Χρυσοστόμου «Ὀμιλία εἰς τὸ ρητόν τοῦ Ἀποστόλου τὸ Πάντες παραστησώμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἕκαστος ὑπὲρ ἑαυτοῦ λόγον δώσει».

3 (φ. 37^β). Τοῦ αὐτοῦ «Ὁμιλία εἰς τοὺς πρωτοπλάστους καὶ εἰς τὸν ὄφιν».

4 (φ. 41^α). «Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τύρονος».

5 (φ. 63^α). **Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας** «Περὶ τοῦ γενομένου θαύματος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀναγινώσκεται δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς ὀρθοδοξίας».

6 (φ. 68^β). **Θεοδώρου Στουδίτου** «Λόγος εἰς τὴν πρόσκύνησιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ».

Ἄρχ. Ἀγαλλιάσθαι καὶ εὐφραίνεσθαι πάντες.

7 (φ. 73^β). **Ἀνδρέου Κρήτης** «Λόγος εἰς τὸν τετραήμερον Λάζαρον».

Ἄρχ. Λάβαρος τὸν παρόντα συνκεκρότησε σύλλογον

8 (φ. 93^α). **Τοῦ αὐτοῦ** «Λόγος εἰς τὴν Κυριακὴν τῶν Βατίων».

Ἄρχ. Χθὲς ἡμᾶς μετὰ τοῦ δεσπότου.

9 (φ. 115^β). **Ἰωάννου Χρυσοστόμου** «Λόγος εἰς τὴν ξηρανθῆσαν σικῆν».

10 (φ. 125^α). **Τοῦ αὐτοῦ** «Λόγος εἰς τὰς δέκα παρθένους».

11 (φ. 131^β). **Ἐφραίμ Σύρου** «Λόγος εἰς τὴν αμαρτωλόν».

Ἄρχ. Πολλῶν τῶν ἁγίων καὶ ὁσίων τοῦ θεοῦ ἀνυμνοῦντων.

12 (φ. 141^α). **Ἰωάννου Χρυσοστόμου** «Εἰς τὴν προδωσίαν τοῦ Ἰουδα»

13 (φ. 160^β). **Ἐπιφανίου Κύπρου** «Εἰς τὴν θεοσώματον ταφήν τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ἀριμανθείας καὶ Νικόδημον καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ Ἄδει τοῦ Κυρίου κατάβασιν μετὰ τὸ σωτήριο πάθος παραδόξως γεγενημένην».

Μένει κολοβός ἐν ταῖς λέξεσιν ἢν φαιδρῶς καὶ πιστῶς ἀποδεξώμεθα μετὰ ἀνε...

Κοσμεῖται ὑπὸ ἐπιτίτλων ἐν ἀρχῇ ἐκάστου λόγου.

Ἡ περγαμηνὴ ἔχει ἐνιαχοῦ ὅπας ὑπερπηδωμένας ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου ἐν τῇ γραφῇ τοῦ κώδικος.

Στάχωσις βυρσίνη ἀπλή.

7.

Χαρτ. 0,21 × 0,135. **Αἰῶνος** XV (σ. 416).

1 (σ. 1^α). «Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ νέου συγγραφεὶς παρὰ **Γρηγορίου** φιλοχρίστου καὶ μαθητοῦ αὐτοῦ».

Κοσμεῖται ὑπὸ κομψῶν ὕδατογραφιῶν.

Ἐν τέλει (σ. 245) τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν θεῶ χάρις οἱ τε ἐντυγχάνοντες καὶ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθαί μοι τῷ τάλα διὰ τοῦ θεοῦ τὴν ἀγάπην, ὅπως ῥυσθῶ τῆς αἰωνίου κολάσεως δι' εὐχῶν τοῦ ὁσίου καὶ θεοφύρου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ νέου οὗ καὶ ὁ βίος οὗτος ἀμήν.

2 (σ. 247). «**Τοῦ ἱερομονάχου Παΐσιου ἐπισκόπου Προύσης** Περὶ κρίσεως».

3 (σ. 245). «Ἐκ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ τοῦ **Σολομώντος**».

Ἑρμηνεῖα ἐπομένη ἐκάστοτε εἰς μικρὸν τεμάχιον τοῦ κειμένου.

Τελευτᾶ κολοβός ἐν σ. 293 διὰ τῶν λέξεων οἱ ὑψηλοὶ ἄγγελοι ἐφορῶσι καὶ οἱ ἐτι τούτων ὑψηλότεροι ἀρχάγγελοι καὶ ἐτι οἱ ἀνώτεροι...

4 (σ. 294). «Ἡ κοίμησις τῆς Θεοτόκου».

Λειτουργικά.

5 (σ. 324). «Ἐποφειλομένη πρὸς θεὸν αἰτήσιος εὐχαριστία καθ' ἣν ἡμέραν παρελάβομεν τὴν τοῦ θεοῦ ἁγίαν ἐκκλησίαν σὺν ἀποδείξει τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων καὶ καταστροφή τῶν τῆς ἀσεβείας δυσσεβημάτων. Ἀναγινώσκεται δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς ὀρθοδοξίας».

6 (σ. 350). «Εὐλογεῖ ὁ ἱερεὺς· Τρισάγιον· Παναγία τριάς πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς. Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία. Κύριε ἐλέησον εἶ'. Τὸ δεῦτε προσκυνήσωμεν. Ψαλμὸς εἶ' Ἴνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη.

7 (σ. 392). «Τρισάγιον. Παναγία τριάς. Πάτερ ἡμῶν. Κύριε ἐλέησον εἶ'. Δεῦτε προσκυνήσωμεν γ'. Ψαλμὸς κα' Ὁ θεὸς ὁ θεός μου πρόσχες μοι ἵνα τί ἐγκατέλιπες με».

Παλαιὰ ἀρίθμησις κατα σελίδας μέχρι τινός, συμπληρωθεῖσα ἐν νεωτέροις χρόνοις.

Αἱ σ. 350 καὶ 351 ἄγραφοι.

8.

Χαρτ. 0,225 × 0,115. Αἰῶνος XV (φ. 603).

Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου Ποιήματα.

Μεθ' ἐρμηνείας διαστιχου, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐν τῇ ᾠφ.

Ἄρχ. (ἀκέφ.).

Καὶ γὰρ θῆρες τὲ καὶ ἄγριον οἶδμα θαλάσσης καὶ δῆρις στονόεσσα καὶ αἰθομένου πύρδος ὄρμη.

Ἐν τέλει· Τέλος εἰληφέν ἡ πυκτὶς ἡ παροῦσα.

Τὰ φ. 600-603 ἄγραφα.

Ἐν τέλει τοῦ κώδικος φύλλον μικροῦ σχήματος (0,157 × 0,105),

ἄλλη χειρὶ γεγραμμένον, ἐν ᾧ

α') «Στίχοι πρὸς τὸν σοφώτατον διδάσκαλον κῦρ Ἰωάννην τὸν Σαίτην» ἔχοντες ὡδε·

Δόξη τιμῇ στέψωμεν τὸν κηδεμόνα,
ἐρασταὶ τῆς γνώσεως γέννησθε θ' ὅπως
τὸ κῦδος Κυδωνίας, καὶ πάσης νήσου,
καθηγητὴν Ἰωάννην τε Σαίτην
καὶ φωτεργάτην πάσης τῆς ἀφ' ἡλίου.

β') «Στίχοι πρὸς κήρυκα Μιχαὴλ Βοτανειάτην», ἔχοντες ὡδε

Οἱ τὸν Μιχαὴλ κήρυκα Κυδωνίας
βουλόμενοι· νῦν σπεύσατ' ἐν τῇ πλατείᾳ

ἰδεῖ ἀριστῶ λέξιν βοῶντα τάχει
ἐν ἄμβων' ἱστάμενον λόγον τὸν θεῖον.
δι' οὗ μέροπας, ἀνάγει πρὸς τὴν ἄνω
Ἱερουσαλήμ, πόλιν ἡτοιμασμένην·

† Νικολ' ἱερέως τοῦ Λικινίου τοῦ ἐκ Μονεμβασίας· ~
Στάχσις νέα μετὰ περικαλύμματος λευκῆς περγαμηνῆς.

9.

Χαρτ. 0,227 × 0,153. Αἰῶνος XIV (φ. A, B + 259)

1 (φ. A^a) *Γρηγορίου Κεραμέως Ὁμιλῖαι.*

Τὰ φ. A καὶ B συνίστανται ἐκ τεμαχίων συγκολληθέντων διὰ διαφανοῦς γάζης κατὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ κώδικος. Τὸ δὲ φ. 1^a ἔχει ἀκέφαλον συνέχειαν.

2 (φ. 18^a). «... καὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου καὶ εὔρεσις τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ».

Ἄρχ. Ἐτους διὰκοσιοστοῦ τριακοστοῦ τρίτου μετὰ τὴν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνοδὸν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

3 (φ. 24^a). *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ* Εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν.

4 (φ. 36^a). «Βίος καὶ πολιτεία Παύλου τοῦ Θηβαίου».

5 (φ. 41^a). «Διήγησις Παύλου τινὸς ἀγροίκου γεωργοῦ».

Ἄρχ. Διήγησάτο ἡμῖν Κρόνιος καὶ Ἰέραξ μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ τοῦ ἀββᾶ Ἀντιονίου.

6 (φ. 43^a). Περὶ τοῦ ἀββᾶ Ἀρσενίου.

Ἐπονται ἄλλαι διηγήσεις ἐκ τοῦ Γεροντικοῦ.

7 (φ. 56^a). *Ἐπιφανίου Κύπρου* Εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ Κυρίου.

8 (φ. 73^a). *Ἰωάννου Χρυσοστόμου* Εἰς τὴν ξηρανθεῖσαν συκῆν.

- 9 (φ. 80^β). **Τοῦ αὐτοῦ** «Εἰς τὰς δέκα παρθένους».
- 10 (φ. 87^α). **Τοῦ αὐτοῦ** «Εἰς τὴν πόρνην καὶ εἰς τὸ μύρον τῆ ἀγία καὶ μεγάλη Τετράδη».
- 11 (φ. 97^β). **Τοῦ αὐτοῦ** Εἰς τὸ θεῖον καὶ μυστικὸν δεῖπνον τοῦ Σωτῆρος.
- 12 (φ. 114^α). **Τοῦ αὐτοῦ** «Λόγος τῆ ἀγία καὶ μεγάλη Παρασκευή».
- ***Αρχ.** Πρὸς ὑψηλωτάτην ἡμῖν ἀναδραμῶν ὁ λόγος περι-
οπὴν.
- 13 (φ. 130^α). **Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως** Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον «ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ τριε-
τίζουσα».
- 14 (φ. 135^β). **Ἐπιφανίου Κύπρου** Εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ Κυρίου.
- 15 (φ. 148^β). **Ἐφραὶμ Σύρου** «Λόγος εἰς τὸν πάγκαλον Ἰώσήφ».
- 16 (φ. 164^α). **Ἰωάννου Χρυσοστόμου** Εἰς τὸν πολυά-
θλον Ἰώβ.
- 17 (φ. 176^β). **Τοῦ αὐτοῦ** Ἐγκώμιον εἰς Ἀνδρέαν τὸν ἀπόστολον.
- 18 (φ. 180^β). **Τοῦ αὐτοῦ** Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν.
- ***Αρχ.** Πάλιν χαρὰς εὐαγγέλια πάλιν ἐλευθερίας μηνύ-
ματα.
- 19 (φ. 184^α). **Τοῦ αὐτοῦ** Λόγος εἰς τὸ νέον ἔτος.
- ***Αρχ.** Θαυμασταὶ τῶν ὀρθοδόξων αἱ παιηγεῖραις.
- 20 (φ. 186^α). «**Παντολέοντος πρεσβυτέρου** τῶν Βυ-
ζαντινῶν Λόγος εἰς τὴν ὑψωσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ».
- 21 (φ. 189^β). **Βασιλείου τοῦ μεγάλου** «Λόγος περὶ τῆς χειρὸς τῆς γραφῆσης ἐν χάρτι τὰς ἀμαρτίας αὐτῆς».
- ***Αρχ.** Γνῆ τὶς πλοῦτω καὶ εὐγενία κωμῶσα.

- 22 (φ. 191^β). «Ἐπιστολὴ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ συγραφήσα παρὰ **πατριάρχου Ἱερωσολίμων**».
- ***Αρχ.** Ὁ λίθος ὁ πεσὼν παρὰ Κυρίου μικρὸς μὲν τὸ μεί-
κος φοβερός μὲν τὸ βάρος
- 23 (φ. 196^α). «Πράξεις καὶ μαρτύριον τῶν ἁγίων Ἀπο-
στόλων Πέτρου καὶ Παύλου».
- ***Αρχ.** Ἐν ταῖς ἡμέρας ἐκίνες ἐγένετω εἰσελθεῖν τοὺς κο-
ρυφαίους τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου ἐν τῇ με-
γαλόπολι Ρώμῃ.
- 24 (φ. 202^β). «**Σοφίας Σολομῶντος** 10^β Δαβίδ».
- 25 (φ. 219^α). **Ἀναστασίου τοῦ Σινᾶ ὄρους πατρι-
άρχου** Περὶ τῶν τριῶν νήσων.
- 26 (φ. 220^α). «Περὶ νηστιῶν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων».
- 27 (φ. 220^β). «Περὶ θανάτου».
- 28 (φ. 221^α). **Βασιλείου τοῦ μεγάλου** ἀπόσπασμα
*Ἐπονται ἀποσπάσματα ἄλλων πατέρων.
- 29 (φ. 230^α). «Ὁ λόγος **Σιράχ** υἱοῦ».
- Μετὰ τὸν Πρόλογον ἐν φ. 230^β «**Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ**».
- Ἐν δὲ φ. 232^β «Προσευχὴ **Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ**».
- 30 (φ. 233^α). «Κεφάλαια τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ».
- Ἐρμηνεῖαι πατέρων, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν τῇ ᾠξ.
- 31 (φ. 251^β). «Ἄρχὴ ἐξήγησις τὰς παρημίας τοῦ **Σο-
λομῶντος**».
- Ὁμοίως ἐρμηνεῖαι πατέρων, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν τῇ ᾠξ, μένουσαι
κολοβαί.
- Ὁ κῶδιξ ἔχει καὶ παλαιὰν ἀρίθμησιν φύλλων σξγ'.
- Στάχωσις νέα μετὰ περικαλύμματος λευκῆς περιγαμνηῆς

10.

- Βομβ.** 0,245 × 0,165. **Αἰῶνος XIII** (φ. 192).
- 1 (φ. 1^α). **Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου** Ὁμιλίαι.
Πρώτη ἢ Περὶ παρθενίας

2 (φ. 129^α). «Βίος καὶ πολιτεία... Ἰωάννου τοῦ Χρυσόμοιου».

Ἄρχ. Καὶ πάντων μὲν τῶν κατὰ θεὸν πολιτευσαμένων
Τὸ τέλος κολοβόν.

Φέρει παλαιὸν ἀριθμὸν ΙΧ.

Ἐν φ. 1^α ἡ ὑπογραφή *Α Μαι*. Τοῦ αὐτοῦ δέ τινα σημειώματα
καὶ ἀλλαγῆ τοῦ κώδικος.

Στάχωσις παλαιὰ ἐκ ξύλου περιβεβλημένου βύρσαν μεθ' ἀπλῶν
ἐπιτυπωμάτων καὶ ἤλων.

11.

Χαρτ. 0,242 × 0,175. *Αἰῶνος XV* (φ. 47').

1 (φ. 1^α). [*Μανουὴλ Παλαιολόγου*] «Τοῖς ὀσιωτάτοις
ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι Δαυίδ... ἐκ
προοιμίων τὸ γράμμα θατέρω δοκεῖ πέμπεσθαι».

Ἄρχ. Χρόνον.

2 (φ. 9^β). «Τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ φιλοχρίστου βασιλέως
Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πνευματικόν
ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν μετὰ τὸ βραῖσαι τῆς δεινῶς κατασκη-
ψάσης αὐτῷ χαλεπωτάτης νόσου».

3 (φ. 9^α). [*Τοῦ αὐτοῦ*] «Τοῖς αὐτοῖς ὀσιωτάτοις ἐν ἱε-
ρομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι».

Ἄρχ. Οἶδα βραδύτερον τῶν ὑμετέρων.

4 (φ. 16^α). [*Τοῦ αὐτοῦ*] «Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὴν
ὑπεραγίαν ἡμῶν δέσποιναν Θεοτόκον ὑπὲρ τῶν νῦν περιστά-
σεων».

Ἐκδίδεται ὑπὸ *Αιμίλιου Legrand* (*Lettres de l'empereur
Manuel Paléologue*. Ἐν Παρισίοις. 1893 σ. 94 κ. ἑ.).

5 (φ. 17^α). «*Δημητρίου τοῦ Χρυσολοῦ* πρὸς τινα
Ἀντώνιον Δεάσκουλι ἀποροῦντα ὡς ἐπειδὴ τὸ ὄν κρεῖττον τοῦ

μὴ ὄντος πῶς ὁ Κύριος εἶρηκε περὶ τοῦ Ἰούδα ὅτι καλὸν
ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη».

Στάχωσις νέα.

12.

Περγ. 0,26 × 0,17. *Αἰῶνος XIII*.

Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ Ἐξηγήσεις κανόνων.

Ὁ κώδιξ φέρει δύο ἐπιγραφάς, ἃν ἡ μὲν πρώτη ἐν φ. 1^α ἔχει
ὡδε· α' Ἐκθεσις τῆς ἐν τῇ παρούσῃ βίβλῳ συνθήκης τῶν ἱερῶν κανόνων
τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἀλλὰ μὴν καὶ
τῶν μερικῶν ἦτοι τοπικῶν καὶ τῶν παρὰ τινων ἁγίων πατέρων ἰδια-
ζόντως γενομένων κανόνων». Ἡ δὲ δευτέρα ἐπιγραφή, ἐν φ. 2^α, ἔχει
ὡδε· α' Ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ
σεπτῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀλλὰ μὴν
καὶ τῶν τοπικῶν ἦτοι μερικῶν καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων, ποιηθεῖσα
Ἰωάννη μοναχῷ τῷ Ζωναρᾶ τῷ γεγονότι μεγάλῳ δρουγγα-
ρίῳ τῆς βιγλης καὶ πρωτασηκρητῆς».

Προηγῶνται τοῦ ὀγκώδους τούτου περγαμηνοῦ κώδικος 12 φύλλα
χάρτου γεγραμμένα τὸν ιε'· ις' αἰῶνα, περιέχοντα πίνακας καὶ τινα
σημειώματα καὶ δοκίμια κονδυλίου. Ἐν δὲ φ. 9^α α' Διάταξις τῶν
ἁγίων Ἀποστόλων **Πέτρου** καὶ **Παύλου** καὶ ἐν φ. 9^β α' Γίνεις
εἰσὶν οἱ τὴν νηστείαν τοῦ Αὐγούστου παραδεδωκότες».

Ἐν δὲ φ. 11^α κ. ἑ. περιλαμβάνονται τὰ περὶ τῆς μητροπόλεως
Λακεδαιμονίας τὰ ἐν τῷ λεγμένῳ Χρονικῷ τῆς Μονεμβασίας.

Ἄρχ. Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας κυρ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ
πατριαρχοῦντος κυρ Εὐστρατίου. Τέλ. παρακαλοῦμεν καὶ
στέρξαι καὶ ἐπικυρώσαι αὐτά.

Ἴδε περὶ αὐτῶν Νεου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Θ' σ. 245 κ. ἑ.

Στάχωσις παλαιὰ βυρσίνη ἀπλή.

13.

Χαρτ. 0,21 × 0,147. *Αἰῶνος XVI*.

Ὀκτώηχος.

Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Προλόγου ἀκεφάλου. ὡδε· Ὁδὴ Β'. Ἡ δὲ γε

δευτέρα ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Δευτερονομίου ἐμπεριέχεται, περὶ εἰς μετὰ τῶν λοιπῶν ῥόδων ῥηθήσεται . . . Καὶ ἡ τρίτη δὲ

τῶν ῥόδων ὕμνος ἐστὶν πρὸς θεὸν τῆς ἀνοικνῆς τῆς τὸν προφήτην Σαμουὴλ γενναμένης ἢ στεῖρα οὔσα . . .

Ἐν τέλει τοῦ προλόγου (φ. 11^α) Τῆς Ὀκτωήχου τῆς νέας θεῖον τέλος· πόνοι τῶν καὶ θεῶν διδασκάλων **Κ**^α**ο**^α **σ**^α **μ**^α τοῦ θεοῦ σὺν τούτῳ **Μ**^β**η**^γ**τ**^δ**ρ**^δ**ο**^δ**φ**^δ**άν**^δ**ου**^δ **Ἰ**^γ**ω**^γ**άν**^γ**νου**^γ τε καὶ **Ἰ**^δ**ω**^δ**σ**^δ**ή**^δ**φ**^δ τῶν-θεῶν . . .

Ἐν τῷ παραφύλλῳ 1^α τὰδε· ἀφ' 5 Νοεμβρίῳ ἰε ἐστῆλε ὁ αὐθέντης ὁ διδάσκαλος ὁ κ. . . . (διαβεβρωμένα) τὸ παιδίον τοῦ μαστρονικολὸ Πηγνηνοῦ τὸ ἀνίψη καὶ ἔδωκά [του] τὸν Χρισόστομον Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον [καὶ] ἔφερέ μου το ὁ αὐθέντης ὁ ἱατρός.

Καὶ κατωτέρω· † ἀφ' 1^β Ἰουνίου ἰη ἐστῆλε ὁ σύντεκνός μου ὁ πρωτόψάλτης τὴν θυγατέρα τῆς Κριντζοπούλας· τὴν Ἀλεξαντρίνα· καὶ ἐστῆλά του τὸν Πλούταρχον να τον ἰδῆ καὶ πάλι νὰν τὸν ἐστῆλ μαρτ ὁ κυρ Νηκολὸς Κονταρὶς καὶ μαστρομιχαλῆς Κλαπατζάρης ὁ ποῦ τὸ ἐπήρε καὶ ἐπέλ (;).

Στάχωσις ξυλίνη περικεκαλυμμένη διὰ λινουῦ, ἥς λείπει ἑκατέρωθεν τὸ ἤμισυ.

14.

Βομβ. 0,272 × 0,175. **Αἰῶνος XIII** (φ. 607).

Εὐθυμίου Ζυγαβηνοῦ Πανοπλία.

Προηγούνται φύλλα χαρτῶα I-III καὶ 1. Τούτων τὸ III ὡς καὶ τὸ ἐπόμενον I ἄγραφα. Ἐν φ. II χειρὶ XV αἰῶνος πραγματεία Κατὰ Ἀρμενίων. Ἀρχ. Ἐν ταῖς ἱερουργίαις οὐ προσφέρουσιν ἄρτον ὡς ἡμεῖς ἀλλὰ ἄζυμον. Ἐν δὲ φ. 1^β. Hic liber est Georgii Carofilli.

Στάχωσις νεωτέρα τοῦ χρόνου τοῦ κώδικος ἐκ φύλλου παλαιᾶς περγαμηνῆς.

15.

Χαρτ. 0,222 × 0,15. **Αἰῶνος XVIII** (σ. 63-234).

Ματθαίου Βλαστάρεως Νομοκάνων.

Ἀκέφαλος καὶ κολοβός. Ἐν τῷ τελευταίῳ παραφύλλῳ τῆς παλαιᾶς σταχῶσεως προσκεκολλημένον τεμάχιον παλαιότερου χάρτου, ἐφ' οὗ μεγάλοις γράμμασι τὰδε· Μ. λ (= Μηνί) Δεκεμβρίῳ ἰνδ^{ος} ι.

Στάχωσις βυρσίνη μεθ' ἀπλῶν ἐπιτυπωμάτων.

16.

Χαρτ. 0,205 × 0,146. **Αἰῶνος XIV** (φ. 207).

1 (φ. 1^α). Παροιμῖαι **Σολομῶντος**.

Ἑρμηνεῖαι **Ὀλυμπιοδώρου, Ὠριγένους, Εὐαγγερίου, Δεδύμου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Ἐπιφανίου Κόπρου, Ἰππολύτου, Πολυχρονίου** (π^ο χ^ο) καὶ ἄλλων, ἐπιμναι εἰς προηγούμενον μικρὸν τεμάχιον τοῦ κειμένου.

Ἀρχ. (ἀκέφ.) . . . ταιος ἦν βασιλεὺς ὅτι ὁ μὲν τὸ ἑαυτοῦ πανταχόθεν σκοπεῖ

Ἐν τέλει· Τέλος τῆς ἐξηγήσεως τῶν παροιμιῶν.

2 (φ. 25^β). «Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν».

Ὁμοίως.

3 (φ. 32^α). «Παροιμῖαι **Σολομῶντος** βασιλέως Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ».

Κείμενον συνέχες μετὰ παρασελιδίων σχολίων, εἰς ἃ παραπομπὴ διὰ στοιχείων τοῦ ἀλφαβήτου μέχρι τοῦ ρ, ὅτε καὶ πάλιν ἡ ἀρίθμησις τῶν παραπομπῶν ἀρχεται ἐξ ἀρχῆς (α, β, γ), ἀπὸ δὲ τοῦ φ. 56^α κ. ε. καὶ ἄλλα σημεῖα παραπομπῶν.

4 (φ. 60^α). «Ἐκκλησιαστής».

Ἄρχ. Ἐκκλησιαστής φυσιολογίας ἀπτόμενος ἀνακαλύπτει τοῦ παρόντος βίου τὸ μάταιον.

Τὰ παρασελιδία σχολία ἔχουσιν ἄλλα σημεῖα παραπομπῶν καὶ ὄχι γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου.

5 (φ. 70^β). Ἄσμα ἀσμάτων **Σολομῶντος**.

Μεθ' ἑρμηνείας ἐπομένης εἰς τεμάχια τοῦ κειμένου γραφέντα ἀρχῆθεν ἐρυθρὰ, ἀλλὰ νῦν πολλαχοῦ παντελῶς ἐξίτηλα. Τὸ πλεῖστον τῆς ἑρμηνείας ἀπὸ φ. 71^β κ. ἐ. ἐκ τῆς ἐμμέτρου τοῦ **Μεγαλήλ Ψελλοῦ** τῆς ἀρχομένης διὰ τοῦ στίχου

Ἐπεὶπερ τὸ φιλομαθὲς τὸ σὸν, ὧ στεφνηφόρε
κατατετμημένης εἰς τεμάχια ἀνταποκρινόμενα εἰς προτασσόμενα χωρία τοῦ κειμένου. Ἐνθα δὲ ἡ ἔμμετρος ἐκ τοῦ Ψελλοῦ ἐξήγησις εὑρηται ἐν τῇ ῥα καὶ ἄλλη πεζῇ ἑρμηνείᾳ.

6 (φ. 109^β). «Σοφία **Σολομῶντος**».

Μόνον τὸ κείμενον ἄνευ ἑρμηνείας.

7 (φ. 124^β). **Ἀναστασίου Ἀντιοχείας** «Περὶ τῶν ἀγίων τριῶν νηστειῶν πόθεν παρελάβομεν φυλάσσειν αὐτάς καὶ οἱ ταύτας παραβαίνοντες παρανομοῦσι».

8 (φ. 126^α). «**Τοῦ αὐτοῦ** ἐκ τῶν πρὸς πεῦσιν καὶ ἀποκρίσιν περὶ θανάτου».

9 (φ. 126^β). «**Τοῦ μεγάλου Βασιλείου** Εἰς τὸ πῶς ἐ ἀποκτείνας Κάνν ἐπτά ἐκδικούμενα παραλώσει».

10 (φ. 131^β). Περὶ τῶν κανόνων τῶν ἀγίων Ἀποστόλων.

11 (φ. 132^α). «Πρόλογος τοῦ **Σιράχ**».

Κείμενον ἄνευ σχολίων. Ἐπεταὶ ἡ Σοφία **Σιράχ**, μένουσα κολλοβὴ περὶ τὸ τέλος τῆς Προσευχῆς ἐν ταῖς λέξεσιν ἑαυτοῖς ἄνευ ἀργυρίου τὸν τράχηλον ὑπόθετε ὑπὸ ζυγὸν καὶ ἐπιδειξάσθω....

12 (φ. 191^α). Γραμματικά.

Ἄρχ. (ἀκέφ.) ... $\bar{\alpha} \bar{\mu} \bar{\nu} \bar{\rho}$ · διὰ τί λέγονται ἀμετάβολα· διότι οὐ μεταβάλλονται.

13 (φ. 201^β). «Διὰ τί φησὶν ὁ Ἀπόστολος διδάσκειν γυναῖκας οὐκ ἐπιτρέπω».

14 (φ. 204^α). «Φίλου πόνημα πιστὸν πρὸς φίλον».

Ἄρχ. Ἐπεὶπερ ὧ φίλη ψυχὴ καὶ τῶν ἐμοὶ φιλουμένων ἀριστερὴ ἠρώτησας ἡμᾶς περὶ διαμονῆς ὑγείας τῆς ἐν τῷ σώματι.

Περιέχει ὑποθήκας περὶ διαίτης καὶ γέγραπται τῇ αὐτῇ πυκνῇ χειρὶ καὶ τὸ προηγούμενον ὑπ' ἀρ. 13.

Ἄλλη χειρὶ μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἐπιγραφῆς προστίθεται **Ἰω. Χρυσόστομου**.

Ὁ κώδιξ ἔχει καὶ παλαιὰν ἀριθμησὶν κατὰ φύλλα διὰ γραμμῶν τοῦ ἀλφαβήτου. Μετὰ δὲ τὸ φ. ρ'γ' (190) ἔπεται φ. ρ'ε' (195), ἀλλ' οὐδὲν λείπει ἐκ τῶν οἰκείων τετραδίων, φαίνεται δὲ μάλλον, ὅτι εἶχεν ἐκπέσει ἐν ὅλον τετράδιον ἢ καὶ πλεον πρὸ τῆς διὰ τῶν παλαιῶν ἀριθμῶν ἀριθμήσεως.

Τὸ φ. 130^{α-β} ἄγραφον.

Εἰς τὸν κώδικα τοῦτον ἀνήκουσι καὶ μικρὰ τινὰ ἀποκόμματα, ὧν ἐμελετᾶτο ἢ ὑπὸ τοῦ βιβλιοδέτου τοῦ κολλεγίου διὰ γάζης διαφανοῦς συγκόλλησις. Μεταξὺ τούτων ἀπόσπασμα μετρικόν, σημείωμα ἔτους 'Σφοα' (;) καὶ λείψανον ἐπιστολῆς (;), ἧς διέκρινα τὰ ἐξῆς· αὐθέντη μου ἀδελφῆ μου ὄμμα.... ἀντίληψίς σου.

Τοῦ παλαιοῦ βυρσίνου περικαλύμματος σῶζονται μόνον σπαράγματα συμπεριληφθησόμενα εἰς τὴν νέαν στάχωσιν.

17.

Χαρτ. 0,217 × 0,152. **Αἰῶνος XVI-XVII** (φ. 286).

1 (φ. 1^α). **Ἐφραὶμ Σύρου** Εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

2 (φ. 6^α). Κεφάλαια γνωμικῶν καὶ χωρίων, ἠνθολογημένων ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ ἐκ συγγραφέων ἐκκλησιαστικῶν καὶ θύραθεν.

Ἄρχ. (ἀκέφ.) ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κεφ. νζ' «Περὶ χρηστότητος».

Ἔπονται ἀνη'. Περὶ καλῶν γυναικῶν καὶ περὶ κακῶν» — ἀνθ'. Περὶ ἀσωτίας καὶ περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως». — «ξ'». Ἀνεπίγραφον.

3 (φ. 14^α). *Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου Στίχοι*.

Ἄρχ. Ἀρχὴν τῶν πάντων ποιῶν θεὸν καὶ τέλος.

Μετ' ἐρυθρᾶς διαστίχου ἐρμηνείας

4 (φ. 15^α). Διηγήσεις ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Ἄρχ. Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἄνθρωπος τὸς ὀνόματι Θάρα

5 (φ. 45^α). Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις θεολογικαί.

6 (φ. 71^β). Ἀδήλου Ὀμιλίαι.

α' (φ. 71^β). «Περὶ ἐξομολογήσεως». — β' (φ. 77^β). «Περὶ προσοχῆς». — γ' (φ. 80^α). «Περὶ γλώτσης». — δ' (φ. 85^α). «Περὶ φθόνου». — ε' (φ. 88^α). «Περὶ ἀγάπης». — ς' (90^α). «Περὶ πορνείας». — ζ' (φ. 93^α). «Περὶ ἀγνείας καὶ σωφροσύνης». — η' (φ. 97^β). «Ἐτι περὶ ἀγνείας καὶ σωφροσύνης καὶ περὶ τοῦ ἀπέχεσθαι πορνείας καὶ ἀσωτίας». — . . . . ιδ' (φ. 127^α). «Περὶ ἐλεημοσύνης καὶ εὐσπλαγχνίας». — . . . . ιζ' «Περὶ ἀσκήσεως καὶ ἀποταγῆς βίου». — . . . . κβ' (φ. 131^β). «Ἐτι περὶ ὑπομονῆς καὶ προσευχῆς». — . . . . κς' (φ. 180^β). «Περὶ τῆς θείας ταπεινώσεως». — . . . . λ' (φ. 190^β). «Περὶ μετανοίας». — λα' (φ. 195^β). «Περὶ δακρύων καὶ φιλανθρωπίας». — λβ' (φ. 199^α). «Λόγος θρηνητικός».

7 (φ. 207^α). «Διήγησις τοῦ ἐν αγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστοῦ σαλοῦ».

8 (φ. 271^α). Διηγήσεις ἐκ τοῦ Γεροντικοῦ.

9 (φ. 283^β). «Στίχοι ωραιώτατοι».

Ἄρχ. Ὁ βασιλεὺς ὁ Σολομῶν εἶρηκε πάλαι λόγον.

10 (φ. 204^β). Στίχοι ἀνεπίγραφοι.

Ἔχουσιν ὧδε:

Κὰν οὐρανὸς ἄνθρωπε καὶ νέφη φθάρσης
κὰν γῆς μετρίσης καὶ θαλάττης τα βάρθι
κὰν τῆς ἐλάφεις ὑπερραρθεῖς ἐν δρόμῃς
κὰν τὸ χρυσίον τὸ Σουφῆρ κυριεύσης
λίθον τάφου τρίπυχον οὐχ ὑπεκδράμῃς.

11 (φ. 284^β). Κανόνες τινὲς ἀποστόλων καὶ συνόδων μεθ' ἐρμηνείας.

Ἄπο φ. 6^α κ. ε. ἄλλη χειρὶ.

Τα φ. 206^{α-β}, 261^α, 262^α ἄγραφα.

Κωδιξ ἀστάχωτος.

18.

Χαρτ. 0,30 × 0,22. *Αἰῶνος XVI* (φ. 129)

1 (φ. 2^α). «*Θεοδωρήτου Ἐραμιστῆς*».

Ἄρχ. Οὕτω τελοῦντες τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος. Τελ. διαπιστοῦντες τῷ λόγῳ τῆς ἀναστάσεως.

2 (φ. 3^α). *Ἰωάννου Χρυσοστόμου* «Λόγος περὶ μετανοίας καὶ φόβου θεοῦ καὶ πῶς ἐξέρχεται ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ ἴδιου σώματος».

3 (φ. 6^α). *Τοῦ αὐτοῦ* τῆ Κυριακῆ τῆς Πεντηκοστῆς.

Εἰς τὸ εὐαγγελικὸν χωρίον «Τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆ μεγάλης τῆς ἑορτῆς εἰσπήκει κτλ υ.» Ἄρχ. Τρεῖς ἑορτὰς ἑορτάζον οἱ Ἰουδαῖοι.

4 (φ. 10^β). *Τοῦ αὐτοῦ* (;) «Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ὀγδόη εἰς τὸ γενέσιον τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας».

Εἰς τὸ εὐαγγελικὸν χωρίον «Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἀναστᾶσα Μαριάμ ἐπορεύθη». Ἄρχ. Τὰ τῆς χαρᾶς εὐαγγέλια δεξαμένῃ.

5 (φ. 13^β). *Τοῦ αὐτοῦ* (;) «Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιδ' ἡ ὕψωσις τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ».

Ἄρχ. Ἐπειδὴ τῆς πρώτης καὶ θείας καὶ μακαρίας ζωῆς ἀπερράγημεν.

6 (φ. 16^β). *Τοῦ αὐτοῦ* «Μηνὶ Νοεμβρίῳ ις'».

Εἰς τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν «Εἶπεν ὁ Κύριος ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα». Ἄρχ. Θύραν ἑαυτὸν ὀνομάζει ὁ Κύριος.

7 (φ. 20^β). *Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας* «Εἰς τὴν τελείω-

σιν τῶν ἁγίων τριῶν παιδῶν Ἀνανίου, Ἀζαρίου καὶ Μισαήλ καὶ τοῦ προφήτου Δανιήλ».

8 (φ. 33⁶). *Ἰωάννου Χρυσοστόμου* (;) «Μηνὶ Δεκεμβρίῳ καὶ Ἡ κατα σάρκα γέννησις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Ἄρχ. Παράδοξον μυστήριον καὶ ξένον βλέπω.

9 (φ. 28²). *Τοῦ αὐτοῦ* (;) «Μηνὶ Ἰανουαρίῳ ε' τὰ ἅγια Θεοφάνια τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Ἄρχ. Ἡ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου θεοῦ ἡμῶν πατρός.

10 (φ. 31⁶). *Τοῦ αὐτοῦ* (;) «Μηνὶ Φεβρουαρίῳ ε' Ἡ ὑπαπαντὴ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Ἄρχ. Πᾶσα ἐορτὴ καὶ πανήγυρις δεσποτικὴ.

11 (φ. 34²). *Τοῦ αὐτοῦ* (;) «Εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ».

Ἄρχ. Τὴν λαμπρὰν ἡμέραν καὶ παιδρὰν ἐορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

12 (φ. 36²). *Τοῦ αὐτοῦ* (;) «Μηνὶ Αὐγούστῳ ε' Ἡ μετεμόρφωσις τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Ἄρχ. Πᾶσαι μὲν αἱ δεσποτικαὶ ἐορταὶ καὶ θεῖαι πανηγύρεις.

13 (φ. 40²). *Τοῦ αὐτοῦ* (;) «Μηνὶ τῷ αὐτῷ ιε' Ἡ κοίμησις τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας».

Ἄρχ. Ὡσπερ παράδεισος ἄλλος, ἀγαπητοί.

14 (φ. 43²). *Τοῦ αὐτοῦ* (;) «Μηνὶ τῷ αὐτῷ κθ' Ἡ ἀποτομὴ τοῦ μεγάλου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου».

Ἄρχ. Δεινὸν ἐστὶν ὄντως, ἀγαπητοί.

15 (φ. 47²). *Ἐπιφανίου Κύπρου* Εἰς τὰ Βατὰ.

Ἄρχ. Ἦδὴ τῆς πνευματικῆς πανηγύρεως

16 (φ. 50²). *Ἰωάννου Χρυσοστόμου* Εἰς τὰ Βατὰ.

Ἄρχ. Ἦδὴ τῆς πνευματικῆς πανηγύρεως.

17 (φ. 49⁶). *Τοῦ αὐτοῦ* Εἰς τὴν ξηρανθεῖσαν συκῆν.

18 (φ. 56²). *Τοῦ αὐτοῦ* «Λόγος περὶ ἐλεημοσύνης καὶ εἰς τὰς δέκα παρθένους».

19 (φ. 60⁶). *Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου* «Εἰς τὴν γυναῖκα τὴν ἁμαρτωλὸν τὴν ἀλείψασαν τὸν Κύριον μύρον».

20 (φ. 66²). *Ἰωάννου Χρυσοστόμου* «Λόγος εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα καὶ εἰς τὸ Πάσχα καὶ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν μυστηρίων καὶ περὶ τοῦ μὴ μνησικακεῖν».

21 (φ. 72²). *Γεωργίου Νικομηδείας* «Λόγος εἰς τὸ Εἰσπήγεισαν παρὰ τῷ σταυρῷ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Ἐν τῇ ᾠξ. Edidit Combefisius, A. Maius.

22 (φ. 80⁶). *Ἐπιφανίου Κύπρου* «Λόγος εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ Κυρίου».

23 (φ. 87⁶). *Ἰωάννου Χρυσοστόμου* «Λόγος κατὰ μεθούοντων καὶ εἰς τὴν Ἀνάστασιν».

24 (φ. 92²). «Λόγος εἰς τὸν πολυάθλον Ἰώβ».

Ἄρχ. Ἦκεν ἡμῖν ἐνιαύσιος σήμερον.

25 (φ. 98⁶). «Πράξης καὶ μαρτύριον Πέτρου καὶ Παύλου».

Ἄρχ. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκίνες ἐγένετο.

26 (φ. 102⁶). *Ἰωάννου Χρυσοστόμου* Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἀπόστολον Ἀνδρέαν.

27 (φ. 105²). *Τοῦ αὐτοῦ* Εἰς τὸ νέον ἔτος.

Ἄρχ. Θαυμασταὶ τῶν ὀρθοδόξων αἱ πανηγυρεῖς.

28 (φ. 106²). *Τοῦ αὐτοῦ* (;) «Μηνὶ τῷ αὐτῷ τὸ γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου».

Ἄρχ. Ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ.

29 (φ. 109^a). **Τοῦ αὐτοῦ**(;) «Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ γενήσεως ὅτι μετὰ φόβου καὶ τρόμου χρῆ ἕκαστον ἡμῶν κατεργάζεσθαι τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. . .».

Ἄρχ. Ἀδελφὶ καὶ πατέρες καιρὸς ἐμοὶ τὸ τοῦ Σολομόν-τος εἰπὴν.

30 (φ. 109^b). **Ἰωάννου Χρυσοστόμου** Εἰς τὸν τελώνην καὶ τὸν Φαρισαῖον.

Ἄρχ. Ἴδετε ἀδελφοὶ τῇ προτέρᾳ Κυριακῇ.

31 (φ. 114^b). **Τοῦ αὐτοῦ** «Περὶ τοῦ ἀσώτου ὅτι ἡ μοναχικὴ πολιτεία καὶ ὑπὲρ τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου τὸν ἀγῶνα ποιῆτε. . .».

Ἄρχ. Ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, καὶ πάντες μὲν οἱ ποιστοί.

Ἡ συνέχεια ἐν φ. 120^a, μεταλαβούντος τοῦ κατόπιν ὑπ' ἀρ. 32.

32 (φ. 115^a). **Τοῦ αὐτοῦ** «Λόγος περὶ σωτηρίας ψυχῆς καὶ περὶ ὑπομονῆς καὶ εὐχαριστίας».

33 (φ. 124^a). »Περὶ μετανοίας καὶ θαῦμα τῆς Θεοτόκου».

Ἄρχ. Τινὰς ἀρχῶν εὐλαβεῖς ἔχει τινὰν στρατηότην ὀνόματι Ἰωάννην.

Ὁ κώδιξ γέγραπται ὑπὸ τριῶν χειρῶν. Τούτων ἡ μὲν ἔχει γράψει τὸ φ. 1^b (Πίναξ τῶν περιεχομένων) καὶ τὰ κατὰ μίαν σελίδα γεγραμμένα φ. 2^a - 5^a καὶ 115^a - 123^b, ἡ δὲ ἄλλη τὰ κατὰ δύο σελίδας γεγραμμένα φ. 6^a - 97^b καὶ ἡ τρίτη, λίαν οὖσα ἀνορθόγραφος, τὰ ὁμοίως κατὰ δύο σελίδας γεγραμμένα φ. 98^b - 114^b καὶ 124^a - 126^b.

Ἐν φ. 2^a σχέδιον ἢ ἀντίγραφον ἀπανταχούσης ἀρχιερατικῆς ἀνυπογράφου ὑπὲρ Νικοδήμου Στανίλα, πρωτοσυγκέλλου τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας ἐκ τῆς νήσου Κρήτης καὶ ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἐπαρχίας Κυδωνίας, ἀποστελλομένου εἰς περιοδεῖαν χάριν συλλογῆς ἐράνων ὑπὲρ τινος μὴ μνημονευομένης μονῆς, καθότι διὰ τε τῆς συμφορᾶς τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀθέων Ἀγαρηνῶν τὸ μοναστήριον καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ πυρίκαυστα ἐγένοντο.

Ἐν τῷ αὐτῷ φύλλῳ Ἰουνίου κς' ἀφον' ὄρα μεσῖμέρη ἐπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἓνα φῶς μετὰ φωτῖα εἰς τὸ μέρος τῆς

στέρνας καὶ ἄλλο εἰς τὸ μέρος τοῦ τζικαλαρι^a καὶ ἄλλον εἰς τὰ κεραμαῖ^a καὶ ἦτονε κύκλος· στρογκιλός.

Ὁ κώδιξ ἔχει καὶ παλαιὰν σελίδωσιν μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ τς, ἀλλ' ἡ ἀρίθμησης μεταπηδᾷ ἀπὸ ρθ εἰς σ, ἡ δὲ σελὶς σδ, ἣτις φέρει καὶ ἀριθμὸν ηα, ἔπεται ἐν συνεχείᾳ εἰς σελίδα σβ, λειπόντων φύλλων ἐν τῷ μεταξῷ.

Ἐν τοῖς φ. 127^b καὶ 128^b, μείνασιν ἀγράφοις, ἐνεγράφησαν χωρία ἐκκλησιαστικά.

Στάχωσις ἐκ παλαιᾶς περγαμηνῆς, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφὴ «Λόγοι διάφοροι».

19.

Χαρτ. 0,21 × 0,133. Αἰῶνος XVI (φ. σδ').

Ἰωάννου Χρυσοστόμου Ἑρμηνεία εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου Παύλου.

Κώδιξ ἀκέφαλος, οὐ ἐν μέσῳ κενά τινα.

Ἐν ἀρχῇ δύο φύλλα ιε' αἰῶνος, περιέχοντα κανόνας συνόδων ἀκεφάλους καὶ κολαβούς.

Ἡ ἀρίθμησης τῶν φύλλων παλαιά.

Κώδιξ ἀστάχτος.

20.

Χαρτ. 0,247 × 0,18. Αἰῶνος XVII (σ. 143).

«**Μ Β (= Ματθαίου Δεβάρη)** Περὶ συντάξεως τοῦ λόγου τῶν ὀνομάτων».

Αἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ λέξεις τοῦ λόγου διαγεγραμμέναι.

Ἄρχ. Πᾶσα λέξις καθ' ἐν τι τῶν ὀκτώ καλουμένων τοῦ λόγου μερῶν λέγεται.

Πλήν τῶν κατὰ παλαιὰν ἀρίθμῳσιν 145 σελίδων ἔχει ὁ κώδιξ καὶ τινὰς ἀγράφους ἐν τέλει.

Στάχῳσις διὰ ναστοῦ χάρτου.

21.

Χαρτ. 0,208 × 0,15. Αἰῶνος ΧΙΨΙ (φ. 173).

«Ἐξηγημένον Ψαλτήριον παρὰ μοναχοῦ κυρ *Νικηφόρου τοῦ Βλεμίδου*».

Ἡ ἐπιγραφή ἐπαναλαμβάνεται καὶ πάλιν τρεῖς μετὰ τινῶν διαφορῶν.

Κώδιξ ἀστάχῳτος.

Ἡ ΕΚ ΠΑΤΡΩΝ ΕΙΣ ΡΩΜΗΝ ΑΝΑΚΟΜΙΔΗ ΤΗΣ ΚΑΡΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ

Μεταξὺ τῶν ἀγίων λειψάνων τῶν ἀπαχθέντων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἐν ἔτει 1204 ἦτο καὶ τὸ τοῦ ἀποστόλου Ἁνδρέου. Τοῦτο ἀπαγαγὼν ὁ καρδινάλιος τοῦ Ἁγίου Μαρκέλλου Πέτρος ὁ ἀπὸ Καπύης (Pietro Caruano) ἐκ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἔπεμψεν εἰς τὴν ἰταλικὴν Ἀμάλφην, ὅπου κατετέθη τῷ 1208 ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἁνδρέου. Περὶ τῆς ἀνακομιδῆς ταύτης ἔχομεν ἔκθεσιν, ἐπὶ συγχρόνων μὲν εἰδήσεων στηριζομένην, ἀλλ' ἐλευθέρως διατετυπωμένην περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀμαλφιτανοῦ ἀρχidiaκόνου Ματθαίου¹.

Ἀλλὰ τὸ εἰς τὴν Ἀμάλφην ἀνακομισθὲν λείψανον ἑστερεῖτο τῆς κάρας, ἣτις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν χρόνῳ ἀγνώστῳ, οὐκ ἀπιθάνως δ' ἐπὶ τοῦ φίλου τῆς πλουσίας Δανιηλίδος αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ, εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς τὰς Πάτρας, τὴν πόλιν, ἐν ἣ ὁ ἀπόστολος εἶχεν ἀξιωθῆ τοῦ μαρτυρίου. Ἐκεῖ δ' εὑρίσκετο, φυλασσομένη ἐν τῷ ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων ἐκτισμένῳ παραθαλασσίῳ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἁνδρέου, ἐν ᾧ ἤδη Βασίλειος ὁ Μακεδὼν κατὰ τὴν εἰς Πάτρας ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ἔτη τινὰ πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως εἶχε προσκυ-

¹ Ἴδε περὶ αὐτῆς [Comte Paul Riant] *Εὐχυνίαε sacrae Constantinopolitanae*. Ἐν Γενεύῃ. 1877 Τόμ. Α' σ. CV κ. ἐ. Τὸ δὲ κείμενον τῆς ἐκθέσεως ταύτης εὑρηται ὅλον ἐκδομένον αὐτόθι σ. 165 κ. ἐ. Τῆς ἐκθέσεως ταύτης ὑπάρχει καὶ μετασκευὴ μεταγενεστέρα, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ *André du Saussay* (Andreas. Ἐν Παρισίοις. 1656 σ. 663 κ. ἐ.), σωζομένη δὲ καὶ ἐν τῇ κατὰ τὴν Ῥώμην *Biblioteca Vallicelliana* ἐν τῷ κώδικι H 18 φ. 183 κ. ἐ., ἐξ ἧς ἐμελέτα νὰ ἐκδώσῃ αὐτὴν ὁ κόμης Riant ἐν τῷ μὴ ἐκδοθέντι Γ' Τόμῳ τῶν *Εὐχυνίαε*.

νήσει τὸ κενοτάφιον τοῦ πρωτοκλήτου¹. Ὅτε δὲ, ἀλούσης τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ τελευταῖος τῶν δεσποτῶν Θωμᾶς Παλαιολόγος ἠναγκάσθη νὰπέλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τῷ πάπᾳ Πίῳ Β΄, συναπεκόμισεν ἐκ Πατρῶν τὴν κάραν τοῦ Ἀποστόλου, πεποιθῶς, ὅτι αὕτη ἤθελε χρησιμεύσει εἰς αὐτὸν πρὸς ἐπίτευξιν τῶν πόθων αὐτοῦ, παρεχομένη ὡς ἀσπάσιον δῶρον εἰς τὸν πάπαν. Πράγματι πᾶν μὲν ἅγιον λείψανον ἦτο περιζήτητον ἐν τῇ Δύσει, πολὺ δὲ μᾶλλον τὰ συνδεόμενα πρὸς τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν πρώτην ἱστορίαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Διὸ βλέπομεν ὀλίγον ἀργότερον αὐτοὺς τοὺς σουλτάνους ἀγωνιζομένους χάριν ἰδίων τελῶν νὰ εὐαρεστήσωσι τοὺς πάπας καὶ τοὺς ἄλλους ἰσχυροὺς τῆς Δύσεως διὰ τῆς δωρεᾶς ἁγίων λειψάνων. Οὕτως ὁ Βαγιαζίτ Β΄ τῷ μὲν 1484 ἀπέστειλεν εἰς τὸν μάγιστρον τῶν ἐν Ῥόδῳ ἱπποτῶν τὴν δεξιὰν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἣν ἐξηκολούθησαν ἔκτοτε φυλάσσοντες οἱ Ἰωαννῖται ὡς τὸ πολυτιμότεον τῶν κειμηλίων, ἔπειτα δὲ τῷ 1489 ὑπεσχέθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η΄ ἅγια λείψανα, ἐν οἷς καὶ ἡ ἅγια λόγχη², δι' ἧς ἐκεντήθη ὁ Ἰησοῦς, ἣν οὐχ ἤττον κατόπιν τῷ 1492 δι' ἰδίου πρέσβεως ἀπέστειλεν ὁ αὐτὸς σουλτάνος εἰς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ΄³. Ἀξίον δὲ σημειώσεως εἶνε καὶ ὅτι κατ' αὐτὸ τὸ ἐπόμενον ἔτος τῆς ἐκ Πατρῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀνακομιδῆς τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἀνεκόμισαν οἱ Βενετοὶ ἐξ Αἰγίνης τῷ 1462 τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Γεωργίου⁴.

Κατὰ ταῦτα περιζήτητος ἦτο καὶ ἡ κάρα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, πολυτιμότεον λείψανον τοῦ ἀποστόλου, οὗ μάλιστα εἶχε πειραθῆ ὁ πάπας Ὀνώριος Γ΄ (1216-1237) νὰ λάβῃ παρὰ τῶν

Ἀμαλφιτανῶν ἔστω καὶ τὸ ἐλάχιστον μέλος, τοῦ ἐν Ἀμάλφῃ ἱεροῦ κειμηλίου κεχωσμένου ἐν βαθεῖ μέρει τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ἀγνοουμένου ἀπὸ τῶν χρόνων καθ' οὓς εἶχον ἀποθάνει οἱ ὑποδεχθέντες τὸ ἅγιον λείψανον τοῦ ἀποστόλου καὶ κατακρύψαντες αὐτὸ ἐν ἀσφαλεῖ¹.

Καὶ παρεδόθη μὲν, ὅτι πολλοὶ Χριστιανοὶ ἠγεμόνες εἶχον ἤδη ἀπευθύνει εἰς τὸν Θωμᾶν Παλαιολόγον λίαν δελεαστικὰς προτάσεις περὶ παραχωρήσεως τῆς κάρας τοῦ πρωτοκλήτου². Ἴσως δ' ἠδυνάμεθα, περὶ αὐτῶν βαινόντες, νὰποδεχθῶμεν, ὅτι αὐτὸς ὁ Θωμᾶς ἐπειράθη νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τοῦ κειμηλίου ἐκείνου ὅσον περισσότερον ἠδύνατο, ἀφ' οὗ μάλιστα ἢ ἐκ τῶν εἰς τοὺς Τούρκους περιελθουσῶν Πατρῶν ἐξαγωγή τοῦ ἁγίου λειψάνου καὶ ἢ εἰς οἰουςδήποτε Χριστιανοὺς τῆς Ἑσπερίας παράδοσις ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ ὡς διάσωσις αὐτοῦ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων πολὺ μᾶλλον ἢ ὡς ἀπεμπόλησις χάριν ἰδίου κέρδους.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ ἔκπτωτος δεσπότης ἀπεφά-

¹ *Ματθαίου Ἀμαλφιτανοῦ* Translatio corporis sancti Andree apostoli de Constantinopoli in Amalfiam. «Honorius tertius apostolice sedis adeptus est dignitatem, qui pauper spiritu, dives virtutibus et beati Andree apostoli devotione succensus, archipresbiteri Joanni, qui tunc sedi preminabatur Amalfie, mandatum apostolicum direxit et nuncios, ut, de corpore prefati apostoli, quod in sua iacebat ecclesia, aliquod ei membrum honorabile mitteretur, in cuius honorem ecclesiam construere preoptabat. Sed quia, Deo volente, sublatis erant de medio viri religiosi qui sanctas reliquias in profundo confessionis prefate locaverant, nec locus notus erat alieni ubi corpus apostoli clauderetur, quod petiit obtinere non valuit, quod mandavit impetrare nequivit» (Pisanelli ἐν τῷ ἄν. Τύμ. Α' σ. 176). Ἠβδλ. περὶ τῶν ἐν Ἀμάλφῃ λειψάνων τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου καὶ Στέφανου Ν. Θωμόπουλον (Ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας. Ἐν Ἀθήναις. 1899 σ. 48).

² *Pii II Commentarii*. Ἐν Φραγκοφορτίῳ. 1614 σ. 192.—*Ἀλεξίου ἐπισκόπου Κλουσίου* (Chiusi) Ἀνδρεῖς (ἣν ἴδε ἐκδομένην κατωτέρω) § 3.—*Egidio Fortini* Solemnio ricevimento della testa di Sant'Andrea apostolo e Cappella presso al ponte Milvio a lui consagrada. Ἐν Ῥώμῃ. 1868 σ. 3.—*Vast* Le cardinal Bessarion. Ἐν Παρισίοις. 1878 σ. 257.—*William Miller* Balkan exiles in Rome ἐν τῷ Journal of the British and American Archaeological Society of Rome 1911 σ. 5. ἑλλ. μετ. *Σπυρ. Π. Λάμπρου* ἐν τῇ Μελέτῃ 1912 σ. 69.

¹ *Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου* Ἱστορικὴ διήγησις . . . Βασιλείου (Theophanes continuatus ἐκδ. Βόννης σ. 226, 13 κ. ε).

² Νέου Ἑλληνομνημόνων Τόμ. Ε' σ. 178.

³ Αὐτόθι σ. 161 στ. 14-27. Ἠβδλ. σ. 176 κ. ε.

⁴ *Stefano Magno* Annali παρὰ *Hopl* Chroniques grecou-romanes. Ἐν Βερολίνῳ. 1873 σ. 202.

σισε νὰ τραπῆ μετὰ τῆς κάρας τοῦ ἀποστόλου τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἠδύνατο νὰ εἶνε βέβαιος, ὅτι ἔμελλε νὰ τύχη προστασίας καὶ ἀσύλου παρὰ τῷ πάπα.

Ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου ἐκάθητο ἤδη ἀπὸ τῆς 19 Ἀπριλίου 1458 ὡς διάδοχος Καλλίστου Γ' τοῦ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βόρτζα (Βοργιῶν) ὁ ἐξ ἐπιφανοῦς Σιενναίου οἴκου Αἰνείας Σύλβιος Βαρθολομαῖος Πικχολόμινης, ὁ ὡς πάπας φέρων τὸ ὄνομα Πίος Β', ἀνὴρ διαπρεπῆς καὶ λόγιος, καλλιεργήσας μὲν ἀπὸ νεότητος τὰ γράμματα, πολλὰς δὲ παρασχὼν ὑπηρεσίας εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἤδη ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου.

Τῆ 16 Νοεμβρίου 1460 ὁ Θωμᾶς, ἐπιβάς πλοίου κερκυραίου, διέβη ἐκ Κερκύρας εἰς τὸν Ἀγκῶνα, ἀφίεις μὲν ἐν τῇ νήσῳ τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα¹, φέρων δὲ τὴν κάραν τοῦ ἀποστόλου· ἐκ δὲ τοῦ Ἀγκῶνος μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην².

Ἰπῆρξε δὲ, καθ' ἃ φαίνεται, ὁ πλοῦς μακρὸς ἕνεκα τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἀνά τὸν Ἀδρίαν τρικυμιῶν. Ἀλλ' ὅμως κατέπλευσεν ἀβλαβῆς εἰς τὸν Ἀγκῶνα,

¹ Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης σ. 410, 23 κ. ἐ. Ἐπιστρέψαντος δὲ τοῦ Ραούλ ἀπράκτου ἐν τῷ Ὀκτωβρίῳ τοῦ 1458 ἔτους, καὶ τῆ 15 Νοεμβρίου ἐμβὰς ἐν τινὶ τῶν Κερκυραίων πλοίων ὁ δεσπότης κύρ Θωμᾶς μετὰ τῶν πλειόνων ἀρχόντων αὐτοῦ διέβη εἰς τὸν Ἀγκῶνα, ἵνα ἐκεῖθεν πρὸς τὸν πάπαν καὶ τὸν δοῦκα Μεδιολάνων καὶ ἀλλαχοῦ ἀπέλθῃ, εἰς Κέρκυραν καταλείψας τὴν τὴν βασιλίαν καὶ τὰ παιδιά αὐτοῦ καὶ τινὰς τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ οἰκειακούς καὶ οἰκέτας τῶν αὐτῶ ἐπομένων. Ἴδε καὶ Φραντζῆ σ. 412, 6 κ. ἐ. Ὁ δὲ δεσπότης κύρ Θωμᾶς φθάσας εἰς τὸν Ἀγκῶνα κάκειθεν εἰς τὴν Ῥώμην οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσεν εἰ μὴ ὅτι ἔδωκε τῷ πάπᾳ Πίῳ δευτέρῳ ἐν τῷ β' ἔτει τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ πρωτοκλήτου Ἀνδρέου, κάκεινος αὐτῷ μόλις πρὸς τὸ ζῆν μετὰ τῶν αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν μόνην καὶ ἀναγκαίαν τροφήν. Πρὸς 61. I Commentari di Theodoro Spandugino Cantacuzeno... dell'origine de principi Turchi. Ἐν Φλωρεντίᾳ 1551 σ. 42. Onde veggendo Thomaso che Maometto occupava ogni cosa, non uolle aspettare il furor di quello, ma imbarcato che fu a Patras con buon uento se ne nauicò a Roma: et portò con esso la testa di Santo Andrea Apostolo, la qual donò a Pio II pontefice

² Pii II Commentarii σ. 192.— Ἀλεξίου ἐπισκόπου Κλουσίου Ἀνδρείς § 6.

καὶ τὴν διάσωσιν αὐτοῦ ἀπέδιδον οἱ εὐλαβεῖς εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ ἀποστόλου¹.

Αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ πάπας, ἕστις ἤδη πρὸ τῆς πορθήσεως τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν δὲν εἶχεν ἀδιαφορήσει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θωμᾶ, ἀποστείλας βοήθειαν τριακοσίων ἀνδρῶν καὶ πολλαχῶς ἄλλως ἀποδείξας τὴν ὑπὲρ τῶν ἤδη τουρκοκρατουμένων Ἑλλήνων στοργὴν αὐτοῦ, δὲν ἔμεινεν ἄστοργος πρὸς τὸν φυγάδα Ἑλληνα δεσπότην. Ἄλλως ἀκοίμητος ἴστατο παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ ὡς παρήγορος ἄγγελος τῶν ὁμοειθῶν ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, εἰς οὗ τὴν θερμὴν συνηγορίαν καὶ τὴν πρὸς τὸν Μινωρίτην Ἰάκωβον τὸν Πικεντῖνον ἐπιστολὴν² χρεωστεῖται ἡ ἀποστολὴ τῆς ἄλλως ἀνεπαρκούς καὶ κατὰ ταῦτα ἐφήμερον μόνον ἐπιτυχίαν σχούσης ἀποστολῆς τῶν τριακοσίων ἐξ Ἰταλίας ἐπικούρων.

Πράγματι ὁ πάπας ἐγκατώκισε μὲν τὸν ἐκπτωτον δεσπότην ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (S. Spirito in Sassia), παρέσχε δ' εἰς αὐτὸν ἐνιαύσιον χορηγίαν τριακοσίων σκούδων, εἰς ἃ οἱ καρδινάλιοι προσέθηκαν ἕτερα διακόσια³. Ὄρισε δ' ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἡ Βενετία χορηγίαν πεντακοσίων δουκάτων⁴. Θέλων δ' ὁ πάπας νὰ δείξῃ τὴν πρὸς τὸν Θωμᾶν τιμὴν ὡς ἡγεμόνα, ἀναγνωριζόμενον ὑπ' αὐτοῦ, ἐκόσμησεν αὐτὸν πανηγυ-

¹ Ἴδε Ἀνδρείδος § 6. Ἴδε συνδυασμοῦ τῶν ἐκεῖ λεγομένων πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φραντζῆ ἐνθ' ἀν. ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ μὲν ἐκ Κερκύρας ἀναχώρησις ἔγινε μεσοῦντος τοῦ Νοεμβρίου, ἡ δ' εἰς Ἀγκῶνα ἀφίεις μόλις ἀρχομένου τοῦ 1461. Πιθανῶς τὸ φέρον τὸν Θωμᾶν μετὰ τῆς κάρας τοῦ ἀποστόλου πλοῖον ἠναγκάζετο ἕνεκα τῆς τρικυμίας νὰ καταφεύγῃ εἰς ἀσφαλῆ ἀγκυροβόλια ἐν τῷ μεταξὺ καὶ πλὴν κατὰ σταθμούς.

² Waddingius Annales minorum. Ἐν Ῥώμῃ, 1650. Τόμ. ΙΓ' σ. 63 κ. ἐ.— Νέου Ἑλληνομνημῶνος Τόμ. Ι' σ. 31 κ. ἐ.

³ Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης σ. 412, 6 κ. ἐ. (Ἴδε τὸ χωρίον τοῦτο ἀνωτέρω σ. 36 σημ. 1).— Pii II Commentarii σ. 130. Πρὸς 61. Hopf Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ Ersch καὶ Gruber Μέρ. Α' Τόμ. 86 σ. 131.— Vast Le cardinal Bessarion σ. 257.— William Miller ἐνθ' ἀν.

⁴ Secreti Τόμ. XII φ. 97⁶ ἐν τῷ Δημοσίῳ ἀρχεῖῳ τῆς Βενετίας (R. Archivio di Stato) κατὰ τὸν Hopf ἐνθ' ἀν. σ. 131 σημ. 5.

ρικῶς καὶ διὰ τοῦ χρυσοῦ ρόδου¹ τῇ 15 Μαρτίου 1461. Ἦτο δὲ ἡ rosa aurea ρόδον πράγματι χρυσοῦν καὶ κεκοσμημένον δι' ἀδαμάντων, ἀντιστοιχοῦν πρὸς παράσημον, εἰσαχθὲν περὶ τὸ 1400. Ἀρωματιζόμενον δὲ ὑπὸ μύρων καὶ καπνοῦ λιβανωτοῦ καὶ βαντιζόμενον δι' ἡγιασμένου ὕδατος ἐφέρετο ὑπὸ τοῦ πάπα ἐν τῇ χειρὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐν πανηγυρικῇ πομπῇ καθ' ἕκαστον ἔτος τὴν τετάρτην Κυριακὴν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἣτις λέγεται ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ Κυριακὴ τῶν Ῥόδων, καὶ ἀπενέμετο μάλιστα εἰς ἡγεμόνας².

Ἐν τούτοις δὲ ἡ κἀρα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, τὸ τίμιον ἀντάλλαγμα τῶν εἰς τὸν δωρητὴν αὐτῆς παρασχεθεισῶν χορηγιῶν καὶ τιμῶν, ἐτύγχανεν ὑπὸ τοῦ πάπα ἐξαιρετικῆς καὶ πανηγυρικῆς δεξιώσεως. Καὶ δὴ πρῶτον ἅμα τῷ κατάπλω τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου εἰς Ἀγκῶνα, ὁ Πίος ἀπέστειλεν αὐτόσε τὸν καρδινάλιον τῆς ἁγίας Σωσάννης Ἀλέξανδρον Ὀλίβαν, ὅπως παραλάβῃ τὴν κἀραν μετὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς γνησιότητος αὐτῆς³. Μετὰ δὲ τὴν παραλαβὴν ἤχθη ἡ κἀρα εἰς τὴν πόλιν τῆς Ὀμβρικῆς Ναρνίαν, ἀπέχουσαν τοῦ μὲν Ἀγκῶνος περὶ τὰ διακόσια πενήκοντα, τῆς δὲ Ῥώμης περὶ τὰ ἑκατὸν χιλιόμετρα. Ἡ μικρὰ μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ἄδοξος πόλις, ἣτις ἐν μὲν τῇ ἀρχαιότητι εἶχεν ὑπάρξει ἢ γενέτειρα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης Νέρβα, κατὰ δὲ τοὺς μέσους αἰῶνας ἢ πατρὶς τοῦ πάπα Ἰωάννου ΙΓ' (965-972), κείμενη γραφικῶς ἐπὶ βράχου ὑψηλοῦ, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ναρὸς (Nar), ἐξ οὗ ἔλαβε τὸ ὄνομα, ἦτο ἐκ φύσεως ὀχυρὰ καὶ ἀσφαλῆς. Ἐτι δ' ἀσφαλεστέρα ἀπέβη ἡ φύλαξις τοῦ πολυτίμου κειμηλίου διὰ τῆς καταθέσεως αὐτοῦ ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ πολισματος ἐντὸς

¹ *Pii II Commentarii* ἐνθ' ἀν. Ἡ ἡμέρα τῆς ἀπονομῆς τοῦ χρυσοῦ ρόδου εἰς τὸν Θωμᾶν ἐξαγεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τοῦτο ἀπενέμετο τῇ τετάρτῃ Κυριακῇ τῆς Τεσσαρακοστῆς, τῷ δὲ 1461 τὸ Πάσχα συνέπιπτε πρὸς τὴν 5 Ἀπριλίου.

² *A. Rosca De rosa aurea* ἐν τῇ διτόμῳ συγγραφῇ αὐτοῦ *Thesaurus pontificiarum sacrarumque antiquitatum*. Ἐν Ῥώμῃ. 1745. Πρὸβλ. *Gregorovius Geschichte der Stadt Rom* 1xδ. δ'. Ἐν Στουτγάρτῃ. 1894. Τόμ. Ζ' σ. 391.

³ Ἀνδρείδος § 8. *Fortini* ἐνθ' ἀν. σ. 4.

εὐκτηρίου οἴκου ἐκτισμένου ὑπὸ τοῦ πάπα Πίου Β', ὅπου καὶ ἐτέθη ἀργότερον τῷ 1654 ἀναμνηστικὴ ἐπιγραφή, κατόπιν ἐκλιπούσα, ἣτις εἶχεν ὡδε·

SACELLVM HOC - CVI ASSERVANDVM TRADIDIT - ARCIS PRAEFECTVS - EX ACHAIA ADVENTVM CAPVT - ANDREAE APOSTOLI - PIO II SEDENTE - MCCCCLXII - DVM - PVRPVRATI TRIVMVIRI - AD VRBEM DEFERRENT - IN BASILICA LOCANDVM VATICANA - FORMAE - RED - DIDIT DECENTIORI - NICOLAVS CANDIOTTVS - PROT^S - APLICVS - ET GVBERNATOR M.D.C.L.IV.

Ἦτοι «Τὸ εὐκτήριον τοῦτο, εἰς ὃ τῆς ἀκροπόλεως φρουραρχος παρέδωκε τὴν ἐξ Ἀχαίας ἀνακομισθεῖσαν κἀραν τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου, παπεύοντος τοῦ Πίου Β', τῷ 1462¹, ἕως οἱ τρεῖς πορφυρᾶν φέροντες στολὴν ἄνδρες (καρδινάλιοι) ἀνακομίσωσιν αὐτὴν χάριν τοποθετήσεως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Βατικανοῦ, ἀνεκαίνισεν ἐπὶ τὸ κοσμιώτερον ὁ Νικόλαος Κανδιώττος, πρωτονοτάριος ἀποστολικὸς καὶ διοικητὴς τῷ 1654».

Ἡ κἀρα τοῦ Ἀποστόλου ἔμεινεν ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ναρνίας, περιστοιχιζομένη ὑπὸ πλείστων λαμπάδων², ἀπὸ τοῦ 1461 ἀρχομένου ἐπὶ ἐν ὅλον ἔτος καὶ τινὰς μῆνας³. Αἰτία δὲ τῆς μακρᾶς ἐκείνης ἀναβολῆς τῆς εἰς τὴν Ῥώμην ἀνακομιδῆς ὑπῆρξεν ἢ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἔλλει-

¹ *Giovanni Erolì Miscellanea Storia Narnose*. Ἐν Ναρνίᾳ. 1858 Τόμ. Α' σ. 70, ὅπου ἀναγράφεται σφαλερῶς τὸ ἔτος 1463 ἀντὶ τοῦ 1462. Σφάλλεται δὲ ὁ αὐτὸς καὶ ἀνωτέρω τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ (Τόμ. Α' σ. 69), λέγων, ὅτι ἡ κἀρα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἀνεκομίσθη εἰς Ναρνίαν τῷ 1462 ἀντὶ τοῦ 1461 ἀρχομένου. Ὅρθως ἔχει ὡς ἔτος τῆς ἀνακομιδῆς τὸ MCCCCLXII ὁ *Bandini* παρὰ *Migne* ἐν Ἑλλ. Πατρολογίᾳ Τόμ. ΡΞΑ' σ. XXXIII ἐν σημ. 85.

² *Fortini* ἐνθ' ἀν. σ. 4.

³ Οὐκ ὀρθῶς λέγει ὁ *Ciacconius Vitae pontificum* Τόμ. Β' σ. 1004 τὰδε: *Caput S. Andreae Apostoli ... summa cum reuerentia et grandi custodia seruatum usque ad annum 1462 apud duos Despotas Peloponnesi, Demetrium, natu maiorem, et Thomam natu minorem, fratres Constantini XV, Imperatoris Constantinopolitani, qui in captione Constantinopolis fuerat a Turcis occisus, cum nequirent conseruare prouinciam ab insultibus et*

φικίας πάσης τῶν περὶ τὴν Ῥώμην χωρῶν ἀσφαλείας ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν ἃς εἶχε προκαλέσει ἡ ῤῥῆξις καὶ ὁ πρὸς τοὺς Ἄνδραγαυοὺς τῆς Νεαπόλεως πόλεμος τοῦ πάπα, θέλοντος νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν δυναστείαν τῶν Ἀραγωνίων. Δύο φοβεροὶ ἀληθῶς σπείραργοι (condottieri), ὁ Ἰάκωβος Πικκινίνος καὶ ὁ Ἰάκωβος Σαβέλλος, ἐτρομοκράτουν αὐτὰ τὰ περίχωρα τῆς Ῥώμης. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐκνίκησιν αὐτῶν ἠδύνατο νὰ γείνη σκέψις περὶ τῆς ἐν ἀσφαλείᾳ ἐκ Ναρνίας ἀνακομιδῆς τῆς κάρας τοῦ ἀποστόλου εἰς Ῥώμην¹. Τότε δ' ἀπεφασίσθη καὶ ἔγεινε τὸν Ἀπρίλιον 1462 ἡ ἀνακομιδῆ.

invasione Turcarum, suasu Demetrii, qui illud caput tutiori in loco, et maiori cultu, et veneratione custodiebat, Romam transferri curavit. ann. 1462. mense Aprili. Καὶ πρῶτον μὲν παρατηρητέον πρὸς ταῦτα, ὅτι θεματοφύλαξ τῆς κάρας τοῦ ἀποστόλου ὑπῆρξε μόνος ὁ Θωμᾶς Παλατολόγος, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ Δημήτριος, εἰς ὃν δὲν περιήλθον αἱ Πάτραι κατὰ τὴν διανομὴν τῶν ἑλληνοπονησιακῶν κτήσεις τὴν γενομένην μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Θωμᾶ, ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος ἀνερχθῆται τῷ 1449 αὐτοκράτωρ. Κατὰ ταῦτα δ' ἀνακριθῆ εἶνε καὶ τὰ ἄλλως ἀμάρτυρα ὅσα λέγει περὶ τοῦ Δημητρίου ὡς ἐν ἀσφαλετέρω τόπῳ φυλάσσοντος τὴν κάρην τοῦ ἀποστόλου καὶ αὐτοῦ πείσαντος τὸν Θωμᾶν νὰ ἀνακομίσῃ αὐτὴν εἰς Ῥώμην. Καὶ ἂν ὑποεῖται ὅτι εἶχε θεωρηθῆ ἀναγκαῖον νὰ φυλαχθῆ ἡ κάρα ἐν ὅσῳ ἐτι διεκωζετο ἡ ἑλληνικὴ ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχὴ ἀσφαλέστερον ἀλλαγῆ που ἦ ἐν Πάτραις, τοῦτο μόνον περὶ τῆς Ἀρκαδίας (Κυπαρισσίας) θὰ ἠδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει ἢ κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον ἔδρα τοῦ Θωμᾶ. Ἀλλὰ τοιοῦτο διάβημα οὐδεμίαν θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς παραινέσεις τοῦ Δημητρίου, ὅστις, ἔχων ἔδραν τὸν Μυστράν, εἶχεν ἀπὸ τοῦ 1459 ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Θωμᾶν καὶ ἄλλως ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ ἔτους ἐκείνου ἢ ὕλγιον ἀργότερον εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν Πελοπόννησον. Ἐπ' ἴσης δὲ συμφώνως πρὸς τὰνωτέρω ἐκτεθέντα ἐπὶ τῆ βᾶσει τῆς μαρτυρίας τοῦ Φραντζῆ δὲν ἔχει ὀρθῶς ἢ ὑπὸ τοῦ *Ciacconi* μνεῖα τοῦ 1462 ὡς τοῦ ἔτους τῆς ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἰταλίαν μεταβάσεως τοῦ Θωμᾶ, κομίζοντος καὶ τὴν κάραν τοῦ ἀποστόλου. Τὴν αὐτὴν δ' ἀνακριθῆ χρονολογίαν τῆς ἐξ Ἀχαΐας εἰς Ἰταλίαν ἀνακομιδῆς τῆς κάρας εὐρίσκωμεν καὶ παρὰ τῷ *Giovanni Broli* (Miscellanea Storia Narnese. Τόμ. Α' σ. 69).

Ὁ ὁρθὸς χρόνος τῆς ἀνακομιδῆς τῆς κάρας ἀναγράφεται καὶ ἐν τῇ Ἀνδρείδι § 3: Caput vero [per ἢ apud] Patracenses summa reverentia et grandi custodia servatum est usque ad annum salutis sexagesimum supra mille quadringentos. Tunc autem translatio eius hoc modo facta est. Πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο συνδυαστέα τὰ λεγόμενα ἐν § 6: Siquidem ad annum quadringentesimum sexagesimum primum supra millesimum post Christi salvatoris ortum Ancone appulit incolumis.

¹ Ἴδε Ἀνδρείδος § 7. Πρὸς. *Voigt* Enea Silvio de' Piccolomini als Papst Pius der Zweite. Ἐν Βερολίνῳ. 1863 Τόμ. Γ' σ. 155 κ. ε.

Ἐπὶ τούτῳ ἐστάλη εἰς Ναρνίαν ὑπὸ τοῦ πάπα, τελευτῶντος τοῦ Μαρτίου 1462, ἐπιτροπεία τριῶν καρδινάλιων, τοῦ προμνησθέντος Ὀλίβα, καρδινάλιου τῆς Ἁγίας Σωσάννης, τοῦ Φραγκίσκου Τοδεσκίνη Πικκολόμινη, ἐπισκόπου Σιένης καὶ ἀνεψιοῦ τοῦ πάπα ἐξ ἀδελφῆς, καὶ Βησσαρίωνος τοῦ Ἑλληνοκαρδινάλιου Τούσκλου¹. Οὗτοι δ' ἀνεκόμισαν τὸ ἅγιον λείψανον ἀπὸ Ναρνίας εἰς Ῥώμην, σπεύδοντος καθ' ὅλην τὴν ἐν τῷ μεταξὺ ὁδὸν ἀπείρου πλήθους προσευχομένου καὶ ὕμνολογοῦντος τὸ θεῖον.

Τὴν Κυριακὴν τῶν Βαίων τοῦ αὐτοῦ ἔτους, 12 Ἀπριλίου, ἔφθασεν ἡ ἱερὰ θεωρία πρὸ τῆς Ῥώμης, φέρουσα τὸ πολύτιμον λείψανον, καὶ ἔστη εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ ἄστεως παρὰ τὴν Μουλζίαν γέφυραν τῶν ἀρχαίων τὴν ἀπὸ τῶν μέσων αἰώνων καὶ μέχρι τῆς σήμερον καλουμένην Ponte Molle. Ἡ θέσις ἦτο ὀνομαστή, διότι παρὰ τὴν γέφυραν ἐκείνην εἶχε συγκροτηθῆ τῇ 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 312 ἡ μεγάλη μάχη Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἐναντίον τοῦ Μαξεντίου, καθ' ἣν πλείστοι ὅσοι τῶν ἐχθρῶν κατέπεσον ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν Τίβεριν, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ ἠττηθεὶς ἀντίπαλος². Ἀλλ' ἦτο καὶ γραφικωτάτη ἡ θέσις ἐκείνη τῆς γεφύρας, ἐζευγμένης ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων ἐν τοπίῳ γελαστῷ, ὅπου ὀρμητικώτερος ἢ ἐν τῷ ἄστει καὶ διαυγέστερος ὁ Τίβερης ρέει διὰ μέσου χθαμαλῶν καταφύτων λόφων καὶ λειμώνων ἀνθηρῶν.

Παρὰ τὴν γέφυραν ἵστατο πύργος. Ἐν αὐτῷ δὲ κατετέθη ἡ ἱερὰ κάρα, ἥτις ἔμελλε νὰ μείνῃ ἐκεῖ μέχρι τῆς ὕστεραιας, ὅτε εἶχεν ὀρισθῆ νὰ τελεσθῆ πανηγυρικῶς ἐκεῖθεν ἢ εἰς τὴν Ῥώμην

¹ Ἀνδρείδος § 8. Πρὸς. τὸ Βιβλίον τοῦ Πίου πρὸς τὸν Ὀλίβαν, τῆς 7 Μαρτίου 1412 παρὰ *Raynaldus* (Annales ecclesiastici ἔτους 1462).

² Τὴν νίκην τοῦ Κωνσταντίνου, κατατοξεύοντος παρὰ τὴν γέφυραν τὸν Μαξέντιον, παριστάνει εἰκὼν τοῦ ὑπ' ἀρ. 510 Παρισιακοῦ κώδικος ἔργων Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, γεγραμμένου τὸν Θ' αἰῶνα, ἣν ἀνατυποῦμεν ἐκ τῆς ἡμετέρας Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Γ' σ. 208, ληφθεῖσαν ἐκ τοῦ *Banduri* (Imperium orientale σ. 480 ἀρ. 2). Ἴδε καὶ τὸ ἀνάγλυφον τῆς ἀψίδος τοῦ Κωνσταντίνου (Nuovo Bullettino di Archeologia Cristiana Ἔτ. ΙΘ', 1913, Πίν. 1 fig. 2).

Ἡ παρά τὴν Μουλβίαν γέφυραν νίκην τοῦ Κωνσταντίνου.

ἀνακομιδῇ. Ἐτάχθησαν δ' ὡς φρουροὶ αὐτῆς δύο ἀρχιεπίσκοποι, ὁ τοῦ Σικοθντος Πέροκτος καὶ ὁ τοῦ Βενουέντου Ἀλέξιος.

Ἐν τούτοις δ' ὁ πάπας ἐτέλεσε τὴν λειτουργίαν τῶν Βαίων ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ κατὰ τὰ εἰθισμένα ἐξ ἀρχαίων χρόνων· τὸ δὲ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας τοῦ Λαοῦ (S. Maria del Popolo), κειμένην παρά τὴν εἰσοδὸν τῆς Φλαμινίας ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὴν Μουλβίαν γέφυραν, καὶ διανυκτερεύσῃ ἐν αὐτῇ, ὅπως εὐρίσκηται ἐγγύτερον τὴν ὑστεραίαν, ὅτ' ἔμελλε νὰ γείνη ἡ ἐκ τῆς γεφύρας ἐκκίνησις τῆς πρὸς τὴν πόλιν πορείας. Ἄλλ' ἀπὸ ἡμερῶν ἤδη ὁ καιρὸς ἦτο ὑγρὸς καὶ συννεφώδης, τὴν δὲ ἡμέραν ἐκείνην ἔτι πυκνότερα νέφη ἀπειλητικὰ ἐκάλυπτον τὸν οὐρανὸν, ἀστραπαὶ διέσχίζον τοὺς ἀέρας καὶ ἠκούοντο βρονταὶ συνεχεῖς. Ὑπῆρχε φόβος, ὅτι ἔμελλε νὰ παραστῇ ἀνάγκη ἀναβολῆς τῆς πομπῆς ἕνεκα τῆς ἀναμενομένης βροχῆς. Ἄλλ' αἴφνης ὡς ἐκ θαύματος, ἀποδοθέντος, ὡς εἰκὸς, εἰς αὐτὸν τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν, ὁ κίνδυνος παρῆλθε, καὶ λαμπρὸς ἐπέλαμψεν ὁ ἥλιος.

Οὕτως ἄνευ κωλύματος ἐτελέσθη ἡ πανηγυρικὴ πομπὴ τῆς εἰς τὸ ἄστυ ἀνακομιδῆς, ἧς μακρὰν περιγραφὴν ἠξίωσε νὰ διασώσῃ εἰς ἡμᾶς αὐτὸς ὁ λόγιος πάπας ἐν τοῖς Ὑπομνήμασιν αὐτοῦ, ἅτινα εἶνε ἡ κυριωτάτη καὶ ἀξιοπιστοτάτη ἡμῶν πηγὴ περὶ τῶν ἀξιομνημονεύτων συμβάντων τῆς ἡμέρας ἐκείνης¹, ἐρμηνευομένη καὶ συμπληρουμένη ἐνιαχοῦ ὑπὸ νεωτέρων τινῶν βοηθημάτων².

¹ *Pii II Commentarii*. Ἐν Φραγκοφορτίῳ. 1614 σ. 192-202 (Κεφάλαιον Η').

² *Ciacconius* ἐνθ' ἄν. σ. 909 κ. ἔ. μετὰ τῶν αὐτόθι σημειωμάτων τοῦ *Victorelli* καὶ σ. 1056.—*Bandini* De Bessarionis Cardinalis Nicaeni vita, rebus gestis, scriptis commentarius. Ἐν Ῥώμῃ. 1777 σ. 49-52 (καὶ παρὰ *Migne* Patrologia graeca Τόμ. ΡΞΑ' σ. XXXII), ὅστις ἄλλως ὡς τὸ πλεῖστον ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνει ἐν ἐπιτομῇ τὰς εἰδήσεις τὰς περιλαμβανομῆναι· ἐν τοῖς *Commentarii* τοῦ *Πίου Β'*.—*Gregorovius* Geschichte der Stadt Rom έκδ. δ'. Ἐν Στουτγάρτῃ. 1894, Τόμ. Ζ' σ. 198 κ. ἔ.—*Reumont* Geschichte der Stadt Rom. Ἐν Βερολίνῳ. 1868. Τόμ. Γ' μέρ. α' σ. 145.—*Voigt* Enea Silvio de' Piccolomini. Ἐν Βερολίνῳ. 1863 Τόμ. Γ' σ. 595 κ. ἔ.—*Vast* ἐνθ' ἄν. σ. 335 κ. ἔ.—*Fortini* ἐνθ' ἄν. σ. 5 κ. ἔ.—*Στ. Ν. Θωμοπούλου* Ὁ ἀπάσταλος Ἀνδρέας σ. 53 κ. ἔ.

Πλὴν δὲ τῶν ὑπομνημάτων τοῦ πάπα σώζονται καὶ ἄλλαι χειρόγραφοι πηγαί, ἡ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν Andreis διήγησις τοῦ ἐπισκόπου Κλουσίου (Chiusi) Ἀλεξίου, τὸ οἰκεῖον μέρος τῶν ἐν τῷ λατινικῷ κώδικι τοῦ Βατικανοῦ 5255 Annali Romani τοῦ Παύλου dello Mastro καὶ τῆς Missiva Simonis Plebano, γεγραμμένης ὑπὸ ἀνωνύμου μαγίστρου (per N. magistrum) τὸ Πάσχα τοῦ 1462 (19 Ἀπριλίου).

Τούτων ἡ μὲν ἀνωνυμος Missiva ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Palacky¹, τῶν δὲ Annali Romani τὸ οἰκεῖον μέρος, εὔρηται παρὰ τῷ Bandini².

Τὴν δ' Ἀνδρείδα ἐκδίδομεν κατωτέρω, μετὰ τὸ πέρας τῆς ἡμετέρας διηγήσεως περὶ τῆς ἀνακομιδῆς τῆς χάρας, ἐκ τῶν δύο βατικανικῶν κωδίκων ἐν οἷς περισώζεται, τοῦ λατινικοῦ 5667 καὶ τοῦ Regis 1995, γεγραμμένων ἀμφοτέρων τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι ἡ Ἀνδρείς συμπίπτει καθ' ὁλοκληρίαν πρὸς τὸ οἰκεῖον μέρος τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Πίου Β', ὥστε ἠδύνατο νὰ γεννηθῆ ἡ ὑπόνοια, ὅτι εἶνε ψευδεπίγραφος. Ἀλλὰ συμβαίνει τὸ ἐναντίον. Ἡ Ἀνδρείς εἶνε δῆλα ἡ ἀληθὴς ἔργον

¹ Χειρόγραφον τοῦ ἐν Wittingau ἀρχείου A 16 φ. 270, ἐν ᾧ περιέχεται Missiva Simonis plebano in Telč antiqua, ἐκδομένη ὑπὸ *Franz Palacky* ἐν τοῖς *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiehrad, 1450 - 1471* (Fontes rerum Austriacarum. Osterreichische Geschichtsquellen. Herausgegeben von der Historischen Commission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Zweite Abtheilung. Diplomataria et Acta. XX Band) ἐν σ. 270 ἀναγινώσκουμεν τὰδε: *Restat me modo etiam referre aliquas novitates pro nunc ventilatas in curia Romana. Sciatis, primo fuisse magnam gratiam et etiam omnem, quae est in jubileo, et durasse a die palmarum usque in diem resurrectionis domini inclusive, propter adventum capitis S. Andreae apostoli, quod asportarunt de Graecia, quod cum magna reverentia ac devotione susceptum est in urbe Romana. Et sanctissimus pater noster papa Pius una cum omni clero et populo, qui permaximus fuit, pedetemptim obviam dedit eidem capiti ad conducendum illud ad ecclesiam SS. apostolorum Petri et Pauli. Finita processione dedit benedictionem et omnibus praesentibus plenariam indulgentiam omnium peccatorum in forma ecclesiae.*

² Ἴδε κατωτέρω σ. 49 σημ. 1

Ἀλεξίου τοῦ Κλουσίου, ἀποτελοῦν ἰδίαν διήγησιν συμπεριληφθεῖσαν εἰς τὰ Ὑπομνήματα τοῦ πάπα ἐν ἀρχῇ τοῦ Η' βιβλίου αὐτῶν¹, ἐξαιρουμένου τοῦ προλόγου τῆς Ἀνδρείδος τοῦ ἀρχομένου διὰ τῶν λέξεων *Si qua sunt memoriae commendanda καὶ τελευτῶντος εἰς τὰς λέξεις aures accommodetis oro.* Ἀποδεικνύεται δὲ τοῦτο ἐκ τῆς ἐνταῦθα ἐκδιδομένης ἐπιστολῆς τοῦ καρδινάλιου Σιέννης Φραγκίσκου Πικκολόμινη πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Κρεμῶνος Ἰάκωβον Σουλβέριον Πικκολόμινην, προτασομένης ἐν τῷ κώδικι τοῦ Βατικανοῦ 5667 τῶν ἐν αὐτῷ περιλαμβανομένων Λόγων (Orationes) τοῦ Πίου, ὧν μεταξύ εὑρίσκεται ἡ Ἀνδρείς, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου στίχου τοῦ φ. 19². Εἶνε δὲ ὁ ἐπιστέλλων Φραγκίσκος Πικκολόμινης αὐτὸς ὁ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιὸς τοῦ πάπα, ὁ εἷς τῶν τριῶν καρδινάλιων τῶν ἐκ Ναρνίας ἀνακομισάντων εἰς Ῥώμην τὴν χάραν τοῦ ἀποστόλου³. Ἐκδίδοντες δ' αὐτὴν ἐνταῦθα οὐ μό-

¹ Ἐκδ. Φραγκοφορτίου σ. 192-202.

² Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔχει ὡδε:

Franciscus Piccolhomineus Cardinalis Senensis Jacobo Sylvio Piccolhomineo Episcopo Cremonensi Amitino Suo S. P. D.

Pateremur a dignatione tua iure negligentia nos posse culpari si causa dilationis in transmittendo cunctis manifesta non foret. Fuit hercule nobis semper cordi orationes felicis recordationis Pii nostri II in unum congestas, ut expostulaverat, eidem destinare, sed nimis negocijs et crebrioribus concistorijs impediti, animum ad id aliasque familiares curas intendere non valuimus. nunc autem aliquid ocij nacti, ipsas conscribi curavimus adiecta etiam Andreide Domini Alessij episcopi Clusini patris tui, quas si licet in docta manu, conscriptas Antonio servitori nostro dedimus ad te perferendas epistolas eiusdem Pij ad paucos dies transmittere pollicentes ut animi voluptate qua Sanctitati praefate famulando afficiebatur eiusdem scripta legendo non careat. Dominam Neram amitam, Sylvium, Nicolauinque amitinos salvos esse iubeat dignatio tua quam hortamur stomachi prosperitati incumbere ut ipsa in pristinum redacta redditum tuum in curiam a nobis peroptatissimum maturet. Litem inter Castroplebenses et Sartheanenses cupimus auferri. Valeat nostri memor. Ex Urbe VII Kal. martij MCCCCLXIII manu propria.

Τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὡς καὶ τὴν πιστὴν ἀντιγραφὴν τῆς Ἀνδρείδος ἐκ τῶν δύο κωδίκων ὄφελω εἰς τὸν ἐν Ῥώμῃ διδάκτορα κ. Ἰωσήφ Herzen,

³ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 41.

νον χάριν ἀντιβολῆς πρὸς τὰ Ὑπομνήματα τοῦ πάπα Πίου, ἀλλὰ καὶ χάριν μελέτης αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Νέου Ἑλληνομνημονος, οὐδὲ ταῦτα ἐχόντων ὑπ' ὄψιν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς, διηρέσαμεν αὐτὴν εἰς παραγράφους χάριν εὐκολίας τῶν εἰς αὐτὴν παραπομπῶν.

Συμφώνως πρὸς τὰς εἰρημένας πηγὰς ἤδη πρὸ τῆς 12 Ἀπριλίου, καθ' ἣν ἀφίχθησαν ἐκ Ναρνίας οἱ τρεῖς καρδινάλιοι, ὁ πάπας εἶχε προκηρύξει γενικὴν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τῶν μελλόντων νὰ παρευρεθῶσιν ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀνακομιδῆς. Καὶ εἶχε μὲν σκεφθῆ νὰ μεταβῆ εἰς συνάντησιν τῆς κάρρας τοῦ πρωτοκλήτου φέρων τὰς ἐν τῷ λειψανοφυλακίῳ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἐν τῷ Λατερανῷ φυλασσομένης κάρρας τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ μεγάλου βάρους τῶν ἀργυρῶν λαρνάκων, ἐν αἷς ἐφυλάσσοντο, περιωρίσθη εἰς τὴν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀνακομιδῆς ἐκθεσιν αὐτῶν πρὸς δημοσίαν προσκύνησιν.

Τὴν δ' ὑστεραίαν τῆς Κυριακῆς τῶν Βαίων, ἡτοι τὴν 13 Ἀπριλίου, οἱ τρεῖς ἐκ τῆς Ναρνίας εἰς τὴν Ῥώμην ἀνακομίσαντες τὴν κάρραν καρδινάλιοι εἰςῆλθον διὰ τῆς Φλαμινίας πύλης καὶ προεχώρησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας τοῦ Λαοῦ, ἐν ἣ εἶχε διανυκτερεύσει ὁ πάπας.

Οὔτε ἡ ἐκκλησία αὕτη οἶα σώζεται σήμερον, οὔτε ἡ πλατεία ἡ λεγομένη τοῦ Λαοῦ, ἐν ἣ κεῖται κάτωθεν τοῦ Πιγκίου ὄρους, οὔτε ἡ δύο χιλιομέτρων λεωφόρος, ἣν διατρέχει σήμερον ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν ὁ ἠλεκτρικὸς σιδηρόδρομος, ἔχουσιν ἦν ὄψιν εἶχον τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα.

Σήμερον ἡ Πλατεία τοῦ Λαοῦ (Piazza del Popolo) ἡ κάτωθεν τοῦ Πιγκίου (Pincio) ἐκτεινομένη πλὴν ἄλλων τινῶν κτιρίων καὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τοῦ Λαοῦ κοσμεῖται ἐν τῷ μέσῳ ὑπὸ αἰγυπτιακοῦ ὀβελίσκου, ὑπομιμνήσκοντος τὴν ἐκνίκησιν τοῦ Ἀντωνίου ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου, ὅστις καὶ μετήνεγκε μετ' αὐτὴν τὸν ὀβελίσκον ἐκεῖνον ἐκ τῆς Ἡλιουπό-

λεως εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ὑπὸ δύο πρὸς νότον ἐτέρων συμμετρικῶς ἐκτισμένων ἐκκλησιῶν, τῆς Παναγίας τοῦ Ἁγίου ὄρους (S. Maria in Monte Santo) καὶ τῆς Παναγίας τῶν θαυμάτων (S. Maria de' Miracoli), πρὸς δὲ τὰ βόρεια ὑπὸ τῆς Πύλης τοῦ Λαοῦ (Porta del popolo).

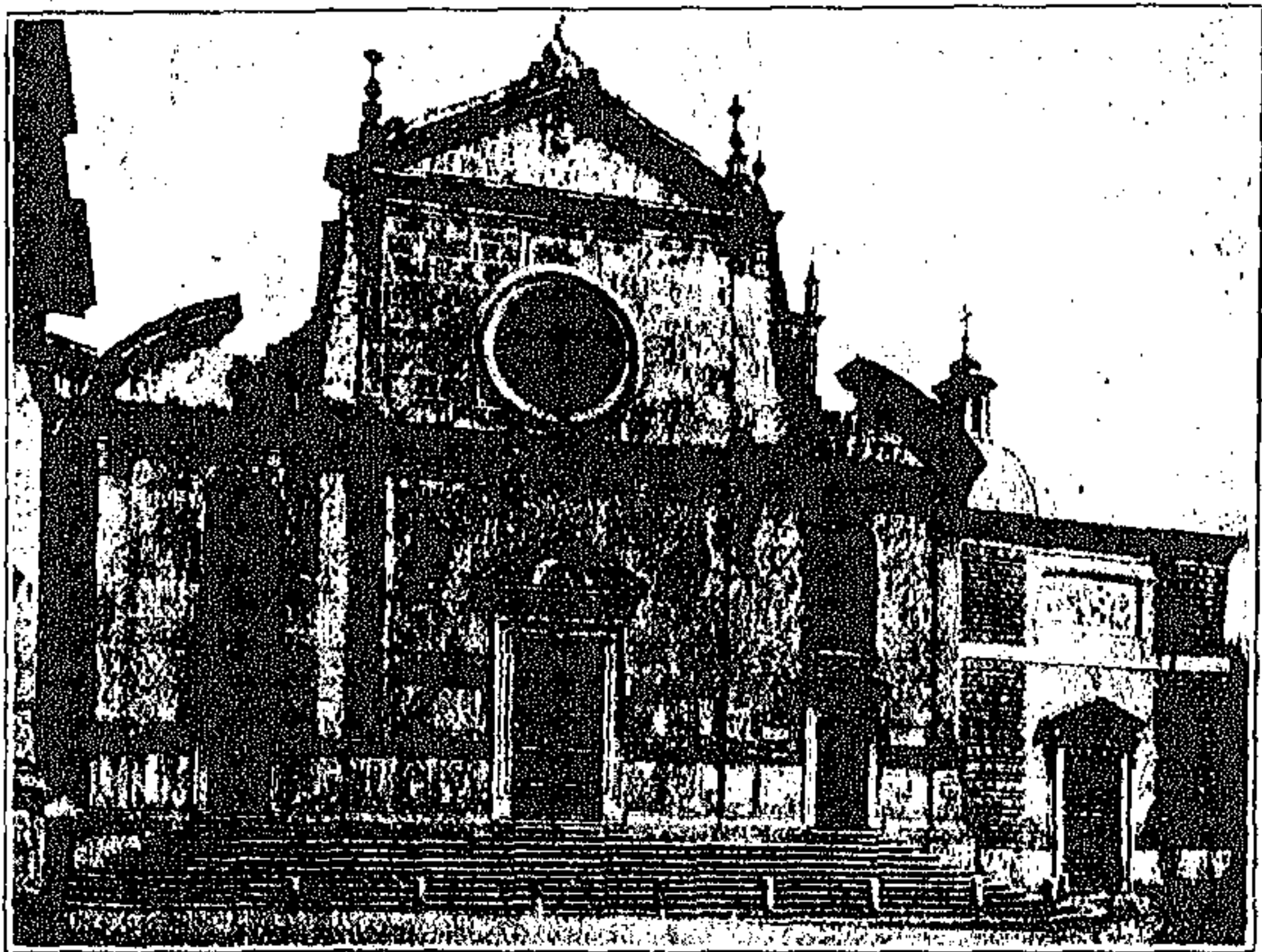
Ἀντὶ τῶν κτιρίων τούτων μόνον πύλη τις, ἡ Φλαμινία λεγομένη, ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Φλαμινίας ὁδοῦ τὴν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ἐκεῖ περίπου ὅπου ἔπειτα τῷ 1561 ἐκτίσθη κατὰ τὰ διαγράμματα τοῦ Vignola ἡ σημερινὴ πύλη, ἣς τὸ ἐσωτερικὸν διεκοσμήθη ἀρχιτεκτονικῶς τῷ 1655 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς εἰς τὴν Ῥώμην εἰσόδου τῆς βασιλίσσης τῆς Σουηδίας Αἰκατερίνης. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὀβελίσκος δὲν ὑπῆρχεν ἐκεῖ τότε, ὑπὸ μὲν τοῦ Αὐγούστου στηθεὶς ἐν τῷ μεγάλῳ ἵπποδρόμῳ (Circus maximus), εἰς δὲ τὴν Πλατείαν τοῦ Λαοῦ μετατεθεὶς τῷ 1589 ἐπὶ τοῦ πάπα Σίξτου Ε'. Καὶ αἱ δύο δὲ μνημονευθεῖσαι ἐκκλησίαι, ἡ τῆς Παναγίας τοῦ Ἁγίου ὄρους καὶ ἡ τῆς Παναγίας τῶν θαυμάτων, εἶνε κτίσματα τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος.

Διάφορος δὲ ἦτο ὅλως καὶ ἡ ὄψις τῆς πρὸς τὸ Πιγκίον πλευρᾶς τῆς πλατείας, ἔλειπον δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ εὔσκιοι κῆποι τοῦ γραφικοῦ ἐκείνου λόφου, ἐφ' οὗ ἔκειντό ποτε οἱ κῆποι τοῦ Λουκούλλου οἱ φέροντες ἔπειτα ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τὸ ὄνομα τοῦ οἴκου τῶν Πιγκίων, εἰς οὓς εἶχον περιέλθει αἱ κτήσεις. Ἀντὶ δὲ τῶν ἄλσων τῆς σήμερον ἐξετείνοντο ἐκεῖ κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα ἀμπελῶνες, ἀνήκοντες εἰς τὴν παρακειμένην μονὴν τῶν Αὐγουστίνων μοναχῶν ἐκείνην, ἐν ἣ εἶχε διατρίψει ὁ Λούθηρος τῷ 1510 κατὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ διαμονὴν αὐτοῦ. Μόλις δ' ἐπὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ ἀρχῆς τοῦ Ναπολέοντος μετεσκευάσθησαν οἱ ἀμπελῶνες ἐκεῖνοι εἰς τὸ ὠραῖον σημερινὸν ἄλσος, οὗ ἡ ἀπὸ δυσμῶν τῆς Πλατείας τοῦ Λαοῦ κάθοδος διεκοσμήθη δι' ἀρχιτεκτονικῶν κατασκευασμάτων καὶ ἀγαλμάτων.

Κατὰ ταῦτα ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Πίου Β' μόνον τῶν σημει-

ρινῶν κτιρίων τῆς Πλατείας ὑφίστατο ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας τοῦ Λαοῦ. Εἶχε δὲ αὕτη οἰκοδομηθῆ ἐν ἔτει 1099 ἐπὶ τοῦ πάπα Πασχαλίου Β'. Ἐφέρετο δὲ, ὅτι ἐν ᾧ τόπῳ ἐκτίσθη ἔκκεντό ποτε οἱ τάφοι τοῦ περιφανοῦς ῥωμαϊκοῦ οἴκου τῶν Δομιτίων, ἐν οἷς εἶχε κατατεθῆ καὶ τοῦ Νέρωνος ἡ τέφρα· ἐντεῦθεν δ' ἡ παράδοσις τοῦ λαοῦ, ὅτι κακοποιὰ φαντάσματα ἐνεφανίζοντο πρὸ τῆς κτίσεως τῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ χώρῳ

Ἡ Παναγία τοῦ Λαοῦ τὴν δήμερον.

ἐκείνῳ. Ἄλλ' ἡ ἀρχαιότερα ἐκείνη ἐκκλησία ἦτο ὅλως διάφορος τῆς σημερινῆς, ἀνακτισθεῖσα τελείως ὀλίγα ἔτη μετὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Πίου Β' τῷ 1477 ἐπὶ τοῦ πάπα Σίξτου Δ' καὶ διακοσμηθεῖσα μὲν ὑπὸ ἐξαιρέτων καλλιτεχνημάτων, ἐν οἷς καὶ ἀξιόλογα ἐπιτάφια μνημεῖα τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος τελευτῶντος, διασκευασθεῖσα δ' ἔπειτα ἐσωτερικῶς τὸν δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Bernini.

Ἄλλὰ καὶ ἡ Φλαμινία ὁδὸς ἢ ἀπὸ τῆς Πλατείας τοῦ Λαοῦ ἄγουσα εἰς τὴν Μουλβίαν γέφυραν εἶχεν ὅλως διαφόρως ἢ νῦν. Σήμερον μέγιστον μέρος ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἔχει ἐνεκτισμένας οἰκίας, ἀποθήκας ἀνθράκων, ξυλείας καὶ οἰκοδομησίμων ὑλῶν, ἀμαξοστάσια καὶ βιομηχανικὰ καταστήματα. Τότε δὲ ἡ Φλαμινία ὁδὸς διήρχετο ὡς τὸ πλεῖστον διὰ λειμώνων, οἷτινες τὰ νῦν μόνον ἐν τοῖς περὶ τὴν γέφυραν τόποις ἐκατέρωθεν τοῦ Τιβέρεως ἀφθουοῦσιν.

Ἐν μέσῳ τῶν ἀνηρῶν ὑπὸ τοῦ ἀρξαμένου ἔαρος ἐκείνων λειμώνων εἶχε διατάξει ὁ Πίος Β' νὰ κατασκευασθῆ χάριν τῆς ἐορτῆς τῆς ἀνακομιδῆς ξυλίνη ἐξέδρα, δυναμένη νὰ περιλάβῃ σύμπαντα τὸν κλῆρον ὅστις ἔμελλε νὰ παραστῆ, καὶ ὑψηλῆ, ὥστε νὰ εἶνε βρατὴ ὑπὸ παντὸς τοῦ μέλλοντος νὰ συρρεύσῃ πλήθους, ἔχουσα δ' ἐν τῷ μέσῳ ὑψηλὸν βωμόν. Ἐφερον δ' εἰς αὐτὴν δύο κλίμακες, μία μὲν ἐκ τοῦ πρὸς τὴν Ῥώμην μέρους, ἡ δ' ἑτέρα ἔχουσα τὴν ὄψιν πρὸς τὴν γέφυραν¹.

¹ Πρὸβλ. πλὴν τῶν Commentarii τοῦ Πίου καὶ τῆς Ἀνδρείδος τὰ λεγόμενα παρὰ τῷ *Infessura* (Diarlo ἐκδ. Tommasini σ. 66) Nell'anno Domini 1462 a di 12 d'Aprile venne la testa di S. Andrea ad Roma, et venne da Ponte Molle: et da qua dello ponte stava uno paviglione, dove le papa fece uno grande tavolato, et fecesi uno altare, et li celebrò la messa con diecisette cardinali e con tutto lo popolo e con tutta la clericia e depò colla sua mano la portao ad Santo Pietro. Ὁ δὲ *Paolo dello Mastro* (Paolo de Benedetto de Cola dello Mastro dello rione (ἐν τῷ κώδικι· Del'Orione) de Ponte ἐν ἔτει 1462 τῶν ἀπὸ 1422 μέχρι 1484 ἐξικνουμένων «Annali Romani» ἐν φ. 150ª τοῦ λατινικοῦ κώδικος 5255 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ, γεγραμμένου τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα, λέγει τὰδε·

1462 a di 12 d'Aprile.

Venne a Roma la testa di S^{to} Andrea arecata di Grecia dal dispoto, et posela nella Rocca di Narni, et in quel di venne di Narni, et papa Pio la fece mettere su Ponte Muolle et la mattina ee hanno esso et tutti li Cardinali et fu dela una messa molto solenne in quelli prati di Ponte Molle et poi lo papa la menò in mano sin a S. Maria dei Puopolo, et li stette una Notte, et la Mattina ueniente venne a S. Pietro con solenne processione doue uenne le papa con quella testa in mano, et tutti li Cardinali Apostolici con le palme, et tutti Vesconi et Prelati di Roma con le torce accese in Mano et tutti li officiali di Roma et lo popolo con le torce accese in mano fece la Benedictine con la sciolteria di Colpa et di pena a tutti li Presenti.

Ἐπιστάσης δὲ τῆς ὥρας, ἦλθον πρὸς τὸν πάπαν οἱ τρεῖς καρδινάλιοι οἱ ἐκ Ναρνίας ἀνακομίσαντες τὴν κάραν, ἐν οἷς καὶ ὁ Βησσαρίων, καὶ παρέλαβον τὸν Πίον, μέλλοντα νὰ μεταβῆ μετὰ τοῦ κλήρου εἰς τὴν Μουλβίαν γέφυραν, ὅπου ἐφυλάσσετο ἡ κάρα.

Ἐφιππος ἐξεκίνησεν ἡ πομπή, ἡγουμένων τῶν τριῶν καρδινάλιων. Εἶπετο δὲ ὁ πάπας, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν λοιπῶν καρδινάλιων καὶ σύμπαντος τοῦ κλήρου, τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν προϋχόντων τῆς πόλεως. Παρηκολούθει δὲ πεζῇ ἄπειρον πλῆθος λαοῦ. Ὁ τε πάπας δὲ, οἱ καρδινάλιοι καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ ἱερατείου ἔφερον ἀνά χειρας βαίτα ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ πάπα διανεμηθέντων κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς προτε-
ραίας.

Οὕτω διῆλθεν ἡ πομπή διὰ τῆς Φλαμινίας ὁδοῦ, βριθούσης ἀπειροπληθῶν θεατῶν, πληρούντων τοὺς ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἀμπελῶνας καὶ λειμῶνας.

Ὡς δ' ἔφθασαν εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον, διέταξεν ὁ πάπας τοὺς καρδινάλιους, ὄντας δεκαεπτὰ τὸν ἀριθμὸν¹, καὶ τοὺς ἱερεῖς νάφιππεύσωσι καὶ περιβληθῶσι τὰς ἐπισήμους αὐτῶν ἱερατικὰς στολὰς. Ἦσαν δὲ αὐταὶ λευκαὶ, ὡς καὶ αἱ μίτραι τῶν καρδινάλιων, ἀντιδιαστελλόμεναι πρὸς τὸ πράσινον χρῶμα τῆς ἐαρινῆς στολῆς τῶν ἀγρῶν.

Ἐπὶ τούτοις δ' ἀνέβη εἰς τὴν ἐξέδραν ὁ πάπας ἐκ τῆς πρὸς τὴν Ῥώμην κλίμακος μετὰ τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ ἀκολουθίας ἐν μέσῳ ψαλμωδιῶν, δακρύων ὑπὸ χαρᾶς καὶ συγκινήσεως, καὶ προεχώρησε πρὸς τὸν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐξέδρας βωμόν. Συγχρόνως δ' ἐκ τῆς ἀντικειμένης κλίμακος προέβη ὁ Βησσαρίων μετὰ τῶν δύο ἄλλων καρδινάλιων, κρατῶν τὴν λειψανοθήκην, ἐν ἣ ἡ κάρα τοῦ ἀποστόλου, καὶ κατέθηκεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, περιλαμπομένην ὑπὸ λαμπάδων.

Σιγῆς δὲ γενομένης, προσήχθησαν αἱ κλεῖδες τῆς λειψανο-

¹ Ἴδε ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει τὸ χωρίον τοῦ *In fessara*.

θήκης, καὶ ἐβεβαιώθη τὸ ἀλύμαντον τῶν σφραγίδων. Τότε δὲ παραλαβὼν αὐτὴν ὁ Βησσαρίων παρέδωκε κλαίων εἰς κλαίοντα τὸν πάπαν. Ἐπὶ τούτοις δὲ γονυπετήσας ὁ Πίος πρὸ τοῦ βωμοῦ, ὠχρὸς τὴν ὄψιν καὶ ὑγροὺς ἔχων τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξεφώνησε διὰ φωνῆς τρεμούσης τὸν ἐπόμενον λόγον·

Ἄφικεσο τέλος, ὦ ἱερωτάτη καὶ μυροβολωτάτη κάρα τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου. Τῶν Τούρκων ἡ μανία ἐξέωσέ σε ἀπὸ τῆς σῆς ἑδρας, καὶ πρὸς τὸν σὸν ἀδελφόν, τὸν κορυφαῖον τῶν Ἀποστόλων, κατέφυγες ἔξοριστος. Δὲν ἔμελλε νὰ ἐπιλίπη σοὶ ὁ σὸς αὐτάδελφος. ἔμελλες νὰποκατασταθῆς καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ σοῦ θρόνου θεία βουλήσει. Θὰ ἐπιτραπῆ τέλος νὰ ῥηθῆ Ὡ εὐτυχῆς ἔξορία ἡ τοιαύτην σοὶ πορίζουσα ἐπικουρίαν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ θὰ συνδιατρίψης συχνὸν χρόνον μετὰ τοῦ αὐταδέλφου καὶ θὰ τύχης ἰσῶν καὶ αὐτὸς τιμῶν. Αὕτη εἶνε ἡ πότνια Ῥώμη, ἣν βλέπεις ἐγγύς, ἡ διὰ τοῦ πολυτίμου αἵματος τοῦ σοῦ αὐταδέλφου καθιερωμένη. Τὸ πλῆθος τοῦτο τὸ περιεστάμενον ὁ μακάριος ἀπόστολος Πέτρος, ὁ εὐσεβέστατος σὸς ἀδελφός, καὶ σὺν αὐτῷ τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, ὁ ἅγιος Παῦλος, ἀνεγέννησαν χάριν Χριστοῦ τοῦ κυρίου. Ἀνεψιοὶ σοὶ ἐξ ἀδελφοῦ εἶνε οἱ Ῥωμαῖοι. Πάντες σε οἰοῦναι πατράδελφον ἑαυτῶν καὶ πατέρα τιμῶσι, λατρεύουσι, σέβουσι, καὶ δὲν ὀκνοῦσι νὰ ἐπωφελῶνται σε ὡς προστάτην κατενώπιον τοῦ μεγάλου Θεοῦ.

Ὡ μακαριώτατε ἀπόστολε Ἀνδρέα, κῆρυξ τῆς ἀληθείας καὶ ὑπέρμαχε τῆς ἐξαιρέτου Τριάδος, ὅποιας πληροῖς ἡμᾶς σήμερον εὐφροσύνης, προσβλέποντας πρὸ ἡμῶν τὴν σὴν ἱερὰν ταύτην καὶ τιμίαν κεφαλὴν, ἣτις ὑπῆρξεν ἀξία ὅπως ὁρατῶς ὑπὸ τὴν μορφήν πυρὸς ἐδράσῃ ἐπ' αὐτῆς τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ὁ ἅγιος παράκλητος. Ὡ σεῖς οἱ πορευόμενοι εἰς τὴν Ἱερουσαλὴν χάριν εὐλαβείας πρὸς τὸν Σωτῆρα, ὅπως ἴδητε τὸν τόπον ὅπου ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ, ἰδοὺ ἡ ἑδρα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἰδοὺ τὸ ἔδαφος τῆς θεότητος· ἐνταῦθα ἠδρευσε τὸ πνεῦμα τοῦ Κυρίου, ἐνταῦθα ἰθείαθη τὸ τρίτον ἐν τῇ Τριάδι πρόσωπον· ἐνταῦθα ὑπῆρξαν οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ πολλάκις ἰδόντες τὸν Κύριον ἐν σαρκί· τὸ στόμα τοῦτο πολλάκις προσεφώνησε τὸν Κύριον· τὰς παρειὰς ταύτας ἀναμφιβόλως ἠσπάσθη πολλάκις ὁ Ἰησοῦς. Ἴδου μέγας ἱερός θησαυρός· ἰδοὺ βαρύτιμος στοργή· ἰδοὺ

ψυχῆς γλυκασμός· ἰδοὺ πνεύματος παραμυθία. Καὶ τίς εἶνε ἐκεῖνος οὐ δὲν συγκινοῦνται τὰ σπλάγχνα, οὐ δὲν διακαίονται τὰ μύχια τῆς καρδίας, ἀφ' οὐ δὲν ἐκρέουσι δάκρυα χαρᾶς ἐπὶ τῇ, θεᾷ τῶν σεβαστοτάτων καὶ πολυτιμοτάτων λειψάνων τοῦ ἀποστόλου τοῦ Χριστοῦ;

»Χαίρομεν, σκιρτῶμεν, ἀγαλλιῶμεν ἐπὶ τῇ σῇ ἀφίξει, θειότατε ἀπόστολε Ἀνδρέα. Οὐδὲ γὰρ ἀμφιβάλλομεν ὅτι σὺ αὐτὸς ἀκολουθεῖς τὴν σαρκίνην σου κάραν καὶ σὺν αὐτῇ εἰσέρχεσαι εἰς τὸ ἄστυ. Μισοῦμεν μὲν τοὺς Τούρκους τοὺς πολεμίους τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀλλ' ἐν τούτῳ δὲν μισοῦμεν αὐτούς, ὅτι ὑπῆρξαν ἡ αἰτία τῆς σῆς ἐνταῦθα ἐλευσεως. Ἀληθῶς τί ἄλλο ποθητότερον ἠδύνατο νὰ συμβῇ εἰς ἡμᾶς ἢ τὸ νὰ προσβλέψωμεν τὴν τιμιωτάτην σου ταύτην κάραν καὶ νὰ ἐμπλησθῶμεν τῆς εὐωδιστάτης αὐτῆς ὁσμῆς; Τοῦτο εἶνε δύσφορον, τὸ νὰ προσνείμωμεν εἰς σὲ ἐπιδημοῦντα τὰς τιμὰς ἐκείνας ὧν θὰ ἦσο ἀξίος, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ σε δεξιωθῶμεν ἐπαξίως τῆς σῆς ἐξαιρέτου ἀγιωσύνης. Ἀλλὰ δέξαι τὴν ἡμετέραν θέλησιν καὶ τὴν γνώμην τὴν ἀψευδῆ καὶ ἀνέχθητι ἐπιεικῶς τὸ ὅτι μεμολυσμέναις χερσὶν ἀπτόμεθα τῶν σῶν ὀστέων καὶ ὅτι ἁμαρτωλοὶ προπέμπομέν σε εἰς τὰ ἔνδον τῶν τειχῶν.

»Ἐξέλθε εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν καὶ ἔσο ἔλεως εἰς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων. Εἶη εἰς πάντας τοὺς Χριστιανούς σωτήριος ἡ σὴ ἐλευσις, ἔστω εἰρηνοποιὸς ἡ σὴ εἰσοδος εἶη αἰσία καὶ ἐπὶ τύχη ἀγαθῇ ἡ σὴ ἐν ἡμῖν διαμονή. Ἔσο ἡμέτερος συνήγορος ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ κοινῇ μετὰ τῶν μακαρίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου σῶζε ταύτην τὴν πόλιν καὶ ἐπιμελοῦ ὁσίως σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, ἵνα τῇ ὑμετέρᾳ προστασίᾳ ἔσῃται ἐφ' ἡμᾶς τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ, καὶ εἰ τις ὑπάρχει δυσἀρέστησις αὐτοῦ ἕνεκα τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων, ἅτινα εἶνε πολλὰ, μεταστῆ αὐτὴ εἰς τοὺς ἀσεβεῖς Τούρκους καὶ εἰς τὰ βάρβαρα ἔθνη ἀτιμάζοντα τὸν κύριον Χριστόν. Ἀμήν».

Περατώσας δ' ὁ Πίος τὸν λόγον τοῦτον ἠσπάσθη τὴν ἁγίαν κάραν ἠσπάσθησαν δ' αὐτὴν κλαίοντες καὶ πάντες οἱ ἐπὶ τῆς ἐξέδρας. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ πάπας ἐξηκολούθησεν ὡς ἐξῆς·

«Παντοδύναμε, αἰώνιε θεὲ ὁ ἰθύνων μὲν τὴν ἐπουράνιον καὶ ἐπίγειον ἀρχὴν, ἀμα δὲ ἡμᾶς ἀξιώσας σήμερον τῆς παρηγόρου προσελύσεως τῆς πολυτίμου κάρας τοῦ σοῦ μακαρίου ἀποστόλου Ἀνδρίου,

δὸς ἡμῖν, διόμεθα σου, ὅπως τῇ ἀρωγῇ αὐτοῦ καὶ μεσιτείᾳ συντριβῇ ἡ ὀφρὺς τοῦ ἀπίστου τῶν Τούρκων γένους καὶ ἀφαιρεθῇ τὸ ἄχθος ἀπάντων τῶν ἀπίστων, ἵνα ὁ χριστιανικὸς λαὸς ὑπηρετήσῃ σοι μετ' ἀσφαλοῦς ἐλευθερίας διὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν»¹.

Τὸ παριστάμενον πλήθος ἀπήντησεν Ἀμήν. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ πάπας ὑψώσας διὰ τῶν χειρῶν τὴν λειψανοθήκην τὴν ἐγκλείουσαν τὴν κάραν περιέδραμε τὴν ἐξέδραν κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν καὶ ἐπέδειξεν αὐτὴν εἰς τὰ πλήθη.

Ἡ περὶ τὴν Μουλβίαν γέφυραν κοιλὰς ἀντήχησε τότε ἐκ τῶν μυριοστόμων φωνῶν τοῦ δεομένου πλήθους καὶ τῶν φαλέντων ἐκκλησιαστικῶν ἀσμάτων Ἀμβροσίου τοῦ Μεδιολάνων καὶ Αὐγουστίνου τοῦ Ἰππῶνος. Ἐψάλη δὲ καὶ ὕμνος ἐν σαπφικαῖς στροφαῖς, ἐπίτηδες πρὸς τὸν προκείμενον σκοπὸν ποιηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀγκῶνος Ἀγαπητοῦ de Rustici², διακεκριμένου Ῥωμαίου ποιητοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων, κατ' ἐντολὴν τοῦ πάπα.

Περατωθείσης δὲ τῆς τελετῆς παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν, ἡ πομπὴ ἐτρέπη πεζῇ πρὸς τὴν Ῥώμην. Ἐκράτει δὲ τὴν κάραν τοῦ ἀποστόλου αὐτὸς ὁ πάπας, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ πλήθους λαμπάδων καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν καρδιναλίων, τῶν ἐπισκόπων καὶ τοῦ ιερατείου κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν. Ἐφερον δὲ πάντες ἀνὰ χεῖρας βαῖα. Διελθόντες δὲ καὶ πάλιν τὴν Φλαμινίαν ὁδὸν οὐκ ἄνευ δυσκολίας διὰ τὸ συνωστιζόμενον πλήθος πεζῶν καὶ ἐπίππων, ἔφθασαν πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως. Ἐκεῖ δὲ προὑπήντησε τὴν πομπὴν μέρος τοῦ κλήρου, καὶ μετὰ τὴν προσήκουσαν προσκύνησιν τοῦ ἀνακομιζομένου ἁγίου λειψάνου ὁ πάπας κατέθηκεν αὐτὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τοῦ Λαοῦ, ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης πλησίον

¹ Πρὸλ. *H. Holzstein* Die Begrüßungsrede des Papstes Pius II bei der Ankunft des Haupts des h. Andreas in Rom am 12 April 1462 in τῷ Archivio Veneto. 1890. Τόμ. Α' σ. 416 κ. ε.

² Ἴδε τὸν ὕμνον τοῦτον κατωτέρω ἐν Ἀνδρείδῳ § 19.

ἀρχαίας εἰκόνας τῆς Θεομήτορος ἐκ τῶν νομιζομένων ὡς ιστορηθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ, ὅπως παραμείνη μέχρι τῆς ὑστεραίας. Εὐλογήσας δὲ τὸν λαὸν ἐν ὥρᾳ τῆς ἡμέρας ἤδη προκεχωρημένη ἀπῆλθεν εἰς θάλαμον κείμενον οὐ μακρὰν τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης, ὅπως διανυκτερεύσῃ ἐν αὐτῷ χάριν συνεχίσεως τοῦ προγράμματος τῆς ἀνακομιδῆς τὴν ὑστεραίαν.

Ἄλλὰ μόλις ἔδυσεν ὁ ἥλιος, καὶ, πνεύσαντος νέου νοτίου ἀνέμου, ἐξέσπασεν ἢ τὴν ἡμέραν ἀποσοδηθεῖσα βροχὴ, καταθλίψασα τὸν τε πάπαν καὶ τὰ ἄπειρα πλήθη τὰναμένοντα ἀνυπομόνως τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς Παναγίας τοῦ Λαοῦ εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον πομπήν. Ἄλλὰ καὶ πάλιν τῇ ὑστεραίᾳ διεσκεδάσθησαν αἴφνης τὰ νέφη καὶ λαμπρὰ ἐπεφάνη ἢ ἡμέρα. Ἐκλιπούσης δὲ τῆς προσκαίρου ἀμηχανίας, ἣν προεκάλεσεν ὁ ἀπροσδόκητος ὑετός, περὶ ἐνός καὶ μόνου συνδισκέφθη ὁ πάπας μετὰ τῶν καρδινάλιων, ἂν ἢ πομπή, ἣτις ἔμελλε νὰ διατρέξῃ δις χίλια ὄλα βήματα μέχρι τοῦ Ἁγίου Πέτρου, θὰ ἐτελεῖτο πεζῇ ἢ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πηλοῦ καὶ τῶν ὑδάτων, ἅτινα εἶχε σωρεύσει ἢ βροχὴ, θὰ μετέβαινον ἔφιπποι εἰς τὸν ναόν. Πολλῶν δὲ σκέψεων γενομένων, ἐθεωρήθη ἀπρεπὴς καὶ ἀναξία τοῦ τιμωμένου ἀποστόλου ἢ ἐφ' ἵππων μετάβασις, καὶ, ἀποφασισθείσης τῆς πεζοπορίας, ἐπετράπη μόνον εἰς τοὺς ἐκ γήρατος ἢ νόσων ἀδυνάτους νὰ μεταβῶσιν ἔφιπποι δι' ἄλλων ὁδῶν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον ἢ νὰ πουςιάσωσιν ἕνεκα πένθους, ἀσθενείας ἢ ἄλλων λόγων. Ἄλλ' ἐλάχιστοι ὑπῆρξαν οὗτοι, ὧν ῥητῶς μνημονεύουσι τὰ ὑπομνήματα τοῦ πάπα Πίου καὶ ἢ Ἄνδρες, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἠκολούθησαν πεζῇ. Ὁ δὲ Βησσαρίων, ὅστις δὲν ἦτο μὲν βεβαρημένος ὑπὸ τῶν ἐτῶν, ἔχων τῷ 1462 κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην ἡλικίαν πενήκοντα καὶ ἐννέα ἐτῶν¹, ἀλλ' ἦτο φιλάσθενος καὶ κεκοπιακῶς ἕνεκα τῆς ἀπὸ Ναρνίας ὁδοιπορίας, δὲν ἠκολούθησε τὴν πομπήν, καθ' ἃ ῥητῶς μνημονεύεται, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ προς-

¹ Κατὰ τὸν *Vasè* ἐνθ' ἀν. σ. 2 ἐγεννήθη τῷ 1403.

ἦλθεν εἰς αὐτὴν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ, ἀπὸ τοῦ λεγομένου Πεδίου τῶν ἀνθέων (Campo dei Fiori).

Ἡ πομπὴ ὑπῆρξε μεγαλοπρεπής. Οἱ καρδινάλιοι καὶ οἱ ἐπίσκοποι, λευκὰς φέροντες μίτρας καὶ λευκὰ περιβεβλημένοι ἄμφια, κρατοῦντες δὲ βαίτα καὶ ἔχοντες λαμπάδας πρὸς τὴν γῆν ἀνεστραμμένας ἔβαινον διὰ τῶν ὀλισθηρῶν λιθοστρώτων, δεόμενοι καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν ἐξ ὕψους εὐλογίαν ἐπὶ τὸν περιστάμενον ἀπειροπληθῆ λαόν. Τὴν προσοχὴν δ' ἰδίως ἐλκυσάν τινες τῶν καρδινάλιων ἀήθεις πορειῶν καὶ συνήθως οὐδ' ἑκατὸν βήματα δυνάμενοι νὰ διανύσωσι πεζῇ διὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν ἀντοχὴν κατὰ τὴν κοπιώδη διὰ τοῦ πηλοῦ καὶ τῶν ὑδάτων πορείαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης. ῤητῶς δὲ μνημονεύονται παχεῖς τινες καρδινάλιοι ἔχοντες τὴν οὐχὶ ἀσυνήθη ἐν τῷ κλήρῳ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ὑπερσαρκίαν. Μεταξὺ δὲ τῶν παραστάντων ὑπῆρξαν καὶ ἐπιφανέστατοι ἐπὶ τῷ γένει, τοῖς ἐν τῇ ἱερωσύνῃ πρωτείοις ἢ τῇ παιδείᾳ ἱεράρχαι, ἐν οἷς ὁ λόγιος ἐπίσκοπος Παβίας Ἰάκωβος (Jacobus Pavuensis) ὁ ἐκδότης τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ πάπα Πίου καὶ ὁ ἐκ Πελοποννήσου Ἰσίδωρος ὁ Ῥωσίας ὁ μεταξὺ τῶν παραστάντων εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας ὀρθοδόξων ἀρχιερέων, εἶτα δὲ μεταστάς εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἔκτοτε διατρίβων ἐν Ῥώμῃ. Σημειοῦται δὲ ῤητῶς, ὅτι οὗτος ἕνεκεν ἀσθενείας δὲν ἠδυνήθη νὰκολουθήσῃ τὴν πομπήν, ἀλλὰ μετέβη μόνον εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον ἀπ' εὐθείας, καὶ ἀσπασθεὶς ἐκεῖ τὴν κάρραν τοῦ ἀποστόλου, ἀνεχώρησε καὶ πάλιν ἀμέσως.

Εἰς τοὺς ἱεράρχας εἶπετο ὁ κληρὸς τῶν πολυπληθῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ῥώμης, φέρων ἐν χερσὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἅγια λείφανα. Συνηκολούθει δὲ ἢ ἀτελεύτητος σειρά τῶν πολυειδῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως καὶ τῶν ἀπεσταλμένων τῶν ξένων βασιλέων καὶ ἄλλων ἡγεμόνων, ὧν τινες μὲν ἦσαν τεταγμένοι περὶ αὐτὸν τὸν πάπαν, οἱ δὲ λοιποὶ προηγούντο τοῦ κλήρου. Ἐβαινον δὲ οὗτοι πάντες ἀνά δύο οὕτως, ὥστε μακροτάτη

ἀπετελεῖτο ἡ σειρά τῶν πομπευόντων, καὶ ἡ πρωτοπορεία εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ἁγίου Πέτρου πλατεῖαν, ἐν ᾧ ὁ πάπας δὲν εἶχε κἄν ἀκόμη ἐκκινήσει Ἰδίαν δ' αἰγλήν παρεῖχε τὸ πλῆθος τῶν ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ κρατούμενων λαμπάδων, ἀνερχομένων κατὰ τὰ μαρτυρούμενα ὑπὸ τῶν συγχρόνων πηγῶν εἰς τριακοντακισχιλίας.

Ἐν τούτοις ἤδη ὁ πάπας, ἐξελθὼν τοῦ θαλάμου, ἐν ᾧ εἶχε διανυκτερεύσει, καὶ φερόμενος, καθ' ἃ συνείθιζεν, ἐπὶ τοῦ ὤμου θεραπόντων, ἄτε, μὴ δυνάμενος νὰ βαδίση πεζὸς ἕνεκα τῆς κοπώσεως τῆς προτεραιᾶς καὶ τῆς ποδάγρας ἐξ ἧς ἔπασχεν, ἐπέβη τοῦ δι' αὐτὸν προωρισμένου χρυσοῦ φορείου. Ἀδυνάτου δὲ οὔσης ἕνεκα τοῦ πολλοῦ πλήθους τῆς εἰς τὴν Παναγίαν τοῦ Λαοῦ προχωρήσεως, ἐστάλησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τρεῖς καρδινάλιοι καὶ ἐκόμισαν τὴν ἁγίαν κάραν πρὸς τὸν πάπαν. Οὗτος δὲ, ἀσπασθεὶς ἐν μέσῳ τοῦ προσευχομένου πλήθους, παρέλαβεν αὐτὴν σκιασθεῖσαν ὀπισθεν διὰ χρυσοῦ οὐρανοῦ πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, καὶ οὕτως ἐξεκίνησεν ἐκ τῆς Παναγίας τοῦ Λαοῦ περὶ τὴν πρώτην μεταμεσημβρινὴν ὥραν.

Ἡ πορεία δὲν ἐτράπη τὴν βραχυτάτην πρὸς τὸν Ἅγιον Πέτρον ὁδὸν, ἀλλὰ μέχρι μὲν τινος προέβη πρὸς τὸν ποταμὸν, ἐκεῖθεν δ' εἰςῆλθεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς πόλεως ἐντεῦθεν τοῦ Τιβέρεως καὶ διὰ διαφόρων ὁδῶν προεχώρησε μέχρι τοῦ εἰς ναὸν τῆς Παρθένου μετατετραμμένου ἀρχαίου Πανθέου, ἐκεῖθεν δ' ἔβη εἰς τὸ Πεδίον τῶν ἀνθέων, ὅπου εἶδομεν προσχωρήσαντα εἰς τὴν πομπὴν τὸν Βησσαρίωνα. Ἐκεῖθεν δὲ προχωρήσασα ἡ πομπὴ διέβη τὸν ποταμὸν διὰ τῆς γεφύρας τῆς παρὰ τὸ μαυσσωλλεῖον τοῦ Ἀδριανοῦ τὸ ἀπὸ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ὀνομαζόμενον Φρούριον τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ κατέληξεν εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον.

Ἀπασαὶ αἱ ὁδοὶ, βρίθουσαι πλήθους θεατῶν ἀπείρου, ἐσκιάζοντο πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου ὑπὸ ὑφα-

σμάτων καὶ κλάδων δένδρων καὶ ἦσαν ἐστρωμένοι δι' ἀνθέων. Πολλὰ δὲ τῶν οἰκιῶν ἐκοσμούντο δι' ὑφασμάτων καὶ ζωγραφιστῶν ταπήτων ἀνακρεμαμένων. Ἐκαστος εἶχε φιλοτιμηθῆ νὰ ἐκθέσῃ πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου ὅ τι πολυτιμότερον εἶχεν ἐν τῷ οἴκῳ. Ἀγάλματα καὶ ζωγραφίαι ἐκόσμου τὰ πρόθυρα καὶ τὰ πρόστια. Ἐν δὲ ταῖς ὁδοῖς καὶ ἐν ταῖς τριόδοις εἶχον ἀνεγερθῆ βωμοὶ, ἔκαιον θυμιάματα καὶ εἶχον ἐκτεθῆ ζωγραφίαι καὶ ἀγάλματα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου. Πολλαχοῦ ἐωρῶντο ζῶσαι γραφικαὶ παραστάσεις, παῖδες παριστάνοντες ἀγγέλους, ἄλλοι ἄδοντες ἠδέϊς ὕμνους, ἄλλοι παίζοντες μουσικὰ ὄργανα παντοῖα. Ὑπερεῖχον δ' ἐν τῇ διακοσμήσει αἱ οἰκίαι τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν καρδινάλιων· ἄξια δὲ μνείας ἦσαν μάλιστα ἡ τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἐπιτρόπου τοῦ τάγματος τῶν Ῥοδίων ἱποποτῶν Μελχίωρος καὶ ἡ τοῦ καρδινάλιου τῆς Ἁγίας Πραξέδης Ἀλανοῦ τοῦ ἐπονομαζομένου Αὐενιωναίου. Βεβαίως δὲ δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν, ὅτι καὶ ὁ Βησσαρίων εἶχε διακοσμήσει καταλλήλως τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδεὶς γίνεται ἴδιος λόγος περὶ τῆς διακοσμήσεως ταύτης. Πάντας δ' ὑπερέβαλε διὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς πολυτελείας τῆς διακοσμήσεως ὁ καρδινάλιος Ῥοδερίγος Βόρτζας (Borgia), ὅστις ἔμελλε μετὰ τριακοντα ἔτη, τῷ 1492, νὰ αναβῆ τὸν παπικὸν θρόνον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλεξάνδρου Γ'. Τούτου τὸ μεγαλοπρεπὲς μέγαρον ὑψοῦτο ἐν ᾧ χώρῳ ἔκειτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ἱερὸν τῆς Μονήτης Ἡρας ἔνθα τὸ ἀργυροκοπεῖον τῆς ἀρχαίας Ῥώμης. Πλούσια καὶ ποικίλα ὑφάσματα ἐκόσμου τὴν ἡμέραν τῆς ἀνακομιδῆς τὴν οἰκίαν ἐκείνην, καὶ ἀπὸ οὐρανοῦ ὑψοῦ ὑπερτεταμένου ἐκρέμαντο παντοῖα θαυμαστά καλλιτεχνήματα. Οὐδὲ περιωριζέτο ἡ διακόσμησις εἰς μόνον τὸ μέγαρον τοῦ Ῥοδερίγου, ἀλλ' ὁ καρδινάλιος εἶχεν οὐχ ἥττον διακοσμήσει καὶ τὰς περικειμένας οἰκίας, ὥστε ἡ ὅλη πλατεῖα ὠμοίαζε πρὸς παράδεισον. Τὴν γενικὴν δὲ προσοχὴν εἴλκυον τὰ ἐπὶ τῶν τοίχων πρὸς τιμὴν τοῦ ἀποστόλου καὶ τοῦ πάπα Πίου ἐπιγράμματα, πεποιημένα

ἐπίτηδες ὑπὸ διακεκριμένων λογίων. Τέλος δὲ καὶ οἱ ἐκ Τοσκάνης ἔμποροι καὶ τραπεζῖται οἱ οἰκοῦντες πλησίον τῆς γεφύρας τῆς παρὰ τὸ Φρούριον τοῦ Ἀρχαγγέλου εἶχον ἐναμίλλως φροντίσει περὶ διακοσμήσεως τῶν ἰδίων οἰκιῶν.

Οὕτω δι' ὁδῶν διακόσμων καὶ ἐν μέσῳ πλήθους ἀμέτρου ἀστῶν, ἐν ᾧ τὰ παράθυρα τῶν ἐπ' αὐτῶν οἰκιῶν ἔστενον ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἀπ' αὐτῶν θεωμένων δεσποινῶν καὶ παρθένων, περιβεβλημένων στολᾶς ἐορτασίμους, διέβη ἡ θεωρία καὶ κατέληξεν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἥτις ἦτο κατάμεστος ἰδίως τῶν ξένων τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς προσρευσάντων.

Βοή παμμειγῆς δίκην καχλάσματος ὑδάτων πολυχευμόνων ἠκούσθη τότε ἐν τῇ πλατεῖᾳ ἐκείνῃ ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς ὑπὸ τοῦ πάπα προσαγομένης ἁγίας κάρας. Στεναγμοὶ καὶ ὀλολυγμοὶ τοῦ πλήθους, κόπτοντος τὰ στέρνα, ἀντήχησαν διὰ τῶν ἀέρων. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς καθολικῆς ἐκείνης συγκινήσεως ὁ πάπας ἐξελθὼν ἐκ τοῦ φορείου ἀνέβη τὴν ἐκ πολλῶν βαθμίδων μαρμαρίνην ἐξωτερικὴν κλίμακα τὴν ἀνάγουσαν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ἱεροῦ, κλίμακα ἥτις εἶχε κατασκευασθῆ πρὸ μικροῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Πίου ἀντὶ τῆς τῶν προτέρων χρόνων, ἥτις εἶχε φθαρῆ. Φθὰς δ' εἰς τὸ ἀνάβαθρον, ἐστράφη πρὸς τὰ πλήθη καὶ ἠυλόγησεν αὐτὰ, ἐπιδεικνύων τὴν κάραν. Προςβλέψας δ' ἔνδακρυς τὸ ἄγαλμα τοῦ ἀποστόλου Πέτρου τὸ ἐστημένον πρὸ τῶν προστώων τοῦ ναοῦ, εἰςῆλθεν εἰς αὐτόν.

Ὁ ναὸς ἦτο πλήρης λαοῦ, ἀπήστραπτε δ' ἐκ τοῦ πλήθους τῶν λαμπάδων, τῶν λυχνούχων καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ πυκνοῦ ἐκκλησιάσματος κρατουμένων κηρίων. Δύσκολος δ' ἦτο ἡ προχώρησις ἕνεκα τοῦ συνωστισμοῦ, καὶ ἐδέησε νὰ, διανοίξῃ μετὰ κόπου δίοδον ἢ παπικὴ φρουρά. Περιηχουμένου δὲ τοῦ ἱεροῦ χώρου ὑπὸ τῶν φαλμωδιῶν τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἀρμονίας τῶν ὀργάνων, προεχώρησεν ὁ πάπας μέχρι τοῦ μεγάλου βωμοῦ ὑφ' ὃν ἔκειντο τὰ σώματα τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Ἐκεῖ δὲ κατέθηκε τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ἀφ' ὃ

πρῶτον ἠσπᾶσθησαν αὐτὴν οἱ ἱεράρχαι καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν παρισταμένων.

Τότε λαβὼν τὸν λόγον ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων ἐξεφώνησε τὸν ἐξῆς λόγον·

α Ἴδου ὁ ἀδελφός σου, μακαριώτατε Πέτρε, ὁ πρωτόκλητος τῶν Ἀποστόλων, καὶ σὺ τὸ σκεῦος ἐκλογῆς καὶ διδασκαλε τῶν ἐθνῶν, ὅστις, καίπερ τελευταῖον κληθεὶς εἰς τὴν ἀποστολὴν ἰσαξίως μετὰ τοῦ Πέτρου ἔλαχες τῶν πρωτείων. Ἴδου φημι ὁ ὑμέτερος Ἀνδρέας, ὅστις πρωτόκλητος ὦν αὐτὸς ἐδειξεν εἰς τοὺς λοιποὺς τὴν πρὸς τὸν Σωτῆρα ὁδόν. Πάρσατιν, ἰδου, ὁ ὑμέτερος Ἀνδρέας, ἵνα, ὡς ἐν τῷ οὐρανῷ μεθ' ὑμῶν συνδεδεμένος καὶ τῷ κτίστῃ καὶ σωτῆρι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συμπαριστάμενος ἀπολαύει τῆς δόξης καὶ θεωρίας αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ γῆ σωματικῶς ἐν τῷ νῦν χρόνῳ συνδεθῆ καὶ διατρίψῃ μακρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν. Οὗτος χίλια τετρακόσια καὶ εἰκοσιοκτὼ ἔτη καὶ ὑπέρεκεινα ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου ἔμενε κεχωρισμένος ἀφ' ὑμῶν. Καὶ τοῦτο διότι διετήρησεν αὐτὸν πιστότατα ἡ Ἀχαία, ὡς γινώσκετε, ἦν ποτε τῷ ἑαυτοῦ αἵματι ἀφιέρωσεν εἰς τὸν θεόν, παρακρατοῦσα μακρὰν ὑμῶν καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἄστειως τοῦ ἀξιωθίντος νὰ ἔχῃ ὑμᾶς κτίστας, διδασκάλους τῆς πίστεως, ἱεροὺς καὶ ἀληθεῖς ποιμένας.

Καὶ δὲν ἀγνοεῖτε μὲν τὴν αἰτίαν τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ ὑμεῖς οἱ οὐ μόνον σύμπαντα τὰ προγεγονότα, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ὅσα τῶν μελλόντων ἐν τῷ θείῳ λόγῳ θεωροῦντες. Ἄλλ' ὅμως ὅπως περιέλθῃ πρὸς γινῶσιν οὐχὶ ὑμῶν, ἀλλὰ τῶν Χριστιανῶν, ἂν ὑπάρχωσί τινες οἱ ἀγνοοῦντες, Ἴδου ἐγὼ, λέγει, ὁ σὸς Ἀνδρέας, Πέτρε ἀδελφί, μετὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν πρῶτον μὲν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, εἶτα δὲ σὴ κελύσει ἀποσταλεὶς πρὸς κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου μετὰ πολλὰ καὶ ἄλλα ἔθνη, ἄτινα ἐπέστρεψα εἰς τὴν ὀρθὴν πίστιν καὶ εἰς τὸ χριστιανικὸν ὄνομα, τέλος εἰς τὴν Ἀχαίαν, ἱπαρχίαν τῆς Πελοποννήσου μεστὴν ἀνδρῶν ἐξεχόντων τοῦτο μὲν ἐπὶ εὐγενείᾳ, τοῦτο δ' ἐπὶ παιδεύσει διέσπειρα τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου οὕτως ἐπὶ μακρὸν καὶ εὐρέως, ὥστε νὰ μεταστρέψω τὴν σύμπασαν ἱπαρχίαν ἀπὸ τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ. Διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου Αἰγιάτου, οὐ καὶ τὴν σύζυγον ἐπέ-

στρεψα εἰς τὸν Χριστὸν, ῥυσάμενος ἀπ' αὐτοῦ καταδικάσαντος εἰς τὸν διὰ ξίφους καὶ διὰ πυρὸς θάνατον, ἐπεράτωσα καὶ γὼ τὸν βίον ἐπὶ τοῦ ἀγιωτάτου αὐτοῦ σταυροῦ, θανατωθεὶς καθ' ὃν τρόπον σὺ καὶ ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, ὁ κύριος Ἰησοῦς. Ἐκεῖ δὲ ταφείς ὑπὸ Μαξιμίλλης τῆς συζύγου τοῦ ἀνθυπάτου μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἀνεπαύθην, τιμώμενος ὑπὸ τῶν λατρευόντων τὸν Χριστὸν καὶ πολλῶν ἀξιούμενος ἑγκωμίων. Ἀλλὰ τὸ μωαμεθανικὸν φύλον, τὸ ἄθλιον, φεῦ, καὶ ὀλέθριον, τὸ ἀκολουθοῦν Μωάμεθ τινὰ υἱὸν τοῦ διαβόλου Ἀντίχριστον μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν λοιπῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς χωρῶν, τέλος ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις καθυπέταξεν ἀσεβέστατα καὶ τὴν Ἀχαΐαν καὶ ἀνέτρεψε διὰ τῆς μιαρᾶς λατρείας. Διὸ ἐγὼ θεῖα βουλήσει διαφυγῶν τὰς χεῖρας τῶν ἀπίστων πρὸς σέ τὸν ἀγιώτατον ἀδελφόν, πρὸς σέ τὸν ὑφηγητὴν καὶ διδάσκαλον, πρὸς σέ τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καθεστῶτα καθολικὸν τοῦ χριστιανικοῦ γένους ποιμένα ὡς πρὸς ἀσφαλέστατον λιμένα καταφεύγω, καθ' ὃν τρόπον ὁ σὸς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡμέτερος Παῦλος ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἐν σπυρίδι διὰ τῶν τῆς πόλεως τειχῶν καταβιβάσθεις, διέφυγε τὰς ὤμοτάτας χεῖρας τοῦ ἐν Δαμασκῶ ἄρχοντος, ὅπως τελήσῃ τὸν δρόμον αὐτοῦ καὶ περατώσῃ τὴν κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου. Οὕτως εἴθε καὶ γὼ πρὸς σέ προσφεύγων τοὺς υἱοὺς οὓς εἶχον γεννήσει ἑμαυτῷ ἢ μάλλον σοί, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Χριστῷ τῷ κυρίῳ, δεδουλωμένους νῦν εἰς ἐχθροὺς ἀπίστους καὶ ἀπηνεστάτους καὶ ἐστερημένους οὐ μόνον τῆς τοῦ σώματος ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύοντας νὰ ποθᾶλωσι τὴν ἀκεραιότητα τῆς πίστεως, ἐπαναγάγω διὰ τῆς σῆς βοήθειας καὶ ἐπικουρίας εἰς τὴν προτέραν ἐλευθερίαν, ἀποκαταστήσω εἰς τὴν ἀληθινὴν τοῦ θεοῦ λατρείαν, καὶ ἀποκεκαθαρμένους ἀπὸ πάσης τῶν ἐθνικῶν μωσαρότητος ἀποδώσω καὶ πάλιν ἀκηράτους εἰς τὸν ἡμέτερον θεόν, τὸν Χριστὸν, ποθῶν ἔργον τῷ ὄντι εὐάριστον εἰς σέ καὶ λίαν εὐπρόσδεκτον.

»Δὲν εἶσαι σὺ, ὦ ἐνζηλότατε Πέτρε, ὁ ἀποκόψας διὰ μαχαίρας τὸ ὠτίον τοῦ Μάχχου, τοῦ δούλου τοῦ ἀρχιερέως, ἐπιπίπτοντος νύκτωρ μετὰ τῶν ἄλλων ἐναντίον τοῦ Ἰησοῦ, μέλλων καὶ εἰς δεινότερα νὰ προβῆς, εἰ μὴ ἀφίστασο, καταπληχθεὶς ὑπὸ τῆς φωνῆς τοῦ ἐπιεικεστάτου ἡμετέρου διδασκάλου; Δὲν εἶσαι σὺ ἐκεῖνος, ὅστις, ἂν ἐμάνθανές τινα προδότην ἐκ τοῦ ναοῦ ἐπ' αὐτὸν ἐφορμῶντα, ἤθελες αἰκίσει αὐτὸν καὶ μάλιστα ἤθελες διασπάσει αὐτὸν διὰ τῶν ὀδόντων; Δὲν

εἶσαι σὺ ἐκεῖνος, ὅστις ἐζημίωσας θανάτῳ τὸν Ἀνανίαν καὶ τὴν Σαπφείρην ἐπειδὴ εἶχον ψευσθῆ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τί λοιπὸν θὰ πράξῃς; Μὴ τυχὸν θὰ μείνης ἀδρανῆς καὶ νωθρὸς πρὸς τοὺς ἀσεβεῖς Τούρκους, τοὺς ἀσπονδοτάτους ἐχθροὺς τοῦ σωτηρίου καὶ ἱερωτάτου σταυροῦ, δι' οὗ ἀνέλαθε σέ τε καὶ ἐμέ ὁ δι' αὐτοῦ ἡμᾶς λυτρώσας, πρὸς τοὺς βαρβάρους τοὺς προπηλακίζοντας συνεχῶς αὐτὸν τὸν Χριστὸν δι' ὕβρεων καὶ βλασφημιῶν; Μὴ τυχὸν θὰ ἀνεχθῆς αὐτοὺς οὕτως; Μὴ τυχὸν θὰ ἐπιτρέψῃς εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκβαχεύωνται οὕτως ἀπαινεῖ; Δὲν ἀρμόζει τοῦτο εἰς τὴν ἀγνεΐαν· δὲν ἀρμόζει εἰς τὸν σὸν θερμώτατον καὶ ἀπαράμιλλον ζῆλον. Ἄν τοιαῦτα ἔνεκα μικροτέρων πραγμάτων εἰργάσθῃς, μείζονα βεβαίως ἔνεκα πολλῶν μειζόνων θὰ πράξῃς. Μετὰ σοῦ εἴπερ τινὸς καὶ ἄλλου οἱ Χριστιανοὶ βασιλεῖς, πρόκριτοι καὶ λαοὶ ἄς ὑποτάξωσι τοὺς ἀυχένας· ἄς ὑπακούσωσιν εἰς σέ, ἄς ἀκολουθήσωσι τὰ σὰ κελεύσματα καὶ τὰς δεσποτικὰς ἐντολάς. Καὶ, ὅπερ πάντων κυριώτατον, εἴθε τοιοῦτου νὰ τύχῃς ἐν τῷ νῦν κλύδωνι διαδόχου, ὅστις πλὴν τῶν ἄλλων ἀρετῶν ταύτην νὰ ἔχη μάλιστα μέριμναν, τούτου τοῦ πόθου νὰ αἰσθάνηται ἐμπορουμένην τὴν ψυχὴν, τῆς διὰ δικαίας τιμωρίας ἐκδικήσεως τοῦ σκληρότατα χυθέντος χριστιανικοῦ αἵματος.

«Οἱ σοὶ Ῥωμαῖοι, ὧν τὴν πόλιν διδάσκαλον πρότερον τῆς πλάνης εὐρῶν τῆς ἀληθείας μαθήτριαν καὶ βασιλείον καὶ ἱερατεύουσαν πολιτείαν διὰ τῆς σῆς ἱερᾶς καθέδρας ἀπέτελεσας καὶ κατέστησας κεφαλὴν συμπάσης τῆς οἰκουμένης, εὐρέως δεσπόζουσαν αὐτῆς διὰ τε τῆς θείας θρησκείας καὶ τῆς ἐπιγείου κυριαρχίας, οἱ σοὶ, λέγω, ἐκεῖνοι Ῥωμαῖοι ἐφ' ὅσον ἦσαν ἀκόμη ἐθνικοὶ καὶ δὲν ἦσαν ἀκόμη σοί, οὐχὶ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τοὺς υἱοὺς, ἀλλὰ τοὺς συμμάχους καὶ τοὺς φίλους τοὺς ἐκ τῶν βασιλείων αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀποβεβλημένους, οἶον τὸν Μασσανάσσην ὑπὸ τοῦ Σύφακος, οἶον τὸν Ἀριοβαρζάνην ὑπὸ τοῦ Μιθραδάτου, ὡς ἄλλους ὑπ' ἄλλων ἐκδιδιωγμένους, πρὸς ἑαυτοὺς καταφεύγοντας καὶ τὴν αὐτῶν ἐξαιτουμένους βοήθειαν, ἰδίαις δαπάναις, μόχθοις καὶ κινδύνοις ἐβοήθησαν καὶ μετὰ μεγάλης καὶ ἐκείνων καὶ ἑαυτῶν δόξης ὤρθωσαν καὶ πάλιν. Ὅπόσῳ μάλλον σὺ, ὦ ἱερώτατε Πέτρε ἀδελφέ, τῷ σῷ αὐταδέλφῳ καὶ κοινωνῷ τοῦ πάθους, ἐκβεβλημένῳ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἕδρας, καὶ τοῖς σοῖς υἱοῖς καὶ τῷ σῷ ποιμνίῳ, οὐ σε ποιμένα προέστησεν ὁ Κύριος, θὰ ἀπιεύσης βοηθὸς ἐν

μέσω παντοειδῶν βρασάνων καὶ συμφορῶν, θάνακουφίσης τοὺς δυναστευομένους καὶ θάποσπάσης ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀδίκων.

»Nūn πρέπει νὰ γείνη χρήσις τῆς μαχαίρας ἐκ ἱνῆς, ἣν εἶχες γυμνώσει ἐναντίον τοῦ Μάλχου, ἐναντίον τῶν δούλων τῆς ἀμαρτίας, ἐναντίον τῶν δούλων τῆς ἀδικίας, ἐναντίον τῶν ἀνδραπόδων παντός ρύπου. Nūn πρέπει νὰ ἐπιπέσης διὰ τῶν χειρῶν, νῦν διὰ τῶν ὀδόντων, νῦν διὰ παντός τρόπου αἰκίας οὐ μόνον κατὰ τῶν προδοτῶν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ κατὰ τῶν λυμεῶνων καὶ καταστροφέων αὐτοῦ. Nūn πρέπει νὰ πολεμηθῶσι διὰ τῆς βουλήσεως, τοῦ λόγου, τῆς δεξιᾶς τοῦ θεοῦ οἱ βλασφημοῦντες ἐναντίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀσυγχωρήτως ἀμαρτάνοντες διὰ τῆς ἀρνήσεως, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶνε υἱὸς τοῦ θεοῦ. Nūn πρέπει αἱ ὕνεις τῶν ἀρότρων νὰ μεταπλασθῶσιν εἰς ξίφη, νῦν πρέπει νὰ πεμποληθῇ ὁ χιτῶν καὶ νὰ γορασθῇ ξίφος. Nūn ἄς ἐξοφθῇ ὁ σὸς ζῆλος· νῦν ἄς ὀξυνθῇ τοῦ σοῦ Παύλου ἡ μάχαιρα, ἵνα τῆ σῆ ἀρωγῇ καὶ βοηθείᾳ διὰ τῶν ἰσχυροτάτων τῆς Ἑσπερίας ἡγεμόνων, ὑποστηριζομένης τῆς πίστεως ἣν ἐκήρυξας, ἣν ἐπεδοκίμασας, δι' ἧς πατήρ καθολικὸς ἀνεδείχθη, ἡ ἐπὶ τῆ πέτρα τοῦ Χριστοῦ ὑκοδομημένη ἐκκλησία κατισχύσῃ πυλῶν Ἄδου, εἰσηγουμένου καὶ μαρτυροῦντος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν ἡ αὐτοαλήθεια.

α Ἄλλ' ἀρκείτωσαν ταῦτα τὰ πρὸς σὲ εἰρημένα. Nūn δ' ἐπικαλοῦμαι τὸν ἀξιώτατον σὸν διάδοχον καὶ ἀληθῆ ἐπίτροπον τοῦ Χριστοῦ, τὸν ἀνώτατον ποντίφικα τὸν διὰ μεγίστων με τιμῶν, τὸν διὰ πολλῆς με πίστεως καὶ εὐλαθείας χθὲς προσαγορεύσαντα, τὸν προσφωνήσαντά με διὰ λόγου τοιοῦτου, ὥστε καὶ αὐτὸς νὰ εἶνε δεδακρυμένος καὶ ἅπαντας σχεδὸν νὰ συγκινήσῃ μέχρι δακρύων. Καὶ δὴ σὺ, ὅστις καὶ λιθίνας καρδίας θὰ ἠδύνασο νὰ μετατρέψῃς εἰς θρῆνον, σοῦ δέομαι, ὦ Πίε μέγιστε ποντίφιξ, σὲ ἱκετεύω, σὲ ἐπιμαρτύρομαι, ὅπως σὺ ἐκτελέσης καὶ περάνης ἐκεῖνο ὄπερ ἤτησάμην παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ, σὺ ὁ δικαίως κατέχων τὴν ἔδραν ἐκείνου, ὁ ἐπαξίως διαδεχθεὶς ἐκεῖνον ἐν τῇ παπικῇ ἀρχῇ. Αὕξησον ὅσημέραι τὸ φρόνημα ἐκεῖνο οὐ ἐνεφορεῖσο πάντοτε μέχρι τοῦδε πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ χριστιανικοῦ αἵματος. Μὴ παῦε παρακινῶν τοὺς Χριστιανοὺς ἡγεμόνας καὶ μὴ ἀπογίνωσκε περὶ ἐκείνων, οἵτινες, πολλακίς ὑπὸ σοῦ παρορμηθέντες, δὲν ἐξηγέρθησαν ἀκόμη. Θὰ ἔλθῃ ὥρα νὰ εὐλαβηθῶσι τὸν Χριστὸν, θὰ εὐλαβηθῶσι τὸν Πέτρον καὶ σὲ καὶ ἐμὲ, δεομένους νὰ ἐμφορηθῶσι πνεύματος χρι-

στιανικοῦ καὶ βασιλικοῦ, νὰ δράσωσι τέλος ἐπαξίως καὶ, προσβάλλοντες τοὺς ὤμοτάτους ἐχθροὺς, νὰ ξιωθῶσι δόξης αἰωνίου μετὰ μεγάλῃς τοῦ σοῦ ὀνόματος εὐκλείας καὶ τῆς τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος σωτηρίας, ὑπὲρ οὗ εἶθε ὁ θεὸς νὰ σε διατηρήσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον σῶον καὶ εὐτυχῆ, κρατοῦντα μεθ' ὑπερτάτης εὐσχημοσύνης καὶ σωφροσύνης τοὺς οἰακας τῆς καθέδρας τοῦ Πέτρου, καὶ παράσχῃ σοι χάριν ἕνεκα τῆς σῆς εὐσεβείας, ἵνα σὺ ὁ μετὰ μεγάλῃς με δόξης ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἐν τῷ παρόντι δεξιωθεὶς μετὰ μείζονος ἐπαναγάγῃς ποτὲ εἰς τὴν πατρίδα, καθ' ἃ μετὰ στοργῆς χθὲς ὑπεσχέθης ».

Πρὸς ταῦτα δ' ἀντεφώνησεν ὁ πάπας ὡς ἐξῆς·

α Ἄν τὰ σώματα τῶν μακαρίων Ἀποστόλων τὰ κείμενα ὑπὸ τοῦτον τὸν βωμὸν ἠδύναντο νὰ λαλήσωσιν, ἤθελον συγχαρῆ τῷ ὄντι μεγάλως ἐπὶ τῇ ἀφίξει τῆς σῆς σεβασμιωτάτης κάρας, ὦ Θεῖε Ἀνδρέα, καὶ ἤθελον ἐκφράσει διὰ λέξεων μεγαλοφωνοτάτων τὴν ἐαυτῶν εὐφροσύνην καὶ ἤθελον προθύμως ὑποσχεθῆ τὴν ὑπὸ σοῦ ζητηθεῖσαν βοήθειαν. Ἄλλ' ἀναπαύονται ἐκεῖνα ἄνευ φωνῆς μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἀναστάσεως. Πλὴν ἄλλ' ὁμως αἰσθάνονται σήμερον, καθ' ἃ ἀντιλαμβανόμεθα, ὑπερβάλλουσαν χαρὰν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τῆς σῆς φίλης καὶ ἐπὶ τοσοῦτον συγγενοῦς κάρας καὶ οἰονεὶ αἰωνίαν τινὰ γλυκύτητα μάλιστα τοῦ μακαρίου Πέτρου, τοῦ σοῦ αὐταδέλφου, τὰ ὅσα, εἰς ἃ ἡ ἀδελφικὴ στοργὴ προσθέτει τι πλεον. Πλὴν τὰ πνεύματ' αὐτῶν εἶνε ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ. Οὐδ' ὑπάρχει τις ἀμφιβολία, ὅτι σκέπτονται περὶ σοῦ καὶ ἐπικαλοῦνται τὴν θεῖαν ἀρωγὴν, δι' ἧς ἡ σῆ κάρα αὕτη νὰ ποδοθῆ εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς. Συνηγορεῖ ὁ Πέτρος, συνηγορεῖ ὁ Παῦλος ὑπὲρ σοῦ, εἶνε δ' ἀμφοτέρω ἀξιοὶ νὰ εἰσακουσθῶσιν ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Μὴδ' ἀμφίβαλλε, ὅτι θὰ εἰσακούσῃ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν φωνὴν τοῦ σοῦ ἀδελφοῦ, οὐ ἔργον εἶνε οὐ μόνον τὸν ἴδιον ἀδελφόν, ἀλλ' ἅπαντας τοὺς ἀδελφοὺς νὰ στηρίξῃ, κελεύοντας τοῦ θεοῦ. Καὶ σὺ πρὸς αὐτὸν τέλος ποτὲ ἐστραμμένος στήριξον τοὺς σοὺς ἀδελφοὺς, ὅπερ οὐκ ἀτόπως δύναται νὰ ὠφελήσῃ εἰς στήριξιν τῶν ἰδρῶν. Θάποκατασταθῆς τῇ ὑψηλοτάτῃ βοηθείᾳ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ταῖς εὐχαῖς τοῦ μακαρίου Παύλου ἐπὶ τοῦ σοῦ θρόνου καὶ θὰ στηριχθῆς ἐν αὐτῷ, καθ' ἃ εὐελ-

πιστοῦμεν, μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων. Ὅσον δὲ τὸ καθ' ἡμᾶς, ἐπειδὴ καὶ ἡμῶν ἔγεινε μνεία τῶν ἀναξίως κατεχόντων τὸν τόπον τοῦ σοῦ ἀδελφοῦ, ἵνα μὴ διὰ πολλῶν χρονοτριβῶμεν, εἰς σέ, Ἄνδρέα, ἀξιότατε ἀπόστολε τοῦ Χριστοῦ, ὄν ἀπὸ νεότητος μέχρι τοῦ νῦν μετὰ διαφορῆς εὐλαβείας ἐλατρεύσαμεν καὶ μεταξύ τῶν λατρευτῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἡμέτερον συνήγορον καὶ προστάτην ἐξελέξαμεν, πᾶσαν ἐπικουρίαν ἐν ἡμῖν κειμένην πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ σοῦ ποιμνίου καὶ τοῦ σοῦ οἴκου ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ προθυμίας καὶ ζήλου ὑπισχνούμεθα. Καὶ ταῦτα διότι οὐδὲν ὑπάρχει ἐφετότερον ἡμῖν ἢ ἡ ὑπεράσπισις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἣν οἱ σοὶ καὶ ἡμέτεροι ἐχθροὶ, οἱ Τούρκοι, ἐπιχειροῦσι νὰ καταπατήσωσιν. Ἄν δὲ οἱ Χριστιανοὶ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ ἤθελον προθυμηθῆ νὰ εἰσακούσωσι τῆς ἡμετέρας φωνῆς καὶ ἀκολουθήσωσι τὸν ἑαυτῶ ποιμένα, θὰ ἴδῃ μετ' εὐφροσύνης ἢ σύμπασα ἐκκλησία, ὅτι οὔτε ἡμεῖς ἡμελήσαμεν τὰ τῶν ἡμετέρων ἔργων, οὔτε σὺ ἦλθες ἐνταῦθα ὅπως ματαίως ἐπικαλεσθῆς τὴν βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ».

Μετὰ τὴν ἀντιφώνησιν ἐκείνην τοῦ πάπα ἔληξαν αἱ τελεταὶ τῆς ἀνακομιδῆς, αἵτινες ὑπῆρξαν τῶν λαμπροτάτων ἃς εἶδεν ἡ μεταίωρικὴ Ῥώμη, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης ἐπὶ τῇ βόσει τῶν πηγῶν περιγραφῆς καὶ ἐκ τοῦ μαρτυρουμένου γεγονότος, ὅτι τὸ συρρεῦσαν εἰς τὴν Ῥώμην πλῆθος ἦτο ἐπ' ἰσῆς μέγα ὡς καὶ τὸ παραστὰν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὸ περιλάλητον ἰωβιλαῖον τοῦ πάπα Νικολάου Ε'. Ἄλλ' ἡ πραγματικὴ κατακλείς τῶν ἐορτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ 18 Ἀπριλίου 1462.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ ὁ πάπας μετέδωκε τῆς ἀγίας κοινωνίας αὐτῇ χειρὶ εἰς διαφόρους κληρικούς καὶ λαϊκούς, ἐν οἷς καὶ τινες τῶν ἐπισήμων ἔξωθεν ἀντιπροσώπων τῶν παραστάντων κατὰ τὰς ἐορτὰς τῆς ἀνακομιδῆς. Ἐπὶ τούτοις δὲ μετὰ τὴν ἐπίδειξιν ἄλλων τινῶν ἀγίων λειψάνων ἐπεδείχθη ἡ κάρα τοῦ ἀγίου Ἄνδρέου, παρισταμένου πλήθους οὐχὶ μικροτέρου τοῦ κατὰ

τὴν πομπὴν τῆς 13 Ἀπριλίου. Τέλος δὲ παρέλαβεν ὁ Πίος τὸ ἅγιον λείψανον εἰς τὴν ἰδίαν κατοικίαν, ἕπως φυλαχθῆ ἐν τῷ Φρουρίῳ τοῦ Ἀργαγγέλου μέχρι τῆς παρασκευῆς χώρου καταλλήλου ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ πρὸς ὀριστικὴν ἐν αὐτῷ κατάθεσιν τοῦ πολυτίμου κειμηλίου¹.

Ληξασῶν οὕτω τῶν ἐπὶ τῇ ἀνακομιδῇ ἐορτῶν, δύο ἐπαγγελιῶν ἐπεβάλλετο εἰς τὸν πάπαν ἢ ἐκπλήρωσις, τῆς οἰκοδομῆσεως τοῦ ἀναπαυτηρίου τῆς πολυπλανήτου κάρας τοῦ πρωτοκλήτου καὶ τῆς σταυροφορίας ἐναντίον τῶν Τούρκων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ δεδουλωμένου Βυζαντίου καὶ τῆς τουρκοκρατουμένης πόλεως τῶν Πατρῶν ἐκείνης, ἣτις εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἔδρα τοῦ ἀποστόλου, χάριν τῆς εἰς αὐτὴν ἀποδόσεως τῆς ἀγίας κάρας.

Πράγματι ἡ ἀνακομιδὴ τῆς κάρας δὲν ἦτο μόνον πρᾶξις θρησκευτικῆ, ἀλλ' ἐδίδετο δι' αὐτῆς καὶ ἡ ἀφορμὴ προχωρήσεως πολιτικῆς ἐνεργείας αὐξανούσης τὴν γοητείαν τῆς παπῶσύνης διὰ τῆς ἀναλήψεως τοῦ ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀγῶνος. Ἀκοίμητος παρὰ τὸ πλευρὸν τριῶν παπῶν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου, ἐπὶ τοῦ Εὐγενίου Δ', τοῦ Νικολάου Ε' καὶ τοῦ Καλλίστου Γ', ἐπὶ εἰκοσιπέντε σχεδὸν ἤδη ἔτη εἶχεν ἐπιδιώξει τὴν ἐπιχείρησιν τῆς σταυροφορίας τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἐναντίον τῶν ἀπίστων ὁ μέγας ἐκεῖνος Ἕλληνας, ὅστις, προσχωρήσας εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, εἶχε μικροῦ δεῖν ἀναβῆ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ ἀγίου Πέτρου καὶ δικαιουταὶ ἕνεκα τῆς πυρετώδους αὐτοῦ ἐργασίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν δουλευόντων ὁμοειθῶν νὰ συγχωρηθῆ διὰ τὴν μετᾶστασιν ἐκ τῶν πατριῶν δογμάτων. Ὁ Βησσαρίων δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἐκείνου προγράμματος καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πάπα Πίου Β'. Ἡ βιβλία τοῦ Τραπεζουντίου ἱεράρχου παιδεία, ἡ ρητορικὴ αὐτοῦ δεινότης, ἡ μεγάλη διπλωματικὴ αὐτοῦ περίνοια, προσόντα δι' ὧν ἐν πολλοῖς ὑπερτέρει τὸν πᾶ-

¹ *Pii II Comentarium* c. 202. — Ἄνδρεῖδος § 43.

παν, εἶχον ἀναδείξει αὐτὸν τὸν δεξιὸν βραχίονα τοῦ ἐκ Σιένης ποντίφικος. Εἶπερ ποτὲ δραστηρίως διὰ τῶν εἰς Βιέννην καὶ Βενετίαν πρεσβειῶν αὐτοῦ εἶχεν ἀγωνισθῆ νὰ προαγάγῃ τὸ ἔργον τῆς μελετωμένης σταυροφορίας. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ δὲν εἶχον ἀκόμη εὐοδωθῆ, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ Μωάμεθ ὁσημέραι προεχώρει, δουλόνων μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπαλλήλους πολλὰς ἔτι ἀδουλώτους ἑλληνικὰς χώρας. Ἦδη εἶχον πέσει αἱ Ἀθῆναι, αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Πελοπόννησος, τὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ 1461, ἦτοι ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς ἐκ Ναρνίας εἰς τὴν Ῥώμην ἀφίξις τῆς κάρρας, εἶχε φθάσει εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ ἀγγέλιμα τῆς πτώσεως τῆς πατρῖου τοῦ Βησσαρίωνος Τραπεζοῦντος¹, καὶ ἠπειλεῖτο ἤδη ἡ Λῆμνος καὶ ἡ Λέσβος. Εἶπερ ποτὲ ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη δραστηρίας ἐπιδιώξεως τῶν ἀναγκαίων χάριν τῆς σταυροφορίας ἐνεργειῶν. Ἡ δὲ ἀνακομιδὴ τῆς κάρρας, ἐν μέσῳ τῆς πολυφοιτήτου θρησκευτικῆς ἐκείνης πανηγύρεως καὶ τῶν ἐπισήμων ἀντιπροσώπων τῆς Βενετίας καὶ τοῦ λοιποῦ καθολικοῦ κόσμου ἐπαναφέρουσα τὴν προσοχὴν εἰς τὰ κατάφωρα παθήματα τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν ἀπίστων, παρεῖχεν εἰς τε τὸν πάπαν καὶ τὸν ἰσχυρότατον τῶν παρ' αὐτῷ καρδιναλίων τὴν εὐπρόσδεκτον εὐκαιρίαν νὰ κινήσωσι καὶ πάλιν τὸ ζήτημα ἐν περιστάσει οὕτω πανηγυρικῇ. Ἐντεῦθεν ἐξηγοῦνται οἱ κατὰ τὰς τελετάς τῆς ἀνακομιδῆς λόγοι τοῦ Πίου Β' καὶ τοῦ Βησσαρίωνος, δι' ὧν συνῆπτετο οὕτως εἰπεῖν τὸ ἐπίσημον συμβόλαιον τῆς σταυροφορίας.

Τῶν δύο τούτων λόγων εἶνε καταφανὴς ἡ διαφορὰ ὑπὸ τε ρητορικῆν καὶ οὐσιαστικῆν ἔποψιν. Δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ ἐπαναλάβωμεν περὶ αὐτῶν ὅ τι ἐλέχθη περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1459 σύνοδον τῆς Μαντούης σταυροφορικῶν λόγων τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν, ὅτι ὁ καρδινάλιος ὑπερέβαλε τὸν πάπαν διὰ τῆς καρδίας καὶ τῆς δεξιότητος. «Ὁ Βησσαρίων ἐλάλησεν ὡς ἱστορικός καὶ ὡς πολιτευόμενος, ὁ δὲ Πίος Β' μᾶλλον

ὡς λόγιος καὶ ὡς πομπολόγος ρήτωρ. Ὁ μὲν συνηγόρησεν ὑπὲρ τοῦ προκειμένου θέματος διὰ τῆς καρδίας, ὁ δὲ διὰ τοῦ πνεύματος. Παρὰ τῷ Βησσαρίωνι διαγινώσκομεν εἰλικρίνειαν παντελῆ, πεποίθησιν βαθεῖαν, ζωηρὸν καὶ ἄδολον ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς σταυροφορίας. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶνε καθαρὰ καὶ ἠκριβωμένη, τὸ ὕφος αὐτοῦ εἶνε ἐμπερίοδον καὶ κικερώνειον, ἡ φράσις αὐτοῦ δαφιλῆς καὶ ἔρρυθμος· μετέχει δὲ κατὰ μίμησιν τοῦ Τίτου Λιβίου τέχνης τινὸς περὶ τὸ συναρμόζειν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰ ὀλίγου λόγου ἄξια γεγονότα καὶ τὰ παραδείγματα τὰ ἐμποιούντα αἰσθησιν διὰ τοῦ ὄγκου αὐτῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παρουσιάζει ἀναμνήσεις τινὰς τῶν γνωστοτάτων λόγων τοῦ Κανουληίου ἢ τοῦ Καμίλλου. Τοιοῦτος εἶνε ὁ γενικὸς χαρακτήρ τῆς ρητορικῆς αὐτοῦ κατασκευῆς. Ὁ λόγος τοῦ Βησσαρίωνος εἶνε ἀπλούστερος, εὐπαγίστερος, μεστοτέρος ἐπιχειρημάτων, προσφορώτερος εἰς τὸ νὰ ἐμπνεύσῃ πεποίθησιν ἢ ὁ τοῦ Πίου Β' ».

Ἀναμφηρίστως δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ ἐπιβλητικὴ τελετὴ τῆς ἀνακομιδῆς καὶ οἱ κατ' αὐτὴν ἐκφωνηθέντες λόγοι συνετέλεσαν εἶπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἐπίσπευσιν καὶ συνομολόγησιν τῆς σταυροφορίας, ἣν ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ τῆς ἐκκινήσεως ἐματαιώσεν ὁ αἰφνης ἐν Ἀγκῶνι τῇ 14 Αὐγούστου 1464 ἐπελθὼν θάνατος τοῦ πάπα. Μετ' αὐτοῦ θανόντος ἡ ἐπιχειρήσις τῆς σταυροφορίας ἐναυάγει, καὶ μόνος, ἀνυποστήρικτος ἐπὶ τοῦ ἀναξίου αὐτοῦ διαδόχου Παύλου Β', ὁ Βησσαρίων, ἐν τῇ μονώσει αὐτοῦ κατὰ τὸ Τοῦσκλον ἐπιδιδόμενος εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν προστασίαν τῶν λογίων, δὲν ἐλησμόνει τὸ ἐθνικὸν αὐτοῦ καὶ χριστιανικὸν πρόγραμμα, ὑπὲρ οὗ καὶ πάλιν ἠδυνήθη νὰ δράσῃ πιστῶς, ἀλλὰ ματαίως ἀπὸ τοῦ 1468 μέχρις οὗ ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς τὴν 18 Νοεμβρίου 1472.

Ὡς δὲ ὁ πάπας Πίος δὲν εἶχεν ἀμελήσει τοῦ πολιτικοῦ προ-

¹ Ἴδε Νέου Ἑλληνομνημῶνος Τόμ. Β' σ. 325.

¹ *Vast* Le cardinal Bessarion σ. 241.

γράμματος τοῦ ἐκ νέου ὑποκινήθentos ὑπὸ τῶν συγκινήσεων τῆς ἀνακομιδῆς καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ἐπαγγελιῶν, οὕτως ἐπιμελῶς ἐφρόντισε καὶ περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τῶν συνδεομένων πρὸς τὴν ἀνακομιδὴν ταύτην. Ἦσαν δὲ ταῦτα πρῶτον μὲν ἡ ἀνέγερσις μονίμου ἀναμνηστικοῦ ἰδρύματος τῆς ἀνακομιδῆς, δεύτερον δ' ἀξιοπρεποῦς χώρου πρὸς ἐναπόθεσιν τῆς ἐκ Πατρῶν ἀνακομισθείσης κάρας.

Καὶ χάριν μὲν μονίμου ἀναμνήσεως τῆς ἀνακομιδῆς ἀπεφάσισεν ὁ πάπας, ὅπως ἐπ' αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ τόπου, ἐν ᾧ εἶχε δεξιωθῆ τὴν κάραν τοῦ ἀποστόλου, ἀμέσως ἐκ δεξιῶν ἐντεύθεν τῆς Μουλθίας γεφύρας πρὸς τὴν πόλιν, ἰδρύσῃ τὸ ναϊδίόσχημον ἐκεῖνο μετὰ τεσσάρων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου κιονίσκων εὐκτῆριον, ὅπερ παριστάνει ἡ ἐν σ. 68 ὁλοσέλιδος εἰκῶν.

Καὶ μέσον μὲν τῶν τεσσάρων κιονίσκων ἐστήθη τὸ ἄγαλμα τοῦ ἀποστόλου, κάτω δ' ἐπεγλύφη τὸ οἰκόσημον τοῦ πάπα καὶ ὑπ' αὐτὸ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή¹.

PIVS II. PONT. MAX.

SACRVM BEATI APOSTOLI ANDREE CAPVT EX PELOPONNESO ADVECTVM HIS IN PRATIS EXCEPIT ET SVIS MANIBVS PORTAVIT IN VRBEM ANNO SALVTIS MCCCCLXII PRIDIE IDVS APRILIS QVE TVNC FVIT SECVND A FERIA MAIORIS HEBDOMADAE ATQ IDCIRCO HVNC TITVLVM EREXIT ET VNIVERSIS CHRISTI FIDELIBVS QVI EADEM FERIA IM POSTERVM HVNC LOCVM VISITAVERINT ET QVI NOVIES CHRISTO DOMINO ADORATO INTERCESSIONEM SANCTI ANDREE PRO COMMVNI FIDELIVM SALVTE IMPLORAVERINT PLENARIAM OMNIVM PECCATOR (sic) IN FORMA ECCLESIE CONSVETA PERPETVO DV RATVRAM INDVLSIT REMISSIONEM ANNO PONT SVI QVARTO

¹ Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εὑρηται ἐκδοθεμένη καὶ παρὰ τῷ Fortini ἐνθ' ἀν. σ. 11

Τὸ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ εὐκτηρίῳ ἄγαλμα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἐθεώρει ὁ κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ἀκμάσας βιογράφος τῶν Ἰταλῶν καλλιτεχνῶν Γεώργιος Βαζάρης ἔργον τῶν γλυπτῶν Οὐάρρωνος καὶ Νικολάου, τῶν Φλωρεντίνων μαθητῶν τοῦ Ἀντωνίου Φιλαρέτη¹. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὐτοῦ εἶνε ἐσφαλμένη· σήμερον δ' εἶνε γνωστὸν, ὅτι ἤρχισε κατασκευαζόμενον περὶ τὰ μέσα τοῦ 1462, ἤτοι ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνακομιδὴν, καὶ ἐπερατώθη τῷ 1463, ἐκαλλιτεχνήθη δὲ ὑπὲρ Παύλου τοῦ τοῦ Μαριανοῦ (di Mariano) τοῦ ἐπωνομαζομένου Ῥωμαίου (Romano)². Τὸ ἄγαλμα, καίπερ βλαφθὲν ὑπὸ κεραυνοῦ τῷ 1866, διατηρεῖ κατὰ τοὺς τεχνοκρίτας τὸ ἐπιβλητικὸν τῆς ἀρχαίας καὶ σύννου μορφῆς, καὶ θεωρεῖται ὡς τὸ ἄριστον τῶν ἔργων τοῦ καλλιτέχνου. Ὁ ἱματισμὸς ἐνθυμίζει τὸν τοῦ ἀγάλματος τοῦ ἁγίου Παύλου ἐν τῷ Βατικανῷ, ἡ δὲ ζώνη ἀποτελεῖται ὡς ἐν τῷ ἀγάλματι τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐκ ζωστήρος δερματίνου κομβομένου διὰ μικρᾶς πόρπης³.

Ἄξιον δ' ἰδίας σημειώσεως εἶνε, ὅτι, ὅτε ὁ Βολλαρὶ παρεσκεύαζε τὴν νέαν ἐκδόσιν τοῦ ἔργου τοῦ Vasari τὴν γενομένην ἐν Ῥώμῃ τῷ 1759 καὶ 1760, τὸ ἄγαλμα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἐκεῖνο δὲν ὑπῆρχε κατὰ χώραν, ἄγνωστον ποῦ εὕρισκόμενον⁴.

Τὸ καλλιτεχνικὸν εὐκτήριον, ἐν ᾧ τὸ ἄγαλμα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ἐκτίσθη ἐν τῷ περιβόλῳ ἀσύλου τῶν Ἐρημιτῶν προσκυνητῶν (Eremiti pellegrini), ἐν ᾧ καὶ μικρὸν νεκροταφεῖον. Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ περιβόλῳ ᾠκοδομήθη καὶ ναῦσχος, δεξις, παρακείμενος εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Πίου ἀνεγερθὲν ἐκεῖνο εὐκτήριον καὶ πολλαχῶς ἔκτοτε μετασκευασθεῖς, σώζεται μέχρι τῆς

¹ Vasari Vite dei pittori έκδ. Milanese. Ἐν Φλωρεντία. 1878 Τόμ. Β' σ. 461.

² E. Müntz Les arts à la cour des papes. Ἐν Παρισίοις. 1878 σ. 248.— V. Leonardi Paolo di Mariano marmorario ἐν τῷ περιοδικῷ L'Arte [Τόμ. I'] σ. 86.— A. Venturi Storia della scultura nel quattrocento. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1908 σ. 1116.

³ Venturi ἐνθ' ἄν.

⁴ Milanese ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Vasari ἐνθ' ἄν. σ. 461.

σήμερον, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου. Παρεδόθη δὲ τὸ ἐκκλησιδριον ἀπὸ τοῦ 1566 εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐν Ῥώμῃ συναδελφότητος (archiconfraternità) τῆς ἁγίας Τριάδος¹.

Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον, καθ' ὃν ἀνετέθη εἰς τὸν γλύπτην Παῦλον τὸν τοῦ Μαριανοῦ ἡ κατασκευὴ τοῦ παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν ἀγάλματος τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, διετάχθη καὶ ἡ ἐν τῷ ἁγίῳ Πέτρῳ ἴδρυσις ἰδίου εὐκτηρίου (cappella), μέλλοντος νὰ περιλάβῃ κιβώριον ἐγκλείον τὴν κάρραν τοῦ ἀποστόλου καὶ τὸν τάφον τοῦ πάπα Πίου, ἐτι ζῶντος αὐτοῦ κατασκευαζόμενον. Ἀνετέθη δ' ἡ κατασκευὴ τοῦ κιβωρίου εἰς τὸν αὐτὸν Παῦλον καὶ Ἡσαίαν τὸν Πισαῖον (Isaia di Pisa)². Καὶ ἤρχισαν μὲν τὰ ἔργα τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1463, ἐπερατώθησαν δὲ ἀρχομένου τοῦ Ἰουνίου 1464³. Κατεσκευάσθη δὲ κατ' ἐντολήν τοῦ πάπα χάριν τῆς κάρρας καὶ ἰδία ἀργυρᾶ λειψανοθήκη, ἔργον τοῦ Φλωρεντίνου χρυσοχόου Σίμωνος Ghini⁴.

Περατωθέντων δὲ τῶν ἔργων⁵, τῇ τρίτῃ Κυριακῇ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1464, ἤτοι τῇ 17 τοῦ μηνὸς¹, ἐτελέσθη ἐπισήμως ἡ

¹ Ἴδε τὰς διαφόρους περιπετείας καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ναύσχου ἐν σχέσει πρὸς τὴν εἰρημένην συναδελφότητα διὰ μακρῶν παρὰ τῷ Fortini ἐνθ' ἄν. σ. 14-21.

² Ἴδε τὴν σημείωσιν τοῦ Milanese ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Vasari Vite dei pittori ἐνθ' ἄν. σ. 461. Σημειωτέον, ὅτι καὶ τοῦτο τὸ καλλιτέγνημα ὁ Vasari ἐσφαλμένως ἀποδίδει εἰς Οὐάρρωνα καὶ Νικόλαον τοὺς Φλωρεντίνους.

³ Ἀπὸ Φεβρουαρίου τοῦ 1463 μέχρι τοῦ Αὐγούστου 1464 ἐξικνοῦνται αἱ ὑπὸ τοῦ παπικοῦ ταμεῖου χάριν τοῦ εὐκτηρίου τούτου πληρωμαί, ἃς εὕρισκομεν ἀναγεγραμμένας παρὰ τῷ Müntz ἐνθ' ἄν. σ. 266-8. Ἀλλ' ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἐιδήσεως ἣν παρέγει τὸ χειρόγραφον Censuale τοῦ ἁγίου Πέτρου, οὗ τὸ οἰκτεῖον χωρίον ἴδε κατωτέρω ἐν σημ. 5, ἡ κάρρα κατετέθη ἐπισήμως τῇ 3 Ἰουνίου 1464. Ὅθεν εἰκόζομεν, ὅτι τὰ μὲν ἔργα ἐπερατώθησαν ἀρχομένου τοῦ Ἰουνίου, αἱ δὲ πληρωμαί ἐξηκολούθησαν μέχρι τοῦ Αὐγούστου.— Ὁ Müntz ἐνθ' ἄν. σ. 248 ἐπανορθώνει καὶ τὸ σφάλμα τοῦ Vasari, μνημονεύων ὡς καλλιτεχνῶν Παύλου τοῦ τοῦ Μαριανοῦ καὶ Ἡσαίου τοῦ Πισαίου. Ὁ Βαρβερινὸς κῶδιξ XXXIV n. 50 περιέχει χειρόγραφον σχεδίουγράφημα τοῦ Gtimaldi, παριστάνον τὸ εὐκτήριον τοῦ πάπα ἐν τῷ ἁγίῳ Πέτρῳ καὶ τὸ κιβώριον τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τὸ κατασκευασθὲν ὑπὸ τῶν δύο εἰρημένων καλλιτεχνῶν. Τὴν εἰκόνα ταύτην ἐδημοσίωσεν ὁ Ciampini (De sacris aedificiis Constantino Magno extructis. Ἐν Ῥώμῃ. 1693 σ. 64 Πιν. XX).

⁴ Milanese ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Vasari ἐνθ' ἄν. σ. 461.

⁵ Ὡς ἐξῆς συνοψίζονται τὰ ἔργα σύμπαντα μετὰ καὶ τοῦ τάφου τοῦ Πίου Β' ἐν τῇ περὶ τὸ 1580 γραφείῳ πραγματείᾳ τοῦ Τιβερίου Ἀλφαρανῶ (Alpharanus) τῇ σι-

ἐν τῷ κιβωρίῳ τοῦ εὐκτηρίου ἐκείνου κατάθεσις τῆς τέως ἐν τῷ Φρουρίῳ τοῦ Ἀρχαγγέλου κατατεθειμένης κάρας, δαπανηθέντων χάριν τῆς τελεθείσης ἐορτῆς φλωρινίων ἑκατόν. Ἐκτοτε δ' ἡ κατάθεσις τῆς κάρας ἐπανηγυρίζετο ἐπισημῶς ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ ἐκάστην τρίτην Κυριακὴν τοῦ Ἰουνίου².

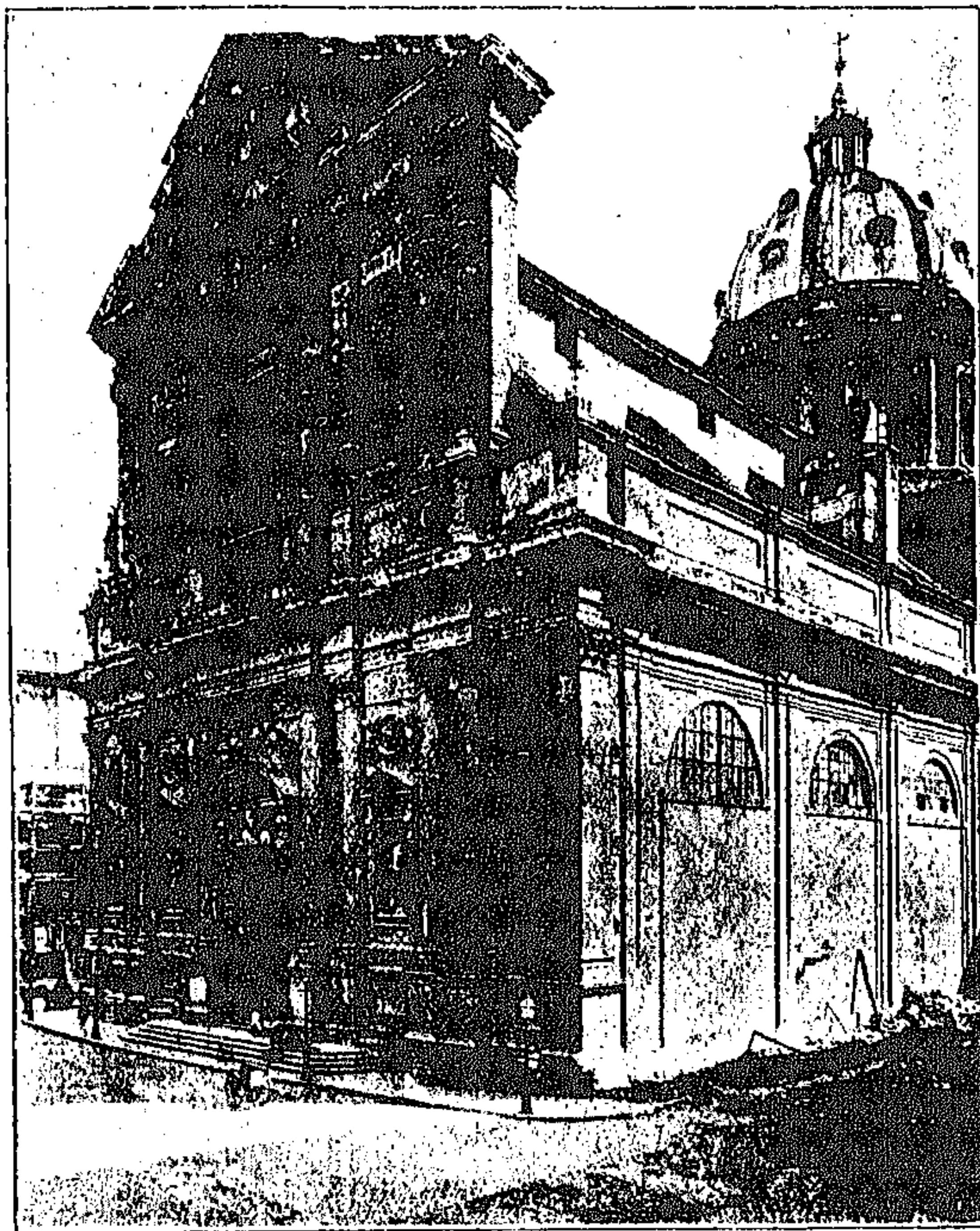
Οὐχ ἤττον μετὰ τὴν κατάθεσιν τῆς κάρας ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ πάπα Πίου φαίνεται ὅτι αὕτη ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις μετεκινήθη εἰς ἄλλας θέσεις ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ³. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῇ 27 Φεβρουαρίου / 10 Μαρτίου 1848 ἐγνώσθη, ὅτι ἡ ἱερὰ κάρα δὲν εὕρισκετο ἐν τῇ θέσει αὐτῆς, κλαπεῖσα ὑπὸ ἱε-

ρομένη χειρογράφῳ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῷ ἀρχεῖῳ (Archivio Capitolare) τοῦ Βατικανοῦ: In mezzo la Cappella alla parete de la Chiesa, verso il levante, vi è il sepolero eccellentissimo de Pio II de marmo inorato, con sepoltura del Capo de S. Andrea apostolo, quando fu transferito in Roma nel tempo del suo pontificato, et ornata tutta questa Cappella del detto Pontefice con volta, et fatto sopra l'allare de San Gregorio un tabernacolo per servare detta venerabile testa del glorioso apostolo Andrea, fatto de marmo eccellentissimo, dentro al quale sino adesso se ne conserva il ven. Capo coperto d' argento. Sotto quest'altare reposa il capo del B. Gregorio Magno PP. in conca de marmore, et circondata da cancelli de ferro, posto da Gregorio PP. IV et restaurato dal prefato Pontefice Pio II.

¹ Ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Censuale Basilicae Vaticanae τῷ ἐκδομένῳ ἐν τῇ ἐπομένῃ σημειῖται ἡ τρίτη Κυριακὴ τοῦ Ἰουνίου 1464 λέγεται οὕσα ἢ 15 τοῦ μηνός, ἀλλ' οὐκ ὀρθῶς, διότι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἡ τρίτη Κυριακὴ τοῦ Ἰουνίου συνέπιπτε τῇ 17 τοῦ μηνός.

² Ἴδε τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ χειρογράφου Censuale Basilicae Vaticanae τοῦ ἐν τῷ Archivio Capitolare τοῦ Βατικανοῦ ἐν τοῖς περὶ τοῦ ἔτους 1464. Τὸ χωρίον ἔχει οὕτως: «Ex Censuale anni 1464 Basilicae Vaticanae in dicto Archivio apparet quod extracto jam Ciborio Pius II P. M. dominica tertia junii ejusdem anni, qui fuit dies XV, in eo solemniter reposuit S. Apostoli Caput. Atque in altari cui Ciborium imminebat, corpus eximii doctoris Gregorio I reconditit. Hanc sacri verticis repositionem dominica III junii cuuslibet anni Vaticana Basilica celebrat sub ritu duplici. Verba dicti Censualis haec sunt fol. 63: Expensae pro festa Capitis S. Andreae junii die XV solvi de mandato D. Vicarii et Camerodiorum pro festo tiendo pro capiti S. Andreae et S. Gregorii quando fuerant positi in Capella. per. C.

³ Ἴδε *Nebby* Roma nell'anno 1838 παρὰ *Στεφ. Θωμοπούλω* Ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας σ. 58 κ. ἑ.—Ὁ *Ciacconius Vitae Pontificum* Τόμ. Β' σ. 1004 ποιούμενος λόγον περὶ τῆς εἰς τὸν Ἁγιον Πέτρον ἀνακομιδῆς τῆς κάρας, λέγει, ὅτι κατετέθη, in sacello, ὃ δὲ *Victorelli* σχολιάζων αὐτόθι τὴν λέξιν ταύτην, ὑποσημαίνει τάδε: Id dirutum fuit, cum, Pauli V praeepto, prisca Vaticana Basilica deiecta.

Ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ κοιλάδι (S. Andrea della Valle).

ροσύλων μετὰ τῆς ἐν ἧ ἐφυλάσσετο ἱερᾶς θήκης. Ἐπὶ δὲ τῷ θλιβερωῦ τούτῳ γεγονότι ἐτελέσθη τὴν 29 Φεβρουαρίου, τὴν 1 καὶ τὴν 2 Μαρτίου τριήμερος λειτουργία πρὸς τιμὴν τοῦ ἀποστόλου ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ μετὰ δεήσεως πρὸς τὸν Ὑψιστον, ὅπως εὐδοκήσῃ νὰ ἐπιδαφιλεύσῃ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἐξαφανισθέντος κειμηλίου. Πράγματι δὲ τὴν πρωίαν τῆς 20 Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἡ κἀρα εὐρέθη μυστηριωδῶς ἀποδεδομένη ἐντὸς τῆς ἀργυρᾶς λειψανοθήκης ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτῆς θέσει, καὶ ἤχθη ἀμέσως πρὸς τὸν πάπαν Πιον Θ', ἐκθέσαντ' αὐτὴν ἐν τῷ μυστικῷ κατὰ τὸ Κυρινάλιον παπικῷ εὐκτηρίῳ. Τὴν δ' ἀμέσως ἐπομένην τετάρτην Κυριακὴν τῆς Τεσσαρακοστῆς κατὰ τὸ καθολικὸν δόγμα, ἤτοι τὴν 24 Μαρτίου/4 Ἀπριλίου, μετὰ τὴν ἐν τῷ εὐκτηρίῳ ἐκείνῳ λειτουργίαν, παρόντες τοῦ ἱεροῦ κολλεγίου, προέβησαν εἰς τὴν κατὰ τοὺς νενομισμένους τύπους ἀναγνώρισιν τῆς γνησιότητος τῆς κἀρας, ἐφ' ᾧ σύμπαντες οἱ παρόντες καρδινάλιοι καὶ δύο τῶν ἀποστολικῶν πρωτονοταρίων συνέταξαν καὶ υπέγραψαν τὸ οἰκεῖον πρακτικόν. Τὴν δὲ ὑστεραίαν, 25 Μαρτίου, ἡ ἁγία κἀρα ἀνεκομίσθη ἐκ τοῦ παπικοῦ εὐκτηρίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ κοιλάδι (S. Andrea della Valle), καὶ τὸ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας, περὶ τὴν δευτέραν ὥραν μετὰ μεσημβρίαν, μετηνέχθη ἐπισήμως εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον ἐν πομπῇ. Καὶ προηγείτο μὲν ὁ κληρὸς τῆς Ῥώμης, κρατῶν λαμπάδας ἀνημμένας, εἶπετο δὲ τὸ πλουσίως διακεκοσμημένον φέρετρον, ἐν ᾧ ἦτο τεθειμένον τὸ ἅγιον λείψανον, κρατούμενον ὑπὸ ἀνεχόμενον οὐρανὸν ὑπὸ τεσσάρων ἐφημερίων τοῦ Ἁγίου Πέτρου, περιβεβλημένων ἐρυθροῦς σάκκους. Κατὰ δὲ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ φερέτρου συνεπορεύοντο τέσσαρες ἐπίσκοποι, ἐρυθρὰ ἐνδεδυμένοι ἄμφια καὶ φέροντες μίτραν, ὑπερείδοντες δὲ καὶ αὐτοὶ τὸ φέρετρον. Παρὰ δὲ τὸ πλευρὸν τοῦ φερέτρου ἔβαινον οἱ δημοτικοὶ ἄρχοντες τῆς Ῥώμης καὶ πλὴν ἄλλων οἱ Ἑλβετοὶ σωματοφύλακες τοῦ πάπα. Μετ' αὐτοὺς δ' εἶπετο ὁ πάπας Πίος Θ', κρατῶν λαμπάδα

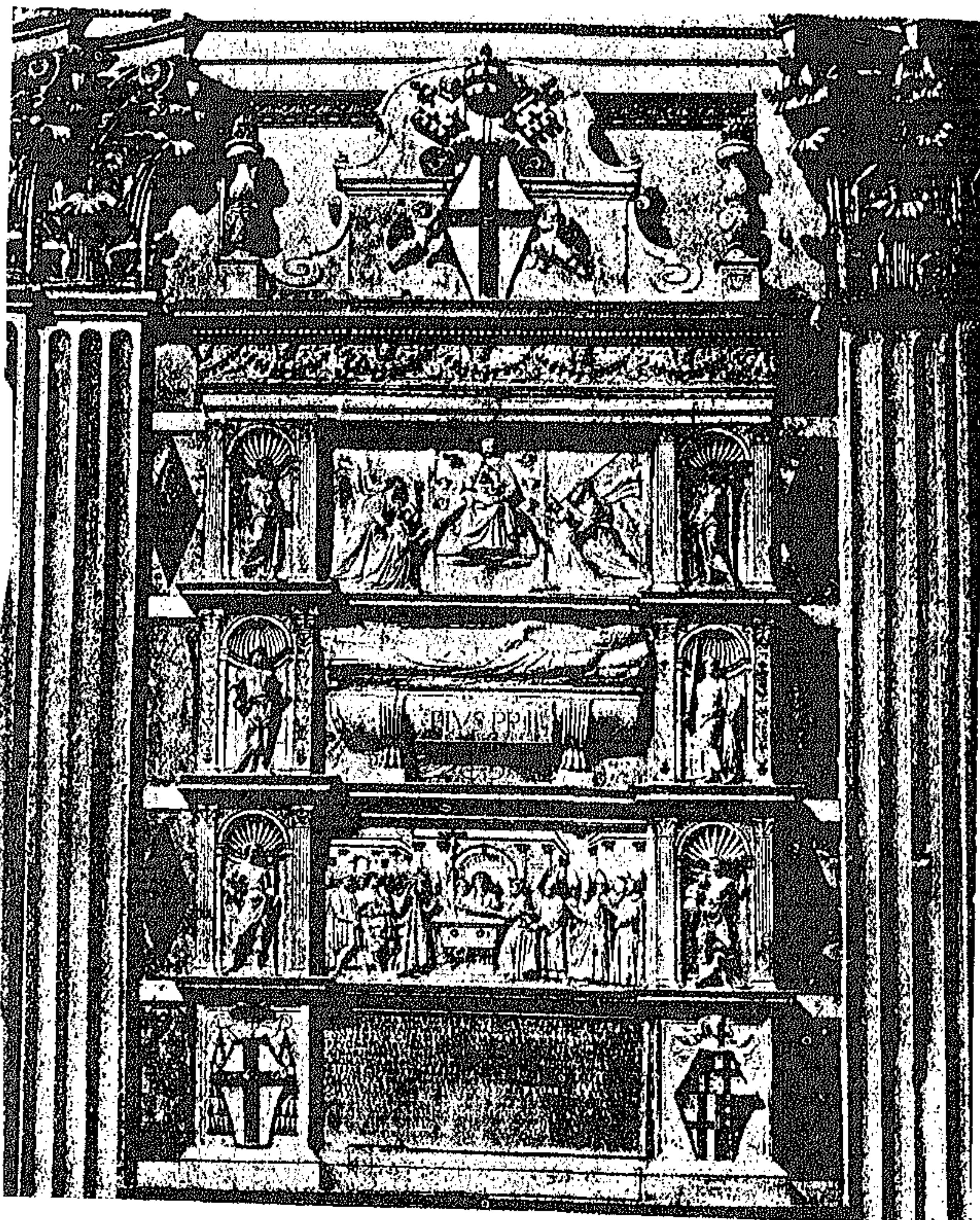
ἀνημμένην καὶ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῆς παπικῆς αὐλῆς. Ἐκλείον δὲ τὴν πομπὴν οἱ καρδινάλιοι, ἡμφιεσμένοι ἐρυθρὰ, καὶ οἱ λοιποὶ ἱεράρχαι. Ἐν τοιαύτῃ δὲ τάξει προεχώρησαν μέχρι τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὅπου κατετέθη καὶ πάλιν ἡ κἀρα, εὐλογηθεῖσα ὑπὸ τοῦ πάπα¹.

Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Πίος Β' ἠθέλησεν, ὅπως τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ εὐκτήριον τὸ ἐγκλείον τὸ κιβώριον τῆς κἀρας τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου περιλάβῃ καὶ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ τάφον ἐκ παρίου μαρμάρου. Τούτου τὴν κατασκευὴν δαπάναις τοῦ ἀνεψιοῦ καρδινάλιου Φραγκίσκου Βανδίνου Πικκολόμινη ἀνέθηκεν εἰς Παῦλον τὸν τοῦ Μαριανοῦ². Ἄλλ' οὗτος δὲν φαίνεται ἐργασθεῖς τὸ ὅλον μνημεῖον. Κατὰ τὸν κ. Venturi μέρη τινὰ αὐτοῦ ὑπομιμνήσκουσι τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ Ἀνδρέου Brogno, τοῦ δ' ἐν τῷ μνημείῳ ἀγάλματος τοῦ Πίου Β' μόνον κατήρξατο Παῦλος ὁ τοῦ Μαριανοῦ, ἐπεράτωσε δ' αὐτὸ ὁ Τούκκιος Τακκόνας (Tuccio Taccona)³. Ἄξιον δὲ προσοχῆς εἶνε τὸ μαρτυρούμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κ. Venturi, ὅτι, ὅτε ὁ Παῦλος συνέταξε τὴν διαθήκην αὐτοῦ τῷ 1470, ὥρισεν, ὅπως ἐπι-

¹ Fortini ἐνθ' ἀν. σ. 22 κ. ε.

² Δὲν εἶνε πάντες οἱ ἱστορικοὶ τῆς νεωτέρας τέχνης σύμφωνοι περὶ τῶν καλλιτεχνησάντων τὸν τάφον τοῦ πάπα Πίου Β'. Ὁ Vasari ἐνθ' ἀν. σ. 461 λέγει τοῦτον ποιηθέντα ὑπὸ Πασκουίνου τοῦ Πολιτιανοῦ (Pasquino da Montepulciano) καὶ Βερνάρδου Οἰυβάνι, πρὸς ἑαυτὸν δὲ διαφωνῶν ἐν τῷ βίῳ Παύλου τοῦ τοῦ Μαριανοῦ ἀποδίδει τὸ ἔργον εἰς τοὺς χρυσοκόους Νικόλαον della Guardia καὶ Πέτρον Παῦλον τὸν Τουδερτίνον (da Todi), καθ' ἃ ὑποσημεῖοναί ἐνθ' ἀν. ὁ Milanesi, ὅστις προσθέτει, ὅτι καὶ τὰς δύο φαρὰς πλανᾶται ὁ Vasari. Ὁ αὐτὸς δὲ Vasari ἐν Τόμ. Β' σ. 618 τῆς ἐκδόσεως Milanesi λέγει, ὅτι τὸν τάφον τοῦ Πίου Β' ἐποίησε Παῦλος ὁ Ῥωμαῖος (ὁ τοῦ Μαριανοῦ) ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν δύο προμνημονευθέντων καλλιτεχνῶν, οἵτινες ὑπῆρξαν μαθηταὶ αὐτοῦ. Τὸν δὲ Πασκουίνον Πολιτιανὸν λέγει καλλιτεχνήσαντα τὸ μνημεῖον καὶ ὁ Ciaconius (Vita Pontificum Τόμ. Β' σ. 1027), ἐπόμενος εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς Στέλλαν καὶ Ὀλδοίνιον.

³ Venturi Storia della scultura nel quattrocento. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1908 σ. 959, ὅπου καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀγάλματος τοῦ Πίου καὶ δύο τῶν ἀναγλύφων τοῦ μνημείου. Τοῦ μνημείου τούτου εἰκὼν εὑρηται καὶ παρὰ τῷ Ciaconius (Vita Pontificum Τόμ. Β' σ. 1027.) Ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ P. Piccolomini Il ritratto di Pio II ἐν τῷ περιοδικῷ L'Arte Τόμ. 7' σ. 192 κ. ε. καὶ παρὰ τῷ Foschi Papini (Un disegno del sepolcro di Pio II in Roma ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ Τόμ. 1Γ' τεύχ. 2),

Τὸ μνημεῖον τοῦ πάπα Σίξιου Β΄
ἐν τῇ κατὰ τὴν Ῥώμην ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου
(S. Andrea della Valle).

στραφῆ εἰς τὸν καρδινάλιον Πικκολόμινην ὄγκος μαρμάρου, ὅστις εἶχε παραδοθῆ εἰς αὐτὸν, ὅπως ποιήσῃ τὸ ἄγαλμα τοῦ Πίου Β΄, ὅπερ μόλις που προπλασθὲν ἡδυνάτει πλέον νὰ ἐπεξεργασθῆ περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου¹.

Τὸ μνημεῖον τοῦτο τοῦ Πίου Β΄ ἔμην Venturi εὑρίσκει ἄξιον λόγου ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν². Ὅλως δ' ἀντιθέτως ὁ ἱστορικὸς τῆς μεσαιωνικῆς Ῥώμης καὶ τῶν μνημείων τῶν παπῶν Φερδινάνδος Γρηγορόβιος ἀποκαλεῖ αὐτὸ ἀρχιτεκτονικὸν τέρας³.

Τοῦ μνημείου τούτου, ὅπερ τῷ 1623 μετηνέχθη φροντίδι τοῦ καρδινάλιου Ἀλεξάνδρου Περέττου μετὰ καὶ τοῦ μνημείου τοῦ Πίου Γ΄ ἐκ τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ κοιλάδι (S. Andrea della Valle)⁴, ὅπου κεῖται καὶ τὴν σήμερον, περιττὴν θεωροῦμεν ἐνταῦθα τὴν κατὰ μέρος περιγραφὴν. Ἀρκοῦμεθα δ' εἰς τὴν παράθεσιν τῆς εἰκόνας αὐτοῦ (Ἴδε ἀνωτέρω σ. 76) πρὸς τῇ εἰκόνι τῆς ἐκκλησίας ἣν κοσμεῖ (Ἴδε ἀνωτέρω σ. 73). Ἐπ' ἴσης δὲ παραθέτομεν ἐν σ. 78 τὴν εἰκόνα τοῦ τρίτου ἀναγλύφου τοῦ μνημείου, τοῦ παριστάοντος τὸν Πίον Β΄ δεξιούμενον τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Βησσαρίωνος. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεῖχε τοιαύτην θέσιν ἐν τῷ βίῳ τοῦ πάπα, ὥστε βεβαίως αὐτὸς ἐκεῖνος ζῶν παρήγγειλε μεταξὺ τῶν ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ παραστάσεων νὰ μὴ παραλειφθῆ ὑπὸ τῶν καλλιτεχνησάντων τὸ μνημεῖον. Ὅποιαν δὲ σημασίαν ἀπέδιδον καθ' ἑλίου οἱ σύγχρονοι εἰς τὸ συμβᾶν ἐκεῖνο

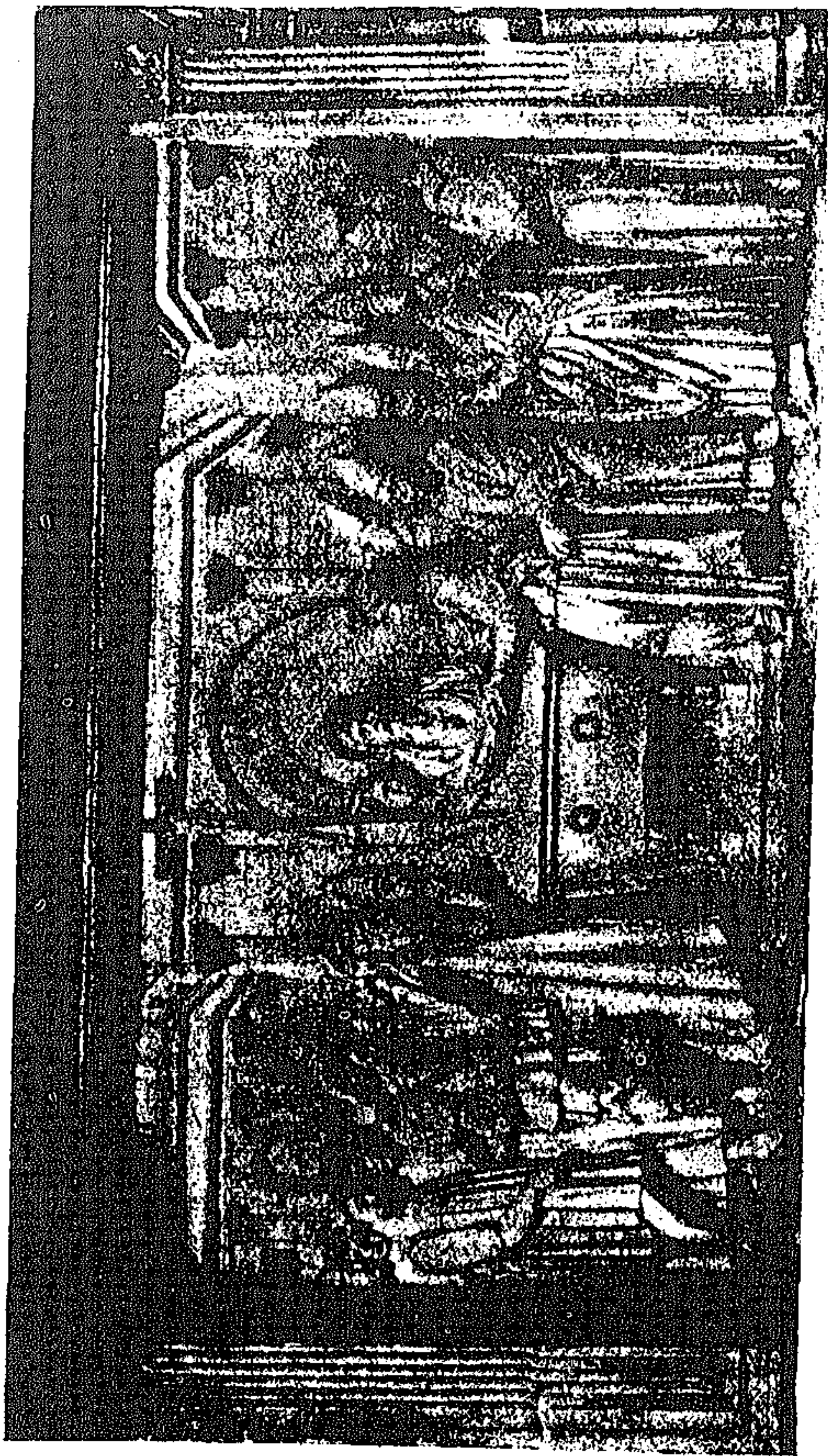
ἕστις παρέχει καὶ τὴν εἰκόνα ἀρχαίου σχεδίου τοῦ μνημείου, ἀποδιδόμενου εἰς Ῥωμαίων γλύπτην, ἀποκειμένου δ' ἐν τῷ κατὰ τὴν Δρέσδην Μουσείῳ τῶν χαλκογραφιῶν (Kupferstichkabinet) καὶ προεκδομένου ἐν ταῖς Handzeichnungen alter Meister im Königlichen Kupferstichkabinet zu Dresden. Ἐν Μονάχῳ, Παρὰ Franz Hanfstängel. Πίν. XIII.

¹ Venturi ἐνθ' ἀν. σ. 1118.

² Venturi ἐνθ' ἀν. σ. 959.

³ Gregorovius Die Grabdenkmäler der Päpste. Ἐκδ. δ'. Ἐν Λειψίῳ. 1881 σ. 96.

⁴ Ἐσφαλμένως ὁ Milanesi ἐν σημειώσει εἰς τὸν Vasari ἐνθ' ἀν. Τόμ. Β' σ. 648 ἀναγράφει ὡς ἔτος τῆς μεταθέσεως τοῦ τάφου τὸ 1614, ἐν ᾧ ἐπὶ τῆς νῦν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ἀνδρέῳ ἐπιταφίου ἐπιγραφῆς φέρεται τὸ 1628.

Ἡ ἀνακομιδὴ τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου.
Ἀνάγλυφον τοῦ μνημείου τοῦ πάπα Πίου Β' ἐν τῇ κατὰ τὴν Ρώμην ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (S. Andrea della Valle).

ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ πάπα ἐπιγραφῆς, ἐν ἣ. ἀναγραφομένων τῶν κυριωτάτων ἔργων τοῦ Πίου, μνημονεύεται καὶ ἡ ἀνακομιδὴ τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου διὰ τῶν λέξεων *hic conditus ubi caput Andreae Apostoli ad se ex Peloponneso advectum collocari jusserat*¹.

Ἀλλὰ τὰ καλλιτεχνήματα τὰ προελθόντα ἐκ τῆς εἰς τὴν Ῥώμην ἀνακομιδῆς τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου δὲν περιορίζονται εἰς τὰ ἤδη καταλεχθέντα. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τὸ ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ἱεροφυλακίου (Sacristia) τοῦ ἁγίου Πέτρου ἄγαλμα τοῦ ἀποστόλου. Τοῦτο μέχρι τινὸς ἐθεωρεῖτο ἔργον αὐτοῦ ἐκείνου Παύλου τοῦ τοῦ Μαριανού, περὶ οὗ πολὺς ἔγεινεν ἀνωτέρω λόγος². Ἀλλὰ πρό τινων ἐτῶν ἀπεδείχθη, ὅτι τὸ ἄγαλμα εἶνε νεώτερον τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ὑπερμεσοῦντος, καθότι ὁ πρῶτος ποιούμενος μνεῖαν αὐτοῦ εἶνε ὁ Πέτρος Ἀλφαρανὸς ἐν τῇ περὶ τὸ 1580 γραφείσῃ πραγματείᾳ περὶ τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἧς ἐν σ. 35 εὐρίσκονται γεγραμμένα τάδε· «ἐν τῷ αὐτῷ τούτῳ βωμῷ (τῷ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου) ἐτέθη ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἄγαλμα τοῦ ἀποστόλου ἁγίου Ἀνδρέου ἐξαιρετότατον, οὗ τὴν κατασκευὴν ἐνετείλατο ὁ Φραγκίσκος Βανδίνος Πικκολόμινης, ἀρχιεπίσκοπος Σιένης, ἀνεψιὸς τῶν ποντιφικῶν Πίου Β' καὶ Πίου Γ'»³.

Ὡς συμπλήρωμα τῆς πραγματείας ταύτης ἐκδίδομεν κατωτέρω τὴν πρὸς τὰπομνημονεύματα τοῦ Πίου συμπίπτουσαν Ἀνδρείδα Ἀλεξίου τοῦ Κλουσίου (Ἴδε ἀν. σ. 44 κ. ἐ.).

¹ Οὕτως ἔχουσιν αἱ λέξεις αὗται τῆς ἐπιγραφῆς κατὰ τὸν *Giaccopius* (Vitalis pontificis in Τόμ. Β' σ. 1058). Ἀλλὰ κατὰ τὴν μετάθεσιν τοῦ τάφου ἐκ τοῦ ἁγίου Πέτρου εἰς τὸν ἁγιὸν Ἀνδρέαν φροντίδι τοῦ καρδινάλιου Ἀλεξάνδρου Περίττου ἐν ἔτει 1623 ἡ ἀρχαιοτέρα ἐπιγραφὴ ἀντικατεστάθη ὑπὸ νέας, ἐχούσης μὲν καὶ ἄλλα τινὰ μεταβολήματα τῆς προτέρας, μεταδεδλημένης δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ τῆς κάρας ὧδε· *hic conditus ubi caput Andreae apostoli ad se ex Peloponneso advectum collocavit*.

² *V. Leonardi* ἐνθ' ἀν. ἐν τῷ περιοδικῷ *L'Arte* Τόμ. Γ' σ. 86 κ. ἐ. 259 κ. ἐ. ὅπου καὶ εἰκὼν τοῦ ἁγάλματος.

³ *C. de Fabriczy* *La statua di S. Andrea all' ingresso della Sacristia Vaticana* ἐν τῷ περιοδικῷ *L'Arte* Τόμ. Δ' σ. 67 κ. ἐ.

ΑΛΕΞΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΛΟΥΣΙΟΥ ΑΝΔΡΕΪΣ¹

INCIPIIT ANDREIS ID EST HISTORIA
DE RECEPTIONE CAPITIS SANCTI ANDREAE

1 Si qua sunt memoriae commendanda ex his quae nostra
tempestate geruntur, ea profecto convenit ad posteros litterarum
beneficio transmittere; quae in honorem et gloriam sanctorum
sunt iam cum Christo regnantium. Quod non solum aequum
3 atque honestum esse videtur, verum etiam divina iussione
preceptum, dicente scriptura: Laudate dominum in sanctis
eius. Laudatur sane atque magnificatur coeli terraeque domi-
nus et conditor, cum honores impensi suis martyribus refe-
runtur: nec minorem mercedem apostoli quam Christi lau-
10 dator expectat ipso promittente cum ait: Qui vos recipit me
recipit et qui recipit prophetam in nomine prophetae merce-
dem prophetae accipiet. Hac ego spe ductus scribere constitui,
quomodo his diebus nostris et quanta cum reverentia et so-
lemnitate sacratissimum beati Andreae Apostoli caput ex ci-
15 vitate Patracensi in Urbem Romam translatum fuerit sub

1 καὶ 3. quae R: que V 3. beneficio R: benefici V 7. celi RV
10. recipit R: recepit V 11. prophetae R: prophete V

¹ Περιλαμβάνεται ἐν τῷ λατινικῷ κώδικι τοῦ Βατικανοῦ 5667, φ. 19^a-40^a (V) καὶ τῷ Regim. 1995 τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης, φ. 349^a-366^b (R). Περὶ τοῦ δευτέρου τούτου κώδικος σημειοῦται ἐν τῷ Β' Τόμῳ τῆς ἰταλ. μεταφράσεως τῆς Ἱστορίας τῶν παπῶν ὑπὸ Pastor. ἣτις δὲν εὑρίσκεται ἐν Ἀθήναις, ὅτι εἶναι τὸ πρωτόγραφον τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ πάππ Πίου, καθ' ἃ μοι ἀνεκρίνωσεν ὁ ἐν Ῥώμῃ διδάκτωρ κ. Ἰωσήφ Herzen. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς κ. Herzen προσθέτει, ὅτι τὸ κείμενον τοῦ κώδ. Reg. 1995 εἶνε ἀπηλλαγμένον πάσης διορθώσεως, ἐκ τῶν συνήθων εἰς τὰ πρωτόγραφα, καὶ κατὰ ταῦτα φαίνεται μᾶλλον ἀντίγραφον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου τῆς Ἀνδρείδος Ἀλεξίου τοῦ ἐπισκόπου Κλουσίου συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω ἐν σ. 44 κ. ε. Στερεῖται δὲ καὶ ὁ κώδιξ Regim. 1995, καθ' ἃ καὶ τὰπομνημονεύματα τοῦ πάππ, τοῦ προομίου τῆς Ἀνδρείδος τοῦ ἀρχομένου ἀπὸ τῶν λέξεων Si qua sunt memoriae commen-
danda καὶ τελευτῶντος εἰς τὰς λέξεις accomodetis oro.

Ἡ εἰς παραγράφους διαίρεσις ἐτέθη ὑπ' ἐμοῦ. Ἐν δὲ τῇ διὰ κεφαλαίων γραφῇ τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῇ στίξει δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὰς γραφὰς τοῦ κώδικος.

Pio secundo pontifice maximo, quando et hoc ad gloriam
Salvatoris pertinet, cuius ille famulus fuit et verax nuntius.
Neque enim extolli servus absque domini laude potest. At ne
longior sim, iam narrare incipiam. Vos qui legitis aut le-
gentes auditis non mihi set Apostolo benignas aures accomo- 5
detis oro.

2. Andreas Apostolus Jesu Christi beati Petri germanus
post passionem domini, cui interfuit, et resurrectionem atque
ascensionem eius in coelum, quam vidit, accepto cum reli-
quis discipulis Spiritu sancto, ex Asia migravit in Graeciam 10
et in Achaiam se contulit, Peloponnesi provinciam, quae sibi
in sortem predicationis obvenit, Moream nostra aetas vocat,
et quoniam promissionem acceperat a domino, quando relicta
navi et retibus posthabitis ad eum transiverat, quod fieret
piscator hominum, haud quaquam fraudatus est. Predicator 15
enim effectus et doctor veritatis eximius infinitos homines
linguae suae hamo est piscatus, quos Christo lucrifecit: atque
ab eo instructa provincia religionis nostrae sacra suscepit:
cognovitque Christum dei filium cum patre et Spiritu sancto
unum esse deum, ac sanctae Trinitatis fidem venerata est. Ipse 20
autem sanctus Apostolus iam senio confectus sub Egea pro-
consule in civitate Patracensi e cruce suspensus interiit, eoque
martyrio coronatus, quo frater suus Petrus et quo magister
Jesus Christus. Propterea cum accessisset ad crucem, eamque
suavissimis verbis salutasset, Accipe, inquit, discipulum eius 25
qui pependit in te Jesus Christus. Claruit autem multis mi-
raculis, et in vita et post obitum, quae in eius historia refe-
runtur.

3 Corpus eius Maximilla religiosa mulier conditum aro-
matibus sepelivit. Longoquo deinde post tempore in Italiam 30
translatum et in Amalphitana urbe reconditum fuit, quae ob
reverentiam eius metropolis effecta, sepulchrum habet glorio-
sum et operis magnificentia et concursu populi. Caput vero

11. Peloponnessi RV 20. Sancte RV 21. Egea R: egra V
31. in Amalphitana urbe R: in civitate Amalphitana V

apud Patracenses summa reverentia et grandi custodia servatum est usque ad annum Salutis sexagesimum supra mille quadringentos. Tunc autem translatio eius hoc modo facta est.

4. Irrumpentibus in Peloponnesum Turchis duo despota id
5 regni obtinebant, Demetrius ac Thomas, fratres Constantini
Graecorum Imperatoris, qui apud Constantinopolim paulo
ante in eius excidio fuerat interfectus: horum maior Deme-
trius postquam parum opis afferri a Christianis animadvertit,
acceptis alibi possessionibus ex quibus ageret vitam, ad Tur-
10 chos defecit. Thomas vero natu minor et qui haeres imperij
videbatur, nullo pacto induci potuit, ut his serviret, qui ger-
manum suum occiderant, atque imperium Graecis ademerant,
et Christiana sacra polluerant. Cunque imparem sese Turcho-
rum viribus, neque spem ullam auxiliij cerneret, migrare ex
15 Peloponneso statuit, cuius iam partem magnam tradente De-
metrio Turchi occupaverant. Prius tamen quam inde abiret,
Patras perrexit, quae civitas in eius manu erat. Et accepto
inde sancti Andreae Apostoli pretiosissimo capite ex sacrario,
cuius ipse custodiam gerebat, cum coniuge et liberis, multis
20 Graeciae nobilibus comitantibus, ad Artae despotum se con-
tulit in insulam quam vocant Sanctae Maurae Epyro vicinam.
Neque enim tantum thesaurum hostibus relinquendum exi-
stimavit, quamvis illi ut rem sordidam conculcassent: cu-
ravit ne sanctum domini canibus relinqueretur, et iter suum
25 prosperius comitante Apostolo iudicavit. Profectus est igitur
incolumis ad cognatum despotum et cum eo aliquandiu com-
moratus non minori diligentia sacrum verticem quam coniugem ac liberos custodivit.

4. *Turcis* V: *Thurchis* R   *despota* R: *dispota* V   5. *Thomas ac*
Demetrius R: *Thomas ac Demetrius* V   6. *apud* R: *λείπει* V
7. *maior* ex τοῦ *minor* R: *minor* V.   9-10. *Turcos* V: *Thurcos* R
10. *minor* ex τοῦ *maior*   13-14. *Turohorum* R: *Turcorum* V
16. *Turchi* V: *Thurchi* R   18. *pretiosissimo* V: *preciosissimo* R
20. *Arte* RV   21. *Sancte* RV   22. *relinquendum* V: *reliquendum* R
26. *Despotum* R: *dispotum* V

5. Interea multi principes Christiani, et qui sunt in Italia
et qui trans Alpes habitant, apostolici capitis audita transvec-
tione legatos ad Thomam misere, multum auri promittentes
si sacras reliquias impetrarent. Id ubi cognovit Pius secundus
pontifex maximus, exilium tam sacri capitis admodum aegre 5
tulit. At postquam sua sede expulsum non facile restitui po-
terat, nusquam dignius sibi refugium censuit, quam Romae
apud ossa germani sui beati Petri, Apostolorum principis, et
apud sedem apostolicam, arcem fidei, ad quam confugere
omnibus tutum est, qui suis ecclesijs ejiciuntur. Misit igitur 10
et ipse suos nuntios ad Thomam, qui pie factum ab eo dice-
rent quod ex urbe ruitura et in manus infidelium hostium
ventura pretiosissimum Apostoli caput abduxisset, nec si visset
perire, facturum vero impie atque crudeliter si alteri quam
Romano pontifici traderet, cuius est de sanctorum honoribus 15
iudicare, aut si alibi esse vellet quam Romae cum fratre suo
et cognatis ossibus, adduceret id Romam: futurum aliquando
volente deo quod in suum solium ope germani restitueretur.
Caveret ne rem sacram iniussu Papae cuiquam crederet, nisi
Apostolorum indignationem vellet incurrere, nec inopiam cau- 20
saretur: venturo enim ad Urbem, ibique mansuro, hi sumptus
fierent qui principi convenirent. Victus his despotus naviga-
turum se Anthonam promisit sacrumque pignus adducturum.
Nec mentitus est.

6. Siquidem ad annum quadringentesimum sexagesimum 25
primum supra millesimum post Christi Salvatoris ortum An-
thonae appulit incolumis, ut credibile est Apostoli auxilio ex
validis et horrendis ereptus procellis, quae illo anno Adriati-
cum pelagus plus solito vexaverunt, et innumerabiles naves
absorbuerunt. At Pius adventu cognito Alexandrum Sanctae 30

2. *apostolici* V: *apostolici* R   4. *secundus* V: *secuntus* αἰτα δια-
γραφὴν R   7. *dignius* R: *dignus* V   11. *dicerent* R: *diceret* V
13. *pretiosissimum* V: *preciosissimum* R   *si visset* RV = *sini visset*
16. *Romae* R: *Rome* V   18. *deo* V: *deo* ex τοῦ *domino* R   19. *Pa-*
pae R: *Pape* V   22. *Despotus* R: *dispotus* V   26. *Anthonae* R: *An-*
ehone V   28. *quae* R: *que* V   30. *Sanctae* R: *Sancte* V

Susannae presbyterum Cardinalem vitae sanctimonia et litterarum doctrina celebrem eo legatum de latere misit. Qui recognitis sancti Apostoli reliquijs eas ex manu despoti assumeret, atque cum apparatu et reverentia quae tam sacrae rei deberetur Narniam usque deduceret, et ibi collocaret in arce a praefecto servandas, donec vehi ad Urbem possent his honoribus atque cerimonijs quae convenirent. Quod tunc fieri non poterat saeviente bello, quod tyranni circa Romam intulerant Pontifici. Alexander profectus Anthonam, diligenter inspecto capite et signis recognitis, ubi verum Apostoli verticem esse iudicavit, veneratus est eum, et acceptum a despoto, auro ei pro comeatu ad curiam donato, cum egregio comitatu solemnique pompa et multis luminaribus deduxit in arcem Narniensem, et obsignatum commendavit praefecto, atque ibi aliquandiu decenter ardentibus perpetuo coram eo lampadibus servatum est.

7. Elapsis deinde pluribus mensibus cum res bellicae Pontifici prospere successissent, et Jacobus Piccininus infestus ecclesiae hostis ex agro Romano pulsus abiisset, Jacobusque Sabellus amissis pluribus oppidis fractus animo ad veniam Pontificis recurrisset, caeterique perculsi metu aut sese dedidissent, aut procul effugissent, et iam pax in agro Romano restituta esset, et secura per circuitum quiete populi potirentur, nec audiretur amplius fragor armorum, statuit Pontifex honoratum caput in Urbem advocare: Utque eo magnificentius exciperetur adveniens quo maior adesset populus, omnibus qui in eius introitu Urbem accederent aut receptioni interessent, remissionem omnium peccatorum plenariam est.

1. *Susannae Praesbyterum* R: *Susanne presbiterum* V vitae R: vite V 2. *eo* V: *εὖ* R 3. *Despoti* R: *Dispoti* V 4. (καὶ κατωτέρω σχεδὸν πάντοτε). *quae* R: *que* V *sacrae* R: *sacre* V 6. *Praefecto* R: *prefecto* V 7. *cerimonijs* V: *cerymonijs* R 8. *saeviente* R: *sevyiente* V *Tyranni* V: *Tyramni* R 11. *Despoto* R: *Dispoto* V 12. *egregio* V: *aegregio* R *solemnique* R: *sollemnique* V 17. *bellicae* R: *bellioe* V 18. *Piccininus* V: *Picininus* R 19. *ecclesiae* R: *ecolesie* V *infestus* V: *infaestus* R 21. *coeterique* RV

pollicitus, ac decretum in eam rem factum ad praecipuas Italiae urbes transmisit, praescripta die adventus.

8. Quae cum prope instaret, tres Cardinales elegit: Bessarionem, episcopum Tusculanum natione Graecum utriusque linguae peritissimum, virumque magni nominis, et Alexandrum cuius ante meminimus, ac Franciscum administratorem ecclesiae Senensis, suum secundum carnem ex sorore Laudonia nepotem. Atque hos jussit Narniam petere, depositumque inde sanctum pignus afferre.

9. Interea Romae omnia parabantur, quae ad solemnem ac magnificam receptionem sancti Apostoli digna videbantur, verebaturque Pontifex ne in honore tanti Apostoli diminute agere videretur, nec quicquam satis arbitratur. Fuitque illi animus Apostolorum Petri et Pauli gloriosissima capita, quae in aede beati Ioannis apud Lateranum condita sunt, obviam ducere, atque cum illis extra Urbem adveniendi sacro Andreae vertici occurrere. Quod ne fieret argenti moles impedivit, quo ipsa capita sunt inclusa. Nam supra quatuor millia pondo feruntur, estque praeterea multum ferri, quod neque frangi sine gravi incommodo, neque portare poterat. Omissa est igitur ea capitum delatio, mandatumque, ut quibus diebus ante meridiem beati Andreae caput per Urbem evehatur, post meridiem Apostolorum capita in Laterano publice omnibus ostenderentur. Quod non sine maxima populorum frequentia factum est.

10. Cardinales Narniam missi, cum eo venissent, recognitis signis, sanctissima venerati sunt ossa, eaque cum tremore et summa reverentia suscipientes ad pontem Milvium detulerunt ipse die Palmarum, quae fuit XII^a Aprilis anno Salutis secundo et sexagesimo supra millesimum et quadringentesi-

1 2. *praecipuas Italiae* R: *precipuas Italie* V 2. *praescripta* R: *prescripta* V 3. *Cardinales* R: *Kardinales* V *Bessarionem* R: *Byssarionem* V 6. *Franciscum* R: *Francischum* V 9. *afferre* V: *aufferre* R 10. *Romae* R: *Rome* V 15. *aede* R: *hede* V 16. (πανεργοῦ) *Andreae* R: *Andreae* V 18. *millia* R: *milia* V 19. *praeterea* R: *preterea* V

5 mum, occurrentibus per omnem viam innumerabilibus populis laudantibus deum et sese Apostolo Andreae commendantibus: secundoque ab Urbe miliario, in ipsa pontis turri venerandas reliquias per noctem servandas collocarunt, duobus archiepiscopis, Perocto Sipontino et Alexio Beneventano qui excubias agerent ibi relictis.

11. Pontifex autem ea die celebrata in apostolico palatio apud Sanctum Petrum pro veteri consuetudine Palmarum solemnitate, post meridiem cum sacro Senatu Cardinalium et
10 omni clero statuit ecclesiam Sanctae Mariae in Populo petere, ibique noctem agere, ut sequenti die sacro capiti inde occurreret. Haeret enim ea ecclesia Portae Flamineae, quae ducit ad pontem Milvium, Tyberi iniectum. Sed angebatur metu
15 pluviae quae impendere videbatur. Nubes coelum obduxerant, fulgura et coruscationes ubique visebantur, exaudiebanturque passim tonitrua: nec spes erat serenitatis, et quamvis multi dies nebulosi humectique praecessissent, tunc tamen praecipue minari videbatur ether at horrida tempestas instare, ventis omnibus Urbem versus nubes impellentibus. ita ut
20 crederet nemo absque maximo imbre iter fieri posse. Sed, mirabile dictu, servavit sibi suum tempus magnus Andreas, nec iter cleri sese honoratum euntis intervertere pluviam passus est. Nam etsi dies noctesque mensis eius madidae fuerunt, eo tamen tempore quo sacrum caput in via fuit et quo Pontifex illi obviam perrexit, nunquam aquae gutta cecidit super
25 terram qua parte eundum fuit. Et omnis illa imbrium congregatio quae transitum Pontificis occupatura videbatur usque in noctem se continuit, ita ut sicco vestigio iter fieret. Nox vero humida fuit, spemque ademit posse in crastinum optata solemnia celebrari, et in aliud tempus transferenda existimabantur.
30

10. Sanctae RV Mariae R: Marie V 12. Haeret R: Heret V
portae Flamineae R portae flamineae V 14. pluviae R: pluviae V
coelum R: coelum V 17. praecessissent R: praecessissent V
21. Servavit R: Servit V 22. euntis R: euntis V 23. madidae R: madide V 25. aquae E: aqua V

12. At mane exorto cessavit pluvia, et sol splendens super terram invitare ad eundum videbatur. Moxque tres Cardinalis, qui sacrum caput in ponte Milvio reposuerant, eo profecti id acceperunt et Urbem versus cum pompa eduxerunt.

13. Ponti Milvio vicina sunt prata latissima, quae Romam petenti via Flaminea ad sinistram iacent. Ea tam herbida erant et florida, atque adeo laeta ut ridere viderentur. In horum medio iusserat Pontifex suggestum erigi ex materia, ita amplum et solidum, ut omnem clerum qui aderat continere posset, atque altum adeo ut quae ibi fierent ab omnibus
10 qui essent in pratis perspicue cernerentur, sublimi ara in medio constituta. Praemissis igitur tribus Cardinalibus, ut memoratum est, paulo post Pontifex ipse cum reliquo Senatu cumque omni clero, cum legatis principum et proceribus Urbis atque ingenti populi multitudine Flamineam
15 portam exijt, palmae ramum in manu gestans, et pariter Cardinales reliquique praelati palmas portaverunt, quibus praecedenti die ab ipso Pontifice donati fuerant ob memoriam Salvatoris. Plena erat omnis via populo, nec vel agri vel vineae prae multitudine hominum videri poterant; adeo
20 vulgus obtexerat omnia.

14. Ut primum in prata ventum est quae diximus, iussit Pontifex Cardinales ac praelatos ab equis descendere et sacerdotalibus acceptis ornamentis sacrisque vestibus, quantum arcus iacere potest, iter pedibus agere, secumque suggestum conscendere. Erant omnium sacerdotum paludamenta alba albaeque mitrae et omnis ornatus albus, et in viridi prato candidior videbatur. Tenebat ora cunctorum attonita
25 mirabilis ordo, et dignitas et pompa tot sacerdotum, qui bini palmas gerentes in manibus et deo preces porrigentes cum
30

7. laeta R: leta V 8. iusserat R: iuxerat V 12. praemissis R: premissis V 16. palmae R: palme V 18. praecedenti R: praecedenti V 20. vineae R: vineae V 21. obtexerat R: obtesserat V 22. iussit R: Juxit V 23. praelatos R: prelatos V 25. iacere R: iactare V 27. albae R: alba V mitre V: mytrae R

Pontifice maximo, astante populi corona per prata lento passu et gravibus incedebant vultibus.

15. Erant duo aditus in suggestum per gradus elementes. Alter ponti Milvio erat oppositus, alter Urbi, et dum Pontifex hunc ascendit prae gaudio et devotione illacrimans sequente collegio cleroque omni, Bessarion cum alijs duobus Cardinalibus alterum scandit, arculam ferens, in qua sacrum caput clausum continebatur, eamque deposuit in altaris medio, cantoribus sacra carmina intonantibus. Exinde facto silentio praesentatis clavibus et obsignaculis recognitis, aperta arcula, et Bessarion accipiens sacrum apostoli verticem flens flenti Pontifici tradidit. Ipse autem Pontifex priusquam sacra ossa contingeret, genibus flexis ante aram prostratus vultu demisso et pallenti oculis madidis ac voce tremula in hunc modum locutus est.

16. «Advenisti tandem o sacratissimum et odoratissimum sancti Apostoli caput. Turchorum tua te sede furor expulit: ad fratrem tuum Apostolorum principem confugisti exulans. Non deerit germanus tuus tibi. Restitueris in tuo solio cum gloria volente Domino, licebitque aliquando dicere, O felix exilium, quod tale repperit auxilium Interea temporis cum tuo germano aliquandiu moraberis et honore pari cum eo potieris. Haec est alma Roma, quam prope cernis pretioso tui germani sanguine dedicata. Hanc plebem quae circum astat beatus Petrus Apostolus frater tuus pientissimus et cum eo vas electionis Sanctus Paulus Christo domino regeneravit Nepotes tui ex fratre Romani sunt. Omnes te veluti patrum patremque suum venerantur, colunt, observant, et tuo se uti patrocinio in conspectu magni dei non dubitant O beatissime Apo-

5. *illacrimans* V: *illachrymans* R 6. *Bessarion* R: *Byssarion* V
9. *Exin* RV 10. *praesentatis* R: *presentatis* V *arcula* R:
archula V 11. *Bessarion* R: *Byssarion* V 13. *contingeret* R:
contigeret V 15. *loquutus* V: *locutus* R 16. *Advenisti* V: *AD-*
VEnisti R *odoratissimum* R: *odoratissimum* V 17. *Turcorum* V:
Thurcorum R 20. *felix* V: *foelix* R 23. *pretioso* V: *precioso* R

stole Andrea praedicator veritatis et assertor Trinitatis eximiae quanto nos hodie gaudio replet dum verticem hunc tuum sacrum et venerandum coram aspicimus, qui dignus fuit, in quo visibiliter sub specie ignis in die Pentecostes sanctus resideret paraclitus. O vos qui Hierosolymam petitis ob Salvatoris reverentiam visuri locum ubi steterunt pedes eius, ecce sedes Spiritus sancti, ecce divinitatis solium. Hic hic consedit Spiritus domini; hic tertia in Trinitate persona visa est; hic oculi fuerunt, qui saepe Dominum in carne viderunt; hoc os saepe Christum est adloquutum; has genas non est dubium quin saepe Jesus fuerit osculatus. En magnum sacrarium; en caritas; en pietas; en animae dulcedo; en consolatio spiritus. Et quis est cuius viscera non commoveantur, cuius non ardeant intima cordis, cui non excidant prae laetitia lachrymae in conspectu tam venerabilium et pretiosarum Apostoli Christi reliquiarum? Gaudemus, exultamus jubilamus adventu tuo, divinissime Apostole Andrea; neque enim dubitamus, quin tui carnalis capitis comes adsis et cum eo ingrediaris Urbem. Odimus Turchos Christianae religionis hostes; in hoc non odimus quod tui adventus causa fuerunt. Nam quid optatius contingere potuit, quam tuum hoc honoratissimum intueri caput et eius frangrantissimo perfundi odore? Id molestum est quod adventanti tibi non eos honores impendimus quos mereris, nec te possumus pro tua excellenti sanctimonia digne suscipere. Sed accipe voluntatem nostram et mentem mentire non factum atque aequo animo patere quod pollutis manibus tua contrectamus ossa, et te peccatores intra moenia comitamur Urbis Ingredere sanctam civitatem, et esto propitius Romano

1. *praedicator* R: *predicator* V *eximiae* R: *eximie* V 5. *Hierosolymam* R: *Hierosolimam* V 7. *sedem* RV *divinitatis* R: *divinitas* V 9. *fuerunt* R: *feruntur* V (καὶ κατοῦν) *saepe* R: *sepe* V 10. *adloquutum* R: *alloquutum* V 11. *osculatus* RV 12. *animae* R: *anime* V 13. *comoveatur* RV 14. *prae laetitia* R: *preletitia* V *lachrymae* R: *lachryme* V 15. *pretiosarum* V: *preciosarum* R 16. *jubilamus* V: *iubilamus* R 18. *adsis* R: *assis* V 19. *Turchos* V: *Thurcos* R 27. *maenia* R: *menia* V

populo. Sit omnibus Christianis salutaris tuus adventus; sit pacificus ingressus tuus; sit felix faustaque tua nobiscum mora. Esto noster advocatus in coelo, et una cum beatis Apostolis Petro et Paulo conserva hanc Urbem, et universo populo Christiano pie consule, at vestris patrocinijs fiat misericordia Dei super nos, et si qua est eius indignatio propter peccata nostra, quae multa sunt, transeat ad impios Turchos et ad nationes barbaras quae Christum dominum inhonorant. Amen».

17. Provocavit oratio praesulis omnium lacrimas, nec quisquam in suggesto affuit vel clericus vel laicus, qui non ploraret et non tunderet pectora sua beati Apostoli patrocinium implorans. Fuerunt qui verba Pontificis adeo menti suae impresserunt, ut domum reversi orationem ipsam quasi ad verbum rescripserint, Pontificique tradiderint. Inter quos fuit Theodorus episcopus Feltrensis ingenio et doctrina iuxta praeditus. Eam cum Pontifex oblatam legisset, admiratus est memoriam hominis et vim ingenii laudavit. Tenebatur loquente praesule mirum silentium, quamvis singultus nonnullorum exaudiebantur, qui peccata sua plangentes ploratum retinere nequibant. Ardebant luminaria circum, et omnis in pratis populus finem tacitus expectabat.

18. Postquam vero Pontifex dicendi finem fecit, exosculatus est sacrum caput, et omnes pariter qui erant in suggesto flentes osculati sunt. Et rursus Pontifex :

«Omnipotens, inquit, sempiternae Deus, qui caeleste simul et terrenum moderaris imperium quique nos hodie beati Andreae Apostoli tui pretiosi capitis accessione consolari digna-

2. *felix* V: *foelix* R 3. *coelo* R: *celo* V 7. *multa sunt* R: *sunt multa* V 10. *lacrimas* V: *lachrymas* R Ἄπό τοῦ *nec ἄργεται ἐν τῷ* R νέα παράγραφο;. 13. *suae* R: *sue* V 13-14. *impresserunt* R: *impresserunt* V 14. *quasi* R: *λείπει* V 15. *tradiderint* R: *tradiderunt* V 16-17. *praeditus* R: *preditus* V 17. *est* R: *λείπει* V 19. *singultus* R: *singulis* V 23. *exosculatus* V: *exobsculatus* R 24. *pariter* R: *λείπει* V 25. *osculati* V: *obsculati* R 27. *et terrenum* R: *aeternum* V *quique* V: *quique qui* R 28. *pretiosi* V: *preciosi* R

tus es, tribue quaesumus ut eius meritis et intercessione perfidae Turchorum gentis attrita superbia et omnium infidelium sublata molestia, Christianus populus securus tibi serviat libertate per Christum dominum nostrum».

Et cum omnes respondissent Amen, accepit venerandas Apostoli reliquias in manus suas, et elevans in altum circumiens undique suggestum ostendit populo desideratum donum. Nec quisque fuit qui eius visione privaretur; moxque voces altissimae auditaе sunt multitudinis Dei misericordiam implorantis, ita ut omnes circumvalles redderent sonum.

19. Post haec alta voce intonatum est canticum, cuius initium est Te Deum laudamus, te Dominum confitemur, quod fama est Ambrosium et Augustinum viros in ecclesia celebres condidisse: et eo finito cantores hymnum cecinerunt in hunc modum:

Primus hic Jesum sequitur vocantem,
Et crucem primus similem subivit
Martyr Argivis veneratus oris
Omne per aevum.

Hinc Pius Graios superante Turcho
Praeda ne fiat canibus cruentis
Tollit et sancta profugum secundus
Excipit Urbe.

Seque cum sacro comitem Senatu
Obvium praebet redolente Roma
Floribus festis, resonante clero
Cantica laudum.

1. *quaesumus* R: *quesumus* V 2. *Turchorum* V: *Thurcorum* R *infidelium* R: *infedilium* V 6. *circuiens* RV 7. *desideratum* V: *desyderatum* R 8-9. *altissimae auditaе* R: *altissime audite* V 10. *circumvalles* V: *circunvalles* R 12. *te dominum confitemur* V: *λείπει* R 19. *aevum* R: *evum* V 20. *superante* R: *populante* V *Turcho* V: *Thureo* R 21. *Praeda* R: *Preda* V 26. *praebet* R: *prebet* V

Sacra fert dextra nitidus Sacerdos
Splendidi carmen referunt Quirites,
Almae sis nostrae columen precamur
Et pater Urbis.

5 O pugil sanctae fidei supremus
Primus agnoscens Dominum vocantem
Primus et laeto simili triumphans
Protege Romam.

10 Hae diem faustum Deus alme nobis
Fulmen in Turchos acuens trisulecum.
Audit Andreas populum precantem
Talia reddens.

15 Te precor coeli sator atque terrae,
Tolle iam clades scelerumque poenas;
Et tui tandem populi misertus
Contere Turchos.

20 Hoc Pius pastor meritique tanti
Pronus exorat; misereri fessis;
Da manum mundo prope iam labanti
Maxime rector.

Hoc duces Urbes Petrus atque Paulus
Supplices poscunt, pariterque Roma;
His velut nitens genuinis columnis
Strata precatur.

3. *Almae* R: *Alme* V   *nostrae* R: *nostre* V   5. *sanctae* R:
sancte V   *supremus* R: *suppremus* V   7. *laeto* R: *leto* V
10. *Turchos* V: *Thurcos* R   *trisulecum* R: *trisultum* V   11. *popu-*
lum V: *populum* ἐκ τοῦ *familium* R   13. *coeli* R: *celi* V   *terrae* R:
terre V   14. Μετὰ τὸ *poenas* ἐν τῷ R ἐπανελήφθησαν αἱ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ στροφῇ
λέξεις *Audit Andreas famulum precantem* ἢ λ' εἰτα διεγράφησαν διὰ γραμ-
μῆς ὑπερθεῖν.   18. *fessis* R: *fexis* V   23. *columnis* R: *columnus* V

Da Pio vitam rogitamus omnes;
Solutus in Turchos animo perenni
Ausus Alpinos superare montes
Arma vocavit.

Et caput praebet proprium libenter,
Nomen ut Christi veneretur orbis;
Ut viam nostrae videat salutis

Perfidus hostes: Amen.

Hunc hymnum iubente Pio ediderat Agapitus episcopus Anthonitanus civis Romanus, incertum iuris interpret an orator vel poeta praeclarior. Descendit exinde Pontifex de suggesto luminaribus undique circumdatus et venerabile pignus in suis manibus tenens portavit in Urbem Cardinalibus, episcopis, caeteris praelatis suum servantibus ordinem et palmas prae se ferentibus. In via prae multitudine plebis et equorum non pauci comprimebantur, vixque aditus in tanta populi frequentia patebat. Ad Urbis portam eleri pars affuit cum sacris occurrens Apostolo venienti. Quo salutato redijt cum eo in Urbem, et Pontifex ecclesiam beatae Mariae ingressus caput Apostolo in altari deposuit, apud imaginem gloriosae Virginis matris Domini, quam tradunt beatum Lucam evangelistam effinxisse, et benedicto populo episcopis ordinavit ex numero referendariorum, qui vigilias illic per noctem agerent; et ipse in thalamo apud eandem ecclesiam preparato pernoctavit.

21. Nec dum sol conditus est, et ecce mutato aere novus Auster pluvias adduxit quae noctem totam usque ad auroram temuerunt, adeoque ingentes ceciderunt imbres: ut nulla spes

5. *praebet* R: *prebet* V   7. *nostrae* R: *nostre* V   9. *hymnum* R:
ymnum V   *ediderat* R: *aediderat* V   *Agapitus* V: *Agapytus* R
11. *praeclarior* R: *preclarior* V   *exin* RV   13-14 *Episcopis* V:
et episcopis R   14. *coeteris* R: *ceteris* V   15 (καὶ κατωτέρω). *prae* R:
pre V   17. *affuit* V: *aduit* R   19. *beatae Mariae* R: *beate Ma-*
rie V   20. *altario* RV   *imaginem gloriosae* R: *ymaginem glo-*
riose V   22. *effinsisse* VR   24. *thalamo* R: *talamo* V   *praepra-*
rato R: *preparato* V   26. *que* V: βραχυγραφικῶς R

esset in crastinum efferendi per Urbem capitis ad Basilicam beati Petri, ut institutum erat. Communis omnium mentes occupaverat moeror tantam solemnitatem quae praeparata erat impediri dolentium et tantam populi expectationem frustrari.

5 22. Confluxerant infiniti advenae ex Germania, Gallia, Ungaria et reliquis transalpinis regionibus. Tum vero ex Italia innumerabiles adventaverant plebes, et viri multi nobiles studio visendi sacrum verticem, adeo ut in Jubileo, qui sub Nicolao Quinto Pontifice Romano celebratus est, quem constat fuisse maximum, nunquam una die maior hominum
10 multitudo visa fuerit, et omnes tristes erant, ij praesertim qui non fuerant in praesens; nam multi postea introierant. Nec Pium Pontificem minor affligebat moestitia, timentem super populo cuius desideria frustrari animadvertibat, et hinc civibus inde
15 advenis condolebat, qui pariter angebantur. Rogabant autem universi Deum, ut serenitatem in crastinum elargiatur; quos non audire voluit divina miseratio, et simile vero est impetrasse beatum Andream suo capiti placidum tempus, qui exauditus est pro sua dignitate. Subito enim paulo ante solis
20 exortum, sive Aquilo fuit, sive Boreas aut alius ventus nubes omnes pepulit et coelum nitidum serenumque reddidit, et sol ipse splendidus ac supra modum fulgidus apparuit in oriente, ita ut meminerint multi et precipue Pontifex ipse illius distici:

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane;

25 Divisum imperium cum Jove Caesar habet.

Sed mutavit Pius carmen, dixitque circumstantibus:

Nocte pluit tota, redierunt tempora nostra

Nox fuit acta hostis; lux erit ista Dei.

2. *Communis* R: *Comunis* V 3. *solemnitatem* R: *sollemnitatem* V
5. *advenae* R: *advene* V 8. *Jubileo* V: *Jobeleo* R 11. *fuerit* R:
fuerat V *praesertim* R: *presertim* V 13. *moestitia* R: *mestitia* V
14. *desideria* V: *desyderia* R 21. *coelum* RV 22. *oriente* V:
orienti R 25. *caesar* R: *cesar* V

Et subiunxit:

Humida praeterijt tempestas; sicca reversa est.

Nox inimica abijt; luxit amica dies.

Jussitque Pontifex mox ascersiri Cardinales et parari quae essent ad educendam pompam necessaria.

23. Ipse vero in thalamo suo celebravit et passionem dominicam legit eius diei secundum Lucam; et finito sacrificio, cum iam frequens Senatus adesset et omnis clerus accersitis Cardinalibus percunctatus est, quid facto esset opus Nam ducere in pompa caput Apostoli decretum erat; verum pedibus an equis iter agendum nondum certum; etsi enim munda-
10 verat hesternae die populus omnem viam, qua erat eundum, nox tamen pluviosa multum super induxerat luti, et transitus in lubrico solo sacerdotibus sacra ferentibus et sanctis indutis vestimentis difficillimus videbatur. Tum longitudo
15 itineris gravis apparebat senibus; nam circiter duo milia passuum conficienda erant ab aede Sanctae Mariae Popularis ad Basilicam Sancti Petri per mediam Urbem. Itaque multorum sententia fuit indulgendum esse Cardinalibus, episcopis et abbatibus, ut in equis incederent, reliqui pedibus ambularent.
20 At id Pontifici minime placuit, ne vel divisa processionis pompa videretur vel parva sacerdotum devotio et minor impensa divino Apostolo reverentia. Jussitque ut omnes pedibus irent honorarentque sub suo labore sacrum verticem dignique fierent indulgentijs. Siqui vero senes aut valitudinarij id la-
25 boris subire non possent, irent alio itinere equitantes ad Sanctum Petrum et ibi expectarent in gradibus ante fores adventum pompae et nihilominus qui non possent totum iter pedi-

2. *praeterijt* R: *preterit* V 4. *Jussitque Pontifex* R: *Juxitque* V
que V: βραχυγραφικῶς R 9. *Percunctatus* V: *perconclatus* R
17. *aede Sanctae Mariae* R: *ede Sante Marie* V 21. *At* R: *Ad* V
24. *suo* R: *λείπει* V

bus agere, possent autem partem tantum ire quantum suo ex arbitrio valerent, selecto loco ex quo possent ad Sanctum Petrum pedibus pervenire.

24. Quo audito perpauci fuerunt qui non totum iter ambulare decreverint. Ex Cardinalibus quidem Johannes episcopus Penestrinus excellens theologus, extremo confectus senio, et Prosper Columnensis, doctrina ac nobilitate illustris, verum podagra vexatus, ad Vaticanum occultis aditibus se contulerunt. Ludovicus cardinalis Sancti Laurentij in Damaso domi se continuit, siue mundo implicitus domestico siue quod ei solemnitati non ex animo favebat. Nicolaus Sancti Petri ad vincula, natione Germanus et Johannes Sanctae Priscae Hispanus, viri docti et religiosi, gravi detenti valitudine, cum interesse non possent, petierunt, ut domi manentes indulgentiarum participes fierent; quod Pontifex indulisit. Nec Philippum Cardinalem Bononiensem, Nicolai Papae V germanum, morbos recens interesse permisit. Bessarion episcopus Tusculanus parum validus in Campo Florum pompae sese immiscuit et ad aedem principis Apostolorum non sine gravi labore pervenit, homo non tam annis quam morbis confractus. Reliqui omnes Cardinales, excepto Ruteno, de quo post dicemus, iter totum pedibus exegerunt. Paucissimi quoque ex episcopis abfuere, quamvis multi aegrotarent, fuitque grande spectaculum devotione plenum et reverentia grandaevos videre senes suis pedibus per lubricum ambulantes, palmas in manu gestantes et in canis capitibus albas portantibus mitras, vestimentis sacerdotalibus indutos et ipsis candidis, luminibus in terram defixis, nusquam flectentes oculos, sed orantes et di-

1. ire ἔγραφα: *ivent* R: *λείπει* V 5. Johannes R: *Joannes* V
8. aditibus R: *additibus* V 11. Μετὰ τὸ solemnitati ἐπιτετα *parum*
ἐν τῷ R, ἀλλὰ διεγράφη διὰ γραμμῆς ὑπερθεῖν 12. Johannes R: *Joannes* V
Priscae R: *Prisce* V 16. V ἐν τῷ V: *Quinti* R 17. Bessarion R:
Byssarion V 18. Pompae R: *pompe* V 19. aedem R: *edem* V
23. aegrotarent R: *egrotarent* V 24. grandaevos R: *grandevos* V
26. mytras RV

vinam misericordiam super populo implorantes, et nonnulli qui prius in delitijs enutriti vix centum passus ire poterant non equis vecti, hac die duo millia passuum onusti sacris vestibibus in luto et in aqua facile perrexerunt. Vilhelmus episcopus Hostiensis onus suae carnis, nam pinguis erat et aetate 5 provectus, non sine labore tulit, homo nobilis et regio sanguine natus. Nec Alano Sanctae Praxedis Cardinali non difficile fuit molem sui corporis ferre, homini magno et multo abdomine pingui. Ambo tamen alacres viam peregere. At Johannes episcopus Portuensis natione Hispanus, vir civili doctrina 10 excellens, qui paulo ante ex legatione Hungarica redierat, non parum admirationis praebuit, qui etsi senex erat et validinarius, laeto tamen et vultu et animo iter totum orando confecit; fascem portabat amor et nihil erat amanti difficile. Laborarunt in via non parum Alexander Sanctae Susannae et 15 Jacobus Sanctae Anastasiae Cardinales, quorum alterum validudo non bona, alterum sextus et sexagesimus annus praegravarat. Vicit tamen devotio et nulla in parte pompae defuerunt. Latinus Ursina gente natus laboris alias impatiens et imbecillo corpore, ea die fortior effectus, nil inter eundem 20 laborasse visus est. Reliqui omnes aetate et robore valebant, ut Petrus Sancti Marci Eugenij III, Ludovicus Sanctorum Quatuor Coronatorum Calixti III nepotes, Riccardus Constantiensis, qui olim Karoli Regis Franciae consiliarius fuit. Nicolaus Theanensis, qui pridie exercitibus ecclesiae praefuerat 25 Marsosque domuerat, Johannes Atrabatensis, qui paulo ante abrogata sanctione pragmatica redierat ex Gallijs, Jacobus Pa-

3. millia R: *milia* V 4. et in V: *et* R *porrexerunt* V: *perrexerunt* R 5. suae R: *sue* V 7. Sanctae R: *Sancte* V *Praxedis* RV
11. Hungarica R: *Ungarica* V 12. praebuit R: *prebuit* V
13. laeto R: *leto* V 15 (καὶ κατωτέρω). Sanctae R: *Sancte* V
Susannae R: *Susanne* V 16. Anastasiae R: *Anastasiae* V
17. praegravarat R: *pregravarat* V 20. nil V: *nihil* R
22. IIII V: *Quarti* R 23. III V: *tertij* R *Riccardus* V: *Riccardus* R 25. praefuerat R: *prefuerat* V 26. Johannes R: *Joannes* V
Atrabatensis V: *Attrebatensis* R 27. Gallijs R: *Gallis* V

piensis litteris humanitatis apprimo praeditus. Rodericus vicecancellarius et ipsi Calixti nepos ingenio praestans. Franciscus Senensis, cuius ante meminimus. et Franciscus Mantuanus nobilissimus Italiae atque Germaniae familiaris sanguine iunctus. Fuitque in omnium vultibus et gravitas et religio et devotio, neque ullus affuit gestus indecorus. Adeoque modesta incessit Cardinalium ordo, ut supra modum astantis turbae commoverunt ad religionem animi. Nec dissimilis visus est episcoporum et aliorum praelatorum incessus, et in omni clero admirabilis apparuit compunctio cordium.

25. Aderant ecclesiarum totius Urbis sacerdotes sanctorum reliquias prae se ferentes. Aderant splendide vestiti Romani cives, conservatores camerae, principes regionum et reliqui magistratus, legati quoque regum et principum et barones Urbis. ferebantque in manibus ardentis cereos, et suum quique ex ordine locum tenebant. Pars legatorum ac nobilium circa Pontificem collocata est, auratum ferens supra caput Apostoli pannum, qui solis radios averteret, quasi umbraculum; Baldachinum nostra vocat aetas. Reliqui antecesserunt clerum. Sunt qui asserunt XXX^m millia candelarum ardentium in processu cleri et populi ea die supputata fuisse; ad pontem Hadriani, dum illic bini et bini transirent homines, tantusque inventus est sacerdotum numerus sacra ferentium, ut qui priores incesserant ante ad Sanctum Petrum pervenerint quam Papa e loco suo se moverit; et nihilominus alter instabat alteri et praecedentis vestigium mox qui sequebatur occupabat. Ut ergo cuncta fuerunt apparata, et pompa iam diu coeperat incedere, descendit Pontifex de thalamo suo humeris hominum, ut consueverat, sella vectus aurea, nam pe-

1. praeditus R: preditus V   Rodericus V: Rhodericus R
2. calixti R: callisti V   praestans R: prestans V   4. Italiae R: Italiae V   nobilissimus V: nobilissimis R   7-8. turbae R: turbe V
3. praelatorum R: prelatorum V   12. prae R: pre V   13. camerae R: camere V   20. millia R: milia V   22. illic V: illac R
26. praecedentis R: precedentis V

dum usum iam pridem abstulerat podagra, misitque Hostiensem episcopum, qui duobus Cardinalibus comitatus et aede Sanctae Mariae Apostoli caput ad se ferret. Nam sibi praefata multitudo plebis non patebat in ecclesiam aditus. Receptum est ex altari nobile pignus, et in manibus Pontificis datum vidente omni populo et Dei misericordiam implorante.

26. Pontifex illud exosculatus accipiens et ante se ferens et circumfusae multitudini benedicens coepit procedere, hora iam XIII^a. Tantaque ubique turba viam obsederat ut vix milites Papam stipantes iter fustibus aperire possent, quamvis extra Urbis aedificia aliquandiu esset eundem, qua latiores inventuntur semitae. Flexit enim Pontifex ad dextram Tyberim versus, et secundum fluminis ripam incedens reliquit ad sinistram Augusti tumultum, quibus in locis et si late alias patent, nihil eo die vacuum erat, adeoque densae inter se hominum turbae cohaerebant, ut iactum tritici semen vix posset in terram cadere, et pari modo vici omnes usque ad Sanctum Petrum obsessi reperiebantur. Nec turba eadem erat, quae dimisso uno loco alterum occuparet, sed nova ubique facies hominum offendebatur. Itum est prope Tyberis cursum, donec ventum est ad frequentia Urbis aedificia dextro itinere exinde pompa ad sinistram flexit, et per arcuos civitatis vicos et altas aedes venit ad templum Pantheon, quod gentiles dijs omnibus id est demonibus, maiores nostri gloriosae Virgini matri Domini et sanctis omnibus consacrarunt, atque illac per plateam magni templi vertit se ad dextram manum, quo usque praeterijt divi Eustachij sacellum; ibique rursus sinistrorsum itum est ad aedes usque Berardi Cardi-

2. aede R: ede V   3. Sanctae Mariae R: Sancte Marie V
prae R: pre V   5. altario RV   7. exosculatus V: exobsculatus R
8. circumfusae R: circumfuse V   coepit R: cepit V   11. aedificia aliquandiu R: edificia aliquandiu V   12. semitae R: semite V
15. densae R: dempse V   16. turbae cohaerebant R: turbe cohaerebant V   21. aedificia R: edificia V   22. exin RV   23. aedes R: edes V   24. gentiles R: gentibus V   24-25. gloriosae R: gloriose V
27. praeterijt R: preterijt V

nalis Sanctae Sabinae, scientia iuris eminentissimi et exemplaris viri. Tumque tertium ad dextram inclinatum est et via itum quam Papae vocant, usque ad aedes Maximi recens aeditas. Hinc denuo sinistrum iter acceptum usque in Campum 5 Florum, quo ad dextram pertransito platea Sancti Laurentij in Damaso occurrit, quo in loco sinistro itum est vico, usque quo rursus quoque adesset ripa Tyberis; et postremo dextra via ad molem usque Hadriani perventum. Ubi ponte transmissis per viam Sacram ad Sanctum Petrum iter est habitum, 10 quod ubique floribus et odoriferis herbis stratum fuit. Quo vero frequentes civium aedes inventae sunt Urbe tota, tecta erat pannis aut ramis arborum via, ne sol offenderet, et omnes domorum parietes ornati, quos aulea pictique tapetes operuerant.

15 27. Ingentem Romani et laetitiam et devotionem ostendere, et pariter curiales et advenae, certantes invicem quo alter alterum in honore Apostoli superaret. Quicquid ornamentorum in domibus fuit, id totum effusum est ad decorandas sacro capite vias. Nulla pretiosa vestis ea die non est ostensa. Matronae ac virgines in hostijs et in fenestris domorum cum luminaribus et ornatu, qui tempori conveniebat, orantes pompae 20 transitum intuebantur, sacrumque caput venerabantur. Fumabant per trivia et universas vias altaria, ardebant thura passim et thimiamata et odoratae arboris ramuscui; pietas 25 tabulas, egregias statuas et quae vivos exprimerent vultus quisquis domi habuit in porticu ante fores in propatulo collocavit. Multis in locis personatus varij visebantur. Pueri angelos coeli representantes alij dulce canebant, alij organis psal-

1. Sanctae Sabinae R: Sancte Sabine V 3. Papae R: Pape V
3-4. aeditas R: editas V 7. rursus quoque V: λειπουσι R
8. Hadriani R: Adriani V 10 et R: ex V 11. aedes inventae R
edes invente V 16. advenae R: advene V 19. pretiosa V: pre-
ciosa R 19-20. Matronae R: Matrone V 21. pompae R: pompe V
21. thimiamata R: thimiamatha V et odoratae R: ex odorate V
25. egregias V: aegregias R 28. coeli repraesentantes R: cel
representantes V

lebant; nullum musicae artis instrumentum non audiebatur, et simul Apostoli laus ethera implebat. Tum vini fontes et diversa miracula passim suspensa transeuntium oculos detinebant. Superavit inferiorum et aequalium omnium studia Melchior, equitum Rhodiensium procurator, homo frugi et doctus, qui pro foribus suae domus altari erecto multa incendit thura et ornatus varios adhibuit et cantores et tibicines, et diverso et dilectabili concentu transeuntes Apostoli reliquias honoravit. Cardinales, qui eo itinere habitabant, cuncti suas domos mirifice appararunt, uno dempto, quem honoris gratia 10 subitico, ne forsitan irreligiosus existimetur.

28. Spoletanus, quamvis abesset, petierat enim ecclesiam suam per sacram ebdomadam plebeculae suae et suis ovibus satisfactorius, ministros tamen domi reliquit, qui et plateam adiacentem pannis operuerunt et perpulchre parietes orna- 15 verunt. Sed victus est ab Alano, Sanctae Praxedis Cardinali, quem vocant Avinionensem. Is aedes habitavit in Campo Florum, quo in loco Magni Pompej genium fuisse commemorant. Nunc Ursinorum palatia sunt, quae nepos Eugenij Papae Cardinalis Portuensis in alieno solo maximo sumptu 20 aedificavit. Alanus altari in foro erecto tectoque pannis aureis et multis odoramentis incensis praealtos quoque palatii muros pretiosis vestivit ornamentis, quae ab Atrebato civitate Galliae in Italiam feruntur. At omnium sumptus atque conatus et omnium ingenia superavit Rodericus vicecancellarius, qui aedes suas, quas in solo veteris Monetae altissimas et amplissimas construxit, divitibus et admirabilibus pannis

1. musicae R: musice V 4. aequalium R: equalium V 6. pro R: pre V 7. tibicines R: tibicynes et tubicines V 13. plebeculae suae R: plerule sue ἐν δὲ τῇ ᾠῃ alias plebi V 15. perpulchre R: pulchre V 16. Praxedis R: Presidis V 17. Avinionensem V: Avinoniensem R edes RV 19. quae R: que V 20. solo maximo V: λειπουσι προστιθεμένου τοῦ σημείου [+], σημαίνοντο; παράλειψιν λέξεων
21. aedificavit R: edificavit V 22. praealtos R: prealtos V
23. pretiosis V: preciosis K Atrebato V: Attrebato R 25. Rodericus V: Rhodericus R 26. Monetae R: monete V

operuit. Tum coelum sublimē erexit, in quo multa et varia suspendit miracula, nec suas tantum domos sed vicinas etiam adornavit, ita ut platea circumducta paradisus quaedam videretur. Suavibus plena sonis et cantibus seu plurimo fulgens auro domus sicut Neronis fuisse perhibetur. Tum carmina plurima appensa parietibus legebantur ab electis ingenijs recens aedita quae grandioribus conscripta litteris et divi Apostoli laudes et Pij Pontificis praeconia canebant. Nec Tusci negotiatores mensarijque Hadriani qui prope pontem habitant suas domos inornatas reliquere, quippe qui alter alterum et sumptu et novarum rerum studio superare certabant. Nulla fuit platea, nullus vicus, qui habitatores haberet, qui non aliquid admiratione dignum prae se ferret. Pontifex igitur per tot miracula vectus vehensque sacrum verticem denique in eam plateam pervenit quae ante principis Apostolorum basilicam latissime patet. Hanc externus impleverat populus; nam Romani praeter eos qui pompam duxere in suis vicis mansere, praesertim feminae.

29. Hic maxime exorta est vociferatio, et quasi murmur aquarum multarum, cum viso Apostoli capite cuncti sese ei tendentes pectora cum gemitu et ullulatu commendarent. Ascendit Pontifex scalam marmoream multorum graduum, quam ipse magno sumptu paulo ante construxerat pro foribus atrij, nam vetus illa, Constantini opus, iam defecerat. Superatoque summo gradu vertit se ad multitudinem et benedixit ei sacrum ostendens verticem. Ingressus vero atrium contemplatus est effigiem beati Petri quae sedet ante vestibulum templi, et tanquam statua illa germani adventu laetabunda flet, collacrimatus est, duorum fratrum qui se iam pridem

1. operuit V: opperuit R   coelum R: celum V   5. fuisse R: λείπει V
 7. aedita quae R: edita que V   8. laudes R: λείπει V
 praeconia R: preconia V   9. tusci V: thusci R   13. dignum prae R: dignior pre V   15. quae R: que V   17. praeter R: preter V
 18. praesertim R: presertim V   feminae V: foeminae R
 27. quae R: que V   28. laetabunda R: letabunda V   29. collacrimatus R: collachrymatus V

non vidissent concursum atque complexum mente revolvens. Processitque inde in ecclesiam quae tota luminibus ardere visa est. Nam et ipsa plena erat viris ac mulieribus, et pauci aderant non habentes aut candelas aut cereos accensos in manibus, tum lampades innumerabiles et candelabra lucebant, quae omnia modulantibus organis et canente clero admirabiliora reddebantur. Ventum est ad aram maximam non sine magno labore inter confertissimas turbas, quae vix gladijs dabant locum. Sub ara corpora iacent duorum Apostolorum Petri et Pauli, orbe toto veneranda. Hic pretiosum beati Andreae caput repositum est, quod praelati et viri excellentes qui aderant omnes exosculati sunt.

30. Anno qui praecesserat proximus percusserat apoplexis Isidorum episcopum Sabinensem, sanctae Romanae ecclesiae Cardinalem, natione Graecum ex Peloponneso, qui olim Rossanis, boreali genti, praefuerat; cui et si sermonem ademit, intellectum tamen non abstulit. Manebat hic domi languens, qui ubi transeuntem ante suas aedes sacrum verticem conspicatus est, nullo pacto retineri potuit, quin sequeretur sanctas reliquias. Venit igitur suis pedibus in basilicam beati Petri, et ingressus ferreas craticulas quae sancta sanctorum cingunt et maius altare custodiunt accedens. Pontificem signis ac nutibus indicavit se cupere divinum Apostoli verticem osculari. Impetrata venia, flexis genibus cum multis singultibus et lacrimis et maxima reverentia desiderio suo fecit satis. Et tanquam voti compos exultavit, domumque laetus redijt; nam quasi patriae suae conditorem vidisset; ita sibi ipsi complacuit, et longe iocundior visus est venerandus senex abire.

2 (καὶ κατωτέρω). quae R: que V   luminibus R: lumina V   4. aut cereos accensos R: cereas V   10. pretiosum V: preciosum R
 11. Andreae R: Andree V   12. exosculati V: exosculati R   13. praecesserat proximus R: praecesserat prossimus V   14. Isidorum V: Hysidorum R   sanctae Romanae ecclesiae R: sanctae Romanae ecclesiae V   15-16. Rossanis V: Rosanis R   16. praefuerat R: praefuerat V
 23. osculari V: obseculari R   25. lacrimis V: lachrymis R
 desiderio V: desyderio R   26. redijt R: reddijt V

31. Tum Bessarion Cardinalis dextrum altaris appraehendens cornu et hinc sacrum Apostoli caput, illinc Pontificem intuens, sermonem habuit in hunc modum:

«Ecce frater tuus, beatissime Petre princeps Apostolorum et tu vas electionis et doctor gentium, qui ultimo in Apostolatam vocatus pari dignitate principatum cum Petro obtinuisti, en inquam vester Andreas, qui primus vocatus ceteris viam ad Salvatorem ostendit.

32. «Adest ecce vester Andreas, ut qui in coelo vobis coniunctus ac conditori Salvatorique humani generis assistens gloria contemplationeque eius perfruitur, etiam in terris corpore hoc tempore coniungatur resideatque aliquandiu vobiscum. Is supra mille quadringentos et viginti octo annos ab assumptione Domini corpore a vobis disunctus extiterat. Hunc enim Achaia, ut novistis, quam olim suo sanguine Deo conservaverat, retinens procul a vobis Urbeque Romana, quae vos conditores, quae vos magistros fidei, quae vos sanctos verosque pastores adepta est, positum fidelissime custodivit. Huius vero adventus sui causam non ignoratis, qui non modo cuncta praeterita verum etiam pleraque futura in verbo contemplamini Ceterum ut non ad vestram sed ad Christianorum si qui sunt qui ignorant id notitiam perveniat. En ego, inquit tuus Andreas, Petre frater, posteaquam a Salvatore primo deinde tuo iussu ad praedicationem Evangelij missus post multas diversasque nationes, quos fidei rectae Christianoque nomini dedicaveram, tandem in Achaia Peloponnesi provinciam multitudine hominum tum nobilitate, tum doc-

1. Bessarion V: Byssarion R 1-2. appraehendens R: appraehendens V 4. Ἐν τῇ ὄρῃ Oratio V 7. ceteris V: coeteris R 9 coelo R: celo V 13. Is V: Is qui R 14. domini corpore R: corpore domini V 17 (καὶ δις κατωτέρω). quae R: que V 20. praeterita R: preterita V 21. Ceterum V: Caeterum R 21-22. cristianorum RV 24. deinde V: dein R. praedicationem R: predicationem V 25. rectae R: recte V

trina praedictorum refertam ita longe lateque Evangelij veritatem disseminavi, ut omnem provinciam ab idolorum cultu ad veri Dei religionem converterem. Ob quam rem ab Aegea proconsule, cuius uxorem etiam gladio ignique spiritus ab eo ereptam Christo obtuleram, sacratissime eius cruci eo mortis genere, quo tu et magister noster Dominus Jesus, ipse quoque vitam finivi. Ubi a Maximilla proconsulis conjugate sepultus, ad haec usque tempora requievi, a Christi cultoribus honoratus magnisque sublatus praeconijs. Sed cum Mahumetica gens, hanc rem miseram atque funebrem, quendam Diaboli filium Antichristi Mahumet sequens, occupatis primo ceteris Graeciae atque Orientis partibus, tandem novissimis his temporibus Achaia quoque impijssime subiugasset, ac nefario cultu subvertisset, inde ego nutu divino ex impiorum manibus profugiens ad te sanctissimum fratrem, ad te praepceptorem atque magistrum, ad te universalem Christiani generis pastorem a Deo constitutum tanquam ad tutissimum portum me recipio, ut quemadmodum Paulus tuus immo vero noster a fratribus in sporta per civitatis muros demissus eius qui Damasco praerat crudelissimas manus, ut cursum suum consumeret et Evangelij praedicationem finiret, evasis, ita ego quoque ad te confugiens filios quos mihi, vel potius tibi, immo vero Christo Domino nostro genueram, impijs nunc ac truculentissimis hostibus subditos et non modo libertate corporum privatos, sed etiam de fidei integritate periclitantes, ope atque auxilio tuo ad pristinam libertatem reducam, ad veri Dei cultum restituam et ab omni spureitia gentilium expurgatos Christo Deo nostro rursus

1. refertam V: referotam R 2. Idolorum R: Ydolorum V 3. converterem V: converterim R 4. ab eo R: otheo V 5. sacratissime RV 7. Maximilla R: Massimilla V 8. requievi V: quievi R 9. praeconijs R: preconijs V Mahumetica R: Mahometica V 11. ceteris R: caeteris V 12. his R: ταῖς V 15-16. praepceptorem R: preceptorem V 18. vero P: λέγει V 20. Damasco V: in Damasco R praerat R: preerat V 21. consumeret V: consumaret R praedicationem R: predicationem V 28. rursus V: λέγει R

Incolumes reddam, rem tibi profecto gratam atque acceptissimam desiderans.

33. Nonne tu ille es, zelantissime Petre, qui Malcho Pontificis servo in Christum noctu cum ceteris irruenti auriculam a gladio amputasti, ad graviora quoque processurus, nisi clementissimi magistri nostri voce percussus abstinuisses? Non tu ille es, qui, si proditorem novisses, extemplo in eum irruens cruciatibus affecisses et vel dentibus eum discerpisses? Non tu ille es, qui Ananiam et Saphyram quod Spiritui Sancto mentiti fuissent morte muletasti? Quid modo ages? An non in impios Turchos salutiferae ac sacratissimae crucis acerrimos hostes, per quam te neque recepit qui per eam nos redemit in barbaros membra Christi crudeliter dilaniantes et Christum ipsum contumelijs ac blasphemijs continue afficientes segnis eris aut piger? Ita ne eos patieris? Ita ne eos impune debacchari permittes? Non decet hoc integritatem tuam; non decet tuum illum ferventissimum et incomparabilem zelum! Si talia pro rebus minoribus egisti, maiora certe pro multo maioribus facies. Cum tibi praesertim Christiani reges, principes ac populi colla subijciant, tibi obediant, tuis iussis ut dominicis mandatis obtemperent. Et quod omnium praecipuum est, talem haec tempestate successorem habeas, cui inter alias virtutes hac potissimum cura, hoc desiderium animo insidet, ut innocentem sanguinem Christianum crudelissime effusum iusta animadversione ulciscatur.

34. «Romani tui quorum Urbem magistram antea erroris inveniens, veritatis discipulam atque regiam et sacerdotalem civitatem per sacram tuam sedem effecisti, caputque lotius

2. desiderans V: desyderans R 4. ceteris V: caeteris R 8. discerpisses R: decerpisses V 9. Spiritu RV 11. in R: λειπει V salutiferae R: salubifere V sacratissimae R: sacratissime V 17. blasphemijs R: blasfemijs V 18. incomparabilem R: incomperabile V 22. praecipuum R: precipuum V 24. desiderium V: desyderium R

orbis religione divina quam terrena dominatione latius praesidentem instituisti, illi inquam Romani tui cum adhuc gentiles essent, nec dum tui, non fratres et filios, sed socios et amicos regnis suis ab hostibus eictos. ut Massinissam a Syphace, ut Ariobarzanem a Mithridate, ut alios ab alijs pulsos, ad se profugientes suamque poscentes opem, suis sumptibus laboribus et periculis iuverunt ac cum magna et illorum et sua gloria restituerunt. Quanto magis tu Petre sanctissime frater germano tuo et in passione socio proprijs pulso sedibus et filijs tuis ac tuo gregi, cui pascendo pastorem te praefecit Dominus, inter tot tormentorum et calamitatum genera subveniens, oppressos sublevavis et ex iniquorum manibus eripies. Nunc illo quem contra Malchum evaginaveras utendum est gladio contra servos peccati, contra servos iniquitatis, contra mancipia omnis spurcitiae. Nunc manibus nunc dentibus, nunc omni cruciatus genere non contra Christi proditores dumtaxat, sed contra eius vexatores atque oppressores irruendum. Nunc in eos qui Spiritum Sanctum blasphemant et inremissibiliter peccant, Christum Dei filium esse negantes nutu, verbo, dextera Dei animadvertendum est. Nunc vomeres in gladios vertendi, nunc vendenda tunica et gladius emendus est. Nunc tuus zelus exardeat. Nunc Pauli tui gladius acuat, ut tua ope atque auxilio per potentissimos Occidentis principes fide, quam praedicasti, quam approbasti, qua pater universorum factus es, defensa, super petram Christum aedificata ecclesia contra portas Inferi praevaleat auctore et teste ipsa veritate, Domino nostro Jesu Christo.

35. «At ut haec ad te dicta sufficiant nunc successorem tuum dignissimum et verum Christi vicarium Pontificem summum appello, qui me summis excepit honoribus, qui

1-2. praesidentem R: presidentem V 7. magnu R: magnam V 10. praefecit R: prefecit V 15. mancipia R: mancipiam V 18. blasphemant R: blasfemant V 24. praedicasti R: predicasti V 25-26. aedificata R: edificatu V 26. praevaleat R: prevaleat V 30. appello R: apello V excepit R: λειπει V

me tanta fide et devotione hesterno die salufavit, qui tali oratione affatus est, ut et ipse lacrimatus sit et omnes fere ad lacrimas commoverit, quippe qui etiam lapidea corda ad fletum facillime convertisset. Te inquam. Pie Pontifex maxime oro, te precor, te obtestor ut quod a fratre petij, tu qui sedem eius merito tenes, qui ei in pontificatu digno succedis, exequaris atque perficias. Auge in dies animum quem ad vindictam Christiani sanguinis hactenus habuisti, ne desistas hortari principes Christianos, et quod totiens a te interpellati nondum excitati sunt minime desperes. Verebuntur aliquando Christum, verebuntur Petrum teque, neque rogantes induent Christianum regiumque animum, digna tandem se facient et crudelissimos hostes aggressi gloriam sempiternam cum magna tui nominis celebritate et populi Christiani salute adipiscantur, cui te Deus incolumem cum felicitate diutissime conservet, sedis Petri gubernacula cum summo decore et moderatione tenentem, et tibi pro sua pietate praestet gratiam ut qui cum magna me gloria in hac Urbe impresentiarum accepisti, cum maiori in patriam aliquando reduces, quemadmodum magno cum affectu tua sponte heri pollicitus fuisti.

36. Auditus est Bessarion non absque attentione et gratia, quamvis fessi patres ex itinere quietem cuperent et iam sextadecima erat hora. Nec tamen illo finiente gravati sunt audire Pontificis responsum qui haec verba subintulit:

37. «Si loqui possent beatorum Apostolorum sacratissima corpora quae sub hoc altari iacent adventui profecto tui venerendissimi capitis, dive Andrea, magnopere congratularentur et verbis amplissimis suam laetitiam explicarent, et quae per te petita sunt auxilia ultro promitterent. Sed requiescunt illa

2. lacrimatus V; lachrymatus R 3. lacrimas V; lachrymas R
 9. quod R; qui V 10. nondum excitati V; λείπονται R 15. incolumem R; incolumen V foelicitate RV 17. prestat RV 22. Bessarion R; Byssarion V 23. fessi R; fexi V quietem R; quiete V
 25. responsum R; responsis V hec RV 29. laetitiam R; letitiam V quae R; que V

sine voce usque in diem resurrectionis. Sentiunt tamen hodie, sicut arbitramur, ob praesentiam tam cari et tam cognati capitis miram suavitatem et internam quandam dulcedinem, maxime beati Petri germani tui ossa, quibus fraterna caritas plus aliquid affert Spiritus autem eorum in coelo sunt, in regno Dei, in regno Christi, nec dubium est quin de te cogitent et opem divinam implorent, qua tuus hic vertex in suum solium restituatur. Agit Petrus, agit Paulus tuam causam, et digni sunt ambo qui exaudiantur a Domino. Ne dubita, exaudiet Jesus Christus vocem fratris tui, cuius est non fratrem tantum, sed fratres omnes confirmare dicente Domino ad eum: Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. Quod non inepte ad confirmationem sedium trahi potest. Restitueris volente altissimo fratris auxilio et beati Pauli precibus in tuo solio, et confirmaberis in eo ut speramus usque ad finem seculi. Quantum vero ad nos attinet, quia nostri quoque facta est mentio, qui locum germani tui tenemus indigni, ne multis moremur, tibi, Andrea dignissime Apostole Christi, quem ab ineunte aetate usque in hoc aevi praecipuo cultu venerati sumus et intra coeli cultores cum plerisque alijs nobis advocatum et protectorem elegimus, omnes suppetias quae sunt in nostra potestate ad recuperandas tuas oves tuamque domum hic in terra volenti et cupido animo pollicemur. Nihil est enim quod nobis magis cordi sit quam Christianae religionis et orthodoxae fidei defensio, quam tui nostrique hostes Turchi conculcare nituntur. Quod si Christiani principes ac populi nostram vocem audire voluerint et suum pastorem sequi, videbit et laetabitur omnis ecclesia, nec nos quae sunt officij nostri neglexisse, nec te frustra huc impetratum fratris auxilia venisse.

2. praesentiam R; presentiam V 3. internam R; in aeternam V
 5. affert R; afferret V coelo R; celo V 16. seculi V; saeculi R
 18. apostole Christi V; Christi apostole R 19. praecipuo R; precipuo V
 20. coeli R; celi V 25. christianae R; christiane V
 28. laetabitur R; letabitur V

38. Atque his dictis et collecta decantata, surgens dimisit in altari nobile pignus ut omnibus ea die videndum pateret auditoribusque sacri palatij custodia demandata. indeque abiens cantantibus Cardinalibus et episcopis et alta voce Deum laudantibus, ivit ad locum ex quo <populus> videri poterat et multitudini benedixit. Ac nepos eius secundum carnem Senensis Cardinalis plenarias indulgentias annuntiavit, atque in palatium reditum est. Et sequentes maioris hebdomadae dies divinis offitijs pro veteri observantia sunt attributi, et Passionis dominicae sacra peracta non absque plebis ingenti devotione.

39. In quinta vero feria in loco ad id electo Pontifex cum Cardinalibus et omni clero consuetum promulgavit Anathema, et homines quatuor perditionis filios nominatim excommunicavit atque extra ecclesiam Christi fecit, Sigismundum ex Austriae ducibus, qui violentas manus in Cardinalem Sancti Petri episcopum suum Brixinensem iniecerat ipsa die sacra et magna dominicae resurrectionis, ac Gregorium Amburgensem cognomento Errorium, qui paulo ante velut haereticus fuerat condemnatus ut qui auctoritatem ecclesiae parvi faceret contemneretque censuras et damnatos dogmatizaret errores. Tertio loco excommunicati sunt duo fratres tyranni, alter Arimini, alter Caesenaë, Sigismundus et Malatesta, filij Pandulphi ex genere Malatestarum extra matrimonium nati, qui saepius requisiti debitum ecclesiae Romanae censum praestare contempserunt, et Sigismundus quidem totius malitiae caput, et venenata mens sine religione, sine fide, sine Deo, nullius peccati non reus paulo post de haeresi convictus condemnatusque est, et eius imago duobus in locis, et pro schalis Basi-

2. pateret R: peteret V 5. populus V: λείπει R 9. hebdomadae R: ebdomade V 10. dominicae R: dominice V 18. dominicae R: dominice V 19. Errorium R: Errovium V haereticus R: hereticus V 20. ecclesiae R: ecclesie V 23. Pandulphi R: Pandulfi V 24. saepius R: sepius V 25. ecclesiae Romanae R: ecclesie Romanae V praestare R: prestare V 26. malitiae R: malitie V 28. haeresi convictus R: hersi convinctus V

licae Santi Petri et in Campo Florum, publice exusta est, quia compertum esset nihil eum de futura vita credere et animus simul cum corporibus interire pertinaciter et procaci asserere lingua.

40. Die Sabbati quae fuit Aprilis decima septima, celebrato grandi officio, cum benediceret populo Pontifex maximus, promisit in crastinum ob reverentiam resurrectionis in ecclesia principis Apostolorum sese rem divinam facturum portaturumque eo sacrum Andreae caput, ut iterum atque iterum videretur quod ex altari beati Petri abductum in palatio recluserat. Res nova et insperata fuit. Nam propter aegritudines et absentiam Pontificis ante quatuor annos non viderant Romani suum Pontificem divinam hostiam offerentem, cumque suis pedibus stare Pius praesul nequiret, excogitata ingenia sunt ut sedens celebraret.

41. Ab eo tempore quo sacrum caput ex Narnia portatum est usque id Sabbati singulis diebus noctibusque pluit, tantumque pluvia cessavit, quantum id fuit in itinere, quod in religionem piaë mentes verterunt, tanquam Apostolo suo in publicum exeunti eam serenitatem condonaret Deus. Auxit eam religionem ipsa dies Pascae; nam quamvis nocte tota pluisset, mane tamen serenum redijt, et quamdiu solemnitas sacraque pompa ducta est, splenduit sol, ita ut diceret iterum Pontifex: Nocte pluit tota, redijt, sed mane serenum: Nox fuit en Sathanae, lux erit ista Dei Descenditque in ecclesiam apostolicam sacrum prae se gestans verticem, et divinam rem agens, hostiam obtulit Deo acceptissimam filium suum, tradiditque compluribus sacratissimum Christi corpus et clericis et laicis sua menu, inter quos fuerunt oratores Venetorum, Nicolaus Sagundinus, et Senensium. Augustinus

3. cum corporibus V: concorporibus R 5. Sabbati V: Sabati R quae R: que V 9. Andreae R: Andree V 10. abductum R: abduorum V 14. praesul R: presul V 17. Sabati RV 19. piaë R: pie V apostolo R: a populo V 22 (xai 24). redijt R: reddijt V solemnitas V: sollemnitas R 25. en R: λείπει V 26. prae R: pre V

Datus, ambo insignes rhetores et philosophi elogantes, graecis et latinis litteris imbuti. Nec minor his Polycarpus, regis Hungariae legatus, et alij praestantes viri.

42. Expleto sacrificio, accepit Pontifex venerabile caput, et pergens in pompa cum Cardinalibus et clero venit in eam templi partem qua Sancta servatur Veronica; sic enim appellant admirabilem Jesu Christi faciem impressam sudario, quod Veronica, insignis mulier illi dicitur obtulisse. Stetitque procul, et jussit ostendi sudarium. Petrus Cardinalis Sancti Marci nobili loco apud Venetus natus, Eugenij, ut diximus, nepos et archipresbiter eius ecclesiae, scala conscensa cum duobus canonicis venerabilem sacramque Domini figuram ostendit ter pro suo more, misericordiam implorante populo. Fuit res veneratu et admiratione dignissima, illinc sanctum intueri Salvatoris vultum, hinc eius Apostoli pretiosas reliquias, tum Pontificem maximum cum Cardinalibus et omni clero flexis genibus, nudatis capitibus orantem cernere.

43. Exinde ventum est ad locum benedictionis in quo non minor turba hominum fuit quam nuper in priori pompa. Viderunt et qui noviter advenerant nobile Apostoli caput, et benedictionem Pij praesulis acceperunt, ac remissionem plenariam delictorum qui per confessionem atque contritionem capaces fuere. Abijt deinde in aedes suas Pontifex, et sacras Apostoli reliquias secum ferens, servandas in Arce Sancti Angeli recóndidit, donec locus eis idoneus apparari posset. non pro honore et decore tantummodo beati Andreae divini Apostoli, verum etiam pro gloria magistri eius Salvatoris Christi, cui est potestas et imperium per infinita seculorum secula. Amen. Laus Deo omnipotenti.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΙΟΥ Β΄ ΠΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΑΣΑΝΗΝ

ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΛΗΨΕΩΣ ΤΗΣ ΙΜΒΡΟΥ

Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 115 κώδικι τῆς ἐν Μαδρίτῃ Βασιλικῆς βιβλιοθήκης, γεγραμμένῳ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα διὰ χειρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως, περιλαμβάνεται ἐν φ. 260^b — 261^a ἡ ἐξῆς ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Πίου Β΄ πρὸς Ἀλέξανδρον Ἀσάνην, ἣν ἐκδίδω ἐκ φωτογραφίας.

† Πίος ἐπίσκοπος δούλος τῶν δούλων τοῦ θεοῦ τῷ ἀγαπητῷ υἱῷ ἀνδρὶ εὐγενεὶ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Ἀσάνῃ Κωνσταντινουπολίτῃ σωτηρίαν καὶ ἀποστολικὴν εὐλογίαν.

Ἐπειδὴ πάσαι μακρᾶ τῆ πείρα καὶ μαρτυρίᾳ ἀνδρῶν ἀξιοπίστων παρελάβομεν ὅτι σὺ ἐν τοῖς ὑπουργήμασι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς καθολικῆς πίστεως πλείστον κεκοπιακῶς εἰ καὶ σχεδὸν πάντα τὰ σὰ ἀπέδαλες πολλάς τε δυστυχίας ὑπήνεγκας καὶ ἐτι ὑποφέρεις, ἐπιθυμοῦντες τὴν Ἱμβρον, νῆσον ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει κειμένην, ἣτις ὑπὸ τῆ δυναστεία τῶν ἀπίστων ἐτι ἐστὶ, ἀπ' αὐτῶν ἐλευθερωθῆσθαι καὶ εἰς τὸν κόλπον τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πίστεως ἐπανελθεῖν καὶ προφθάσειν, ἐτι βουλόμενοι σε, ὅς ἀεὶ ποτε ἐν εὐσεβείᾳ καὶ τῇ ἡμετέρᾳ ὑπακοῇ καὶ αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας πιστῶς διέμεινας, ἀντὶ τῶν ὑπουργημάτων, κόπων, ζῆμιῶν ὡς οἶόν τε ἀντιχαρίζεσθαι καὶ ἐλαφρῶσαι, τὴν προειρημένην νῆσον τῷ ἀποστολικῷ ἀξιώματι καὶ τῇ δυνάμει τῶν παρόντων γραμμάτων, εἰ μόνον ἐκεῖνη τῇ σῇ ἐπιμελείᾳ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀσεβῶν ἐλευθερωθεῖ, συγχωροῦμέν σοι καὶ φιλοτίμως δωρούμεθα καὶ ἐτι ἐν τῇ ἀρετῇ τῆς ἀγίας ὑπακοῆς πᾶσι καὶ ἐκάστοις τοῖς πιστοῖς

1. *philosophi* R: *phí* V 2. *Polycarpus* R: *Policarpus* V 6-8. *sio-Veronica* R: *λείκουσι* V 13. *cum duobus canonicis* R: *λείκουσι* V 13. *more* R: *amore* V 15-16. *pretiosas* V: *preciosas* R 18. *Exin* RV 21. *praesulis* R: *presulis* V 23. *Abijt* R: *Abbijt* V *aedes* R: *edes* V 26-29. *non pro honore - omnipotentí* V: *λείκουσι* R

4. ἐπαναφορῇ τῶν γραμμάτων ἐπ̄ διαγραφέντων, ἀνωθεν δὲ μαρτυρία
6. Τοῦ καθολικῆς προηγείται ἀποσο οὗ τὰ εἰς διαγεγραμμένῃ ^{κεκοπιακῶς εἰ} ^{πεπόνηκας}
8-9. ἐν τῇ(δικεγεγραμμένῃ) ὑπὸ τῇ ^{ἐπανελθεῖν} ^{τῇ ἡμετέρᾳ} 10. ἐπαναγαγέσθαι 11-12. καὶ ὑπακοῇ
13. οἶον ^{ἀντιχαρίζεσθαι} ἐλαφρῶσαι 16. συγχωροῦμεν

Χριστιανοῖς ὁποιασοῦν τάξεως ὑπάρχουσι διὰ τῶν ἀποστολικῶν ὀρι-
 σμῶν ἐπιτάττομεν καὶ ἀφορισμῶν ποιηῆν, ἵνα σε τὸν κύριον τῆς νήσου
 πρὸς τὸ ἐλευθερῶσαι τὴν προειρημένην νῆσον καὶ ἐπιτυχεῖν καὶ ἐπι-
 λαβεῖν ὁμοίως καὶ πάντας τοὺς σοὶ ὑποτεταγμένους. τὰ ὑπήκοά σοι
 5 πρόσωπα καὶ πιστὰ καὶ τὰ ἑαυτῶν πράγματα, ναῦς καὶ πραγματείας
 ὅπου ἂν ᾧσι πλεύσωσι μὴ μόνον κωλύωσι, ταραττώσιν, ἐμποδίζωσιν ἢ
 κακοποιῶσι, λυπήσωσι, ἀλλὰ μηδὲ κωλύειν, ταραττεῖν τοὺς ἄλλους συγ-
 χωρῶσι, ἀλλὰ μᾶλλον μὲν γε σοὶ καὶ τοῖς σοῖς ἐν πάσι καὶ διὰ πάντα,
 εἰ εἴη-χρεῖα καὶ σὺ αὐτοὺς ἐπικαλοῖης, ἐπιμελῶς παραστῶσιν καὶ βοή-
 10 θῶσιν καὶ συναγωνίζωνται καὶ παρέχωσι πᾶσαν βοήθειαν, βουλὴν
 χρειώδη, ἀναγκαῖα, ὥστε ἐξ ὅτου σὺ τὴν νῆσον καταλάβῃς καὶ αὐτὸς
 καὶ οἱ σοὶ κληρονόμοι καὶ διάδοχοι ὡςπερ ἀληθεῖς κύριοι καὶ διάδοχοι
 δωρεῖσθαι κτᾶσθαι, ἄρχειν, διοικεῖν ἐν εἰρήνῃ καὶ γαλήνῃ δύνασθαι
 καὶ εἶ μετὰ πάντων τῶν πιστῶν μεθ' ὧν τὴν σὴν εἰρήνην καὶ τῆς σῆς
 φ. 261^α νήσου ἢ εἰρήνην, ἡσυχίαν, γαλήνην διαφυλάττειν καὶ ὑφέλειαν καὶ
 16 συμφωνίαν ἐπιτελεῖν δύνασθαι ἀμείνω συμβαίνειν, συνορκεῖν, ἀνακε-
 φαλαιοῦσθαι, φιλιοῦσθαι καὶ συνεῖναι ἔχοις.

Πλὴν βουλόμεθα τοσοῦτον σὺ ὅσον καὶ οἱ σοὶ κληρονόμοι καὶ διά-
 δοχοι μετὰ τὴν κτῆσιν τῆς προειρημένης νήσου τῇ ἀιδεσίμῃ ἡμετέρῃ
 20 ἀδελφῇ Δωροθέῃ τῇ νῦν καὶ τοῖς ἐν τῇ μέλλοντι ἐσομένοις μητρο-

1. Τοῦ ὁποιασοῦν προηγείται παντός διαγεγραμμένον ^{ἵνα} τοῦ ἀποστολικῶν τὰ
- λι ἐπὶ τῶν πρότερον γραφέντων αἰ ^{ἵνα} 2. ὁσάκις εἰς ἐλευθερωτέαν ἐκείνην,
- (διαγεγραμμένον) τὴν νῆσον ^{τὴν προειρημένην νῆσον} 3. ἐλευθερῶσαι / καὶ ἐπιτυχεῖν ἐπομένου ἐκείνης
- (διαγεγραμμένου) 4. μὴ μόνον (διαγεγραμμένα) τὰ ὑπήκοά σοι πράγματα ^{ὁμοίως} καὶ πάντας τοὺς σοὶ ὑποτεταγμένους
6. μηδαμῶς ^{ὡς} κωλύετωσαν ταραττώσαν ἐμποδίζωσι (ἐκ τοῦ ἐμποδίζετωσαν) ^{σῶσι}
- ἢ κακοποιῶσι (ἀνωθεν τῆς λέξεως δυσχερῶς διαγεγραμμένης) 7. λυπήτωσαν
- μήδὲ ^{συγχωρῶσι} 7-8. ἕως ^{μὲν γε} 8. μᾶλλον σοὶ 9. σπουδαίως (διαγεγραμμένον) ἐπιμε-
11. ἀναγκαῖα (διαγεγραμμένον) ^{αστῶσιν} χρειώδη ^ῶ ἔγκαιρα (διαγεγραμμένον) ἀναγκαῖα ^{ωνται}
- καταλάβῃς ^{ἄρχειν} 13. βασιλεύειν δύνασθαι 14. σῆς τῆς 15. Ἐν ^ῶ
- ἐπιλήμῃ 16. δύνασθαι 16-17. ἀνακαι- ^{φιλιοῦσθαι}
- φαλαιοῦσθαι (ἔχον ἀντὶ τοῦ ὅ γε γραμμένον πρότερον μ) 17. πλησιάζειν ^{συνεῖναι}
20. νῦν καὶ ἐν ^{συγιθῆναι} 18. Τὸ πλὴν πρόσθετον ἐν τῇ ᾧ καὶ πρόσθετον ἀνω- ^{τῶ}
- θεν ^{τοῖς}

πολίταις Ἰμβροῦ ἐπέκεινα τῶν ὀφειλομένων δικαίων ἐκάστῃς χρόνῃς
 ἑκατὸν χρυσοῦς ἐκ τῶν σῶν ἐσόδων καὶ τῆς νήσου ἐλευθέρως καὶ
 ἀσμένως καταβάλλειν. Μηδὲνὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξέστω τὰ παρόντα
 γράμματα τῆς ἡμετέρας συγχωρήσεως, δωρεᾶς, προστάγματος, θελή-
 ματος καταπατήσαι ἢ τολμήματί τινι θρασεῖ ἐναντιοῦσθαι. Εἰ δέ τις
 καταφρονήσῃ τολμήσαιο, τὴν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ ἀγανάκτη-
 σιν καὶ τῶν μακαρίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου γινωσκέτω
 καθ' ἑαυτοῦ κινήσειν.

Καὶ ὁ μὲν χρόνος, καθ' ὃν ἐγράφη ἡ ἑλληνιστὶ περιω-
 θείσα αὕτη ἐπιστολή, ἧς δὲν γινώσκω ἂν εὑρίσκεται πού τὸ
 πρωτότυπον, δὲν σημειοῦται· τὰ δὲ ὅρια, ὧν μεταξὺ ἐπέστειλεν
 ὁ Πίος, εἶνε αὐτὰ τὰ ἔτη καθ' ἃ ἐπάπτευσεν, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 1458
 μέχρι τοῦ 1464. Ἀλλὰ τίς μεταξὺ τῶν ἐτῶν τούτων ὁ χρόνος,
 καθ' ὃν ἠδύνατο νὰ λεχθῆ, ὅτι κατείχετο ὑπὸ τῶν Τούρκων
 ἡ Ἰμβρος, ἣτις ὑπὸ τῇ δυναστείᾳ τῶν ἀσεβῶν ἔτι ἐστὶ κατὰ
 τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ πάπα;

Ἡ Ἰμβρος ὑπέστη τοσαύτας περιπετείας ἀπὸ τῶν παραμο-
 νῶν τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων
 μέχρι τῆς ὀριστικῆς ὑπ' αὐτῶν κατοχῆς τῆς νήσου ἀπὸ τοῦ
 1470, ὥστε δυσκόλως δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἀκριδῶς καὶ
 μετ' ἀσφαλείας τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγράφη αὕτη ἡ ἐπιστολή,
 μάλιστα περιοριζόμενον ἐντὸς τῶν ἐτῶν καθ' ἃ ἐπάπτευσεν ὁ Πίος
 Β'. Πράγματι τῷ μὲν 1442, ἦτοι τῷ 1442, βλέπομεν σωζομέ-
 νην ἐπιγραφὴν, ἐφ' ἧς φέρεται τὸ ὄνομα Μανουήλ Ἀσάνη τοῦ
 Λάσκαρη ὡς Βυζαντίνου διοικητοῦ τῆς νήσου¹. Ῥητῶς τὸν ἀν-

2. χρυσοῦς ^{πύ} εἰδῶν 4. ἀντὶ τοῦ δωρεᾶς εἶχεν ἀρχίσει γράφων λέξιν
- ἀρχομένην ἀπὸ χ 5. καταφρονεῖν (τοῦ φρονεῖν διαγεγραμμένου) πατήσαι
- τολμήματι (ἐκ τοῦ τολμήματα) τινὶ 6. ἐπηρέασαι ^{καταφρονήσειν} παντοκράτορος προστε-
- θειμένου ἐν τῇ ᾧ ἐν συνεχείᾳ τοῦ τέλους τοῦ στίχου 8. ἑαυτὸν (διαγεγραμμέ-
- νον) γινωσκέτω ^{κινήσειν} κινήσειν

¹ Ἀνδρέου Μουδοξόδου—Βαρθολομαίου Κοιτιλουμουδιανοῦ
 τοῦ Ἰμβρίου Ἰπόμνημα ἱστορικὸν περὶ τῆς νήσου Ἰμβροῦ. Ἐν Κωνσταντινουπό-
 λει. 1845 σ. 44.—Corpus Inscriptionum graecarum Τόμ. Δ' ἀρ. 9444.— *Conse*

δρα τοῦτον λέγει *virum ex Byzantio nobilem et eius insulae pro Johanne Palaeologo Imperatore benemerentum praesidem Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος*, ἐπισκεφθεὶς τῷ 1444 μετὰ τοῦ Ἰμβρίου Κριτοβούλου, τοῦ γνωστοῦ ἔπειτα γραμματέως καὶ ιστορικοῦ τοῦ Μωάμεθ, τὸν Ἀσάνην, οἰκοῦντα ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς νήσου, ἣν εἶχε φροντίσει νὰ τειχίσῃ¹.

Τὸν δὲ Ἀσάνην διεδέχθη πιθανῶς ὡς διοικητῆς τῆς νήσου Ἰμβρου Γεώργιος Δρομοκάτης ὁ Παλαιολόγος. Τοῦτου μνημονεύουσι δύο ἐπιγραφαὶ ἐν Ἰμβρῳ, ὧν ἡ ἑτέρα ἄνευ χρονολογίας. Ἡ δὲ κεχροτισμένη φέρει κατὰ μὲν τὸν Μουστοξύδην (ἐνθ' ἄν.), οὗ ἡ ἀνάγνωσις εἶνε ἀνεπαρκῆς, τὴν χρονολογίαν ,ϚϞ, κατὰ δὲ τὸν Ἰμβρου Νικηφόρον ϞΝΘΝ², κατὰ δὲ τὸν Friedrich (ἐνθ' ἄν. σ. 92) Ϛ Ϟ Ν Θ Ν Γ, ὅπερ ἐξηγεῖ μετὰ τινος ἐνδοιασμοῦ ὡς Νοέμβριον 1451³. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν, ἂν εἶχομεν μῆνα Νοέμβριον, τὸ ,ϚϞϞθ' θάνεστοίχῃ πρὸς τὸ ἔτος 1450 καὶ οὐχὶ τὸ 1451, ἔπειτα δὲ τὸ Ν, ὅπερ ἐξέλαβεν ὡς δηλωτικὸν τοῦ Νοεμβρίου, σημαίνει Ἰνδικτιῶνα. Ἐπεταὶ δὲ τὸ γράμμα Ι=10. Ἀλλὰ τὸ ἔτος ,ϚϞϞθ' δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς Ἰνδικτιῶνα ι', ἀλλὰ πρὸς ιδ'. Ἡ λοιπὸν ἔπεται ἐπὶ τοῦ λίθου μετὰ τὸ Ι γράμμα Δ, ἡ μᾶλλον, ἐπειδὴ οὐδεὶς τῶν ἐκδοτῶν σημειώνει τοιοῦτό τι, τὸ τελευταῖον στοιχεῖον τοῦ ἔτους, τὸ Θ, εἶνε παρανεγνωσμένον ἀντὶ Ε. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε οὐχὶ τοῦ ἔτους 1450 ἢ 1451, ἀλλὰ τοῦ 1446-1447. Τότε δὲ πρέπει νὰ ποδεχθῶμεν ἄρχοντα ἐν Ἰμβρῳ τὸν Γεώργιον Δρομοκάτην Παλαιολόγον⁴.

Reise auf den Inseln des thrakischen Meeres. Ἐν Ἀγνοβέρῳ. 1860 σ. 82 καὶ Πίν. III ἀρ. 5. — C. Friedrich Imbros ἐν τῆς Athenische Mitteilungen Τόμ. ΑΓ' (1908) σ. 91.

¹ Ziebarth Eine Inschriftenhandschrift der Hamburger Stadtbibliothek. Programm des Wilhelm-Gymnasiums in Hamburg. 1903 σ. 15. — Τοῦ αὐτοῦ Athenische Mitteilungen Τόμ. ΑΑ' (1906) σ. 406. — Πρὸς C. Friedrich ἐνθ' ἄν. σ. 91. — Πρὸς Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Ζ' σ. 341.

² «Περὶ τινῶν ἀνεκδότων ἐπιγραφῶν τῆς νήσου Ἰμβρου» ἐν Ἀρχαιολογικῷ Παραρτήματι ΙΓ' Τόμου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγου σ. 13.

³ Περὶ χρυσοῦ δακτυλίου Μιχαὴλ Δρομοκάτου ἔγραψεν ἐν τῇ Ἀθηνῶν 1910 σ.

Οὗτος δ' ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος τῆς βυζαντινῆς ἀρχῆς ἐν Ἰμβρῳ, ἣτις μόνον μετ' αὐτὸν καὶ οὐχὶ πρὸ τοῦ ἔτους 1450 περιῆλθεν εἰς τοὺς Γατελούζους. Κατὰ ταῦτα δὲν εἶνε ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ Hopf, καθ' ἣν ἤδη πρὸ τοῦ 1436 κατεστάθη ἄρχων τῆς Ἰμβρου ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ὁ Παλαμῆδης Γατελούζος, ὃν ἀνεγνώρισεν ἔπειτα ὁ Μωάμεθ¹.

Πράγματι δὲ τὸ ἀρχαιότατον τεκμήριον περὶ βεβαίας κατοχῆς τῆς Ἰμβρου ὑπὸ τοῦ οἴκου τῶν Γατελούζων ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ ἔτος 1453. Καὶ δὴ σώζεται ἐν τῷ νάρθηκι τῆς μητροπολιτικῆς ἐκκλησίας τῆς νήσου ἐπιγραφὴ ἔχουσα ὡδε· Ο ΔΟΙΛΟC ΤΟΥ ΓΥΦΗΛΟΤΑΤΟΥ ΗΜΩΝ ΑΥΘΕΝΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗC ΛΑCΚΑΡΗC Ο ΡΟΝΤΑΚΗΝΟC (γραπτέον μᾶλλον ΡΥΝΔΑΚΗΝΟC) ἔτους ,ϚϞΞΑ' (=1453)². Καὶ ἡδύνατο μὲν ὁ

147 - 186 ἡ δεσποινὶς Αἰμιλία Ζολώτα, πραγματευομένη αὐτόθι καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ οἴκου τῶν Δρομοκατῶν ἐν Χίῳ. Ὑπὸ δὲ τοῦ Φραγκίσκου Lepoint (Recherches archéologiques à Eleusis. Ἐν Παρισίῳ. 1862 σ. 387) ἐξεδόθη ἡ ἐπιγραφὴ χρυσοῦ δακτυλίου, εὑρεθέντος ἐν Ἐλευσίῳ ἔχουσα ὡδε· †CΦΡΑΓΙC ΚΑCΤΡΟΦΥΛΑΚΟC ΔΕΡΜΟΚΑΗΤΟΥ, ἀλλὰ μετρικοὶ λόγοι πείθουσι, καθ' ὅ ἀπέδειξα ἤδη τῷ 1880 (Romans grecs σ. XLVI κ. ἐ.), ὅτι ἀναγνωστέον ΔΕΡΜΟΚΑΗΤΟΥ. Ἴδε καὶ Schlumberger Sigillographie byzantine σ. 327, ὅπου δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἡ ἐμὴ διορθωσις. Δημητρίου δὲ Παλαιολόγου Δερμοκάττα ποιεῖται μνηστὴν ἐν Ducange (Familiae Byzantinae ἐκδ. Παρισίῳ σ. 254. ἐκδ. Βενετίας σ. 206) ὡς μνημονευομένου ἐν ἐπιστολῇ τινὶ τοῦ δεσπότη Πηλοποννήσου Θωμᾶ Παλαιολόγου, ἀλλ' αἱ παραπομπαὶ ὡς παραθέτει εἶνε ἐσφαλμέναι ἢ ἀσχεταί.

¹ Hopf Chroniques gréco-romanes. Ἐν Βερολίῳ. 1872 σ. 502. Ἐν δὲ τῇ Geschichte Griechenlands (Ersch und Gruber Allgemeine Encyclopädie Τόμ. 86 σ. 152) μόνον περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Παλαμῆδου, Δωρίνου Β', ποιεῖται λόγος ὡς ὑποφύρου τοῦ Μωάμεθ. Κατὰ ταῦτα δὲν εἶνε τελείως ὀρθὰ ὅσα λέγει ὁ C. Friedrich ἐνθ' ἄν. σ. 93: Imbros ist also viel später als Samothrake, nicht so früh wie Hopf meinte (Ersch und Gruber 86, 151, Chroniques rom. 502) in den Besitz der Gattilusi gekommen. Ἡ δὲ γνώμη τοῦ Hopf, καθ' ἣν ὁ Μανουὴλ Ἀσάνης ἦτο διοικητῆς τῆς Ἰμβρου διορισμένος ὑπὸ τῶν Γατελούζων, πίπτει μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν καὶ δημοσίευσιν τῶν γραφέντων ὑπὸ Κυριακοῦ τοῦ Ἀγκωνίτου, περὶ ὧν ἴδε ἀνωτέρω σ. 116.

² Μουστοξύδου-Βαρθολομαίου Κουτλουμουδιανοῦ ἐνθ' ἄν. σ. 44. — Corpus Inscriptionum graecarum Τόμ. Δ' ἀρ. 9443. — Conze ἐνθ' ἄν. σ. 82. Σημειωτέον, ὅτι παρὰ Μουστοξύδη ἀναγινώσκαται ,Ϛ Ϟ Ξ Α', παρὰ δὲ τοῖς λοιποῖς ,Ϛ Ϟ Ξ Δ'. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κ. Oberhammer ἐνθ' ἄν. σ. 297 τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην λέγει χρονολογουμένην τῷ 1456 καὶ οὐχὶ τῷ 1453.

μνημονευόμενος αὐθέντης νὰ εἶνε Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ἂν ὑποτεθῆ, ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἀνέρχεται εἰς τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1453, ἦτοι πρὸ τῆς ἀλώσεως. Ἀλλὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς φέρεται γεγλυμμένον τὸ οἰκόσημον τῶν Γατελοῦζων, πείθει, ὅτι ἤρχεν ἤδη τῆς Ἰμβρου ἀνήρ τις τούτου τοῦ οἴκου. Καὶ ὁ μὲν Κοιζε¹ εἶχεν ὑποθέσει, ὅτι οὗτος ἦτο ὁ δυνάστης τῆς Λέσβου Δομίνικος Γατελοῦζος, ἀλλ' ὁ Oberhimmeler² ὀρθῶς ὑπέδειξεν, ὅτι ἦτο μᾶλλον ὁ τῆς Αἴνου Παλαμήδης, στηριζόμενος εἰς τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ γραμματέως καὶ ἱστορικοῦ τοῦ Μωάμεθ Β', Κριτοβούλου τοῦ Ἰμβρίου· Βασιλεὺς δὲ (Μωάμεθ) δέχεται τούτους (τοὺς πρέσβεις τῶν Δημνίων, Θασιῶν καὶ Ἰμβρίων), ἡμέρως παρέχει τὰ αἰτηθέντα καὶ δωρεῖται τὰς νήσους καθὼς ἦσαν ἐν τῷ βασιλείῳ³ καιρῷ τεταγμέναι, Ἰμβρον μὲν Παλαμήδη τῷ τῆς Αἴνου ἐπάρχοντι, Λήμνον δὲ καὶ Θάσον Δωριεῖ τῷ Μυτιλήνης ἡγεμόνι⁴. Παραλαβὼν δὲ τὴν Ἰμβρον ὁ Παλαμήδης διώκει αὐτὴν πιθανώτατα ἐκ τῆς Αἴνου δι' ἀρμοστῶν στελλομένων εἰς τὴν νήσον, καθ' ἃ μαρτυρεῖ τοῦτο ὁ Κριτόβουλος περὶ τοῦ Δωριέως (Δωρίνου) Γατελοῦζου, διαδεχθέντος τὸν ἐν ἔτει 1455 θανόντα πατέρα Παλαμήδην⁵. Τοιοῦτον δ' ἀρμοστὴν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν Ἰωάννην Λάσκαριν τὸν Ῥυνδακηγόν, ἀντιπροσωπεύοντα τῷ 1453 τὸν Παλαμήδην, εἰς ὃν ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος εἶχε

¹ Ἐνθ' ἀν. σ. 82.

² Ἐνθ' ἀν. σ. 298 σημ. 2.

³ Πρόκειται περὶ Κωνσταντῖνου τοῦ Παλαιολόγου κατὰ τὰ λεγόμενα ἀνωτέρω παρὰ τῷ Κριτοβούλῳ I, 75, 1 (ἐκδ. C. Müller ἐν τοῖς Fragmenta Historiographicorum graecorum Τόμ. Ε' σ. 103). Ἐν δὲ ταῖς αὐταῖς ἡμέραις ἀφικνεῖται καὶ παρὰ τῶν νήσων πρεσβεία τῷ βασιλεῖ (Μωάμεθ), ἣν ἐπεμψε Κριτόβουλος ὁ Ἰμβριώτης, ὁ καὶ τότε ἐγγράφως, ἐνδιδούσα τὰς ἐν τῷ Αἰγαίῳ νήσους αὐτῷ, Ἰμβρον καὶ Λήμνον καὶ Θάσον, κατηκόους οἷσας πρότερον τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ.

⁴ Κριτοβούλου I, 75, 4 (ἐκδ. Müller ἐνθ' ἀν. σ. 103).

⁵ Κριτοβούλου II, 16, 1 (ἐκδ. Müller σ. 114). Περὶ τοῦ Δωρίνου καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ Παλαμήδους, ὡς λέγει ὁ κ. Oberhimmeler (ἐνθ' ἀν. σ. 298 σημ. 5), ἱστορεῖ ὁ Κριτόβουλος τὴν δι' ἀρμοστῶν διοίκησιν τῆς Ἰμβρου.

παραχωρήσει τὴν Ἰμβρον ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐαυτοῦ ἐπικυριαρχίαν¹. Εἶδομεν δ' ἀνωτέρω, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Μωάμεθ ἐπεκύρωσεν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς καὶ ἐπὶ Κωνσταντῖνου τοῦ Παλαιολόγου ὅροις τὴν ἀρχὴν τοῦ Παλαμήδους ἐν Ἰμβρῳ ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐαυτοῦ ἐπικυριαρχίαν. Ἀνήρχετο δὲ τὸ ἐνιαύσιον ποσὸν τοῦ χάριν τῆς Ἰμβρου ἀποτινομένου εἰς τὸν σουλτᾶνον φόρου εἰς χίλια διακόσια χρυσᾶ νομίσματα². ἀντιστοιχοῦντα εἰς 13 500 περίπου δραχμάς. Δυνάμεθα δὲ νὰ θεωρήσωμεν ὑπερβολικὸν τὸ ποσὸν τοῦτο, ἀναλογιζόμενοι, ὅτι κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἐπὶ τῆς Ἰμβρου εὗρισκοντο μία μόνον μικρὰ πόλις, πέντε κάστρα καὶ εἴκοσι χωρία³.

Ἀλλὰ βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀρχῆς τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ Δωρίνου Γατελοῦζου βλέπομεν ἤδη τῷ 1456 τὸν Μωάμεθ ἀποστέλλοντα ἐναντίον τῶν θρακικῶν νήσων, ἐν αἷς καὶ ἡ Ἰμβρος, στόλον ὑπὸ τὸν Γιανούςβεην⁴. Ὁ ναύαρχος τοῦ Μωάμεθ ἔνεκα τρικυμίας δὲν ἠδυνήθη νὰ προσορμισθῆ εἰς τὸν λιμένα, ἀλλ' ἠγκυροβόλησεν εἰς Κέφαλον, ἄκραν τῆς Ἰμβρου πρὸς μεσημβρίαν, ἄκλυστον αὔσαν καὶ εὐδιεινήν. Πέμπσας δὲ ἄγγελον ἐκάλεσε τὸν ἐν τῇ πατρίῳ νήσῳ διατρίβοντα Κριτόβουλον καὶ παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν τε νήσον πᾶσαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ φρούρια ἄρχειν τε καὶ φυλάττειν· αὐτὸς δὲ ἀναλαβὼν τοὺς ἀρμοστὰς τοῦ Δωρίνου ἀπέπλευσεν ἐπὶ οἴκου εἰς Καλλι-

¹ Οὕτω πρέπει νὰ συνδυάσωμεν τὰ τοῦ Κριτοβούλου κατηκόους οἷσας πρότερον τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ καὶ καθὼς ἦσαν ἐν τῷ τοῦ βασιλείῳ καιρῷ τεταγμέναι, Ἰμβρον μὲν Παλαμήδη τῷ τῆς Αἴνου ἐπάρχοντι.

² Δούκα ἐκδ. Βόννης σ. 328, 18.

³ Est alla insula ... Impros nominata. In qua est civitas una parva, castra V et ville XX. Ἴδε τὸ ἐν ἔτει 1457 ἐν Μονάχῳ συντεταγμένον ὑπόμνημα τὸ ἐπιγραφόμενον Terre hodieerne Graecorum et dominia secularia et spiritualia ipsorum ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ζ' σ. 363. Πρβλ. Jorga Geschichte des osmanischen Reiches. Ἐν Γῶθῳ. 1909 Τόμ. Β' σ. 49 σημ. 5, ὅπου σφαιερῶς σημειοῦται ὡς ἔτος συντάξεως τοῦ εἰρημένου ὑπομνήματος τὸ 1486 ἀντὶ τοῦ 1487.

⁴ Τοῦτον ὁ μὲν Κριτόβουλος II, 16, 3 (ἐκδ. C. Müller ἐνθ' ἀν. σ. 115) ὀνομάζει Ἰωνοῦζην, ἡ δὲ Δούκας (ἐκδ. Βόννης σ. 331, 6) Γερούζην.

πολιν. Ὁ δὲ Δωρῖνος, ὅστις διέτριβεν ἐν Σαμοθράκη, ἀπέφυγε μὲν ἐκ φόβου νὰ πλεύσῃ πρὸς τὸν Γιουνάσβεην, ἐτρέπη δ' εἰς τὴν Αἴνον, ὁπόθεν μεταβὰς εἰς Ἀδριανούπολιν πρὸς τὸν Μωάμεθ ἔτυχε προσηνοῦς παρ' αὐτοῦ δεξιώσεως, καὶ φιλιανθρωπίας καὶ προνοίας τυχῶν λαμβάνει πάλιν τὰς νήσους ἐς ἰδίαν ἀρχήν, Ἰμβρον καὶ Λήμνον καὶ Σαμοθράκην. Ἀλλ' ὁ Γιουνάσβεης, ὀργισθεὶς, ὅτι ὁ Γατελούζος δὲν προσῆλθε πρὸς αὐτὸν, ἵνα δι' αὐτοῦ παρουσιασθῇ εἰς τὸν Μωάμεθ, ἐμήνυσε κρύφα εἰς τὸν σουλτάνον, συνιστῶν νὰ μὴ παραχωρήσῃ τὰς νήσους εἰς τὸν Δωρῖνον, ὅστις ἦτο δυσμενὴς πρὸς τὴν τουρκικὴν ἀρχὴν καὶ δὲν ἦτο ἄλλως εὐπρόσδεκτος παρὰ τοῖς νησιώταις, ἀλλὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν χώραν ἐν τῇ μεσογαίᾳ πρὸς διατροφήν. Πείσθεὶς δ' ὁ Μωάμεθ παρεκράτησε μὲν τὰς νήσους, ἔδωκε δ' εἰς τὸν Δωρῖνον τὰ περὶ τὰς μακεδονικὰς Ζίχνας χωρία, ὅπου βραχὺν χρόνον διέμεινε ὁ Γατελούζος, φυγὼν ἔπειτα ἐκεῖθεν τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν Μυτιλήνην, κατόπιν δ' εἰς Νάξον¹.

Οὕτω παρακρατηθεῖσα ἡ Ἰμβρος παρεδόθη πρὸς φύλαξιν εἰς τὸν Κριτόβουλον. Οὗτος δὲ καὶ κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ μέχρι τινὸς ἐπ' ὀνόματι τοῦ σουλτάνου τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς νήσου, ἣν δὲν ἔπαυσαν ἐποφθαλμιῶντες οἱ Ἑσπέριοι. Καὶ δὴ ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐπὶ τῆς Ἰμβρου κυριαρχίας τῶν Γατελούζων ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις, ὅτι ἐγίνοντο τῷ 1456 μυστικαὶ διαπραγματεύσεις περὶ παραδόσεως εἰς τὴν Βενετιαν τῆς Λήμνου, Αἴνου καὶ Ἰμβρου, διεξαγόμεναι μεταξὺ τῆς βενετικῆς πολιτείας καὶ τοῦ Γεωργίου Δρομοκάτου, εἰς ὃν, μέγα ἔχοντα ἐν ταῖς νήσοις ἀξίωμα καὶ μεγάλας κτήσεις ἐν Λήμνῳ², ἔμελλον αὐταὶ νὰ παραδοθῶσιν ὡς τιμᾶριον ὑπὸ τῶν Βενετῶν³.

¹ Κριτοβούλου II, 16 (ἐκδ. C. Müller ἐνθ' ἀν. σ. 114). Ὁ Müller παραθέτει αὐτόθι ἐν ὑποσημειώσει χωρίον τοῦ Ταύρκου χρονολογήτου Scadeddin ὀλίγον διαφόρως ἐκθέτον τὰ πράγματα. Πρὸς περὶ τῶν τουρκικῶν πηγῶν καὶ Hammer Geschichte des osmanischen Reiches. Ἐν Πέστον, 1828. Τόμ. Β' σ. 20.

² Hoff Geschichte Griechenlands ἐνθ' ἀν. σ. 152.

³ Secreti Τόμ. XX φ. 104β καὶ 106β ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας κατὰ

Εἶπε δὲ οὗτος ἀναμφηρίστως αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος Δρομοκάτης, ὃν ἔγνωμεν ἐξ ἐπιγραφῆς ὡς τὸν τελευταῖον τῶν ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου δυναστῶν τῆς Ἰμβρου¹.

Πράγματι δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1457 ἡ Βενετία διὰ στόλου ἐξαρτυθέντος ἐνεργείᾳ τοῦ πάπα ἐπέτυχε τὴν κατάληψιν τῆς Λήμνου καὶ τῆς Θάσου, τοῦ Κριτοβούλου κατορθώσαντος νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐν Ἰμβρῷ ἀρχὴν² κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χαλκοκονδύλη, ὅστις λέγει καὶ ταύτην τὴν νήσον ὑποταχθεῖσαν τότε εἰς τοὺς Ἰταλοὺς³.

Ὅπως δὴ ποτε τὸν Φεβρουάριον ἢ Μάρτιον τοῦ 1458 ὁ Κριτόβουλος, μεταβὰς εἰς Ἀδριανούπολιν πρὸς τὸν Μωάμεθ ἐξ Ἰμβρου, προέτεινε εἰς αὐτὸν νὰ παραδοθῶσιν αἱ δύο αὐταὶ νῆσοι εἰς τὸν δεσπότην Πελοποννήσου Δημήτριον Παλαιολόγον, ὑπισχνούμενος αὐτὸς μὲν νὰ παραδώσῃ τὴν Ἰμβρον, νὰ κατορθώσῃ δὲ τὴν παράδοσιν τῆς Λήμνου παρὰ τῶν νησιωτῶν, ἅτ' ἐπαχθῶς φερόντων τὴν κυριαρχίαν τῶν Φράγκων. Ἔστειλε δ' ἐν σπουδῇ καὶ γράμματα πρὸς τὸν Δημήτριον, μνηύοντα εἰς αὐτὸν, ὅτι ἦτο ἐπίκαιρον νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Μωάμεθ τὰς νήσους. Δεσπότης δὲ (Δημήτριος) τοῦτο μαθὼν, ὡς τάχιστα τὸν Ἀσάνην ἐπέμπευε πρέσβυν ὡς βασιλέα, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰς νήσους αἰτεῖ καὶ λαμβάνει, ξυνθέμενος δὴ καὶ δασμὸν ἑτήσιον ὑπὲρ τούτων ἀποφέρειν βασιλεῖ τριςχιλίους χρυσίνοισι, ξυμπαρόντος γε καὶ αὐτοῦ Κριτοβούλου τότε ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ξυμπράττοντος. Ἀπελθὼν δ' ὁ Κριτόβουλος δι' Ἰμβρου, ὅπου

Hoff ἐνθ' ἀν. σ. 153 σημ. 91. Ἴδε τὸ οἰκτεῖον ἐγγράφον παρὰ τῷ κ. Κ. Σάθις (Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α' σ. 231 κ. ἑ.).

¹ Πρὸς. Oberhammer ἐνθ' ἀν. σ. 298 σημ. 8.

² Ἴδε τὴν μακρὰν διήγησιν τοῦ Κριτοβούλου II, 28 (ἐκδ. C. Müller ἐνθ' ἀν. σ. 118). Καὶ ὁ μὲν Κριτόβουλος ὡς πάπην ἐξαρτύσαντα τὸν στόλον λέγει τὸν Νικόλαον Ε', ἀλλ' οὗτος εἶχεν ἤδη ἀποθάνει τῇ 1455. Ὁρθῶς δὲ ὁ Δούκας (ἐκδ. Βόννης σ. 338) ἀναγράφει ὡς ἔτος τὸ ,ϛϛϛε' (=1457) καὶ ὡς πάπην τὸν Κάλιστον Γ'.

³ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη (ἐκδ. Βόννης σ. 469, 21).

μίαν καὶ μόνην διέτριψεν ἡμέραν, εἰς Ἀῆμιον, κατώρθωσε πράγματι τὴν καθυπόταξιν τῆς νήσου¹, ἣτις καὶ παρεδόθη κατόπιν εἰς τὸν Δημήτριον Παλαιολόγον μετὰ τῆς Ἰμβρου, τῆς Θάσου καὶ τῆς Σαμοθράκης μετὰ ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος, τὸ φθινόπωρον τοῦ 1459².

Καὶ τῆς μὲν ἐν Ἰμβρῷ ἀρχῆς τοῦ Δημητρίου Παλαιολόγου ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Μωάμεθ δὲν περιεσώθησαν ἔχνη. Τῷ δὲ 1467 κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὴν τε Ἰμβρον καὶ τὴν Ἀῆμιον ὁ Βενετὸς Βίκτωρ Capello³, καὶ ἀργότερον, τῷ 1468, ἔγεινεν εἰς αὐτὴν νέα ἀπόδοσις τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου Νικολάου Canale⁴, ἕως τέλος μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἔλωσιν

¹ Κριτοβούλου III, 11 (ἐκδ. C. Müller ἐνθ' ἄν. σ. 128). Γράψας ἀνωτέρω ὅτι ταῦτα συνέβησαν τὸν Φεβρουάριον ἢ Μάρτιον τοῦ 1458 συνεδίασαν τὰ ἐν τέλει τῆς § 10 τοῦ III βιβλίου τοῦ Κριτοβούλου (ἐκδ. C. Müller ἐνθ' ἄν. σ. 126) χειμῶνος ἀρχομένου ἀφικνεῖται εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ ἐξηκουσίων ἤδη καὶ ἕκτον ἔτος πρὸς τοὺς ἐννακονοίους τε καὶ ἑξακισχιλίους τοὺς ὄλους ἠνύετο, ἀγδασιν δὲ τῆς ἀρχῆς τῷ βασιλεῖ πρὸς τὰ ἐν ἀρχῇ τῆς § 14 τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος. Πρέπει δηλ. δὴ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ Μωάμεθ ἀνεργήθη τὴν ὁ Φεβρουαρίου 1451 ἄρκ τὸ ἔγδοον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀρχεται τῇ ὁ Φεβρουαρίου 1458. Κατὰ ταῦτα τὰ γεγονότα, ἅτινα διηγείται ὁ Κριτόβουλος ἐν τῷ III, 14, συνέβησαν τὸ ἐνωρίτερον τελευταίως τοῦ Φεβρουαρίου 1458 ἢ καὶ κατὰ Μάρτιον.

² Κριτοβούλου III, 24 (ἐκδ. C. Müller ἐνθ' ἄν. σ. 135). Κατὰ τὸν Γεώργιον Φραντζῆν (ἐκδ. Βόννης σ. 413, 23—414, 2) ταῦτα συνέβησαν τῷ 1398 = 1468. Ὁ δὲ Λαβνίκος Χυλκοκονδύλης (ἐκδ. Βόννης σ. 483, 16) διαφέρει τοῦ Κριτοβούλου καὶ τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ μόνην τὴν Αἴνον λέγει δοθεῖσαν εἰς τὸν Δημήτριον Παλαιολόγον.

³ Εἰς τὸ 1464 ἀνάγει τὴν ὑπὸ τοῦ Capello κατάληψιν ὁ Hammer ἐνθ' ἄν. Τόμ. Β' σ. 85. Ἀλλ' ὁ τε Φραντζῆς (ἐκδ. Βόννης σ. 425, 19), Μαρίνος Σανοῦδος ὁ νεώτερος καὶ ἡ Lettera d'un segretario (παρὰ Zinkeisen Geschichte des osmanischen Reiches. Ἐν Γώθ. 1854 Τόμ. Β' σ. 313 καὶ C. Müller ἐν ἐκδόσει Κριτοβούλου σ. 158 ἐν σημ.) ἔρριζοσι τὸ θέρος (Αὐγουστον) τοῦ 1398 (6975), ἦτοι τοῦ 1467. Κατὰ ταῦτα δὲν ἔχει ὀρθῶς ἡ χρονολογία 1466, ἣν παρεδέχθησαν ὁ Μουστόξιδης ἐνθ' ἄν. σ. 48, ὁ Hopf ἐνθ' ἄν. σ. 156, ὁ C. Müller ἐνθ' ἄν. σ. 212, ὁ Hertzberg Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart. Ἐν Γώθ. 1897 Τόμ. Β' σ. 592, καὶ κατ' αὐτοῦς ὁ κ. Oberhammer ἐνθ' ἄν. σ. 299.

⁴ Ὁ Hammer ἐνθ' ἄν. Τόμ. Β' σ. 97 ἀνάγει αὐτὴν εἰς τὸ 1467, εἰς δὲ τὸ 1468 ὁ Zinkeisen ἐνθ' ἄν. σ. 315, ὁ Μουστόξιδης ἐνθ' ἄν. σ. 48 καὶ ὁ C. Müller ἐνθ' ἄν. σ. 111.

τῆς Εὐβοίας ὁ καπετὰν πασοῦς Μαχμοῦτ κατέλαβεν ἐξ ἐφόδου τὴν Ἰμβρον τὴν 5 Ἰουνίου 1471¹, πεσόντος κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Βενετοῦ βραϊκτωρὸς αὐτῆς Μάρκου Ζένου². Ἀλλὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα γεγονότα εἶνε πάντα μεταγενέστερα τοῦ θανάτου τοῦ πάπα Πίου Β', συμβάντος τῇ 14 Αὐγούστου 1464³.

Πειραθῶμεν νῦν μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν τυχῶν τῆς Ἰμβρου ἐπὶ τῶν τελευταίων Παλαιολόγων καὶ μέχρι τῆς ὀριστικῆς αὐτῆς ὑπὸ τοὺς Τούρκους καθυποτάξεως νὰ εὐρωμεν ποῖον τῶν ἐτῶν καθ' ἃ ἐπάπευσεν ὁ Πίος πρέπει νὰ ὀρισθῇ ὡς τὸ ἔτος τῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ἀσάνην ἐπιστολῆς αὐτοῦ.

Καὶ πρῶτον παρατηρητέον, ὅτι δὲν πρέπει νὰ πλανήσῃ ἡμᾶς ἡ ὑπὸ τοῦ Κριτοβούλου μνεία τοῦ Ἀσάνη τοῦ σταλέντος πρὸς τὸν Μωάμεθ ὡς πρέσβεως τοῦ Δημητρίου Παλαιολόγου. Τοῦ Ἀσάνη τούτου τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα δὲν παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς ὁ Κριτόβουλος ἐν τῷ ἀνωτέρω σημειωθέντι χωρίῳ, διότι ἦτο ἤδη γνωστὸς εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἅτε δις πρότερον μνημονευθεὶς, τὸ μὲν πρῶτον μὲ τὸ πλήρες αὐτοῦ ὄνομα ὡς Ματθαῖος Ἀσάνης, ἔκτοτε δὲ πάντοτε ἀπλῶς ὡς Ἀσάνης⁴. Ὁ ἀδελφὸς οὗτος τῆς γυναικὸς Δημητρίου τοῦ Παλαιολόγου οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, εἰς ὃν ἀπευθύνεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πίου, καίπερ οὐκ ἀπιθάνως ὢν ἀπώτερος αὐτοῦ συγγενῆς, οὐδ' ἡ παρόρμησις τούτου ὑπὸ τοῦ πάπα ἵνα καταλάβῃ τὴν Ἰμβρον δύναται νὰ ὑποτεθῇ εὐρισκομένη εἰς οἵανδήποτε σχέσιν πρὸς τὴν εἰς Ἀδριανούπολιν πρεσβείαν τοῦ φέροντος τὸ αὐτὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον Ματθαίου. Μετὰ πολλῶν δὲ μείζονος πιθανότητος δυνάμεθα νὰ ποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Ἀσάνης

¹ Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης σ. 448, 7.—Hopf ἐνθ' ἄν. σ. 157.—C. Müller ἐνθ' ἄν. σ. 111.—Hertzberg ἐνθ' ἄν. σ. 601.—Oberhammer ἐνθ' ἄν. σ. 299.—C. Freilich ἐνθ' ἄν. σ. 94.

² Georg Voigt Enea Silvio de' Piccolomini als Papst Pius der Zweite und sein Zeitalter. Ἐν Βερολίῳ. 1868 Τόμ. Γ' σ. 720.

³ Κριτοβούλου II, 7, 4 κ. ε. III, 8, III, 19, 5, III, 20, 2 καὶ 6 κ. ε. (ἐκδ. C. Müller ἐνθ' ἄν. σ. 124, 125, 132, 133).

νης ἦτο συγγενής, ἴσως δὲ καὶ υἱὸς Μανουήλ Ἀσάνη τοῦ Λάσκαρη τοῦ ἐν ἔτει 1442 διοικητοῦ τῆς Ἰμβρου ἐπὶ Ἰωάννου Η΄ τοῦ Παλαιολόγου. Βλέποντες δὲ, ὅτι καὶ ἄλλος τῶν ἐν Ἰμβρω ἀρχόντων, ὁ ἐπίτροπος τῶν Γατελούζων Ἰωάννης Λάσκαρης ὁ Ῥυνδακηνὸς, ἀνῆκεν εἰς τοὺς Λασκάρεις, δυνάμεθα ἐντεῦθεν, νομίζω, νὰ εἰκάσωμεν εὐλόγως, ὅτι ἅπαντες οἱ ὀπωσδήποτε συνδεόμενοι πρὸς τὸν πολύκλαδον οἶκον τῶν Λασκάρων ἐνδιαφέροντο ὑπὲρ τῆς Ἰμβρου, εἶχον οὕτως εἰπεῖν δικαιώματα ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐθεωροῦντο ὡς ἀντιπροσωπεύοντες τὴν αὐτονομίαν ἢ τὴν ὑπὸ Χριστιανῶν δυναστῶν κυριαρχίαν τῆς νήσου κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Κριτόβουλον, ὅστις ἀντιπροσωπεύει τὴν ἄμεσον δι' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦς Τούρκους ὑποδούλωσιν τῆς πατρῆου νήσου ἢ τὴν ἔμμεσον διὰ τῆς εἰς τὸν σουλτᾶνον ὑποτελείας τοῦ Δημητρίου Παλαιολόγου.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δὲν εἶνε ἀπίθανον καὶ τὸ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις ἐκ πατριωτικοῦ μὲν ἐνδιαφέροντος, ἀλλ' ἅμα καὶ συγγενικοῦ φίλτρου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Λάσκαρην Ἀσάνην ἔπεισεν ἢ προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν πάπαν Πιον νὰ διενεργήσῃ, ὅπως εἰς τοῦτον περιέλθῃ ἢ Ἰμβρος. Καὶ δὴ ἡ ἀνωτέρω ἐκδοθεῖσα ἐπιστολὴ εἶνε γεγραμμένη ἐν τῷ Μαδριτεῖ κώδικι, οὗ τὸ πλεῖστον μέρος εἶνε ἰδιόχειρον τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρως, δι' αὐτῆς τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Ἀλλὰ διὰ τίνα λόγον ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶνε γεγραμμένη ἑλληνιστί; Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ γλώσσῃ ἔγραψεν αὐτὴν ὁ πάπας. Τοιοῦτό τι δὲν θάνατα πεκρίνετο πρὸς τὸν ὄγκον τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας καὶ θὰ ἦτο ὅλως ἀσύνηθες. Πρέπει λοιπὸν νὰ ποδεχθῶμεν, ὅτι εἶνε μετάφρασις ἐκ τοῦ λατινικοῦ πρωτοτύπου, καὶ δὴ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λασκάρως γενομένη. Καθ' ὅμοιον τρόπον ὁ Θεόδωρος Γαζής εἶχε μεταφράσει ἑλληνιστί τὴν ἀπειλητικὴν ἐπιστολὴν τοῦ πάπα Νικολάου πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον τὴν ἐπέχουσαν τόπον τελεσιγράφου τῆς Ῥώμης, ἀπαιτούσης τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐνωτικῶν ἀποφάσεων

τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου¹. Ἀλλὰ παράδοξος θὰ ἦτο ὀπωσδήποτε ἡ δυσκινήσις τῆς γραφίδος τοῦ Ἑλληνος λογίου περὶ τὴν εὐκόλον ἀπόδοσιν τοῦ πρωτοτύπου κειμένου ἢ ἀποδεικνυομένη ἐκ τῶν πολλῶν διαγραφῶν καὶ διορθώσεων. Ἐξετάζοντες δὲ τὸ εἶδος τῶν τοιούτων μεταβολῶν, ἃς δύναται καὶ ὁ ἀναγνώστης νὰ παρακολουθήσῃ ἐν ταῖς ὑποσελιδίσις κριτικαῖς σημειώσεις τῆς ἀνωτέρω ἐκδοθείσης ἐπιστολῆς², νομίζομεν, ὅτι δὲν ἀστοχοῦμεν τοῦ ὀρθοῦ, ἀποδεχόμενοι, ὅτι τὸ πλῆθος τῶν διορθώσεων ἐκεῖνων δὲν προέρχεται ἐκ δυσκολίας καὶ ἀστασίας τοῦ Λασκάρως περὶ τὴν μετάφρασιν ἐτοίμου κειμένου, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐκ τῆς ἀποπειρας συντάξεως σχεδίου πρωτοτύπου ἐπιστολῆς αὐτοῦ τοῦ Λασκάρως, ἣν ὑπέβαλεν ἢ ἐμελλε νὰ ὑποβάλλῃ λατινιστί εἰς τὸν πάπαν³.

Ἀλλὰ τίς εἶνε τέλος ὁ ἀρμοδιώτατος χρόνος, καθ' ὃν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν παρασκευασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λασκάρως ἢ καὶ πράγματι σταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Πίου Β΄ τὴν προκειμένην ἐπιστολήν; Τὰ λεγόμενα περὶ τῆς Ἰμβρου ἦτις ὑπὸ τῇ δυναστείᾳ τῶν ἀπίστων ἔτι ἐστὶ καὶ εἰ μόνον ἐκεῖνη τῇ σῆ ἐπιμελείᾳ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀσεβῶν ἐλευθερωθεῖ μόνον εἰς τὸν χρόνον καθ' ὃν ἡ νῆσος εὕρισκετο ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν Τούρκων δύνανται νὰ αναφέρονται. Κατὰ δὲ τὰν ἀνωτέρω εἰρημμένα τοιαῦτα ἔτη εἶνε τὰ μεταξὺ τοῦ 1456, ὅτ' ἐξεβλήθη ὁ Δωρίνος Γατελούζος, καὶ τοῦ φθινοπώρου 1459, ὅτε παρέλαβε τὴν Ἰμβρον ὁ Δημήτριος Παλαιολόγος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Πίος περι-

¹ Σπυρ. Η. Λάμπρου Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Γ' σ. 909 κ. ἐ. Τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐξέδωκε πρῶτος ὁ Ἀρκούδιος (Opuscula aurea theologica. Ἐν Ῥώμῃ. 1680 σ. 685 κ. ἐ.), ἐπνεξέδωκε δ' αὐτὴν ὁ Migne (Patrologia graeca Τόμ. ΡΞ' σ. 1201 κ. ἐ.). Θέλομεν δ' ἐκλώσει αὐτὴν καὶ πάλιν ἐν τοῖς Παλαιολογείοις καὶ Πελοποννησιακοῖς κατ' ἀντιβολὴν δέκα κωδίκων.

² Ἴδε ἀνωτέρω σ. 118 κ. ἐ.

³ Ἀνάλογον ὑπόνοιαν ἐξέφρασεν ἤδη ὁ Iriarte (Regiae bibliothecae Matritensis codices graeci manuscripti. Ἐν Μαδρίτῃ. 1769 σ. 466).

βλήθη τὴν παπικὴν τιάραν τῆς Ἰ Σεπτεμβρίου 1458¹. ὁ χρόνος τῆς γραφῆς τῆς ἐπιστολῆς περιορίζεται μεταξὺ τῆς ἡμέρας ταύτης καὶ τοῦ φθινοπώρου 1459.

Ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ ἡ ἐπιστολὴ εἶνε εὐνόητος καὶ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτῆς. Ὁ πάπας ὑπέσχετο τὴν βοήθειαν αὐτοῦ, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος Ἀσάνης, ἔστις φαίνεται ῥητῶς προσχωρήσας ἀπὸ καιροῦ εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, ἐγκαταστήσῃ ἐν Ἰμβρου ὡς ἀνεγνωρισμένος κύριος αὐτῆς, ἄρα, τὸ ἐπαναλαμβάνομεν. πιθανώτατα ὡς διάδοχος τοῦ Μανουὴλ Ἀσάνη, μεταβιβάζων τὴν κυριότητα ταύτην καὶ εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ. Ἐπιβάλλετο δὲ μόνον εἰς αὐτὸν, ὅπως ὑποχρεώσῃ τὴν μητροπολίτην τῆς νήσου Δωρόθεον² καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ ἐπέκεινα τῶν ὀφειλομένων δικαίων ἐκάστοις χρόνοις ἑκατὸν χρυσοῦς ἐκ τῶν σῶν ἐσόδων καὶ τῆς νήσου ἐλευθέρως καὶ ἀσμένως καταβάλλειν εἰς τὸ παπικὸν ταμεῖον³.

¹ *Georg I'sigt* ἐνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 17.

² Ὁ Δωρόθεος πρέπει νὰ προστεθῇ εἰς τοὺς τρεῖς καὶ μόνους παρὰ τῆ *Legation* (*Oriens Christianus* Τόμ. Α' σ. 952) καὶ εἰς τοὺς πολλῶν περισσοτέρους παρὰ τῆ *Μουδοξυῶη* ἐνθ' ἀν. σ. 74 κ. ἑ. ἀρχιερεῖς τῆς Ἰμβρου.

³ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 114 κ. ἑ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐν φ. 352 τοῦ Βαροκκινοῦ κώδικος 87 τῆς ἐν Ὁξωνίῳ Βοδληϊανῆς βιβλιοθήκης, γεγραμμένου τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα καὶ περιέχοντος ἐν τῷ πλείστῳ αὐτοῦ μέρει τὰς Κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους, σώζεται εἰκὼν παριστάουσα τὸν Ἰωάννην Ἀργυρόπουλον καὶ ἔχουσα ἄνω τὴν ἐξῆς ἐπιγραφήν·
 (Ο) Ἀργυρόπουλος καὶ διδάσκει Ἀντώνιον Πυρόπουλον ἰατρον καὶ Μανουὴλ Πυρόπουλον καὶ Πανάρετον Ἰωάννην ἰατρον καὶ Ἀγγελὸν Δημήτριον καὶ Ἀγάλλωνα τὸν τοῦ Μόσχου καὶ Βρανὰν τὸν τοῦ πρωτομάστορος ἰατρον ἐν τῷ τοῦ κράλου ξενῶνι. Κατωτέρω δὲ ὑπάρχει καὶ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή καὶ διδάσκει Ἀντώνιον Πυρόπουλον καὶ Πανάρετον καὶ Ἀγάλλωνα καὶ Ἀγγελὸν καὶ Βρανὰν καὶ Ἀνδρέαν καὶ Μανουὴλ Πυρόπουλον.

Τῆς εἰκόνης ταύτης πανομοιότυπον ἐξέδωκα μὲν ἐν τοῖς Ἀργυροπουλείοις ἐν σ. ρκγ', ἐπανεκδίδω δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐν πίνακι παρενθέντῳ. Πραγματευόμενος δ' ἐν τοῖς Ἀργυροπουλείοις τὰ περὶ τοῦ Ξενῶνος καὶ τῶν ἐν τῷ Ὁξωνίῳ κώδικι μνημονευομένων μαθητῶν τοῦ Ἀργυροπούλου ἔγραψα ἐν σ. κε' τάδε·
 «Καὶ τῶν μὲν Πυροπούλων οὐδέτερος εἶνε γνωστός· ἴσως δὲ ἦσαν συγγενεῖς τοῦ Ἀλεξίου Πυροπούλου τοῦ γράψαντος τελευταῖον.ος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἢ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου πέμπτου τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 2143 καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ Παρισιακοῦ 2144, περιεχόντων συγγραφὰς τοῦ Ἱπποκράτους, ἴσως ἄρα ὄντος καὶ τούτου ἰατροῦ, καθ' ὃ δ' Ἀντώνιος (Ἀνδρέας;) Πυρόπουλος». Ἀλλὰ παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἐπανορθώσω καὶ συμπληρώσω ταῦτα ἐνταῦθα. Καὶ δὴ ἀκριβὲς μὲν εἶνε, ὅτι περὶ τοῦ Μανουὴλ καὶ τοῦ Ἀνδρέου Πυ-

ροπούλου οὐδὲν γινώσκωμεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ Ἀντωνίου δὲν ἀληθεύει. Ἀπ' ἐναντίας οὗτος εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἰατρὸς καὶ φιλόσοφος, πρὸς ὃν ἔχομεν σωζομένην ἐπιστολὴν τοῦ Ἑρμολάου Βαρβάρου ἐκ Βενετίας, ἐκδοθεῖσαν ἐν τῷ Α' Τόμῳ σ. 424 τῆς ἐν Λουγδούνῳ τῷ 1528 ἐκδόσεως τῶν πονημάτων Ἀγγέλου τοῦ Πολιτιανοῦ, ἐξ αὐτῆς δὲ παραληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μουστοξύδου ἐν Ἑλληνομνήμονι σ. 199 κ. ε. Ἡ ἐπιστολὴ οὗτη εἶνε ἀχρονολόγητος, τοῦτο δὲ μόνον δύναται νὰ ἐρισθῆ, καθ' ἃ παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Μουστοξύδης, ὅτι εἶνε προγενεστέρα τοῦ ἐν ἔτει 1494 θανάτου τοῦ ἐπιστεῖλαντος. Ἐγκωμιάζων δὲ ὁ Βάρβαρος τὸν Πυρόπουλον λέγει περὶ αὐτοῦ τάδε· «Καὶ πολλῶν καὶ πολλακίς ἀκούειν ἡμῖν ἐστὶ διεξιόντων περὶ σοῦ τὴν τε γενναίαν ἐκείνην καὶ πάνυ φιλόσοφόν σου προαίρεσιν περὶ τε τὴν ἄλλην σοφίαν καὶ δὴ τὴν περὶ τὰ μαθήματα καὶ τὴν φύσιν καὶ τὸ ταύτης ἀξιολογώτατον μέρος ἰατρικὴν». Οὐδεμίαν ἐκ τούτων ἀμφιβολίαν, ὅτι ὁ Ἀντώνιος Πυρόπουλος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βαρβάρου καὶ ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς εἰκόνης τοῦ Ἀργυροπούλου μνημονευόμενος Ἀντώνιος Πυρόπουλος ἰατρὸς εἶνε εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἀνὴρ, οὐδὲν δὲ κωλύει νὰναβιβιάσωμεν τὸ ἔτος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βαρβάρου εἰς χρόνον πολὺ προγενέστερον τοῦ ἐν ἔτει 1494 θανάτου αὐτοῦ. Ἀλλ' Ἀντώνιον Πυρόπουλον ἔχομεν μνημονευόμενον καὶ ἐν τῷ κώδικι $\frac{7}{VII}$ (Βλαδιμήρου ἀρ. 448) τῆς ἐν Μόσχᾳ Συνοδικῆς βιβλιοθήκης, ἐν ᾧ εὔρηται γεγραμμένη ἡ Φυσικὴ ἀκρόασις τοῦ Ἀριστοτέλους χειρὶ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου. Καὶ δὴ ἐν φ. 4^β τοῦ εἰρημένου κώδικος ἀναγινώσκειται τὸ σημεῖωμα τόδε· Τοῦτο [τὸ] βιβλίον ἡ Φυσικὴ ἀκρόασις τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπάρχει ἐμοῦ, τοῦ ἀδιαδόχου καὶ εὐτελοῦς καὶ ἁμαρτωλοῦ Ἀντωνίου τοῦ Πυροπόλου· γράμματα οἰκειόχειρα τοῦ ἁγιωτάτου καὶ σοφωτάτου πατριάρχου κυροῦ Γενναδίου, καὶ ἀφιερῶντο (?) εἰς τὴν σεβασμιωτάτην, ἁγιωτάτην καὶ βασιλικὴν μονὴν τοῦ Βατοπαιδίου, Ὀκτωβρίου ἰβ'

ἔτος ζβ' ἰνδ. ιβ' '. Ἐν τῇ σημειώσει ταύτῃ εἶνε προφανές, ὅτι τὸ ἀφιερῶντο, ὅπερ οὕτω μετὰ διαταγμοῦ ἀνέγνω ὁ ἀρχιμανδρίτης Βλαδιμήρος, πρέπει νὰναγνωσθῆ ἀφιερῶντο, ὡς ὀρθῶς εὔρηται ἐκδοδομένη αὕτη ἡ λέξις παρὰ τῷ Matthäi². Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ εἰς ὃν ἀνήκεν ὁ κώδιξ Ἀντώνιος Πυρόπουλος, ὅστις, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν λέξεων ἀδιαδόχου καὶ εὐτελοῦς καὶ ἁμαρτωλοῦ, ἦτο μοναχὸς, ἐμόναζε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ζβ' (7002), ἦτοι τῷ 1493, ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ μονῇ τοῦ Βατοπαιδίου, εἰς ἣν καὶ ἀφιέρωσε τὸν κώδικα. Ἀλλ' εἶνε ὁ Ἀντώνιος Πυρόπουλος οὗτος αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ μαθητεύσας παρὰ τῷ Ἀργυροπούλῳ ἐν τῷ Ξενῶνι τοῦ κράλη; Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ μαθητεία ἐκείνη ἀνέρχεται εἰς τὰ ἔτη τὰ ἀμέσως ἐπακολουθήσαντα εἰς τὸ 1444, ὅτε, τοῦ Ἀργυροπούλου ἐπιστρέψαντος ἐκ τῆς Ἰταλίας, ἐβρύθη τὸ διδασκαλεῖον τοῦ Ξενῶνος³. Ἄρα, ἂν ὁ Ἀντώνιος Πυρόπουλος ἐκεῖνος εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ἀφιέρωνσας τῷ 1493 τὸν κώδικα τῆς Φυσικῆς ἀκρόασεως εἰς τὴν μονὴν τοῦ Βατοπαιδίου, πρέπει νὰποδεχθῶμεν, ὅτι εἶχεν ἡλικίαν τοῦλάχιστον ὀγδοήκοντα ἐτῶν. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν θὰ ἦτο ἰσχυρὸν κώλυμα, ὅπως παραδεχθῶμεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρός. Πολὺ δὲ μάλλον ἀξία προσοχῆς εἶνε ἄλλη δυσκολία, ἣν ἦν ἰσχυρὰ παρείχεν ἡ ἀποδοχὴ τῆς τοιαύτης γνώμης. Ὁ Πυρόπουλος τοῦ 1493 ὅς ἔφερεν ὡς μοναχὸς τὸ ὄνομα Ἀντώνιος, αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ ἔφερε καὶ ὡς μαθητὴς τοῦ Ἀργυροπούλου ἰατρὸς ἦν συμφώνως πρὸς τὸ σημεῖωμα τοῦ ὀξωνιακοῦ κώδικος. Ἀλλὰ πῶς δὲν μετέβαλε τὸ ὄνομα καρεῖς εἰς μονα-

¹ Ἀρχιμανδρίτου Βλαδιμήρου Κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Συνοδικῆς βιβλιοθήκης Μόσχης (ῤωσιστῆ). Ἐν Μόσχᾳ. 1891 σ. 687. Πρὸς καὶ Matthäi Codices MSS. bibliothecarum Mosquensium σ. 24, 25, 27 παρὰ τῇ κ. Σάθα [ἐν Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ σ. 104 σημ. 1. — Marie Vogel-F. Gardthausen Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance. Ἐν Λειψίᾳ. 1909 σ. 84 σημ. 6.

² Ἴδε E. Legrand Bibliographie hellénique. Ἐν Παρισίοις. 1884 Τόμ. Β' σ. 323 ἐν σημ. 1.

³ Σπυρ. Η. Λάμπρου Ἀργυροπούλεια σ. κx'.

χόν; Τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος φαίνεται εἰδούσα ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ τῆς ὀξωνιακῆς εἰκόνος τοῦ Ἀργυροπούλου, ἐν ἣ, πλὴν τοῦ Ἀντωνίου Πυροπούλου καὶ τοῦ Μανουῆλ ἀναγράφεται ὡς μαθητῆς τοῦ διδασκάλου καὶ ὁ Ἀνδρέας Πυρόπουλος. Οὗτος εἶνε λοιπὸν πιθανώτατα ὁ γενόμενος ἔπειτα μοναχὸς καὶ προκρίνας ὡς τοιοῦτος τὸ ὄνομα Ἀντώνιος, ὅπερ ἔφεραν ὁ καθ' ἃ φαίνεται συγγενῆς αὐτοῦ Ἀντώνιος Πυρόπουλος. Ἰσχυρώτατον δὲ ἦτο νὰ εἶνε ὁ δεύτερος οὗτος Ἀντώνιος κτήτωρ κώδικος τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως τοῦ Ἀριστοτέλους, ἅτε καὶ αὐτὸς διδαχθεὶς αὐτὴν παρὰ τοῦ Ἀργυροπούλου καὶ διατηρῶν τὴν πρὸς τὰς ἀριστοτελικὰς συγγραφαὶς ἀγάπην μέχρι τοῦ γήραος. Οὗτος δὲ εἶνε πιθανῶς ἐκεῖνος, πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἑρμολάου Βαρβάρου.

Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ Ἀντωνίου Πυροπούλου τοῦ κτήτορος τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 1290, περιέχοντος τὴν κατὰ Λατίνων περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος συγγραφὴν τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου. Ἐν τῇ φ. 310^α τοῦ κώδικος τούτου εὑρηγται οἱ ἑξῆς στίχοι:

Τὸν δακτύλοις γράμμασι τὸν κεκτημένον
Ἀντώνιον βέλτιστον ἰατροῦν ἄκρον
ἐκ Πυροπούλων εὐγενῶν προσηγμένον
τὸν ἀναγινώσκοντα σὺν προθυμίᾳ
φύλαττε τοὺς τοῖς, ὦ Τριάς τρισόβρια¹.

Ἄφ' ἑτέρου δ' εἶνε ἄγνωστον εἰς τίνα καθ' ὅλου τῶν ἐν τοῖς δύο σημειώμασι τοῦ ὀξωνιακοῦ κώδικος Πυροπούλων ἀναφέρονται τὰ ἐν τινι ἀχρονίστῳ ἐπιστολῇ Ἰωάννου Λασκάρως τοῦ Ῥυνδακηνοῦ πρὸς τὸν Δημήτριον Χαλκοκονδύλην γραφόμενα τάδε: Περὶ δὲ τοῦ Πυροπούλου οὐκ ἔχω τι γράφειν, οὔτε πω ἰδὼν αὐτὸν, οὔτε ἰδεῖν ἐλπίζων, ἀκούων ἤδη τὴν πολλὴν ἀποπίαν τοῦ ἀνδρὸς ἅμα τῷ γήραϊ ἐπιδοδοῦσαν².

¹ Legrand 296^α ἀν. σ. 323 σελ. 1.

² Legrand 296^α ἀν. σ. 323.

Ἐξετάσωμεν νῦν τὰ κατὰ τὰς συγγραφαὶς τὰς φερομένας ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀντωνίου Πυροπούλου.

Ὁ ἀείμνηστος Μουστοξύδης ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ μόνος εἰς αὐτὸν γνωστὸς Ἀντώνιος Πυρόπουλος, ὁ πρῶτος, εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ παρὰ τῇ Φαβρικίῳ μνημονευόμενος ὁ γράψας πέννημα «ὅπερ περιλαμβάνεται ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Κοϊσλινιανῆς βιβλιοθήκης» ὑπὸ τὴν δήλωσιν ταύτην: Πυροπούλου ἐκ Κορώνης περὶ τοῦ βήχα καὶ ἀρχεται οὕτω: διὰ τετραγυκίου οὐγκίας ἡμισυ νὰ τρώγη τὸ πουρονὸν κτλ. ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι τὸ σωζόμενον εἶναι μᾶλλον τεμάχιον τοῦ πονήματος, καὶ ὅτι ἐγγράφη εἰς τὸ χυδαῖον ἰδίωμα διὰ τὸ εὐληπτότερον. Ἐὰν δὲ οὗτος εἶναι, καθὼς φαίνεται πιθανόν, ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Πυρόπουλος, τὸ χειρόγραφον δὲν εἶναι τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος, ὡς ὁ Μοντεφαλκόνιος ὑπολαμβάνει, ἀλλὰ τῆς ἐπομένης. Καὶ ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ λέγεται ἐκ Κορώνης, ἀποθαίνει ματαία ἢ εἰκασία τοῦ Ὀδίου ὅτι ἦτο Κερκυραῖος³. Ἡ εἰκασία τοῦ Μουστοξύδου περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐγγράφη ὁ κώδιξ, ὅστις εἶνε ὁ Κοϊσλινιανδὸς 335, ἀποδεικνύεται ὀρθή. Πράγματι ὁ κώδιξ οὗτος εἶνε γεγραμμένος ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Σουλιάρδου, τοῦ γνωστοῦ βιβλιογράφου τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος τελευτῶντος. Ἄλλως δὲ ἡ περὶ βηχὸς βραχεῖα συνταγὴ, ἣτις περιλαμβάνεται μετὰ τινων συνταγῶν ἄλλων, καταλαμβάνουσῶν ἐν ὄλῳ μόνον τὰ φ. 1^α—2^α τοῦ κώδικος, φέρει ῥητῶς τὸ ὄνομα Ἀντωνίου Πυροπούλου⁴.

Κατὰ ταῦτα οὐδεμίαν μὲν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ συνταγὴ ἐκείνη εἶνε ἔργον Ἀντωνίου Πυροπούλου, καταγομένου ἐκ Κορώνης.

¹ Κατὰ τὸν Μουστοξύδην ἐνθ' ἀν. σ. 195 σημ. 1 «Bibl. Graeca B. 3^α K. 5^α ἀναφερόμενον εἰς παλαιὰν ἐκδοσιν τοῦ Fabricius.

² Montfaucon Bibliotheca Coisliniana olim Segueriana. Ἐν Παρισίῳ. 1715 σ. 59.

³ Haidius De Graecis illustribus. Ἐν Λονδίνῳ. 1742 σ. 322.

⁴ Omon Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale. Ἐν Παρισίῳ. 1888 Τόμ. Γ' σ. 184: Formulae remedium variae, inter quae Antonii Pyropuli remedium pro tussi et S. Cyrilli Alexandrini fragmentum.

Ἄλλ' ὁπότερος τῶν Ἀντωνίων Πυροπούλων ἔγραψε τὴν συνταγὴν ταύτην δὲν εἶνε σαφές.

Ἦτε δὲ πιθανώτατα ἡ συνταγὴ αὕτη εἰλημμένη ἐξ Ἰατροσοφίου ἔλου. Πράγματι μεταξὺ τῶν βιβλίων, ἅτινα ἐκέκτητο ἐν Ἀγγλίᾳ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνός, ὑπῆρχε καὶ μέγα Ἰατροσόφιον συγγεγραμμένον ὑπὸ Πυροπούλου. Καὶ δὴ ἐν ἀρχαίῳ τινὶ καταλόγῳ τῆς βιβλιοθήκης ταύτης ἀναγινώσκομεν τάδε: «Ἰατροσόφιον τοῦ σοφοῦ Πυροπούλου καὶ τὸ βιβλίον εἶνε μεγάλο, καὶ ἔχει ἐξ ἐμπειρίας πολλὰ καὶ διάφορα πράγματα καὶ τὸ χαρτὶ ἔνε κόλλαις βιβθάκιναις»¹.

Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθ' ἀπ' ἐναντίας νάποδεχθῶμεν ὡς ἔργον Ἀντωνίου Πυροπούλου τὴν θεολογικὴν ἐκείνην συγγραφὴν τὴν ἐν τινὶ κώδικι τῆς ἐν Μόσχᾳ Συνοδικῆς βιβλιοθήκης περιλαμβανομένην, ἣτις φέρει κατὰ τὸν κ. Σάθαν² τὴν ἐπιγραφὴν τήνδε: «Συναγωγὴ τῶν θεοφθόγγων ῥημάτων καὶ διδασκαλιῶν τῶν θεοφόρων πατέρων, ἀπὸ πάσης γραφῆς θεοπνεύστου συναθροισθεῖσα καὶ οἰκείως καὶ προσφόρως ἐκτεθείσα εἰς ὠφέλειαν τῶν ἐντυγχανόντων παρὰ Ἀντωνίου Πυροπούλου τοῦ ὀσιωτάτου μοναχοῦ καὶ κτήτορος μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος». Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην σημειώνει ὁ κ. Σάθας, ὅτι παρέλαβεν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς Συνοδικῆς βιβλιοθήκης Μόσχας τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ Matthiäi³. Ἄλλ' ἐν τῷ νεωτέρῳ καταλόγῳ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Βλαδιμήρου ὁ κώδιξ $\frac{202}{CCIII}$ (Βλαδιμήρου 348), ὅστις εἶνε ἄλλως γεγραμμένος τὸν

¹ Ἴδε *K. Förster* De antiquitatibus et libris manuscriptis Constantinopolitanis, Rostock, 1877 σ. 27 ἀρ. 10'. Ὁ ἀνεκγνώστης δὲν πρέπει νὰ διστάσῃ ὑποτιπάζων ὅτι ὁ κώδιξ ἦτο τυχὸν βομβυκίνος, ἀρὰ ἀρχαιότερος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἐνεκα τοῦ σημειώματος τὸ χαρτὶ ἔνε κόλλαις βιβθάκιναις. Διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ἀπ' ἐναντίας ἐν τῷ εἰρημένῳ καταλόγῳ διαστέλλονται οἱ χρονοὶ κώδικας τῶν βομβυκίνων, οἵτινες δηλοῦνται διὰ τοῦ κόλλαις μεταξωταῖς.

² Νεοελληνικὴ φιλολογία σ. 104.

³ Δυστυχῶς δὲν εὕρισκεται τὸ βιβλίον ἐν Ἀθήναις, ὥστε νὰ ἐξακριβώσω ἂν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀντεγράφη ὀρθῶς.

δέκατον τρίτον αἰῶνα, ἐπιγράφεται ὡδε: Συναγωγὴ (γρ. Συναγωγὴ) τῶν θεοφθόγγων ῥημάτων καὶ διδασκαλιῶν τῶν θεοφόρων (γρ. θεοφόρων) πατέρων, ἀπὸ πάσης γραφῆς θεοπνεύστου συναθροισθεῖσα καὶ οἰκείως καὶ προσφόρως ἐκτεθείσα εἰς ὠφέλειαν τῶν ἐντυγχανόντων παρὰ Παύλου, τοῦ ὀσιωτάτου μοναχοῦ καὶ κτήτορος μονῆς τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος⁴. Εἶνε δὴλα δὴ ὁ καὶ ἄλλως ἐν πολλοῖς κώδικεσιν, ὧν δύο ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ, τῆς Μόσχας⁵, σωζόμενος Εὐεργετηνός⁶.

Ἀμφοτέρων δὲ τῶν Ἀντωνίων Πυροπούλων ἀρχαιότερος εἶνε ὁ Ἀλέξιος Πυρόπουλος ὁ γράψας τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Παρισιακοῦ 2143 καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ 2144 κώδικος, περιεχόντων ὡς τὸ πλεῖστον συγγραφῆς τοῦ Ἰπποκράτους. Ὁ κ. Οmonit ἀναβιβάζει ἀμφοτέρους τοὺς κώδικας τούτους εἰς τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα, οὐδενὸς δὲ μνημονεύει βιβλιογράφου⁷. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξίου Πυροπούλου εὕρισκομεν τοῦτο μὲν παρὰ τῷ Montfaucon⁸, τοῦτο δὲ παρὰ τῷ Kihlewein⁹. Σημειωτέον δὲ, ὅτι, καὶ ἂν παραδεχθῶμεν τὸν χρονικὸν προσδιορισμὸν τοῦ Kihlewein, ὑπολαμβάνοντες τοὺς εἰρημένους κώδικας γραφέντας μεταξὺ τοῦ δεκάτου τετάρτου

⁴ Ἀρχιμανδρίτου Βλαδιμήρου ἐνθ' ἀν. σ. 508.

⁵ Ἀρχιμανδρίτου Βλαδιμήρου ἐνθ' ἀν. σ. 510 ἀρ. 349 $\left(\frac{348}{CCCXXXV}\right)$

καὶ σ. 514 ἀρ. 352 $\left(\frac{11}{XI}\right)$.

⁶ Τὴν πλάνην τοῦ κ. Σάθα πρὸ ἐτῶν ἕβη εἶχεν ἐπικνοβώσει ὁ Ἀνδρόνικος Διμητρακόπουλος (Ἐπανορθώσεις σφαλμάτων παρατηρηθέντων ἐν τῇ Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ τοῦ Κ. Σάθα. Τεργέστη, 1872 σ. 14).—Πρβλ. *E. Legrand* ἐνθ' ἀν.

⁷ *Omonit* ἐνθ' ἀν. τόμ. Β' σ. 202 καὶ 203.

⁸ *Palaeographia Graeca* σ. 75, ὅπου ὁ *Montfaucon* παραθέτει ἐκ τοῦ *Codex Reg.* 1861, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸν νῦν Παρισιακὸν 1244, τὸ σημεῖωμα τὸδε: Ὁ Χριστὸς βοήθει μοι τῷ δούλῳ σοι Ἀλεξίῳ τῷ Πυροπούλῳ. Πρβλ. καὶ *Marie Vogel - F. Gardthausen* ἐνθ' ἀν. σ. 13.

⁹ Ἐκδ. Ἰαποκράτους παρὰ τῷ Teubner. Ἐν Λειψίᾳ, 1864. Τόμ. Α' σ. XXIV.

καὶ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ἀρχομένου, καὶ πάλιν ὁ Ἀλέξιος Πυρόπουλος εἶνε ἀρχαιότερος τῶν Ἀντωνίων. Ἐγνωστον δὲ ἂν οὗτος εἶνε, ὅπερ οὐκ ἀπίθανον, συγγενῆς αὐτῶν καὶ τοῦ ἐπ' ἰσῆς ἐν τῇ ἐξωνιακῇ εἰκόνι ἀναγραφομένου Μανουήλ.

Ἐπ' ἰσῆς δ' ἀρχαιότερος τῶν Ἀντωνίων εἶνε ὁ Ἰάκωβος Πυρόπουλος, εἰς ὃν περιτώζεται μία ἐπιστολὴ τοῦ ἐπὶ Μανουήλ Παλαιολόγου (1391—1425) ἀκμάσαντος Δημητρίου Κυδωνῆ. Ταύτην παραθέτω ἐνταῦθα ἐκ τοῦ Βουρνεϊανοῦ κώδικος 75 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου.

Ἰακώβη τῷ Πυροπόλῳ.

Λαμπρούς γε παρὰ σοῦ, φλιττατε παίδων, ἀπέληφα τοὺς καρπούς
 ἡς αὐτὸς ὑπῆρξά σοι χάριτος. Ἐγὼ μὲν γάρ σοι βιβλίον μόνον πρό-
 τερον δεδωκώς ἔπειτ' ἠρώτων εἰ καὶ λαθὼν τοῦτ' ἀναγινώσκεις καὶ
 μή, τὸ τῶν νέων καὶ αὐτὸς, ἀλλὰ σαυτῷ νομίζεις τῶν λόγων ἴδιω. Σὺ
 δ' οὐ λόγοις, αὐτοῖς δὲ τοῖς ἔργοις σαφεῖς ἔδωκάς μοι τὰς ἀποκρι-
 σεις. Ἡ γὰρ ἐπιστολὴ σοι βοᾷ οὐκ ἐπιπολῆς μόνον, ὅπερ οἱ πολλοὶ,
 τὸ βιβλίον σε διελθεῖν, ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ φροντίδος συνεγένου τῷ Δι-
 μοσθένει καὶ σὺν ἡδονῇ τὰ ἐκείνου διήεις καὶ τοῦτ' ἔδειξας δι' ὧν
 πολλὰς εἰκόνας εἰς τὴν ἐπιστολὴν φέρων ἐνέθηκας. Χαίρω τοίνυν ὅτι
 10 μοι τὸ βιβλίον τοῦ καλῶς σε λέγειν αἴτιον γέγονεν. Ἐύχομαι δὲ λοι-
 πὸν καὶ τὴν περὶ τοὺς λόγους ἐπιθυμίαν τε καὶ τέχνην αὐξήσαι σοι
 τὸν θεόν. Οὕτω γὰρ καὶ τὴν πατρίδα κοσμήσεις, ἀγαθὸς πολίτης ἐκ
 ταύτης γενόμενος, καὶ τὸν πατέρα σοὶ ποιήσεις ἴδιω, βέλτιστος βελ-
 τίστου πατρὸς παρὰ πᾶσιν ἰκάνων.

Τέλος δὲ μνημονευθήτω ἐνταῦθα ἄλλος Πυρόπουλος, ὁ Θω-
 μάς, εἰς ὃν μετὰ καὶ τοῦ Ἰωάννου Βασιλικοῦ ὁ Κωνσταντῖνος
 ἢ ὁ Δημήτριος Παλαιολόγος ἐπεκύρωσε τὰ δι' ἀργυροβούλλου
 παραχωρηθέντα κτήματα εἰς τὸ μέρος τοῦ Λαγκαδᾶ διακει-
 μενον χωρίον τὸ Ποταμίαν καλούμενον ἐν Πελοποννήσῳ¹.

2. ὑπῆρξα 8. τοῦταναγινώσκεις 11. τὲ αὐξήσαι

¹ Σπυρ. Π. Λάμπρου Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου
 ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων. Ἐν Κωνσταντινῇ τῆς Ἀγγλίας 1900 Τόμ. Β' σ. 432.

ΓΡΑΜΜΑ ΣΙΓΙΛΛΙΩΔΕΣ

ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΟΣΙΝΙΤΖΗΣ

ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν περιλαμβάνεται ἐν τῷ ὑπ' ἀρ.
 53 κώδικι τῆς ἀγιορειτικῆς μονῆς Ξηροποτάμου, γεγραμμένον
 τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα, μεταξὺ διαφόρων τύπων ἐπιστολῶν
 ἐν φ. 27^ο κ. ε. καὶ τὸ ἐξῆς ὑπὲρ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ μονῆς Κίκο-
 σιφοινίσσης σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Ἱεραμίου Β', ἐκδοθὲν ἐν
 ἔτει 1544.

Ἱεραμίης ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας
 Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Ἐφθασαν μὲν καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν ἀγιότατοι πατριάρχαι ἐκεῖνοι
 οἱ καὶ τῷ ὁσίῳ Πανάτῳ καὶ τῇ μακαρίᾳ λίξι ἀοιδίμοι χρηματίσαν-
 τες καὶ πᾶσαν ἀτέλειαν καὶ ἐλευθερίαν ἐκκλησιαστικῆς συνεισφο-
 ρᾶς καὶ δόσεως ἐγγράφους παρέσχον τῇ ἀγῇ τῆς Μακεδονίας κατὰ
 τὸ τῆς Ματικίας ὄρος κειμένη σεδασμίᾳ καὶ ἱερᾷ πατριαρχικῇ μεγί-
 στιμονῇ τῇ ἐπ' ὀνόματι τιμωμένη τῆς πανυπεράγγου δεσποίνης ἡμῶν
 Θεοτόκου τῇ ἐπικεκλημένη τῆς Κοσινίσσης, προσκληρωσάμενοι ἐν
 αὐτῇ γε πρὸς μερικὴν αὐτῆς βοήθειάν τε καὶ σύστασιν καὶ τὰς ὑπὸ
 10 τὴν πατριαρχικὴν περιωπὴν τελοῦσας ἀνέκαθεν καὶ γειτνιαζούσας αὐτῇ
 δύο χώρας, τὴν τε τοῦ Βρανοκάστρου καὶ τὴν τῆς Κορομίστης μετὰ
 καὶ τῶν ἐν αὐταῖς εὕρισκομένων πατριαρχικῶν σταυροπηγιακῶν σε-
 δασμιῶν γαῶν, τοῦ τε ἐπ' ὀνόματι τιμωμένου τοῦ μεγαλομάρτυρος
 Γεωργίου καὶ τῶν λοιπῶν. Ἐφθασε δὲ καὶ ἡ μετριότης ἡμῶν προ-
 15 χρόνων ἦτοι πολλῶν καὶ ὁμοίως ταῖς ἀοιδίμοις καὶ τρισελείοις πατρι-
 ἀρχαῖς ἐκεῖνοις τὴν τοιαύτην ἐλευθερίαν τε καὶ ἀτέλειαν ἐγγράφως
 ἐπεβραβεύσατο τῇ διαληφθείσῃ σεδασμίᾳ καὶ ἱερᾷ μονῇ καὶ τὴν τῶν
 εἰρημμένων γαῶν καὶ τῶν ἐν αὐταῖς πατριαρχικῶν καὶ σταυροπηγια-

10. μερικὴν 12. βρανοκάστου 16. Ἄντι τοῦ ἡμοῖ γραπτέον ἤδη :

κῶν ναῶν ἐν αὐτῇ γε προσκλήρωσιν, ὡς εἰκός, ἐπεκύρωσεν, αἰδο-
σθεῖσα, ὡς ἔδει, τὰ τε ἱερὰ ἐκείνων καὶ σεβάσματα γράμματα καὶ τὰς
δι' αὐτῶν βραδευθείσας αὐτῇ Θεοφιλεῖς εὐεργεσίας καὶ χάριτας τῆν τε
τῶν ἐνασχουμένων ἐκεῖσε ὁσιωτάτων ἀνδρῶν μοναδικήν πολιτείαν
καὶ ἐνάρετον διαγωγὴν καὶ κοινὸδικήν τιθέντι κατάστασιν. Ἄλλ' ἐπὶ
τὸ πλεονεκτικὸν ἐπιχείρημα καὶ ἀμφιρροπέες καὶ πολὺγνωμον τῆς τι-
νων διαθέσεως καὶ μάλιστα τῶν ἐκεῖσε που γειτνιαζόντων ἱερωτάτων
ἀρχιερέων ἐνδοιάζοντάς πως πεποίηκε τοὺς ἐν αὐτῇ τανῶν εὐρισκομέ-
νους ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς, ὡς καὶ δευτέρως ἡμετέρως ἐπικυρωτικῆς
10 περὶ τούτου δευθῆναι γραφῆς καὶ παρακλήσει, μεγίστη αὐτοὺς χρίσα-
σθαι πρὸς τὴν ἡμῶν μετριότητα ἐκεῖσε ἐπιδημίσασαν || ἕνεκα τῆς αὐ-
τῆς ἐπιτεύξεως. Οὐ μὲν οὖν ἡ μετριότης ἡμῶν παριδεῖν ὅλως εἶχε τὴν
τοιαύτην τῶν ἀπάντων ἀξίωσιν τε καὶ αἰτίαν, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς εὐλο-
γον οὖσαν αὐτὴν καὶ πολὺ τὸ δίκαιον [ἔχουσαν] ἀσπασίως προηκαχμένην
15 τὴν παροῦσαν αὐτῆς καὶ αὐτὴς ἐπικυρωτικὴν γραφὴν ἀπολύει τοῖς σε-
βάσματις ἀνδράσιν αὐτῆς, δι' ἧς καὶ διορίζεται καὶ ἐν ἁγίῳ συνοδικῶς
ἀποφαίνεται πνεύματι εἶναι καὶ ὑπάρχειν τὴν διαληφθεῖσαν σεβασμίαν
καὶ ἱερὰν πατριαρχικὴν μεγίστην μονήν τὴν ἐπ' ὀνόματι μὲν τιμωμέ-
νην τῆς πανυπεράγου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ἐπικεκλημένην δέ
20 γε τῆς Κοσινίσσης ἐλευθέραν καὶ ἀνενόητον παρὰ παντὸς ἀρχιερα-
τικοῦ ἢ πατριαρχικοῦ ἐξαρχικοῦ προσώπου περὶ τῆς οἰασοῦν ἁκλή-
σιαστικῆς συνεισφορᾶς τε καὶ δόσεως εἰς τοὺς ἐξῆς χρόνους ἅπαντας,
ἔχουσαν καὶ κεκτημένην ἀναφαιρέτους καὶ ἀναποσπάστους τὸ σύνο-
λον καὶ τὰς εἰρημένους πατριαρχικὰς χώρας αὐτῆς, τὴν τε τοῦ Βρα-
25 νοκάστρου καὶ τὴν τῆς Κορομίστης, καὶ τοὺς ἐν αὐταῖς εὐρισκομένους
σταυροπηγιακοὺς ἡμετέρους σεβασμίους ναοὺς, τὸν τε ὀνομαζόμενον
τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου καὶ τοὺς λοιποὺς, καὶ καρπουμένην διὰ
τῶν ὁσιωτάτων καθηγουμένων αὐτῆς πρὸς μισρὰν αὐτῆς βοήθειαν καὶ
σύστασιν ἅπαντα τὰ ἐν αὐταῖς γινόμενα ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα τε
30 καὶ δικαιώματα, τὰ ἀπὸ τε συνοικισίων δηλονότι, κανονικῶν, ζητείας
καὶ πανηγύρεων, ὡς γε καὶ αἱ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν
σεβάσματα γραφαί, ὡς ἔφημεν, διορίζονται καὶ ἡ ἐπ' αὐταῖς προγεγο-
νηῖα ἡμετέρα ἐπικυρωτικὴ γραφὴ ἀριδύλως ἐντέλλεται, μηδὲ ὅλως τολ-
μήσοντός τινος ἱερωμένου ἢ καὶ ἀρχιερατικοῦ προσώπου, καὶ μάλιστα

ἀπὸ τῶν κατὰ καιροὺς γειτνιαζόντων ἐκεῖσε ἱερωτάτων ἀρχιερέων, τοῦ
τε τῶν Φιλίππων καὶ τοῦ τῆς Δράμας καὶ τῶν λοιπῶν, πλεονεκτικὴν
τινα χεῖρα καὶ ἄρπαγα κινήσαι κατὰ τῶν τοιούτων ἡμετέρων χώρων
εἰς τὸ ἀποσπᾶσαι αὐτοὺς καὶ ἀλλοτριῶσαι τῆς εἰρημένης σεβασμίας
καὶ ἱερᾶς μονῆς αὐτῆς ἢ τινα τῶν ἐν αὐταῖς εἰσοδημάτων τῶν ἐκκλη-
σιαστικῶν σφετερίσασθαι, ἐπεὶ ὁ τοιοῦτόν τι τολμήσας ποιῆσαι καὶ εἰς
ἀθέτησιν βουληθεῖς χωρῆσαι τῶν τε πλαιγενῶν σεβασμίων πατριαρ-
χικῶν γραφῶν καὶ τῶν ἐπ' αὐταῖς γεγεννημένων ἡμετέρων ἐγγράφων
διαταγῶν καὶ προσταξέων ἀρχιερέως μὲν ὄν ὁ τοιοῦτος ἢ ἱερεὺς ἀρ-
γία ἀσυγγνώστη καὶ ἀλλοτριῶσει παντελεῖ τῆς αὐτοῦ ἀρχιερωσύνης 10
ἢ καὶ ἱερωσύνης ἐνδίκως καθυποβληθήσεται καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέ-
ματι || ὑπόδικος ἔσεται ὡς ἱερόσυλος ἀντικρυς, λαϊκὸς δὲ τυχῶν ἀφο-
ρισμῷ ἀλύτῳ καὶ αἰωνίῳ τῷ ἀπὸ θεοῦ Κυρίου παντοκράτορος καὶ ἐξώ-
σει τῆς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίας καὶ ὁμηγύρεως, ὡς εἰκός, παιδευ-
θήσεται, παραινουμένου ὡς ἐξ ἡμῶν ἀδελφικῶς τῷ τῆς παρακλήσεως 15
πνεύματι καὶ τοῦ ἐξύστερον μεθ' ἡμᾶς διαδεξομένου τῆς καθολικῆς καὶ
ἀποστολικῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας ἀγιωτάτου πατριάρχου
οὐχ ἤττον τοὺς πρὸ ἡμῶν ἁγιωτάτους πατριάρχας ἐκείνους μιμήσα-
σθαι ἢ τὴν ἡμῶν μετριότητα καὶ ὁμοιοτρόπως τὰς τοιαύτας ἐγγράφους
διατάξεις ἐκείναιν τε καὶ ἡμῶν ἐπικυρῶσαι καὶ βεβαιῶσαι ὡς οἶόν τε 20
ἄριστα. Εἰς ἐνδειξιν γὰρ ἀπάντων καὶ δηλοποίησιν ἐγένετο καὶ ἡ παρ-
οῦσα ἡμετέρα πατριαρχικὴ συνοδικὴ καὶ ἐπικυρωτικὴ σιγγιλιώδης
γραφὴ καὶ ἐπεδόθη τῇ διαληφθείσῃ σεβασμίᾳ καὶ ἱερᾷ πατριαρχικῇ
μεγάλῃ μονῇ τῇ ἐπ' ὀνόματι τιμωμένη τῆς πανυπεράγου δεσποίνης
ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ ἐπικεκλημένη τῆς Κο- 25
σινίσσης εἰς μόνιμον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν.

Ἐν ἐτει ζ'νβ' < α'φμδ > μηνὶ Δεκεμβρίῳ Ἰνδικτιῶνος 6^α.

Σημειωτέον, ὅτι τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος ζ'νβ' κατὰ
μῆνα Δεκέμβριον δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ σωτήριον 1544,
ἀλλὰ τὸ 1543. Ἐπειδὴ δὲ βεβαίως τὸ σωτήριον ἔτος ἔχει ὀρ-
θῶς, ὀφείλομεν νάποδεχθῶμεν, ὅτι τὸ ζ'νβ' ἐγράφη ἐκ παρα-
δρομῆς ἀντὶ τοῦ ζ'νγ' ἐν τῷ πατριαρχικῷ γραφεῖῳ ἢ μᾶλλον
ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου.

1. ἀπεκύρωσεν 1-2. αἰδοσθεῖσαι 6. ἀμφιρροπέες 7. ἐκεῖσε
14. ἔχουσαν προσέθηνκα 15. αὐτοῖς 22. συνοικισιῶν 31. ὡς
Μετὰ τὸ ἡμῶν ἐπεται σεβῆσμοι διαγεγραμμένον 33-34. τολμήσαντος τινός

8. κινήσαι 4. ἀποσπᾶσαι ἀλλοτριῶσαι 9-10. ἀργία 15. ἐξῆμων
16. διατεταμένου 22. σιγγιλιώδης

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΑ *

Εύρισκόμεν ἑν Βερολίῳ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1903, ὅτε ἔτηλέγραφος ἀνήγγειλεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τῶν Νεοτούρκων· ἀμέσως δὲ κατόπιν ἐμάθομεν, ὅτι οἱ "Ἕλληνες οἱ ὑποταγμένοι εἰς τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν ἐπανηγύριζον τὴν πολιτικὴν ταύτην μεταβολὴν καὶ ἐδεξιοῦντο μετὰ χαρᾶς τὸ νέον πολίτευμα. Οἱ δὲ συμπατριῶταί μου οἱ παρατυγχάνοντες τότε ἑν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὧν μεταξὺ καὶ οὐκ ὀλίγοι Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, ἐφαίνοντο συμμεριζόμενοι τὰς ἀγαθὰς προσδοκίας τῆς ἐπαγγελιομένης νέας ἐποχῆς.

Ὁμολογῶ, ὅτι τὸ κατ' ἐμαυτὸν περιοριζόμεν κινῶν τὴν κεφαλὴν καὶ δὲν παρεδιδόμεν εἰς αὐταπάτην, ἀναμνησκόμενος τῆς παροιμίας τοῦ ἡμετέρου λαοῦ *Τὸ αἷμα νερὸ δὲν γίνεται*. Ἐπίστευον ἔκτοτε, ὅτι ἡ μεταρρυθμισὶς ἔμελλε μεταξὺ τῶν ἄλλων νὰ προβάλῃ εἰς ἑαυτὴν ὡς σκοπὸν τὴν σύγκρασιν τῶν ἔθνοτήτων, τοῦτο δ' ἔνεκα τῶν ἐλιγμῶν τῆς τουρκικῆς διανοητικότητος ἔμελλε νὰ καταλήξῃ εἰς σωβινισμόν πιέσεως χειρότερος τῆς τῶν χρόνων τῆς ἀπολυταρχίας. "Ἄλλως δ' ἡ γνώμη μου αὕτη οὐδαμῶς εἶχε τὰς ἀξιώσεις προφητείας. Ἡ πείρα τοῦ παρελθόντος ἤρκει νὰ δεῖξῃ, ὅτι πᾶσα μεταρρυθμιστικὴ ἀπό-

πειρα τῆς Τουρκίας εἰς οὐδὲν ἄλλο ἤγεν ἢ εἰς χειροτέρευσιν τῆς καταστάσεως τῶν Χριστιανῶν καὶ εἰς διακινδύνευσιν τῆς τύχης αὐτῶν.

Ἠράγματι δὲ δὲν ἤργησε νὰ καταφανῇ, ὅτι τὰ πράγματα ἔβαινον ἐπὶ τὸ χειρόν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Μάλιστα δὲ πάντων ἔπασχον ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιδεινώσεως οἱ τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου ἀποτελοῦντες λαοί. Ὁ δ' ἑλληνισμὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐξετίθετο εἰς διωγμοὺς ἀτελευτήτους. Ἀπόπειραι μειώσεως τῶν προνομίων τοῦ Πατριαρχείου, σφαγαὶ ἱεραρχῶν καὶ προκρίτων τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ἀποδιδόμενοι ἐνίοτε εἰς τὴν ἐκδίκησιν καὶ τὸν ἀνταγωνισμόν τῶν βαλκανικῶν φύλων, περιορισμοὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐλευθέρας εἰσόδου τῶν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐφημερίδων, τὸ σχέδιον μεθοδικῆς μεταβολῆς τῆς ἐθνολογίας τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν διὰ τῆς μετοικίσεως ἑτερογενῶν κατοίκων ἐκ τῶν μυχῶν τῆς Ἀσίας καὶ ἀπηνῆς ἐμπορικῆς ἀποκλεισμοῦ, ἰδοὺ κατάλογος δεινῶν ἱκανῶς μὲν μέγας, ἀλλὰ μὴ ἐξαντλῶν ἀπάσας τὰς μορφὰς ἃς περιεβλήθη ἡ καταδιωκτικὴ περισσοτέχνια τῶν Νεοτούρκων. Ἐξ ἑτέρου δὲ τὸ κρητικὸν ζήτημα, καίπερ εἰσελθὸν ἀπὸ τοῦ 1898 εἰς τὴν ὁδὸν λύσεως ὀριστικῆς, καὶ κατ' αὐτὰς ἤδη τὰς παραμονὰς τῆς μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἐνώσεως τῆς νήσου τῆς πολλάκις ψηφισθείσης ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτῆς προεκάλει νέας προστριβὰς μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ αἱ ἀνωμαλίας καὶ ἡ ἀνυπομονησία δὲν ἦσαν μικρότεραι ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις τοῦ Αἴμου, ἐξερεθιζόμεναις ὑπὸ παθημάτων ἀναλόγων πρὸς τὰ βασανίζοντα τοὺς "Ἕλληνας καὶ ὁμοίως ἐξαπτομέναις ὑπὸ τοῦ πόθου ἀπελευθερώσεως ἀλυτρώτων ἀδελφῶν.

Δὲν ἦτο λοιπὸν φυσικὸν νὰ δώσωσιν οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι πρὸς ἀλλήλους τὴν χεῖρα ἐναντίον τοῦ κοινῶς πιέζοντος αὐτούς; Δὲν

* Ἡ πραγματικὴ κῆρυξ τοῦ ἐκδότου τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος ἐδημοσιεύθη γαλλιστὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Le point de vue grec* ἐν τῷ γαλλικῷ περιοδικῷ *Le Correspondant* τῆς 10 Ἰουνίου ἔ. ν., ἐν ᾧ πρότερον εἶχον δημοσιευθῆ ἄρθρα συγγραφέων πραγματευόμενα τὴν σερβικὴν, βουλγαρικὴν, αὐστριακὴν, ῥωμανικὴν καὶ ἀλβανικὴν ἔσφοιν τῶν πορισμάτων τοῦ βλκκανικοῦ πολέμου καὶ συναποτελοῦντα σειράν ἐπιγραφομένην *Les suites de la guerre des Balkans*. Ἐθεωρήσαμεν δ' ἀναγκασίαν τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἄρθρου τούτου καὶ ἑλληνιστὶ ἐνταῦθα κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ πρωτοτύπου συμφώνως πρὸς ἐπιθυμίαν ὑπὸ πολλῶν ἡμῖν ἐκφρασθεῖσαν.

ἦτο δυνατόν νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἀπόπειραν ἐκείνην ἣν δὲν εἶχον τολμήσει νὰ ἐπιχειρήσωσι πρότερον :

Ἡ ἰδέα βαλκανικῆς ἐνώσεως δὲν ἦτο νέα. Τὸ πρῶτον βλέπομεν αὐτὴν ὑποφώσκουσαν ἀπὸ τοῦ 1797. Τὸ δὲ θαυμασιώτερον εἶνε, ὅτι τὸ σύνθημα τριαύτης συνεργασίας ἐδόθη ἐκ Βιέννης. Ἀλλὰ πρὸς ἐλάττωσιν τῆς ἐκπλήξεως τοῦ ἀναγνώστου πρέπει νὰ προστεθῆ, ὅτι τὴν πρωτοβουλίαν αὐτῆς ἔσχεν Ἑλλην, θερμανθεὶς ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ὑπῆρξε δὲ αὐτός ὁ Ῥήγας, ὁ καταγόμενος ἐκ τοῦ πλησίον τοῦ Βόλου κειμένου Βελεστίνου. Ἀφ' οὗ πρῶτον ἐχρημάτισε διδάσκαλος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ὑπηρέτησεν ἐν Βλαχίᾳ ὡς γραμματεὺς τοῦ Ἑλληνοῦ ἡγεμονοῦ Μαυρογένη, εἶχεν ἐκλέξει τὴν πρωτεύουσαν τῆς Αὐστρίας ὡς κέντρον τῆς ἐκτυπώσεως καὶ τῆς διανομῆς τῶν γεωγραφικῶν αὐτοῦ χαρτῶν, τῶν εἰς ἐθνικὸν προσηλυτισμὸν ἀποσκοποῦσων δημοσιεύσεων αὐτοῦ, τῶν ἐγερτηρίων αὐτοῦ ἄσμάτων. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε, ὅτι ἡ γενέτειρα κώμη τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ἐπέιχε τὴν θέσιν αὐτῶν ἐκείνων τῶν Φερῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἐν αἷς εἶχε γεννηθῆ ὁ Ἰάσων ἐκεῖνος, ὅστις πρὸ αὐτοῦ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἶχε διανοηθῆ τὴν συγκρότησιν συμμαχίας ἐναντῖον τῶν Περσῶν, περιλαμβανούσης οὐ μόνον τοὺς Θεσσαλοὺς, ἀλλὰ καὶ σύμπαντας τοὺς Πανέλληνας. Ὁμοίως ὁ Ῥήγας δὲν ἀπηυθύνετο εἰς μόνον τοὺς συμπατριώτας, ἀλλ' ἀντιμετωπίζων ὅλον τὸ μέγεθος τοῦ ἀγῶνος, ὅστις ὤφειλε νὰ ἐπιχειρηθῆ ἐναντίον τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπεκαλεῖτο τὴν ἀπελευθέρωσιν συμπάντων τῶν λαῶν τοῦ Αἴμου καὶ ἐνεφανίζετο ὡς ὁ σημαιοφόρος ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ ἐκείνῃ πασχόντων ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν. Ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν καὶ παραδοθεὶς εἰς τὴν Πύλην, ὑπέστη τὸ μαρτύριον ἐν Βελιγραδίῳ. Οἱ δὲ Σέρβοι, ἀπελευθερωθέντες ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς

ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, θεωροῦσι τὸν Ῥήγαν οὐχ ἦττον τῶν Ἑλλήνων ὡς πρόδρομον τῆς ἰδίας τούτων ἐλευθερίας καὶ ὡς πρόμαχον ὅλης τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ὁ κ. Γαβριήλοβιτς, πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βελιγραδίου, ἀντιπροσωπεύσας αὐτὸ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν τῇ ἀμφιετηρίδι τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἑλλάδος, ἐξεφράσθη ὡς ἐξῆς περὶ τοῦ Ῥήγα ἐν τῇ προσφωνήσει αὐτοῦ. « Πῶς νὰ μὴ ἀποτίσωμεν ἐνταῦθα φόρον θαυμασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἥρωα, οὗ ὁ ἀνδρὶὰς κοσμεῖ τὴν πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου πλατεῖαν, πρὸς τὸν ἐνθερμον πατριώτην, πρὸς τὸν ἐμπνευσμένον ποιητὴν, πρὸς τὸν περιπαθῆ φίλον τῆς ἐλευθερίας, περὶ οὗ εἰς τῶν ἡμετέρων ἱστορικῶν εἶπεν ὀρθότατα, ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς Ἑλληνας ὡς ἐκ τῆς γενετῆς αὐτοῦ, εἰς τοὺς Σέρβους ὡς ἐκ τοῦ θανάτου καὶ ὡς ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων εἰς ἅπαντα τὰ ἔθνη τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου ; »

Κατὰ ταῦτα δὲν ἔλειπον σημεῖα συναφείας μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν τοῦ Αἴμου, εἰς οἵανδήποτε φυλὴν καὶ ἂν ἀνήκον, καίτοι ἡ πολιτικὴ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος δὲν εἶχεν ἀγάγει εἰς σύσφιγξιν τῶν δεσμῶν τῶν δυναμένων νὰ ἐνώσωσι τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς. Ἀποτυχούσης δὲ πάσης ἀποπειρας, οὐδὲν ἄλλο ἀπέμενε ἢ ἡ ἀμοιβαία πρόσκρουσις, καὶ παρεσύροντο εἰς διενέξεις κινδυνώδεις. Ἡ μεγάλη καὶ ἐπὶ αἰῶνας ὄλους διαρκέσασα κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας πάλη τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ τοῦ σλαυισμοῦ ἤρχιζε καὶ πάλιν ὑπὸ τύπον οὐχὶ ὀλιγώτερον ὀξύ. Ἀλλ' οὐδένα ἄλλον ὠφέλει πλὴν τῶν Τούρκων, καὶ διήνοιγεν ὀσημέραι εὐρυτέραν τὴν ἄβυσσον μεταξὺ ἐθνῶν ἅτινα ἐν τούτοις θρησκεύουσι τὴν αὐτὴν πίστιν καὶ ὤφειλον νὰ ἔχωσι τὸν αὐτὸν ἐχθρόν.

Ἡ δ' ἐπείγουσα ἀνάγκη τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν χριστιανικῶν λαῶν τοῦ Αἴμου καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑπὲρ πᾶν μέτρον πασχόντων ὁμοεθνῶν ἤγαγεν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Ὁμολογηθεῖσα μετὰ μεγάλης μυ-

στικότητος καὶ μετὰ σπουδῆς ἀποκλειούσης πολλὰς λεπτομερείας, ἰδίως μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Βουλγαρίας, κατέπληξε τὴν Εὐρώπην. Ἡ διπλωματία πρὸ τοῦ τετελεσμένου τούτου γεγονότος ὑπέστη ἐκθάμβησιν ὁμοίαν πρὸς τὴν ἐκπληξιν τὴν καταλαβοῦσαν τὸν Ἀβδουλ Χαμίτ, ὅτ' ἔμαθεν αἴφνης, ὅτι Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι συνέπραττον καὶ συνεμάχουν ἐν ἀγῶνι κοινῷ κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ἡ δὲ κατάπληξις τῆς Εὐρώπης ὑπῆρξε τσοῦτι μείζων καθ' ὅσον αἱ πρῶται νῆκαι τῶν συμμάχων διεδέχθησαν ἀλλήλας μετὰ ταχύτητος ἐκπληκτικῆς. Ἐξ ἑνὸς μὲν οἱ Ἕλληνες, ἀφ' οὗ διεβήσαν τὰ νομιζόμενα ἀδιάβατα στενὰ τοῦ Σαρανταπόρου, εἰσῆρχοντο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην μετὰ τὴν αἵματηρὰν μάχην τῶν Γιανιτσῶν εἴκοσι μόνον ἡμέρας μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου. Ἡ δὲ πτώσις τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ Λουλέ-Μπουργάζ, ἀλωθέντων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, αἱ νῆκαι τῶν Σέρβων ἐν Κουμανάβω, Περλεπέ καὶ Μοναστηρίω ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς ἐπιτυχίας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ στόλος τῶν Ἑλλήνων ἀπέκλειε τὸν ὀθωμανικὸν ἐν τοῖς στενοῖς τῶν Δαρδανελλίων, θριαμβεύων ὁσάκις ἐκεῖνος ἐτόλμα νὰ ἐκπλεύσῃ ἐξ αὐτῶν, κατελάμβανε μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου τὰς μὴ κατειλημμένας ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν, καὶ, δεσπόζων τῆς θαλάσσης, ἐξησφάλιζεν εἰς τοὺς συμμάχους τὰς κατὰ γῆν νίκας αὐτῶν διὰ τῆς παρακωλύσεως τῆς ἀφίξεως νέων τουρκικῶν δυνάμεων εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ τῆς διευκολύνσεως τῆς μεταφορᾶς τῶν συμμάχων εἰς τὰ πεδία τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀνεμένετο δὲ πλέον μόνον ἢ ἐκπολιόρκησις τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Σκόδρας πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου. Ἐπιτυχία τοιαύτη, ἀπροσδόκητος, παρείχε τὴν προσδοκίαν πολεμικῶν κατορθωμάτων ἔτι δραστηριωτέρων, καὶ ἠδύνατο νὰ προταθῇ τὸ ἐρώτημα ἂν οἱ σύμμαχοι δὲν ἔμελλον νὰ ναναγκάσωσι τὴν Πύλην νὰ ὑπογράψῃ τὴν εἰρήνην ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει.

Οὕτω πρόβλημα τῶν δυσκολωτάτων πρὸς ἐπίλυσιν, τὸ βαλκανικὸν πρόβλημα, ἐλύετο ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἦτο εἰς μόνος τῶν κόμβων τοῦ πολυθρυλήτου ἀνατολικοῦ ζητήματος, ὅπερ, χωρὶς νὰ εἶνε ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ξένον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν καὶ εἰς τὴν τῶν μέσων αἰώνων, ἀπησχόλει τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη καὶ ἐβασάνιζε τὰ πνεύματα ἰδίως ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Κουτσούκ-Καϊναρτζή.

Ἀλλὰ μάτην ἢ βαλκανικὴ συμμαχία ἀπεφάσισε ναῦτενεργήσῃ (fare da sé). Ἡ ἀκεραιότης τῆς Τουρκίας συνεδέετο ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ ἐπὶ τσοῦτον πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Εὐρώπης, ὥστε αὕτη ἢ ἐπιβαλοῦσα πάντοτε τὴν κηδεμονίαν αὐτῆς χάριν ἐπικαλύψεως τῶν ἰδίων προθέσεων κατώρθωσε κατὰ ἓνα ἢ κατ' ἄλλον τρόπον νὰ ἐπιβάλῃ ἴδια σχέδια διασταυρούμενα πρὸς τὰ τῶν συμμάχων.

Κυρίως δὲ ἡ δύναμις ἢ παρασκευάσασα τὰς πλείστας τῶν δυσχερειῶν πρὸς λύσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος ὑπῆρξεν ἢ Ἰταλία, τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς διὰ τῆς καταλήψεως τῶν νοτίων Σποράδων, διαρκούντος τοῦ λιθυκοῦ πολέμου, ἔπειτα δ' ἀντιτασσομένη ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Αὐστρίας εἰς τὰς ἑλληνικὰς βλέψεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ σύνορα τῆς βορείου Ἡπείρου.

Ἐξετάσωμεν τὰ δύο ταῦτα ζητήματα.

Ὅτε, παρελκυσμένου τοῦ περὶ τῆς Τριπολίτιδος πολέμου, ἢ Ἰταλῶν, ἐπιδιώκουσα τὴν λήξιν αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ποθῇ δραστηριωτέρα καὶ στενοχωρήσῃ τὴν Τουρκίαν, ἀποφασίζουσα νὰ δράσῃ κατὰ θάλασσαν, δύο ὁδοὶ ἦσαν ἀνοικταὶ εἰς αὐτήν. Ὄφειλεν ἢ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν βομβαρδισμόν καὶ ἀποκλεισμόν τῶν ὀθωμανικῶν λιμένων ἢ νὰ καταλάβῃ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Προτιμήσασα δὲ τὴν κατάληψιν τῶν νήσων ἔπραξε τοῦτο ἅτε εὐρισκομένη μεταξὺ Σκύλλης καὶ Χάρυβδος ἢ ἐν τῇ ἀποφάσει ταύτῃ ὑπῆρχέ τις ὑστεροβουλία; Ἡ ἐξέλιξις τῶν

κατὰ τὸ γεγονός τοῦτο δεικνύει τὰς ἀληθεῖς προθέσεις τῆς Ἰταλίας.

Οἱ Ἰταλοὶ, καταλαμβάνοντες τὰς νήσους, δὲν ἠγνόουν βεβαίως τὴν ἐθνολογικὴν αὐτῶν κατάστασιν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ δίκαια αὐτῶν. Εἶχον ἐνώπιον ἑαυτῶν νήσους αὐτόχρημα ἑλληνικάς. Τὰ αἰσθητά τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν κατοίκων ἦσαν ἐστραμμένα πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Οὐδὲν εἶχε δυνηθῆ νὰ μεταβάλῃ τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς τουρκοκρατίας. Μάτην μετὰ τὴν κατάβασιν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου εἰς τὴν Κρήτην τῆ 1898 εἶχε γείνει ἀπόπειρα μεταβολῆς τῆς ἐθνολογικῆς ὄψεως μιᾶς τῶν νήσων τούτων, τῆς Κῶ, διὰ τῆς εἰς αὐτὴν μεταφορᾶς ἀθρώων Τουρκοκρητῶν, ἐφιεμένων νὰ μεταναστεύσωσιν. Ἡ μεταφορὰ αὕτη προσκλήθη, καθ' ἃ λέγουσι, τῆ εἰσηγήσει τῆς Γερμανίας, ἧς ἡ ἐπίδρασις ἐγένετο αἰσθητῆ συγχρόνως ἐν τῇ νήσῳ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἀσκληπείου.

Ἄλλως δὲ τὰ Δωδεκάνησα ἐπροστατεύοντο ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, ὅτε ὑπέκυψαν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν ἐκουσίως ὑποταχθέντα, διὰ προνομίων ἅτινα ὀλίγον ἀπεῖχον αὐτονομίας. Εἰς φερμάνιον Σουλεϊμάν Β' τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, τοῦ ἔτους 1523, ἀναφέρονται τὰ μεταγενέστερα φερμάνια τοῦ Ὀσμάν Γ' τῆ 1754 καὶ τοῦ Ἀβδουλ Χαμίτ Α' τῆ 1774, δι' ὧν παρέχωροῦντο εἰς τὰς νήσους ταύτας δικαιώματα ἴδια, ἐπισήμως ἐρμηνευόμενα ὑπὸ τοῦ φερμανίου τοῦ Μαχμεῦτ Β' ἐν ἔτει 1835 τοῦ παραχωρηθέντος εἰς τὰς τέσσαρας νήσους Κάλυμνον, Ἰκαρίαν, Λέρον καὶ Πάτμον. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἤρκειτο εἰς ἐνιαύσιον ποσὸν κατ' ἀποκοπὴν καταβαλλόμενον, τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς ἑκάστην νήσον μέρους δριζομένου ὑπ' αὐτῶν τῶν νησιωτῶν, οἵτινες ἔπρεπε νὰ μὴ ἀνησυχῶνται κατ' ἄλλον τρόπον, καὶ οὐδεὶς θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίῃ εἰς τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν. Τὰ δ' ἐγκλήματα καὶ τὰς τικὰ ζητήματα ἔμελλον νὰ κανονίζονται κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν γνώμας, τὴν θέλησιν αὐτῶν καὶ τὰς ἐπιτοπίους αὐτῶν συνηθείας ὑπ' ἀνδρῶν οὓς ἐναπέ-

κειτο εἰς αὐτοὺς τοὺς νησιώτας νὰ ἐκλέγῃσι κατ' ἐνιαυτὸν ἐν κοινῇ συνελεύσει.

Τῆ 1867 καὶ πάλιν δ' ἔπειτα τῆ 1869 ἡ ἐπέμβασις τῆς Ἀγγλίας ἔσωσε τοὺς κατοίκους τῶν Δωδεκανήσων ἀπὸ παντὸς περιορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν, ὅτε ἡ Πύλη ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ εἰς ταύτας τὰς νήσους τὸ νέον διοικητικὸν καὶ φορολογικὸν σύστημα τὸ καθορισθὲν ὑπὸ τῶν νέων περὶ βιλαετίων νόμων τοῦ 1867. Ὁμοίως δ' ἀπέτυχον παρόμοιαι ἀπόπειραι τῆ 1872, τῆ 1876 καὶ τῆ 1886, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Νεότουρκοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων τῶν Σποράδων.

Ἡ δὲ Ρόδος δὲν εἶχε μὲν ὑποκύψει ἐκουσίως, ἀλλ' εἶχεν ὑποταχθῆ ὑπὸ τοῦ Σουλεϊμάν Β' τῆ 1522 μετὰ λυσιώδη πολιορκίαν τῶν κατεχόντων αὐτὴν Ἰωάννιτῶν ἱπποτῶν. Ἀλλ' οὐχ ἤττον, καίτοι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῆται, συμφώνως πρὸς τὰ ἱερὰ νόμιμα τοῦ Ἰσλαμισμού, τὰ αὐτὰ πλεονεκτήματα καὶ αἱ ἐθελουσίως ὑποκύψασαι νῆσοι, ἀνήκε διὰ παντὸς τοῦ χρόνου εἰς τὸ αὐτὸ βιλαετίον τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀπήλαυεν ὡς οἱ ἄλλοι νησιῶται τοῦ ἀγαθοῦ τῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῶν Ἀθηνῶν παρέχουσι τὸ παράδειγμα πολλῶν τοιούτων ἐγγράφων.

Ἡ δὲ Ἰταλία καταλαμβάνουσα τὰς νήσους ὑπεσχέθη τὴν διατήρησιν τῶν προνομίων αὐτῶν καὶ τῶν συνηθειῶν. Προκηρύσσουσα τὴν κατάλυσιν τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, ἐξέφραξε σαφῶς τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ νησιῶται αὐτοκυβερνώμενοι ἔμελλον νὰ ἐπιτελέσωσι προόδους ἐν ταῖς συναλλαγαῖς καὶ τῆ ἐμπορίῳ αὐτῶν καὶ ἐξέφραξε τὰς ἀρίστας τῶν εὐχῶν ἐπὶ τῇ ἀρχομένη νέᾳ περιόδῳ τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ κείμενα τῶν προκηρύξεων τῶν ναυάρχων E. Presbitero καὶ Amero d'Asta Stella'. Ὁ δὲ στρατηγὸς Ἀμέλιος, ὃν οἱ κάτοι-

1) L'isola (ἡ Κάλυμνος) dovrà reggersi da sè. Confidiamo che reg-

καὶ τῆς Ῥόδου ἐβοήθησαν ἐνθουσιωδῶς πρὸς κατάληψιν τῆς νήσου, ἐβεβαίωσαν αὐτοὺς ῥητῶς, ὅτι αἱ νῆσοι μετὰ τὸν ἰταλοτουρκικὸν πόλεμον ἔμελλον νὰ τύχωσιν αὐτονομίας, οἷα ἐπὶ παραδείγματι ἢ τῆς Σάμου, καὶ ὅτι ὁ Τούρκος οὐδέποτε θὰ ἐπέστρεφεν εἰς αὐτάς¹.

Ὡραὶαι λέξεις λησμονηθεῖσαι μετ' οὐ πολὺ, ὑποσχέσεις ἐπίσημοι τελείως ἀντιστρατευόμεναι πρὸς τὰ καθορισθέντα διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης. Ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου ἤρχισε νὰ γίνηται ἐν Ἰταλίᾳ λόγος περὶ τῶν νήσων ὡς ὑποθήκης (pegno) χάριν τῆς τελείας ἐκκενώσεως τῆς Τριπολίτιδος καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς.

Ἄλλ' ἐν τούτοις ὁ πρωθυπουργὸς κ. Giolitti τῆ 4 Δεκεμβρίου ἔ. ν., ὅτε ἡ ἰταλικὴ Βουλὴ συνεζήτει τὰ κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Λωζάννης, ἀπαντῶν εἰς ἐπερώτησιν τοῦ κ. Λεωνίδου Μπισσολάτη, πρῶτον μὲν εἶπεν, ὅτι ἡ κατάληψις τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἦτο κατάληψις ἀπλῶς στρατιωτικῆ, εἶτα δ' ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἡ Ἰταλία δὲν θὰ ἠμπόδιζε τὴν Ἑλλάδα νὰ καταλάβῃ τὰ Δωδεκάνησα, ἢ ἐκκένωσις τῆς Λιβύης συνετελεῖτο πρὸ τῆς καθομολογήσεως τῆς μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας εἰρήνης. Εἰς δὲ δευτέραν ἐρώτησιν τοῦ αὐτοῦ βουλευτοῦ περὶ τοῦ τί θὰ ἔπραττεν ἢ ἐπίσημος Ἰταλία, ἂν ἡ ἐκκένωσις ἐγένετο μετὰ τὴν μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων εἰρήνην, ὁ πρόεδρος τοῦ ἰταλικοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἀπήντησε διὰ τῶν ἐξῆς: «Πρῶτον μὲν δὲν δύναμαι νὰ γινώσκω νῦν ἂν τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ περιληφθῇ ἢ δὲν θὰ περιληφθῇ ἐν τιαύτῃ συνθήκῃ. Ἄν τὸ

gendosi liberamente, questa isola progredirà nei suoi commerci e nei suoi traffici, ed auguriamo di cuore a tutti i nobili abitanti nuova prosperità e fortuna. Προκήρυξις τοῦ Ε. Presbitero τῆς 12 Μαΐου 1912.---Nel liberare la vostra isola dalla dominazione turca... Potete perciò disporre delle somme che riscuotete secondo le consuetudini del vostro passato regime. Προκήρυξις τοῦ Α. d'Aste Stella ἐν Ῥόδῳ τῆ 19 Μαΐου ἔ. ν. 1912.

1) Avrebbero uno stato d'autonomia come per esempio Samos, ed il Turco non ritornerà mai, ἐβεβαίωσαν ἐπίσημως ὁ Ἀμέλιος τὸν μητροπολίτην τῆς Ῥόδου σεβασμιώτατον κ. Βενιαμίν.

ζήτημα κανονισθῇ μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας, ἡμεῖς δὲν θὰ ἔχωμεν νάναμιχθῶμεν. Ἄλλ' ἂν τὸ ζήτημα ὑποβληθῇ, ὡς εἶνε δυνατὸν, εἰς τὴν ψῆφον τῆς Εὐρώπης, ἐν τιαύτῃ περιπτώσει ἢ Ἰταλία ὡς μεγάλη δύναμις θὰ δυνηθῇ νὰ ἐκφέρῃ ἐλευθέρως τὴν γνώμην αὐτῆς».

Τὸ ἀδιέξοδον δίλημμα διαγινώσκεται εὐκόλως. Ἡ ἐπίσημος Ἰταλία εὗρισκετο ἠσφαλισμένη ἐν πάσῃ περιπτώσει. Ἐξ ἑνὸς μὲν εἶχεν ἤδη ὑπογράψει εἰρήνην ἐπιτρέπουσαν εἰς αὐτὴν νὰ παρακρατῇ τὰς νήσους μέχρι τῆς λήξεως τῆς ἐκκενώσεως, ἐξ αὐτῆς δ' ἐξηρτᾶτο νὰ μὴ συντελέσῃ εἰς ἐπίσπευσιν τῆς πράξεως ταύτης, ἥτις ἄλλως θὰ ἔδιδε πάντοτε ἀφορμὴν εἰς ἐρμηνείαν ἐλαστικωτάτην. Ἐξ ἐτέρου δὲ ἡ Ἰταλία εἶχε τὰς χεῖρας ἐλευθέρως, ὅπως πειραθῇ νὰ ἐπιφέρῃ ἀναβολὴν εἰς τὸ ζήτημα, ὅτε θὰ ἐπῆρχετο ὁ χρόνος συνεννοήσεως ἀπ' εὐθείας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς καθομολογήσεως τῆς εἰρήνης. Ἐτι δὲ πλέον, εἶχεν ἐπιφυλάξει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νάκουσθῇ ἐνώπιον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικαστηρίου ἢ γνώμῃ αὐτῆς, γνώμῃ περὶ ἧς δυστυχῶς δὲν εἴμεθα βέβαιοι μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν γράφω.

Ἀληθῶς δ' εἰπεῖν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ αἱ προσωριναὶ ἀρχαὶ τῶν νήσων ἐγκατέστησαν τὰ ἰταλικά τελωνεῖα, τὰ κυβερνητικὰ ταχυδρομεῖα, τὸ μονοπώλιον τοῦ ἄλατος καὶ τοῦ κάπνου, τὰ λιμεναρχεῖα, τοὺς караβινιέρους, αὐτὰ τὰ ἰταλικά δικαστήρια. Καὶ ταῦτα πάντα ἐτελοῦντο μῆνας ὅλους πρὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἰταλίας ἐν συνεντεύξει δημοσιευθεῖσῃ ἐν τῷ « Βήματι » (Tribuna) τῆς 8/21 Ὀκτωβρίου ἐπέμενεν, ὅτι ἡ κατάληψις ἦτο καθαρῶς στρατιωτικῆ καὶ προσέθετεν, ὅτι «Τοῦτο εἶνε τοσοῦτῳ μᾶλλον ἀληθές, καθ' ὅσον οὐδεμίαν ἐγκατεστήσαμεν ἐν ταῖς νήσοις ἀρχὴν, οὐδεμίαν διοίκησιν, ἀφίνοντες τοὺς νησιώτας ναυτοκυβερνῶνται».

Ἄλλ' εἶνε ὅλως νέα ἀντιληψις αὐτοκυβερνήσεως ἐκείνη ἥτις ἐμποδίζει τοὺς νησιώτας νὰ ἐκφράζωσι τὰ ἔθνικα αὐτῶν

αἰσθήματα, ἀπαγορεύει πᾶσαν διαδήλωσιν, παρακωλύει τὴν ἀναπέτασιν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας, διαταράσσει αὐτὰς τὰς θρησκευτικὰς ἑορτὰς αἵτινες ἐτελοῦντο ἐλευθέρως ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ θεὰ τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ταράσσει τὰ νεῦρα τῶν Ἰταλῶν. Οἱ ἄρχοντες τῶν νήσων ὅσοι δὲν ἤθελον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸν διωγμὸν πάσης ἐθνικῆς ἰδέας ἀπηλάθησαν ἐνίοτε. Καί, ὡς εἰ μὴ ἦρκουν ταῦτα πάντα, ὅτε ὁ ἑλληνικὸς τύπος ἀπῆχει τὰ παράπονα τῶν νησιωτῶν ἐπὶ τοῖς ἀδικήμασι τῆς νέας ταύτης κυριαρχίας, αἱ ἰταλικάι ἐφημερίδες εὕρισκον πρόφασιν, ὅπως ἀναλάβωσιν οὐ μόνον ἐναντίον τῶν νησιωτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ὀλοκλήρου ἐκστρατεῖαν ὁσημέραι ἐχθρικωτέραν.

Ἐδύνατο νὰ νομίση τις τὸ πρῶτον, ὅτι μόνοι οἱ Ἰταλοὶ μεγαλοῖδεᾶται μετεῖχον τοῦ ἀγῶνος τούτου, βλέπων ἐπιδεικνυμένας ὅλας τὰς ἐνδόξους ἀναμνήσεις τῆς θαλασσοκρατίας τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης. Ἐγένετο φανερὸς λόγος περὶ ὑπερμέτρου μεγεθύνσεως τῆς Ἑλλάδος, περὶ τῆς μελλούσης αὐτῆς ὑπερβολικῆς δυνάμεως ἐν τῇ Αἰγαίῳ, περὶ κινδύνων τῆς ἰσορροπίας ἐν τῇ Μεσογείῳ. Προέβησαν μάλιστα καὶ ἀπώτερον ἀνήλθον εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης, εἰς τὰς ἡμέρας τῆς Ῥώμης, ὅτε ἡ Μεσόγειος ἐκαλεῖτο *Mare nostrum*, τοῦθ' ὅπερ μεθερμηνεύεται ἰταλιστὶ *Mare nostro* (ἡμετέρα θάλασσα). Ἡ θάλασσα αὕτη ἔπρεπε νὰ εἶνε ἀνοικτὴ πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἔλεγον· ἀλλ' ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον δὲν ἀπεκρύπτετο ἡ ἐπιθυμία νὰ ἴδωσι τὴν Ἰταλίαν δεσπόζουσαν τῆς ὁδοῦ ταύτης. Καὶ τέλος δὲν ἀπέκρυπτον, ὅτι, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς μελλούσης διανομῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ Ἰταλία ὄφειλε νὰ κατέχη ἕρσιμὰ τι χάριν τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς καὶ τῶν πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο συνδεομένων ἰταλικῶν συμφερόντων. Ἡ Ῥόδος μετὰ τῆς Ἀστυκαλαίας ἢ ἄνευ αὐτῆς θὰ ἦτο ἐπίκαιρος σκοπιὰ ἐν μέλλοντι τοιοῦτω.

Καὶ ἡ μὲν πεφωτισμένη κοινὴ γνώμη, ἀντιπροσωπευομένη

ὑπ' ἀνδρῶν ἐξεχόντων ἐν τῷ κόσμῳ τῶν λογίων καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πολιτικῇ, ἦτο εὐμενῆς πρὸς τὰ δίκαια τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ἐν τῷ ἰταλικῷ τύπῳ ὀλίγοι μόνον κάλαμοι ἀντετάσσοντο εἰς τὰς βλέψεις τῶν μεγαλοῖδεατῶν. Ἐξαιρουμένου τοῦ Φιλελληνικοῦ συλλόγου τοῦ Ταυρίνου, οὐ προεδρεύει ὁ καθηγητῆς κ. Μιχαηλ-ἀγγελος Μπίλλιας, τινῶν καθηγητῶν, οἷος ὁ Ναπολέων Καλογιάννης τῆς Νεαπόλεως, τῶν ἄρθρων τοῦ γηραιοῦ Ἰ. Μονέτα καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ ἐν τῇ Διεθνεί ζωῇ (*Vita Internazionale*) καὶ τοῦ ἀνωνύμου συγγραφέως φυλλαδίου ὑπὸ τύπον ὑπομνήματος ἐπιγραφομένου *Pro Isole Egeae*, ὑπῆρχον κυρίως βουλευταὶ τινες, ὁ Γκάλλης καὶ ὁ Μπισσολάτης, οἵτινες ἐπειρῶντο νὰ ποδείξωσι τὸ ἐπισφαλές τῆς μεγαλοῖδεατικῆς ἐκείνης ὁρμῆς τῆς προβαινούσης πάντοτ' ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὰ πρόσω. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν Μπισσολάτην, ἡ κριτικὴ αὐτοῦ ἦτο τοσοῦτω μᾶλλον ἀξία λόγου καθ' ὅσον δὲν ἠδιαφόρει περὶ αὐτῶν τῶν συμφερόντων τῆς Ἰταλίας. «Οὐχὶ ἐξ ἰδεώδους συμπαθείας, ἔλεγέ μοι μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἀξιομνημονεύτου ἁρθροῦ τοῦ ἐν τῷ «Ἀγγελιαφόρῳ» (*Messaggero*) τῆς 8]21 Ἰανουαρίου, ὑπερμαχῶ τῶν δικαίων τῆς Ἑλλάδος· αὐτὸ καὶ μόνον τὸ ἴδιον συμφέρον τοῦ ἔθνους μου μὲ ὤθει πρὸς τοῦτο».

Τὸ τελευταῖον δὲ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα ἐπιχείρημα τῶν Ἰταλῶν μεγαλοῖδεατῶν ὑπῆρξεν ὁ παράτολμος ἰσχυρισμὸς ἐξ ἑνὸς μὲν ὅτι οἱ νησιῶται, καίπερ ἀπευχόμενοι τὴν ἐπάνοδον τῶν Τούρκων, ὧν φοβοῦνται τὰς ἐκδικήσεις, δὲν διάκεινται εὐνοϊκῶς πρὸς τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν, ἐξ ἑτέρου δὲ, ὅτι οἱ Ἑλληγες κάτοικοι τῶν νήσων μόνον τὴν ἐν αὐταῖς μειονοψηφίαν ἀποτελοῦσι.

Καὶ τὴν μὲν πρώτην ἀπόφασιν διαψεύδουσι τρανῶς αἱ ἐπανειλημμένα διαδηλώσεις τῶν νησιωτῶν, τὰ ὑπομνήματ' αὐτῶν καὶ τὰ ψηφίσματα τὰ ὑποβληθέντα εἰς τὸν κ. Ἐδουάρδον Γκρέυ καὶ εἰς τοὺς ἐν Λονδίῳ πρεσβευτάς. Ὡς πρὸς δὲ τὸν πληθυσμὸν, οὗτος εἶνε καθ' ὀλοκλήριαν ἑλληνικὸς ἐν ἀπάσαις

ταῖς νήσοις, ἐξαιρουμένης τῆς Ῥόδου, ὅπου ὑπάρχουσι ἐπ' ἰσῆς Μουσουλμᾶνοι καὶ Ἰουδαῖοι. Συμφώνως πρὸς ἐλληνικὴν στατιστικὴν, ἣν ἔχω ἐνώπιόν μου, οἱ Ἕλληνες τῆς Ῥόδου ἀνέρχονται εἰς τὸν στρογγύλον ἀριθμὸν 38 000, οἱ Μουσουλμᾶνοι εἰς 4 500 καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἰς 2 500. Δὲν δύναται δὲ νὰ ἐξηγηθῆ πῶς ἡ ἀπογραφὴ, ἣν διενήργησεν ἐπ' ἐσχάτων ὁ στρατηγὸς Ἀμέλιος, περιλαμβάνει ἀριθμὸν κατοίκων παρὰ πολὺ μικρότερον, καὶ ἐστὶν 17 246 ὀρθοδόξων (διὰ τί ὄχι Ἕλλήνων;), 6 490 Μουσουλμάνων, 4 290 Ἰουδαίων καὶ 318 καθολικῶν, ἐν ὅλῳ 28 344. Γίνεται δὴλον, ὅτι ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν Τούρκων καὶ αὐτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν παριστάνεται κατὰ τὸν Ἀμέλιον κατὰ τι ηὐξημένος, ἀλλ' ὁ τῶν Ἕλλήνων εἶνε ἠλαττωμένος ὑπερέκεινα τοῦ ἡμίσεος¹.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν καθ' ὅλου ἐλληνικὸν πληθυσμὸν τῶν Δωδεκανήσων στατιστικὴ δημοσιευθεῖσα ἐν Ἰταλίᾳ ἀναβιβάζει αὐτὸν εἰς 108 194. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἐλληνικῶν σχολείων τῶν νήσων τούτων ἀνέρχεται εἰς 89 μετὰ 190 διδασκάλων καὶ 8 901 μαθητῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ἐν δὲ Ῥόδῳ εἰς 55 μετὰ 89 διδασκάλων καὶ 3 226 μαθητῶν².

Τῶν δὲ λοιπῶν νήσων δὲν διαμφισβητεῖται ὁ ἐλληνικὸς χαρακτήρ, ἐπειδὴ δὲν συγχέονται τὰ κατ' αὐτάς, ἅτε μὴ κατεχομένας ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν. Ἄλλως δ' ἡ κατάληψις τῶν νήσων τούτων παρὰ τῆς Ἑλλάδος, ἣτις ἤδη κατέχει αὐτάς, ἐνισχύει τὰ δικαιώματα τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐπ' αὐτῶν, αἵτινες ὑπῆρξαν πάντοτ' ἐκθύμως ἐλληνικαί. Ὑπάρχουσι μάλιστα μεταξὺ αὐτῶν τινες ἀρρήκτως συνδεδεμένοι πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας θυσιῶν. Ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσω τῆς Λήμνου

¹ Κατὰ τὴν στατιστικὴν τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ ἰταλικῷ Memorandum pro Isole Egge ἐν τῷ παραρτήματι ὑπ' ἀριθ. 1 ἡ Ῥόδος ἔχει ἐν ὅλῳ 37 777 κατοίκους.

² Ἴδε τὸ παράρτημα ὑπ' ἀρ. 1 τοῦ Memorandum pro Isole Egge. — Ἡ ὑπ' ὄψιν μου ἐλληνικὴ στατιστικὴ τῶν Δωδεκανήσων ἀναγράφει 108 500 κατοίκους, ἣτοι ὀλιγωτέρους τῶν 108 194 τοῦ Memorandum.

καὶ τῆς ἠρωίδος αὐτῆς παρθένου Μαρούλλας, ἣτις ἠγωνίσθη γενναϊότατα τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ὅπως σώσῃ τὴν πατριὸν νῆσον ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, τὰ Ψάρὰ καὶ τὴν Χίον, αἵτινες μετέσχον τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἃ ἄλλως καὶ ἅπαντα τὰ Δωδεκάνησα παρὰ τὰς προνομίας ἦν ἀπήλαυον. Ἡ δὲ Κρήτη καὶ ἡ Σάμος κατέχουσι θέσιν ἄλλως ἰδιαιτέραν, ἐκείνη μὲν ἐνεκα τῶν μακρῶν αὐτῆς ἀγώνων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἣν εἶχε παρασκευάσει διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ὅπλων, αὕτη δὲ διὰ τῶν προνομίων αὐτῆς, ἅτινα κατέστησαν οὕτως εἰπεῖν αὐτὴν κυρίαν τῆς ἰδίας ἑαυτῆς τύχης.

Ἄλλ' ὑπάρχουσι ἀντιρρήσεις ἄλλης φύσεως, ἅς ἀντιτάσσοι διὰ τινὰς τῶν νήσων τῶν ἤδη κατεχομένων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Λέγουσι περὶ τῆς Χίου καὶ τῆς Μυτιλήνης, ὅτι κείνται παρὰ πολὺ πλησίον τῆς μικρασιατικῆς ἀκτῆς καὶ θὰ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὀρμητήρια κατ' αὐτῆς, καὶ περὶ τινῶν τῶν βορείων νήσων, κυρίως τῆς Τενέδου καὶ τῆς Ἰμβρου, ὅτι ἐνεκα τῆς πλησιεστάτης αὐτῶν θέσεως παρὰ τὰ Δαρδανέλλια πρέπει ν' ἀνήκωσιν εἰς τὸ κράτος τὸ δεσπότην τούτων τῶν στενῶν.

Ἄλλ' αἱ ἀντιρρήσεις αὗται δὲν δύνανται νὰ ἐξασθενήσωσιν οὔτε τὸ γεγονός τῆς κατοχῆς αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος οὔτε τὸ ἐπιχείρημα τῆς θελήσεως τῶν κατοίκων. Ὡς πρὸς δὲ τὸν ὑποτιθέμενον κίνδυνον ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος, οὗτος δύναται πολὺ εὐκόλως νὰ ἐξουδετερωθῆ διὰ τῆς ἀποτεχνίσεως τῶν νήσων τούτων, συνεπαγομένης ἀμοιβαίως καὶ τὸ ἀνοχύρωτον τῶν ἀντικειμένων εἰς τὴν Χίον καὶ τὴν Μυτιλήνην παραλίω. Ἡ Ἑλλάς οὐδεμίαν θὰ εἶχε δυσκολίαν νὰ ἐγγυηθῆ διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἀσφάλειαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐγκαιτὰ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς συμφέροντι τὸ νὰ ἴδῃ τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοῦντας ὁμογενεῖς εὐδαιμονοῦντας ὑπὸ πολιτείαν φιλίως διαχειμένην, ἐρειδομένην ἐπὶ τῶν ἀληθῶν ἀρχῶν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐξασφαλιζούσαν τὴν πρόοδον ἀπάντων τῶν λαῶν αὐτῆς ἐπὶ δικαιώμασιν ἴσοις.

Ἄφ' οὗ ἐξητάσαμεν ἤδη τὸ ζήτημα τῶν νήσων, ἐπιληφθῶμεν τοῦ περὶ τῶν ἐλληνικῶν συνόρων τῆς βορείου Ἡπείρου. Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς, ἀναγκάσας εἰς παράδοσιν τὰ Ἰωάννινα μετὰ μάχας ἥρωικὰς ἐναντίον τῶν φημιζομένων ὡς ἀπορρήτων ὀχυρωμάτων τοῦ Μπιζανίου, προεχώρησε πρὸς βορρᾶν μέχρι τῶν ὄχθων τοῦ Ἄφου, καὶ κατέλαβε τὸ Ἀργυρόκαστρον, τὸ Δέλβινον, τὴν Πρεμετὴν καὶ τὸ Γεπελένιον. Ἡ δύνατο δ' εὐκολώτατα νὰ προχωρήσῃ μέχρι τοῦ Βερατίου καὶ τοῦ Αὐλῶνος τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οἱ Ἕλληνες εἶχον καταλάβει ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ πολέμου τὴν Σάσωνα. Ἡ νησίς αὕτη, ἣτις κατέχει ἐξαιρετικὸν στρατηγικὴν θέσιν, ἅτε κλειούσα τὸν εἰσπλουν τοῦ κόλπου τοῦ Αὐλῶνος, εἶχεν ἀποτελέσει μέρος τῶν βενετικῶν κτήσεων ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐν ταῖς Ἰονίαις νήσοις βενετοκρατίας, μετὰ δὲ ταῦτα εἶχε περιέλθει εἰς τοὺς Ἀγγλους. Ἡ δ' ἔνωσις τῶν νήσων τούτων κατέστησε τὴν Ἑλλάδα κυρίαν καὶ τῆς Σάσωνος. Καταλαμβάνοντες δ' αὐτὴν οἱ Ἕλληνες τῷ 1912 οὐδὲν ἄλλο ἐπραξάν ἢ ἐκεῖνο ὅπερ ἐδικαιοῦντο νὰ πράξωσιν ἤδη τῷ 1863. Ὡς πρὸς δὲ τὸν Αὐλῶνα ἡ Ἑλλάς δὲν ἠθέλησε νὰ παροξύνῃ τὴν εὐπάθειαν τῆς Ἰταλίας καὶ εἶχε δηλώσει εἰς αὐτὴν, ὅτι ἔμελλε νὰ ποστῇ αὐτοῦ.

Ἀργότερον δὲ μόνον, ὅτε τὸ ζήτημα τῆς Σκόδρας καὶ τῶν συνόρων τῆς βορείου Ἀλβανίας ἐλύθη συμφώνως πρὸς τοὺς πόθους τῆς Αὐστρίας, αἱ ἐπιφυλάξεις τῆς Ἰταλίας περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν βόρειον Ἡπειρον μετεβλήθησαν κατ' ὀλίγον αὐτόχρημα εἰς ἀντίστασιν.

Αἱ δὲ κυριώταται ἀντιρρήσεις τῆς Ἰταλίας ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ εἶνε ὁ ἐθνολογικὸς χαρακτήρ τῶν ὀρίων τῶν διεκδικουμένων ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ στρατηγικοὶ λόγοι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ πορθμοῦ τοῦ Ὑδροῦντος.

Ἐξετάσωμεν τὰ δύο ταῦτα ζητήματα.

Ποῦ εἶνε τὰ ληθινὰ ὅρια τῆς Ἡπείρου; Ποῦ ἀρχεται ἡ Ἀλ-

βανία, ἴς χάριν διεκδικεῖται μέρη μέρος τῶν χωρῶν τῶν καταληφθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ; Ἐχομεν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν πρῶτον τὰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις, καίτοι ἐν τῇ πολιτικῇ τούτων γίνεται χρῆσις μόνον ἐν δεδομένη ὥρᾳ χάριν ἐκμεταλλεύσεως αὐτῶν ὑπὲρ τῶν ἰδίων συμφερόντων, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας λησμονοῦνται ἢ ἀμελοῦνται ὅταν δὲ εἶνε σύμφωνοι πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας.

Ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων ἡ Ἡπειρος, καίπερ διακριομένη τῆς Ἰλλυρίας, προεχώρει πολὺ ὑψηλά. Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, οἷα ἡ Ἀπολλωνία, ἦς τὰ λείψανα εὕρισκονται ἀκόμη ἐν μικρᾷ ἀποστάσει πρὸς βορρᾶν τοῦ Αὐλῶνος, καὶ ἡ Ἐπίδαμνος, ἣτις κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ Δυρραχίου, δὲν ἐπέβαλλον μόνον χαρακτῆρα ἐλληνικὸν εἰς σύμπασαν τὴν παραλίαν, ἀλλὰ καὶ ἦσαν κέντρα τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ διαδεδομένου ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν. Ἦτο ἄλλως ὁ μόνος πολιτισμὸς χώρας οἰκουμένης ὑπὸ λαῶν, οἵτινες ἐπὶ χιλιετηρίδας ὄλας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ποτελέσωσι μέχρι τῶν καθ' ἡμῶν χρόνων συνεργὸν τῆς ἀνθρωπίνης προόδου. Μέχρι δὲ τίνος βαθμοῦ οἱ Ἰλλυριοὶ ὑφίσταντο τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλληνισμοῦ ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἐνίων νομισμάτων τῶν βασιλέων τῆς Ἰλλυρίας περιελθόντων μέχρις ἡμῶν, αἵτινες εἶνε ἐλληνικαί.

Διὰ τοῦτον τὸν λόγον δὲν δύναται νὰ γείνη σπουδαῖος λόγος περὶ ἱστορίας τῆς Ἀλβανίας, ἐπειδὴ αἱ περιπέτειαι τῆς χώρας ταύτης εἶνε στενότατα συνδεδεμένα πρὸς τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος ἐν τε τῇ ἀρχαιότητι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βυζαντινῆς ἀρχῆς.

Οἱ ἀλβανόφιλοι τῆς Ἰταλίας ἀρέσκονται συνδέοντες τὰς τύχας τῆς Ἀλβανίας πρὸς τρία ὀνόματα, τὸ τοῦ Πύρρου, τὸ τοῦ Σκενδέρβη καὶ τὸ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ.

Καὶ τὸ μὲν νὰ γίνηται λόγος περὶ τοῦ Πύρρου, τοῦ βασιλέως ἐκείνου τοῦ ἐνώσαντος ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ σύμπασαν τὴν Ἡπειρον καὶ ἔστις ἐκχυχᾶτο ὅτι ἦτο ὁ βασιλεὺς τῶν

ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ· ὡς λέγουσι τὰ νομίματα αὐτοῦ, εἶνε αὐτόχρομα ἀστεῖον. Ὡς πρὸς δὲ τὸν Σκενδέρβειν ἢ ζωτικότης αὐτοῦ εἶνε ἀχώριστος ἀπὸ τῆς δραστηριότητος ἢ ἐπιδεικνύει ἢ βυζαντιακὴ κυτοκρατορία, καίπερ εἰς τὰ ἔσχατα περιορισμένη ἐπὶ τοῦ τελευταίου τῶν Παλαιολόγων, καὶ ἀπὸ τῶν μεγάλων ἀγώνων τοῦ Ἰωάννου Οὐνούδου ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν. Οὕτως οὐδεὶς ὑπολείπεται ἄλλος ἢ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς, ἐξαιρετος ἀληθῶς ἀντιπρόσωπος τῆς ἀλβανικῆς ὠμότητος καὶ ἀπιστίας, πρότυπον εἰς αἰεὶ ἀξιομνημόνευτον τῆς καταστρεπτικῆς τάσεως τοῦ λαοῦ τούτου.

Ἀλλὰ διὰ τί λησμονεῖται ἡ βασίλισσα Τεῦτα, ἣν δὲν ἐνεθυμήθησαν ἢ μόνον ἐπ' ἔσχατων ἐν τῷ ὑπομνήματι τοῦ Ἰταλικοῦ ἐπιτελείου; Μήπως διότι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰλλυρικοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων κατ' αὐτῆς τὸ ὄνομα τῶν Ἰλλυριῶν συνδέεται πρὸς μόνην τὴν Σκόδραν, τὰ δὲ νότια τῆς χώρας ἀνήκουσιν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων εἰς τοὺς Ἑλληνας, οἵτινες ἔπασχον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς πειρατείας τῶν Ἰλλυριῶν, χαρακτηριζομένων ὡς βαρβάρων¹. Ἡ μήπως διότι οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν νίκην οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσι κάλλιον, ὅπως εἰσαγάγωσι τάξιν εἰς τὴν χώραν καὶ καταστήσωσιν εἰς αὐτὴν αἰσθητὰ τὰγαθὰ καλῆς διοικήσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἢ νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς ἓνα τῶν Ἑλλήνων νησιωτῶν, Δημήτριον τὸν Φάριον, τὸν οὕτως ἐπονομαζόμενον ἐκ τῆς γενετέρας Φάρου, τῆς σημερινῆς Lesina; Ἡ τέλος ἀπέσιωπᾶτο ἡ Τεῦτα ἕνεκα τῆς δυσaréστου συμπτώσεως, καθ' ἣν ἡ διήγησις περὶ τῆς ἐναντίον αὐτῆς στρατείας τῶν Ῥωμαίων παρέχει εἰς τοὺς νεωτέρους ἱστορικοὺς τῆς Ῥώμης τὴν εὐκαιρίαν νὰνεύρωσιν ἐν τοῖς Ἀλβανοῖς τῆς σήμερον

¹ Ἰδε *Mommsen* Römische Geschichte Τόμ. Α' σ. 651 : Die griechischen Ansiedelungen in diesen Gegenden, die Inselstädte Issa (Lissa) und Pharos (Lesina), die wichtigsten Küstenplätze Epidamnus (Durazzo) und Apollonia (nördlich von Avlona am Aoos) hatten natürlich vor Allen zu leiden und sahen sich wiederholt von den Barbaren belagert.

τοὺς ἀξίους συνεχιστὰς τῆς ληστείας τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν¹;

Πράγματι οἱ Ἀλβανοὶ μόνον καθ' οὓς χρόνους καὶ ἐν οἷς τόποις ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἠδυνήθησαν ἐν τῇ συγκράσει μετὰ τῶν Ἑλλήνων νὰποβάλωσι τὰς κακὰς αὐτῶν κληρονομικὰς ἔξεις καὶ μεταβληθῶσιν ἐπὶ τὸ βέλτιον. Ἡ δ' ἐθνικὴ συγχώνευσις παρήγαγε θαυμάσια ἀποτελέσματα ὅπου ὑπῆρξε τελεία, καθ' ἃ δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς ἐποίκοις τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τινῶν ἑλληνικῶν νήσων, τοῖς Σουλιώταις καὶ τοῖς Χειμαρριώταις τῆς Ἡπείρου. Ἀλλ' ἡ ἐπικράτησις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδρασις παρατηροῦνται καὶ ἐκεῖ ὅπου οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἀπέβαλον τελείως τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν χαρακτήρα ἢ ἐξακολούθοῦσι νὰ διαβιῶσι συναναμειγμένοι μετὰ στοιχείων ἑλληνικῶν. Οὐδεὶς προσηλυτισμὸς, οὔτε ὁ Ἰταλικὸς, ὁ καὶ νεώτερος, οὔτε ὁ αὐστριακὸς, ὁ πολὺ ἀρχαιότερος, ἄτε ἀνερχόμενος ἤδη εἰς τοὺς χρόνους τῆς Μαρίας Θηρεσίας, κατώρθωσεν οὐδὲ θὰ κατορθώσῃ ποτὲ νὰ μαλάξῃ αὐτοὺς καὶ ἀγάγῃ εἰς τὴν τάξιν καὶ τὸν πολιτισμὸν ὡς ὁ συγχρωτισμὸς μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον δὲν θὰ ἦτο μόνον δικαιοσύνη πρὸς τὰ δίκαια τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπερησία παρεχομένη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν τὸ νὰ μὴ ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐδάφη ἀνήκοντα εἰς αὐτὰς, ὅπως προσηλυτηθῶσι βιαίως εἰς τὸ δημιουργηθησόμενον ἀλβανικὸν κράτος. Ἐπανελημμένοι ξένοι ἐπιδρομαὶ, ἐπανελημμένοι προσηλυτιστικαὶ ἐνέργειαι, ἐπανελημμένοι ἀπόπειραι τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ τῆς Πύλης δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταβάλωσι τὸν

¹ *Mommsen* ἐνθ' ἀν. Τόμ. Β' σ. 118: Die Illyrier waren damals wie ihre heutigen Nachfolger auf den albanesischen und montenegrinischen Bergen zu Nichts so geübt wie zum Raubleben. Ἠρβλ. τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ *Niebuhr* Τόμ. Γ' σ. 534 περὶ τοῦ βασιλέως τῶν Ἰλλυριῶν Γλαυκίου Für einen Illyrier, von denen Feilheit und Raubsucht im Charakter der Albanesen herkommt, war der Preis einer ungeheueren Summe sicher eine weit gefährlichere Versuchung als Schrecken.

ἔθνικὸν χαρακτῆρα τῶν βορείων ἠπειρωτικῶν χωρῶν, ὡς αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι ὠνόμαζον Νέαν Ἠπειρον (Nova Epirus) ἢ Ἑλληνικὴν Ἰλλυρίαν (Illyria Graeca).

Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς, προχωρήσας μόνον μέχρι τοῦ Τεπελενίου, δὲν διέβη πέραν τῶν ἔθνικῶν ὁρίων τῶν ἐνδεικνυομένων ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως τῆς χώρας. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἐπ' ἐσχάτων κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Διαδόχου τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας παρέστημεν εἰς τὸ θέαμα τῆς ὑπὸ τῶν οἰκούντων πέραν τοῦ Ἄφου ὑπεβολῆς εἰς αὐτὸν εὐχῶν καὶ προσκλήσεων προχωρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μέχρις Ἀδῶνος καὶ Βερατίου. Ἐν δὲ λάδωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐν ταῖς πέραν τοῦ Ἄφου ἐκείναις χώραις ὑπάρχουσιν 89 184 Ἑλληνοὶ μετὰ 84 σχολείων καὶ 2 909 μαθητῶν, δύο ἐπισκοπῶν, 151 ἐκκλησιῶν καὶ 8 ἑλληνικῶν μονῶν, ἀποκλειόμενοι ἀπὸ τοῦ κατεχομένου ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐδάφους, καὶ ὅτι οἱ Ἄλβανοι αὐτοὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων συμβιβάζονται ἄριστα μετὰ τῶν Ἑλλήνων, λαλοῦσι τὴν ἑλληνικὴν καὶ ὡς τὸ πλεῖστον μόνῃς τῆς ἑλληνικῆς ποιῶνται χρῆσιν ὡς γλώσσης γραπτῆς, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι τοιαύτη στρατιωτικὴ ἐπιχείρησις, ἣτις ἄλλως θὰ ἦτο εὐκολωτάτη εἰς τὸν νικηφόρον στρατὸν συνεργίᾳ τῶν εὐχῶν καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ἐγκατοίκων, οὐδὲν θὰ παρουσίαζε τὸ παράκοπον.

Καὶ ὅμως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν προέβη μέχρι τοσούτου. Ἐν τῇ ὑπομνήματι τῶν Ἑλλήνων ἀντιπροσώπων τῇ ὑποβληθέντι εἰς τὴν ἐν Λονδίῳ συνδιάσκεψιν ἐζητήθη μόνον γραμμὴ συνόρων, ἣτις, ἀφορμωμένη ἐκ τοῦ μικροῦ ὄρμου Γράμματα (Δεδεῖλ) καὶ προχωροῦσα μέχρι τοῦ σημείου Κγιόρε τῶν Ἀκροκεραυνίων, θὰ κατηθύνετο ἐκεῖθεν διὰ τῆς ἄνω Σουσίκας εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Κεπίν, ἐκεῖθεν δὲ θὰ ἔφθανεν εἰς τὴν συρροὴν τοῦ Δρίνου καὶ τοῦ Ἄφου, καὶ, ἀκολουθοῦσα τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ τούτου μέχρι τῆς Κλεισούρας, θὰ ἐτρέπετο πρὸς τὰ

βορειοανατολικά, ἔπειτα πρὸς ἀνατολὰς, καὶ θὰ ἠκολούθει τὴν ὄροσειρὰν Δαγκλῆ μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ Βουνάρ, ὅπου θὰ ἐξικνεῖτο εἰς τὰ σύνορα τῆς δυτικῆς Μακεδονίας.

Τοιαύτη γραμμὴ συμπεριλαμβάνει τοὺς Ἁγίους Σαράντα, τὴν Χιμάραν, τὸ Ἀργυρόκαστρον, τὸ Δέλβινον, τὴν Πρεμετὴν καὶ ἀπωτέρω τὴν Κοριτσάν καὶ τὴν Μοσχόπολιν, ἀνηκούσας ἄλλως μᾶλλον εἰς τὴν Μακεδονίαν ἢ εἰς τὴν βόρειον Ἠπειρον.

Οἱ κάτοικοι τοῦ διαμερίσματος τῆς Χιμάρας λαλοῦσι τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἠγωνίσθησαν πάντοτε ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ιδέας. Οἱ ἐν αὐτῇ ἐγκαθιδρυμένοι Ἄλβανοὶ εἶνε ἀπλῶς ἀπόγονοι μεταναστῶν φυγόντων τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα τὸ ξίφος τῶν Ὀθωμανῶν καὶ διασωθέντων εἰς τὴν ὄρεινὴν ταύτην χώραν, ὅπου συνανεμίχθησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, μεθ' ὧν καὶ συνέπραξαν πάντοτε. Οἱ Χιμαριῶται μόλις τῇ 1518 ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Τούρκους, ἐπὶ τοῦ Σελίμ Α', ὅστις ἠναγκάσθη νὰ χορηγήσῃ εἰς αὐτοὺς διάφορα σπουδαῖα προνόμια. Ἄλλ' οὐχ ἦττον τὸ φιλελεύθερον αὐτῶν πνεῦμα καὶ ὁ πατριωτισμὸς ὤθησαν αὐτοὺς πολλάκις εἰς τὸ νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα. Πᾶσα κίνησις τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας εὑρίσκει καὶ αὐτοὺς ἐτοιμοὺς πρὸς ἐπανάστασιν. Αἱ δὲ μάλιστα ἀμείλικτοι ἐπαναστάσεις αὐτῶν ὑπῆρξαν ἢ τοῦ 1570, ἢ τοῦ 1684 καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα εἰς τὸν μεταξὺ τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Τουρκίας πόλεμον περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὑπῆρξαν σφοδρότατοι ἀντίπαλοι τῆς τυραννίδος αὐτοῦ. Καὶ αὐτῇ δὲ ἡ ἱστορία τοῦ καθολικοῦ προσηλυτισμοῦ ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθοῦς ἔθνικοῦ χαρακτῆρος τῆς Χιμάρας. Ὅτε κατὰ τὸν δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα ἐπεζητήθη προσηλυτισμὸς τῶν Χιμαριῶτων εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα, ἡ προπαγάνδα τῆς Ῥώμης κατέφυγεν εἰς Ἑλληνα ἀρνησάμενον, τὸν Νεόφυτον Ῥοδινόν, ὅπως ἐμπιστευθῆ εἰς αὐτὸν τὸ ἔργον τοῦτο, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιδράσωσιν εἰς αὐτοὺς ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Περὶ δὲ τοῦ Ἀργυροκάστρου, πόλεως ἐντελῶς ἑλληνικῆς ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς χρόνοις, ὁ Αὐστριακὸς ἀλβανολόγος Hahn διηγείται, ὅτι ὑπὲρ πάσαν ἄλλην πόλιν ἐν Ἡπείρῳ ἀντέστη ἐπιμόνως εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ¹. Ὁ αὐτὸς δὲ συγγραφεὺς μαρτυρεῖ, ὅτι πάντες οἱ Ἕλληνες τῆς χώρας ταύτης, ἦς ἅπαντες οἱ κάτοικοι ποιοῦνται χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς, θεωροῦσι τὴν ἀλβανικὴν ὡς γλῶσσαν βάρβαρον². Εἰς δὲ τῶν νεωτάτων Γερμανῶν συγγραφέων τῶν διατρεξάντων τὴν Ἀλβανίαν, ὁ Philippson, βεβαιοῖ, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀλβανοὶ τῶν περιχώρων τοῦ Ἀργυροκάστρου ἐννοοῦσι τὴν ἑλληνικὴν καὶ ποιοῦνται ἀναπόφευκτον αὐτῆς χρῆσιν³. Οἱ δ' ἐγγράμματοι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς κατελαμβάνοντο ὑπὸ θαυμασμοῦ ἀκούοντες ὁμιλουμένην ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα ἀπάσης τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀργυροκάστρου ἑλληνικὴν καθαρωτέραν τῆς ἐν τοῖς περιχώροις τῶν Ἀθηνῶν λαλουμένης. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τοῦ ὄλου σαντζακίου ἀνέρχεται κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου εἰς 97 964 Ἕλληνας καὶ 54 421 Μουσουλμάνους. Ἀριθμοῦνται δ' ἐν τῇ καζᾶ τοῦ Ἀργυροκάστρου κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ Ἰταλοῦ Amadore Virgili 50 ἑλληνικὰ σχολεῖα ἔχοντα 1916 μαθητάς.

Ἔτι δὲ καταφανέστερος εἶνε ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ ἐν τῇ καζᾶ τοῦ Δελβίνου, ὅπου εὐρίσκομεν κατὰ τὴν ὀθωμανικὴν στατιστικὴν τοῦ 1908 ἐπὶ 21 836 κατοίκων 12 231 Ἕλληνας καὶ μόνον 4 155 ἀλβανοφώνους μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων. Περιλαμβάνει δὲ ὁ καζᾶς οὗτος κατὰ τὸν Amadore Virgili 24 ἑλληνικὰ σχολεῖα μετὰ 1063 μαθητῶν.

Ἄλλ' ἢ πειστικωτάτη ἀπόδειξις περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῶν χωρῶν τούτων εἶνε τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς περιοχαῖς τῆς Χι-

μάρας καὶ τοῦ Δελβίνου χωρίων τῶν καταστραφέντων ὑπὸ τῶν Τουργκαλβανῶν κατὰ τὸν βαλκανικὸν πόλεμον, ὧν οἱ κάτοικοι ἔσωσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν φεύγοντες εἰς τὴν νότιον Ἡπειρον ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὰ χωρία ταῦτα τὰ λαφυραγωγηθέντα καὶ πυρποληθέντα ἀνέρχονται εἰς ἑξήκοντα περίπου. Εἶνε δὲ προφανές, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἠθέλον κάμει χρῆσιν τοῦ γιαταγανίου αὐτῶν καὶ τοῦ δαυλοῦ ἐναντίον ὁμοεθνῶν ἐχόντων τὴν αὐτὴν καὶ αὐτοὶ ἐθνικὴν συνείδησιν.

Προκειμένου δὲ περὶ τῆς Πρεμετῆς, δὲν δύναται νὰ λησμονηθῇ, ὅτι ἐν τῶν προαστείων αὐτῆς εἶνε ἡ γενέτειρα τοῦ Ἀρσάκη ἐκείνου, ὅστις, ἀντιπροσωπεύων τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν τῆς χώρας, ἀφιέρωσεν ὅλην αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ δὲ κληροδοτήμ' αὐτοῦ χρησιμεύει εἰς συντήρησιν τοῦ μεγίστου τῶν καθιδρυμάτων τῆς ἐκπαίδευσως τῶν θηλέων ἐν Ἑλλάδι, τοῦ Ἀρσακείου ἐκείνου τοῦ ἀποτελοῦντος συνοικίαν ὁλόκληρον ἐν αὐτῇ τῇ κέντρῳ τῶν Ἀθηνῶν μετὰ διςχιλίων μαθητῶν καὶ περιλαμβάνοντος τὸ διδασκαλεῖον ἐκεῖνο τῶν θηλέων, ἐξ οὗ ἐξέρχονται κατ' ἔτος ἑκατοντάδες διδασκαλισσῶν διαχεουσῶν τὴν παιδείαν ἀνὰ πάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

Ἀνάλογον δὲ πρὸς τὸ Ἀρσάκειον τῶν Ἀθηνῶν εἶνε τὸ Ζάππειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δωρεὰ τοῦ οἴκου Ζάππα, καταγομένου ἐκ τοῦ Λαμπόβου, κειμένου πρὸς τὰ βορειοανατολικά τοῦ Ἀργυροκάστρου. Οἱ δύο ἀδελφοὶ Ζάππαι ἐκτὸς τοῦ κληροδοτήματός τούτου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατέλιπον εἰς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα ἑκατομμύρια ὄλα χάριν τῆς βιομηχανίας. Τὸ μέγαρον τῆς ἐκθέσεως, τὸ καλούμενον Ζάππειον ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν ἰδρυτῶν, εἶνε τῶν μεγίστων μνημείων τῆς πρωτεύουσας τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ δὲ ὄνομα τῆς Μοσχόπολεως, κτισθείσης τὴν δέκατον τέταρτον ἢ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς ὁλόκληρον ἱστορίαν τῆς ἐμπορικῆς, βιομηχανικῆς καὶ πνευμα-

¹ Albanesische Studien σ. 53: Argyrokastron widerstand unter allen Punkten von Epiros der Herrschaft Ali Paschas am hartnäckigsten.

² Ἐνθ' ἀν. σ. 41.

³ Thessalien und Epiros 213.

τικῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς προηγηθείσης τῶν ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως ἀγώνων. Τὰ ἐν αὐτῇ ἐργοστάσια ταπήτων καὶ ὑφασμάτων, περιζητήτων ἐν ταῖς χώραις τοῦ Αἴμου καὶ ἐξαγομένων μέχρι τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας, εἶχον καταστήσει τὴν πόλιν ταύτην πλουσίαν καὶ εὐημεροῦσαν· ἠριθμεῖ δὲ τοῦλάχιστον ἐξήκοντα χιλιάδας κατοίκων. Κληρὸς λόγιος, ὠργανωμένος ἐπὶ τῇ βάσει καταστατικῶ ἐκτετακτοῦ, ὑπογεγραμμένου ὑπὸ ἐβδομήκοντα καὶ τριῶν ἱερέων τῷ 1713, σχολεῖα ἑλληνικὰ ἀνοδοῦντα, παιδευτήριον ἀνώτερον καλούμενον Νέα Ἀκαδημία καὶ συσταθὲν τῷ 1744, ἐν τῶν πρώτων ἑλληνικῶν τυπογραφείων, ἰδρυθὲν τῷ 1720, καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς λογίων ἀποδεικνύουσι τὰς προόδους τοῦ πνευματικῶ βίου τῶν πλουσίων ἐκείνων Ἑλλήνων βιομηχάνων καὶ ἐμπόρων. Ἐρχεῖα τῆς Βουδαπέστης καὶ τῆς Βιέννης εἶνε πλήρη ἐγγράφων μαρτυρούντων τὴν βιομηχανικὴν αὐτῶν καὶ ἐμπορικὴν δραστηριότητα. Πλὴν μεγάλη συμφορὰ, προελθοῦσα ἐκ τοῦ φανατισμοῦ τῶν Τουρκαλβανῶν, καταστρεφάντων τὴν πόλιν τῷ 1769, ἀνέτρεψε πᾶσαν ἐκείνην τὴν εὐημερίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκπατρισθέντες καὶ διασπαρέντες οἱ Μοσχοπολίται δὲν ἀπηρνήθησαν τὰ πατριωτικὰ αὐτῶν αἰσθήματα. Οἱ ἐπιτάφιοι λίθοι τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς Βουδαπέστης μετὰ τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν ἐπιγραφῶν παρέχουσι εἰς ἡμᾶς ἰδέαν ἱκανῶς σαφῆ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν ιδεώδους. Ὁ δ' ἐπίμονος οὗτος πατριωτισμὸς διαδηλοῦται ὑπὸ τῶν τριῶν γενεῶν τοῦ οἴκου Σίνας. Τὰ μέλη αὐτοῦ, ἅτιν' ἀπέβησαν βαρῶνοι ἐν Οὐγγαρία καὶ τραπεζίται ἐν Βιέννῃ, δὲν ἔπαυσαν νὰ στρέφωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἰδρυσαν τὸ Ἀστεροσκοπεῖον καὶ τὴν ὠραίαν Ἀκαδημίαν¹.

Ἡ καταστροφὴ τῆς Μοσχοπόλεως ὑπῆρξε μίαν τῶν αἰτιῶν τῆς ἀυξήσεως τῆς Κοριτσᾶς, ἧς ἡ κτίσις ἀνέρχεται μόλις εἰς τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Ἀριθμεῖ δὲ σήμερον

¹ Ἴδε τὸ ἄρθρον μου Moscopoli e la famiglia Sinas ἐν τῇ Vita Internazionale τοῦ Μεδιολάνου τῆς 7/20 Μαρτίου 1913 σ. 149.

περίπου 25 000 κατοίκων, ὧν 20 000 εἶνε Ἑλληνες ἢ ἔχουσι τελείαν ἑλληνικὴν συνείδησιν· τὸ δὲ ὑπόλοιπον συνίσταται ἐκ Τούρκων διαβιούντων ἐν τελείᾳ ἁρμονίᾳ μετὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἑλληνικοῦ στοιχείου. Οἱ κάτοικοι τῆς Κοριτσᾶς ἔχουσι ἐμπορικὸν πνεῦμα ἄξιον πλείστου λόγου· ἰδίως δὲ σωρεύουσι μεγάλα πλοῦτη ἐν Αἰγύπτῳ. Ἀλλὰ δὲν λησμονοῦσι τὴν γενέτειραν, ἐν ἣ παραθερίζουσι ἢ ὅπου ἐπανέρχονται ὀριστικῶς, γενόμενοι πλούσιοι. Ἐντεῦθεν αἱ ὠραῖαι εὐρωπαϊκαὶ οἰκίαι τῆς πόλεως ταύτης, εἰς ἣν ἐδόθη δικαίως ἡ ἐπωνυμία ἄλλων Ἀθηνῶν τῆς χώρας ἐκείνης.

Ἀλλὰ τὸ θαυμάσιον ἐν Κοριτσᾶ εἶνε τὸ κοινοτικὸν πνεῦμα καὶ ἡ ἀγάπη τῶν γραμμάτων, συνδυαζομένη μετ' ἐπιδεικτικῆς διαδηλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτῶν πατριωτισμοῦ. Καὶ χαρακτηριστικὸν μὲν πάντων τῶν Ἑλλήνων εἶνε τὸ βλέπειν αὐτοὺς κληροδοτοῦντας εἰς τὴν γενέτειραν καὶ εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα μέρος τῆς ἰδίας περιουσίας. Ἀλλ' ὅτι ἀλλαχοῦ εἶνε συνήθεια καὶ αἰσθημα οἱ Κοριτσαῖοι ἐπιβάλλουσι εἰς ἑαυτοὺς ὡς καθήκον καὶ ὡς νόμον. Ἀπὸ μακροῦ ἤδη οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων τῆς Κοριτσᾶς θνήσκει χωρὶς νὰ καταλίπη κληροδοτήματα εἰς τὴν κοινότητα ἢ εἰς τὴν μεγάλην ἑλληνικὴν πατρίδα. Μνημονεύεται τὸ συγκινητικὸν ἐπεισόδιον πένητος, ὅστις παρὰ τὴν ἔνδειαν αὐτοῦ ἔγνω νὰ κληροδοτήσῃ εἰς τὴν κοινότητα πᾶν ὅ τι ἐκέκτητο... ἐξήκοντα λεπτά. Εἰς ταμεῖον κοινοτικόν, καλούμενον λάσσον καὶ ἔχον εἰδικὸν ὄργανισμὸν, κατατίθενται ἅπασαι αἱ δωρεαί, τὰ κληροδοτήματα καὶ τὰ ἀφθονα εἰσοδήματα τῶν ἐκκλησιῶν τὰ προωρισμένα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν. Ἡ κοινοτικὴ περιουσία ἀνέρχεται εἰς πέντε ἑκατομμύρια καὶ ὑπερέκεινα. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον αἱ ἐκκλησίαι, τὰ σχολικὰ κτίρια καὶ τὸ ὀρφανοτροφεῖον καὶ πτωχοκομεῖον τῆς Κοριτσᾶς εἶνε τῶν μεγαλοπρεπεστάτων σύμπαντος τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μεταξὺ δὲ τῶν μεγίστων δωρητῶν ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσω τοῦ Ἰωάννου Μπάγκα, ὅστις εἰς μὲν τὴν γενέτειραν ἐκληροδότησε τὸ ὠραῖον

αὐτῆς Γυμνάσιον καὶ ἄλλας δωρεάς, ἐν δὲ Ἀθήναις ὑποδόμησε δύο μεγάλα ξενοδοχεῖα, ὧν τὰ εἰσοδήματα περιέρχονται εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Εἶνε δὲ οὕτως ἐνδεικτικὸς ὁ πατριωτισμὸς τῶν κατοίκων, ὥστε δωρεαὶ γινόμεναι εἰς τὴν κοινότητα ἄνευ τῆς ῥητῆς μνείας αὐτῆς ὡς κοινότητος ἐλληνικῆς ἀπλούστατα ἀπερρίφθησαν.

Χάριν δὲ διατηρήσεως τοῦ καθαρῦ τούτου χαρακτῆρος τοῦ ἑλληνισμοῦ οἱ κάτοικοι τῆς Κοριτσᾶς δὲν ὤκνησαν νὰ καταφύγῃ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ὄπλα. Ἐν ἐποχῇ πολυταράχῃ μὴ ἀπεχούση μακρὸν ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν ὁ ἀρχηγὸς μουσουλμανικῆς τινος συμμορίας, καλούμενος Μερσὶν Ἀράπης, ἐπιδραμῶν τὴν πόλιν, εἶχεν ἀπαιτήσῃ παρά τινος τῶν Ἑλλήνων προύχοντων πεντήκοντα ὀθωμανικᾶς λίρας. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἠδύνατο εὐκόλως νὰ δοθῆ, ἀλλὰ θὰ ἦτο προηγούμενον κινδυνῶδες καὶ διασαλευτικὸν τῆς ἀσφαλείας τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος· διὸ οἱ πρόκριτοι συνελθόντες ἀπεφάσισαν νὰ δράξωσι μᾶλλον τὰ ὄπλα. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπραξάν, καὶ ἡ ἔνοπλος συμμορία τῶν κακοποιῶν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη τὴν πόλιν.

Τὰ ἀφθονα εἰσοδήματα καὶ αἱ πλούσιαι δωρεαὶ τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος καθιστάνουσιν εἰς αὐτὴν δυνατὴν τὴν συντήρησιν πολλῶν σχολείων μετὰ μαθητῶν ἀνεληθόντων τῷ 1912 εἰς 2 130, ἧτοι εἰς 10% καὶ ὑπερέκεινα ἐπὶ τῶν 20 000 κατοίκων τῆς πόλεως. Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ Ἀλβανοὶ διατηροῦσι μετὰ δυσκολίας ἓν καὶ μόνον δημοτικὸν σχολεῖον, ὅπερ τὸ ἐνεστῶς ἔτος ἐφοιτᾶτο ὑπὸ τριάκοντα περίπου μαθητῶν· ἑκατοντὰς δὲ νεανίδων φοιτᾶ εἰς ἄλλο σχολεῖον, διευθυνόμενον ὑπὸ Ἀμερικανοῦ συναινέσαντος νὰ ἐπιτρέψῃ ἐν αὐτῷ διδασκαλίαν καὶ τῆς ἀλβανικῆς. Οὕτως ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἀλβανῶν μαθητῶν ἀποτελεῖ μόνον 2 1/2 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῶν 5 000 μὴ Ἑλλήνων κατοίκων.

Τοιαύτη ἡ ἀκριβὴς εἰκὼν τῆς πόλεως, ἣν ἐπειράθησαν νὰ παραστήσωσιν ὡς τὸ πνευματικὸν κέντρον τῆς Ἀλβανίας.

Πιστεύομεν, ὅτι ἀπεδείξαμεν σαφῶς καὶ καθαρῶς ὅποια εἶνε

τὰ δίκαια τῆς Ἑλλάδος ἐν τοῖς τόποις οἵτινες παρεστάθησαν ὡς τὰ μᾶλλον διαμφισθητούμενα σημεῖα ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καταληφθεῖσαις χώραις.

Εἰς ἅπαντα δὲ ταῦτα τὰ δίκαια καὶ τὰς ἀξιώσεις ταύτας τῆς Ἑλλάδος πρῶτον μὲν ἀντιτάσσοι τὴν ἀνάγκην συμπήξεως κράτους ἀλβανικοῦ βιωσίμου καὶ ἱκανῶς ἰσχυροῦ, ἔπειτα δὲ ἡ Ἰταλία κυρίως ἀντιπαρατάσσει λόγους δῆθεν στρατηγικοὺς ἀναφερομένους εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῶν στενῶν τοῦ Ἰδρουντος καὶ συνεπαγομένους τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπομακρύνσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ μεγίστου μέρους τῶν ἠπειρωτικῶν παραλίων.

Ἡ συγκρότησις κράτους ἀλβανικοῦ αὐτονόμου θὰ ἦτο πρᾶξις ἀνταποκρινομένη εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνότητων, ἡ δ' Ἑλλάς δὲν θὰ ἐθεώρει τοῦτο οὔτε ἄδικον οὔτε βλαβερὸν εἰς ἑαυτήν. Ἀλλ' ἡ μεγέθυνσις καὶ ἐνίσχυσις τοῦ ἀρτιγενοῦς ἐπὶ ζημίᾳ τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν εἶνε οὔτε δίκαια οὔτε πολιτικῆ. Ὅπως τὸ νέον κράτος ἀποβῆ κέντρον πολιτισμοῦ δὲν πρέπει ναυξηθῶσιν αἱ ἤδη ὑπάρχουσαι δυσκολίαι, δυσκολίαι προερχόμεναι ἐκ τῆς πρὸς ἀλληλα προστριβῆς ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ αὐτῶν τῶν ἀλβανικῶν φύλων πρὸς ἀλληλα, ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν θρησκειῶν, ἐκ τῶν κακῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἔξωθεν προσηλυτισμοῦ. Ἄς ἀναλογισθῶμεν τὰ κωλύματα, εἰς ἃ προσκρούουσι καὶ κράτη μεγάλα καὶ ἰσχυρὰ ὅπως διοικήσωσι καὶ συγχωνεύσωσιν ἔθνη ἑτερογενῆ, καίπερ εἰθισμένα ἀπὸ μακροῦ εἰς διοίκησιν πεπολιτισμένην. Ἡ δυσκολία αὕτη θὰ ὑπάρξῃ πολὺ μεγαλειτέρα, προκειμένου περὶ κράτους νέου, οὗ τὰ διάφορα στοιχεῖα, κακοσυνειθισμένα, ἀνήσυχτα, φιλοτάραχα καὶ ἀντιδιαφωνοῦντα ὀφείλουσι νὰ διαπαιδαγωγηθῶσι καὶ ὀδηγηθῶσι τὸ πρῶτον νῦν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ πολιτισμοῦ, ἂν παραχωρηθῶσιν εἰς αὐτὸ λαοί, οἵτινες, ἅτε ἀνήκοντες εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἢ ἔχοντες τελείως ἐλληνικὴν συνείδησιν, θὰ εἶνε βεβαίως πάντοτε δυσπειθεῖς, θὰ

ταράσσονται ὑπὸ τάσεων ἀπελευθερωτικῶν καὶ θὰ ἔχωσι διηνεκῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστραμμένους πρὸς τὰς Ἀθήνας. Αἱ δυνάμεις θὰ ἠδύναντο νὰ πεισθῶσι περὶ τοῦ γεγονότος τούτου δι' ἀπλοῦ δημοψηφίσματος, ἂν μὴ ἡ θριαμβευτικὴ περιουσία τοῦ Ἑλληνος Διαδόχου κατὰ τὰς ἐπ' ἐσχάτων παρελθούσας ἡμέρας δὲν ἤθελεν ἀρκέσει πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἐλληνικοῦ χαρακτῆρος ἀπάσης τῆς περιοχῆς ἐκείνης.

Ὡς πρὸς δὲ τὰς στρατηγικὰς ἀντιρρήσεις τὰς ἐρειδομένας ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἰταλικοῦ ἐπιτελείου, ἣτις παριστάνει τὸν πορθμὸν τοῦ Ἰδρουῦτος αὐτόχρημα ὡς ἄλλο στενὸν τῶν Δαρδανελλίων, δύναται νὰ ποδειχθῆ εὐκόλως, ὅτι αὐταὶ εἶνε ἀπλῆ πρόφασις χάριν τῆς αὐξήσεως τῆς ἰταλικῆς ἐπιδράσεως πρὸς νότον τοῦ Αὐλώνος.

Ἐν πρώτοις τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ἡ ἐπικοινωνία τῆς Ἰταλίας μετὰ τῆς Τριπολίτιδος δύναται νὰ διακινδυνευθῆ ἀπὸ τῆς Κερκύρας δὲν εἶνε σοβαρὸν. Ἡ Ἰταλία, διαρκούντος τοῦ λιθυκοῦ πολέμου, ἐποίησατο χρῆσιν μόνων τῶν θαλασσίων ὁδῶν τῶν ἀγούσων ἀπὸ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Νεαπόλεως πρὸς τὴν παραλίαν τῆς Ἀφρικῆς, αἱ δὲ ὁδοὶ αὐταὶ μόνον ἐκ τῆς Βιζέρτας ἢ ἐκ τῆς Μελίτης δύνανται νὰ πειληθῶσι. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἤθελέ τις ἐπιχειρήσει νὰ ἐκθέσῃ εἰς κίνδυνον τὴν ἐπικοινωνίαν ταύτην ἐξ Ἑλλάδος, ἡ ἀφειρηρία τοιαύτης τινὸς ἐπιχειρήσεως, καθ' ἃ παρατηρήθη ὀρθῶς παρ' ἡμῖν, ὄφειλε νὰ εἶνε σημεῖον κείμενον πολὺ νοτιώτερον ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις ἢ κατὰ τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἡ Ἀγγλία, ἣτις ἐδέσποζε ποτε τῆς Κερκύρας, δὲν ἐδίωκε νὰ παραχωρήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλως παρατηρεῖται, ὅτι ἡ σημασία τοῦ Ἀδρίου εἶνε ὅλως τοπική. Τὸ πέλαγος τοῦτο, δεσποζόμενον ὑπὸ τῶν ἀδριατικῶν δυνάμεων, δὲν εἶνε προωρισμένον νὰ ποδῆ πεδῖον διεθνῶν κατὰ θάλασσαν ἀγώνων.

Ἀλλὰ, καὶ καθ' ἑαυτὸ ἐξεταζομένου τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, ἡ Κέρκυρα οὐδέποτε ἔχρησίμευσεν ὡς ὀρμητήριον κατὰ τῆς ἀντικειμένης παραλίας. Τὸ ἐναντίον δὲ μόνον συνέβη. Ἐὰ δὲ ἱστορικὰ παραδείγματα τὰ ἐκφερόμενα ἐν τῇ ἰταλικῇ ὑπομνήματι οὐ μόνον δὲν χρησιμεύουσι πρὸς στήριξιν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας μαρτυροῦσι τὸ ἀντίθετον.

Αἱ ἀντιρρήσεις αἱ ἀντιταχθεῖσαι ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ναυτικῆς ἀπόψεως εἰς τοὺς ἰταλικοὺς ἰσχυρισμοὺς, ἐξεταζομένους καθ' ἐλληνικὸν τρόπον, καὶ δημοσιευθεῖσαι ἐν τοῖς Καιροῖς (Times), τῷ Ἡμερησίῳ Τηλεγράφῳ (Daily Telegraph) καὶ τῇ Ἐστῆ Ἀθηνῶν, ἃς ἔνεκεν ἐλλείψεως χώρου δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα, κατέδειξαν, ὅτι ἡ ἐλευθέρη ναυσιπλοΐα ἐν τῷ στενῷ τοῦ Ἰδρουῦτος οὐδένα διατρέχει κίνδυνον ἐν περιπτώσει προσαρτήσεως τῶν παραλίων τῆς βορείου Ἠπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μόνον δὲ τὸ ἐναντίον εἶνε ἀληθές· οἱ λιμένες καὶ τὰγκυροβόλια τῆς ἀκτῆς ταύτης εἶνε ἀπαραίτητα ἐξ ἑνὸς μὲν χάριν τῆς ἀσφαλείας τῆς Κερκύρας, ἐξ ἑτέρου δὲ ὡς παράλιοι διέξοδοι ἀπολύτως ἀναγκαῖαι χάριν τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἠπειρωτικῆς μεσογαίας. Ἄλλως δ' οἱ στρατηγικοὶ καὶ ἐμπορικοὶ οὗτοι λόγοι ἐξετέθησαν λίαν πειστικῶς ἐν τῷ ὑπομνήματι τῶν ἐν Λονδίῳ Ἑλλήνων ἀντιπροσώπων.

Οὐδὲν λοιπὸν ὑπολείπεται ἕτερον ἢ τὸ νὰ παρασχεθῆ εἰς τὴν Ἰταλίαν τελεσφόρος ἐγγύησις, ὅτι ἡ παραχώρησις τῆς ἀκτῆς ταύτης εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν παράβλαψιν τῶν Ἰταλῶν ἐν περιπτώσει συμμαχίας ἐλληνικῆς μετὰ κρατῶν ἐχθρικῶν πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ Ἀγγλία προέβη εἰς τὸν ἀφοπλισμὸν τῶν φρουρῶν τῆς Κερκύρας, ὅτε παρεχωρήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δύναται νὰ γείνη τι ὅμοιον ὡς πρὸς τὴν ἀντικειμένην παραλίαν, τῆς Ἑλλάδος ὑποχρεουμένης νὰ μὴ ὀχυρώσῃ αὐτήν. Τὸ δὲ παράδειγμα τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ, ἣς τὸ ἀεὶ βέβη ἐγγυῶνται αἱ συνθήκαι, εἶνε ἱκανῶς καθησυχαστικόν. Εἶνε δ' ἄλλως προφανῶς πολὺ μᾶλλον εὐκόπον τὸ ἐπιθυμεῖν τὴν

διατήρησιν τῆς εἰρήνης ἢ τὸ σκέπτεσθαι πάντοτε μόνον περὶ πολέμου.

Ἀλλὰ κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα δὲν πρόκειται περὶ μόνης τῆς εὐχαριστήσεως τῶν Ἀλβανῶν. Παραλλήλως πρὸς τὸ ζήτημα τῶν νοτίων συνόρων τῆς Ἀλβανίας συζητεῖται καὶ τὸ ζήτημα τῶν Κουτσοβλάχων, ὧν χάριν ἠθέλησαν κατὰ ἓνα ἢ ἄλλον τρόπον νὰ διεκδικήσωσιν ἐνίας τῶν κατακτήσεων τῆς Ἑλλάδος.

Θὰ ἦτο παρὰ πολὺ μακρὸν νὰ ἐκτεθῶσιν ἐνταῦθα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀναφερόμενα εἰς τὴν βαλκανικὴν ταύτην φυλὴν. Ἄλλ' εἶνε προφανές, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο εἶνε ζήτημα ῥωμανικὸν μᾶλλον ἢ ἀρωμουνικόν. Δὲν εἶνε μακρὸς χρόνος ἐξ οὗ ὁ ῥωμανικὸς προσηλυτισμὸς κατήρξατο τῆς δράσεως αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἰδίως ἐν Ἠπειρῷ. Τῷ 1865 ἄρχονται αἱ πρῶται ἀπόπειραι τῆς παρακόπου ταύτης πολιτικῆς (politique d'aventure), οἷα ἐχαρακτηρίσθη ἐν ἄρθρῳ τινὶ τοῦ Χρόνου (Temps) τῆς 20 Ἰανουαρίου / 2 Φεβρουαρίου 1904. Δὲν ἔλειψε δὲ ἡ ἐγγραφή ἐιδικῶν κονδυλίων ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τῆς Ῥωμανίας χάριν τοῦ προσηλυτισμοῦ. Καὶ ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα τῶν πιστώσεων τούτων, αἵτινες ἀπὸ 14'000 φράγκων τῷ 1870 ἀνῆλθον εἰς 798 789 φράγκα τῷ 1912-1913 εἶνε ἐλάχιστον. Παρ' ὅλας ταύτας τὰς ἀποπείρας καὶ τὰς μεγάλας ταύτας δαπάνας ἡ Ῥωμανία δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταβάλῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὰ αἰσθήματα τῶν Κουτσοβλάχων, ἐμφορουμένων καθ' ὀλοκληρίαν τῆς ἰδέας τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ ῥωμανικὴ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ διαγνώσῃ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ματαίων αὐτῆς προσπάθειῶν, ὡς εἰς τῶν ἀποστόλων τῆς ῥωμανικῆς προπαγάνδας τῶν μάλιστα φανατικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πλέον πεφωτισμένων, περιέγραψε μετὰ παρρησίας, ἣτις ἐστοίχισεν εἰς αὐτὸν τὴν ζωὴν, ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτοῦ ταῖς ὑποβληθείσαις τῷ 1901 εἰς τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ Ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ὑπῆρξε δὲ οὗτος ὁ Λαζαρέσκος Δεκάντας, διευθυντῆς ἐπὶ πολλὰ ἔτη σχολῆς

ῥωμανικῆς ἐν Ἰωαννίνοις, ἐχούσης μόλις εἴκοσι μαθητὰς, τέκνα χωρικῶν μισθουμένων.

«Πάντες γινώσκουσιν, ἐλπίζω, ἔγραφεν ὁ Δεκάντας, ὅτι ὁ ἡμέτερος ἐθνικὸς ἀγὼν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ὑποχωρεῖ παρὰ πάσας τὰς σπουδαίας θυσίας, αἵτινες ἐγείναν καὶ γίνονται ἀκόμη πρὸς προαγωγὴν αὐτοῦ, εὐρισκόμεθα μόλις ἐν τῇ ἀρχῇ. Καίτοι παρήλθον ἤδη τριάκοντα ἔτη μόχθων, δὲν δυνάμεθα νὰ καυχηθῶμεν, ὅτι προέβημεν ἐν κἂν βῆμα πρὸς τὰ πρόσω». Καὶ ἐξηκολούθει λέγων· «Χάριν τῆς διαδόσεως τῆς ἐθνικῆς παιδείας ἔχομεν ἱκανὰς σχολὰς, διδασκάλους, καθηγητὰς, ἱερεῖς, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν πληθυσμὸν ῥωμανικὸν ἐν τῇ ἀληθεῖ σημασίᾳ τῆς λέξεως, δυνάμενον νὰ ἔχῃ συνείδησιν καὶ σκέψιν ῥωμανικὴν. Οἱ σήμερον ἀποδεχόμενοι τὸν ῥωμανισμὸν, καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσωμεν, ὅτι ἔχουσιν αἰσθήματα ῥωμανικὰ, δὲν πράττουσι τοῦτο ἐκ πεποιθήσεως, οὐδὲ ἀπὸ καρδίας καὶ ἐκ ψυχῆς, ἀλλ' ἀπλούστατα χάριν μόνου τοῦ ἰδίου ὕλικου συμφέροντος· ἅμα δὲ τῇ καταπαύσει τοῦ συμφέροντος τούτου ἐκλείπει συγχρόνως καὶ τὸ πρὸς ὥραν ἐπιδειχθὲν ῥωμανικὸν αἶσθημα. Τὸ ῥωμανικὸν ἔθνος τῶν χωρῶν τούτων, ἂν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦτο, συγκροτεῖται μόνον ἐξ ἀνδρῶν μισθουμένων καὶ λαμβανόντων χορηγίας κατὰ διάφορον τρόπον, οἵτινες ἅμα τῇ ἀνακλήσει τῆς πληρωμῆς αὐτῶν ἀπαρνοῦνται τὰ ῥωμανικὰ αὐτῶν αἰσθήματα, ὡς εἰ οὐδέποτε εἶχον ὑπάρξει».

Πρὸς δὲ τὸν πλαστὸν τοῦτον ῥωμανισμὸν ἀντιτάσσει ὁ Ῥωμανὸς προσηλυτιστῆς τὴν ἑλληνικὴν ζωτικότητα καὶ τὰ ἑλληνικὰ αἰσθήματα τῶν Κουτσοβλάχων.

«Ἡ Ἑλλάς, λέγει, ὑπέστη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δύο καταστροφὰς μεγάλας, κλονησάσας τὸ κράτος ἐκ θεμελίων, πρῶτον μὲν τὴν χρεωκοπίαν, ἔπειτα δὲ τὸν πόλεμον (τὸν τοῦ 1897). Αἱ δ' ἐπιτυχίαι αὐταὶ ὤφειλον νὰ ἐλαττώσωσι καὶ ἐξασθενήσωσι τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἑλληνικῶν ἐν Τουρκίᾳ σχολείων. Καὶ ὅμως οὐδεμίαν ταῦτα ὑπέστησαν ζημίαν, καὶ τὰ πάντα διε-

τήρησάν τὴν οἰκείαν θέσιν, ὡς εἰ οὐδὲν εἶχε συμβῆ. Λόγος δὲ τούτου εἶνε, ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἑλληνικὴ παιδείσις δὲν ὑποστηρίζεται ὑπὸ στοιχείων παραδεδομένων εἰς τὸ κέρδος, ἀλλ' ὑπὸ λαοῦ ὅλου πιστοῦ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν».

Τοιαῦται ἐκθέσεις ἠνάγκασαν τὸν ὑπουργὸν Haret νὰ δηλώσῃ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1901 εἰς τὸν βασιλέα Κάρολον, ὅτι ἀπὸ δέκα ἐτῶν τὰ πλεῖστα τῶν σχολείων τῶν ἰδρυμένων ὑπὸ τῆς Ῥωμανίας ἐν τοῖς Βαλκανίοις ἦσαν πλαστὰ καὶ «μόνον ἐπὶ τοῦ χάρτου ὑπῆρχον πρὸς μεγάλην βλάβην τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, τοῦ προῦπολογισμοῦ καὶ τῆς γοητείας τῆς Ῥωμανίας».

*Ἐκτοτε ὁ Ῥωμανικὸς προσηλυτισμὸς ἐτράπη ἄλλας ὁδοῦς. Ὀλιγώτερα σχολεῖα καὶ μεῖζων δραστηριότης, ὅπως ἐπιβληθῶσι διὰ τρομοκρατίας, ἤτις, ἐπικουρούμενη ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, προέβαινε πολλάκις μέχρις ἐγκλήματος ἐναντίον τῶν ἀνθισταμένων. Παραλλήλως δὲ πρὸς τοιαῦτα μέσα ἔγεινεν ἀπόπειρα συγκροτήσεως Ῥωμανικῶν κοινοτήτων, καὶ κατώρθωσαν νὰ ποσπᾶσῃ τὸ δικαίωμα τοῦτο παρὰ τῆς Πύλης διὰ τοῦ ἱραδὲ τῆς 9/22 Μαΐου 1904 τοῦ χορηγοῦντος εἰς τοὺς Ῥωμάνους τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν μουχτάρην (δήμαρχον) καὶ δημογέροντας. Ἀπεπειρῶντο οὕτω νὰ παράσχῃσιν εἰς τοὺς Κουτσοβλάχους ἰδίαν ὑπόστασιν, ἀποσπῶντες αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ συνόλου. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ νόμοι τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, εἰς οὓς ἀνεφέρετο ὁ ἱραδὲς τοῦ 1904, ἀπαιτοῦσι τὴν ὑπαρξίν εἴκοσι μέχρις εἴκοσιπέντε οἰκογενειῶν τοῦλάχιστον, ὅπως παρασχεθῆ τὸ δικαίωμα τῆς συγκροτήσεως ἰδίας κοινότητος, τὰ ποτελέσματα ὑπῆρξαν ὅλως δυσανάλογα πρὸς τὰς μάτην καταβληθείσας μεγάλας προσπάθειας, καὶ ὁ Ῥωμανικὸς ἀγὼν ἔμεινε στάσιμος ἐνεκεν ἐλλείψεως πληθυσμῶν θελόντων νὰ δηλώσωσιν ἑαυτοὺς ὡς Ῥωμανικοὺς.

Παρὰ πάντα ταῦτα ἡ Ῥωμανία ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῆ τὸν βαλκανικὸν πόλεμον, προβάλλουσα ἐκ νέου τὸ κουτσοβλαχικὸν

ζήτημα πρὸ τῆς διπλωματίας. Ἐσκέφθη μάλιστα νὰ διεκδικήσῃ ὑπὲρ αὐτῶν ἰδίαν περιοχὴν ἐπὶ τῆς Πίνδου καὶ νὰ συνευάσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο μετὰ τοῦ ἀλβανικοῦ. Τοιαύτη δὲ διαρρύθμισις ὑπεδείχθη ἐν τῷ ψευδαλβανικῷ συνεδρίῳ τῆς Τεργέστης. Ἐν αὐτῷ παρετάχθησαν στατιστικαὶ παράκοποι, καθ' ὅς ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἀρωμούνων ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἀνέρχεται εἰς ἕν ὄλον ἑκατομμύριον ἑκάτὸν ὀγδοήκοντα χιλιάδας καὶ ἑνεακοσίας ἑβδομήκοντα. Κρῖμα μόνον εἶνε, ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος ὑπερβαίνει τὴν ἀλήθειαν κατὰ μόνον ἕν ἑκατομμύριον καὶ τεσσαράκοντα χιλιάδας. Ὁ πραγματικὸς ἀριθμὸς τῶν Κουτσοβλάχων τῶν βαλκανικῶν χωρῶν ἀνέρχεται πράγματι μόνον εἰς 140 000 κατὰ στατιστικὰς ὀθωμανικὰς, ἑλληνικὰς, αὐστριακὰς καὶ γερμανικὰς. Εἶνε δ' ἄλλως ὁ ἀριθμὸς ὁ δηλούμενος ἐν αὐτῷ τῷ βιβλίῳ τοῦ καθηγητοῦ Weigand τῷ ἐπιγραφομένῳ Die Aromunen καὶ ἐκδοθέντι τῷ 1893 ἐν Λειψίᾳ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωμανικῆς κυβερνήσεως¹.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν χαρακτῆρα τῶν Κουτσοβλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀρκεῖ νὰ παραπέμψωμεν εἰς τὰ ἤδη παρατεθέντα χωρία τῶν ἐκθέσεων τοῦ Λεκάντα. Ὅσα δ' εἶπομεν ἀνωτέρω περὶ τῆς Μοσχοπόλεως ἰσχύουσι πρὸς στήριξιν τῶν ἀποδείξεων περὶ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως τῶν δῆθεν τούτων Ῥωμάνων τῆς Πίνδου καὶ τῶν γειτονικῶν χωρῶν. Ἄς μοι ἐπιτραπῆ δ' ἐνταῦθα νὰ παραθέσω χωρίον τοῦ ἀρθροῦ περὶ Μοσχοπόλεως ὅπερ ἐδημοσίευσεν ἀλλαχοῦ. «Ἄρκει νὰ εἶπω, ἔγραφον, ὅτι ὁ Weigand, ὠθούμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ εὔρη Ῥωμάνους καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, ἠυδόκησε νὰ τιμήσῃ καὶ τὸν συγγραφέα τοῦ ἀρθροῦ τούτου διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς συμπεριλήψεως αὐτοῦ. Καὶ εἶπε μὲν ἀληθές, ὅτι κατάγομαι ἐκ τῶν Καλαρρυτιῶν, μικροῦ χωρίου κατὰ τὰ ἑλληνικὰ σύνορα, ἀπέναντι τοῦ

¹ Ἴδε τὰς λεπτομερείας ἐν τῷ ἀρθρῷ μου Die Statistik der Kutzowalachen ἐν τῷ Pester Lloyd ἀρ. 74 τῆς 15, 28 Μαρτίου 1913.

Συρράκου ἐκείνου τοῦ κειμένου ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους (πρὸ τοῦ πολέμου), ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ γενέτειρα ἐνὸς τῶν ἐξοχωτάτων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη, καὶ δύο τῶν ὀνομαστοτάτων ἡμετέρων ποιητῶν, τοῦ Ζαλακώστα καὶ τοῦ Κρυστάλλη, τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου Συρράκου, ὅπερ ἔσχεν ἐπὶ τινα χρόνον ῥωμανικὴν σχολὴν κλεισθεῖσαν ἐνεκεν ἐλλείψεως μαθητῶν. Ἄλλ' εἶνε ἔτι ἀληθέστερον, ὅτι ὁ πάππος μου ὑπῆρξε τῶν θυμάτων τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ ὅτι οὐδεὶς τῶν Καλαρρυτιωτῶν συμπολιτῶν μου, ὡς οὐδεὶς τῶν κατοίκων τοῦ Συρράκου καὶ τῶν ἄλλων χωρίων τῶν διεκδικουμένων ὡς ῥωμανικῶν, δέχεται νὰ εἶνε ἄλλο τι πλὴν ἢ "Ἕλληνας γνήσιος καὶ ἀδιαφιλονεικῆτος".

Ὅπως δὲ προσθέσω καὶ τελευταῖον παράδειγμα τοῦ τελείως ἑλληνικοῦ χαρακτήρος τῶν κωμοπόλεων, ἃς ἠθέλησαν νὰ πραγματοποιήσωσιν ὡς ἐχούσας ἐστραμμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ Βουκουρέστιον μᾶλλον ἢ πρὸς τὰς Ἀθήνας, ὀφείλω νὰ μνημονεύσω τοῦ ἡπειρωτικοῦ Μετσοβίου. Μάτην οἱ Ῥωμαῖοι συμπεριλαμβάνουσιν αὐτὸ εἰς τοὺς καταλόγους αὐτῶν. Ἐξ αὐτοῦ κατάγονται ὁ Στουρνάρης ἐκεῖνος, ὁ Τσοῦτσας, ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ ὁ Ἀβέρωφ, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ δωρηταὶ τοῦ ὠραίου κτιρίου τῆς Πολυτεχνικῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Ἀβέρωφ εἶνε ἀχώριστον ἀπὸ πλείστων καθιδρυμάτων καὶ μνημείων κτισθέντων διὰ τῶν δωρεῶν αὐτοῦ καὶ τῶν κληροδοτημάτων ἐν τε Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ἀθήναις. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης τῆς Ἀλεξανδρείας καυχᾶται ἐπὶ τῷ Ἀβερωφίῳ ἐκείνῳ, τῷ μεγάλῳ μεγάρῳ τῆς ἐκπαιδεύσεως, εἰς ὃ φοιτῶσι τριεχίλιοι μαθηταί. Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἡ Στρατιωτικὴ σχολή, ἡ Ναυτικὴ σχολή, αἱ Φυλακαὶ τῶν ἐφήβων εἶνε ἔργον αὐτοῦ. Ἀλλὰ δύο κυρίως δωρεαὶ τοῦ Ἀβέρωφ κατέστησαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ δημοτικώτατον ἐν Ἑλλάδι,

ἐγνώρισαν δ' αὐτὸ καὶ ἐν τῇ ξένη, τὸ Παναθηναϊκὸν Στάδιον καὶ τὸ ἀπ' αὐτοῦ φερωνυμούμενον θωρηκτόν. Τὸ Στάδιον ἐκεῖνο τὸ ἀπαστρέπτον ἐκ μαρμάρου ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Ἀντωνίνων, ἔτε ἀνοδομήθη δαπάναις Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, καὶ καταστραφέν διὰ τῶν πολλῶν αἰῶνων ἐγκαταλείψεως καὶ δουλείας, περιενεδύθη ἐκ νέου ὄγκον μαρμάρου λατομηθέντος ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ Πεντελικοῦ. Ὠραῖον ὄνειρον λευκότητος μαρμαρείας, ὅπερ μόνον διὰ τῶν τριῶν ἑκατομμυρίων τῶν δαπανηθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀβέρωφ κατωρθώθη νὰ πραγματοποιηθῆ. Εἶνε ὠραία ἑορτὴ, πρᾶξις δικαίας εὐγνωμοσύνης, ὅταν οἱ ἀθλήται, πρὶν ἢ ἐκκινήσωσιν, ὅπως διαφιλονεικήσωσι τὸν κόσμον, διέρχωνται μετὰ τοῦ ἐκ δάφνης στεφάνου, ὅπως κοσμήσωσι δι' αὐτοῦ τὸν ἀνδριάντα τοῦ εὐγενοῦς Μετσοβίου πρεσβύτου, ὅστις φαίνεται μειδῶν ἐπὶ τῇ θεᾷ τῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος, ἃτινα ἢ γυμναστικὴ καὶ ὁ ἀθλητισμὸς παρεσκεύασαν, ὅπως ἀναδειχθῶσιν ἡμέραν τινα νικηταὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν μαχῶν. Τὴν Ἑλλάδα δὲ ταύτην τῶν πατέρων ἐφαντάσθη ὁ Ἀβέρωφ νικηφόρον ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ Αἰγαίου, καὶ διὰ τοῦτο παρέσχεν εἰς αὐτὴν διὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ τοὺς πόρους, δι' ὧν ἐναυπηγήθη τὸ σκάφος ἐκεῖνο τὸ προωρισμένον νὰ ἀναπετάσῃ εἰς τοὺς ἀνέμους τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐστεμμένην ὑπὸ δόξης καὶ νὰ κηρύξῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν νησιωτῶν ἐκείνων, οἵτινες ἀπὸ μακρῶν αἰῶνων πικρίας προσεδόκων τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως.

Μεταξὺ τῶν χωρῶν τῶν καταληφθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ εἶνε καὶ ὁ "Ἄθως, τὸ λεγόμενον" Ἅγιον ὄρος ἀπὸ τῶν χρόνων καθ' οὓς τὸν ἕνατον αἰῶνα ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ἰδρύθη ἡ μεγάλη μονὴ τῆς Ἁγίας Λαύρας. Εἰς τὴν ἰδρυσιν αὐτῆς ἐπηκολούθησε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ κτίσις πολλῶν ἄλλων μονῶν, αἵτινες ἐχρησίμευσαν ὡς ἀναχωρητήρια μοναχῶν, φευγόντων τὸν κόσμον καὶ ἀφιερωθέντων εἰς τὸν θεόν. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς αὐτοκρατο-

1 Ἴδου τὸ ἄρθρον μου Moscopoli e la famiglia Sinas ἐν τῇ Vita Internazionale τοῦ Μεδιολάνου τῆς 7.20 Μαρτίου 1918 σ. 150.

ρίας καὶ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ὑπῆρξαν μέλη τῆς αὐτοκρατορικής οἰκογενείας, στρατηγοί, ἄρχοντες, μεγάλοι λόγιοι. Δωρεαί τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν εὐλαβῶν ἐπλούτισαν τὰς μονὰς διὰ κτήσεων διεσπαρμένων πολὺ πέραν τῆς Χαλκιδικῆς. Κειμήλια παντοειδῆ, ζηλοτύπως διατηρούμενα, ἐσωρεύθησαν ἐν τοῖς σκευοφυλακίοις. Οὕτω δὲ ὁ Ἄθως ἀπέβη ἐξ ἑνὸς μὲν ἄσυλον τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως, ἐξ ἑτέρου δὲ μέγα μουσεῖον τῆς ἑλληνικῆς τέχνης τῶν μέσων αἰώνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Ἀλλὰ καὶ χάρις εἰς τὰ χορηγηθέντα εἰς τὰς μονὰς ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων προνόμια ἀπετέλεσε κοινὸν θρησκευτικῶς αὐτόνομον, μοναστικὴν πολιτείαν αὐτοδιοικουμένην.

Τὰ κοινὰ πράγματα καὶ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἰθύνονται ὑπὸ συνόδου εἴκοσιν ἐνιαυσίων ἐπιτρόπων, ἀντιπροσωπεύοντων τὰς ἐν τῷ Ὄρει σήμερον ὑφισταμένας εἴκοσι μονὰς. Ἡ δ' ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐξασκεῖται ὑπὸ τεσσάρων ἐπιστατῶν. Ἐκάστη μονὴ ἔχει ἓνα καὶ μόνον ἀντιπρόσωπον, καὶ κατὰ ταῦτα ἔχει μίαν καὶ μόνην ψῆφον ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ, ἐδρευούσῃ ἐν Καρυαῖς. Οὕτως ἡ πολιτεία αὕτη περιβάλλεται τὸν τύπον ἰσοπολιτικῆς δημοσπονδίας, ἐν ἣ τὸ πλῆθος τῶν μοναχῶν μονῆς τινος οὐδαμῶς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὰς ἀποφάσεις. Εἴτε μεγάλα εἴτε μικρὰ τὰ μοναστήρια, ἔχουσιν ἅπαντα ταῦτὰ δικαιώματα ἐν τῇ κοινῇ διοικήσει. Τὰ δὲ προσωπικὰ δικαιώματα τῶν μοναχῶν περιορίζονται ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν μονῆς. Δὲν ὑπάρχει καθολικὴ ψηφοφορία παρέχουσα εἰς τὰ μεγάλα πλῆθη τὸ δικαίωμα ἀποφάσεων περὶ τῆς κοινῆς τύχης. Διὸ δὲν δύναται νὰ γείνη λόγος περὶ πλειονοψηφίας τῶν μοναχῶν, ἀλλὰ μόνον περὶ πλειονοψηφίας τῶν μονῶν, περὶ ἐπικρατήσεως τῶν ψήφων τῶν ἀντιπροσωπεύοντων αὐτάς.

Ἡ Πύλη εἶχε σεβασθῆ τὴν προαιώνιον ταύτην αὐτονομίαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἐπιφυλάξασα εἰς ἑαυτὴν μόνην τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλ' ἡ ὀθωμανικὴ κυριαρχία ἀντεπροσωπεύετο ἐν τῷ Ἄθω μόνον ὑπὸ ἑνὸς καίμακάμη μετὰ τῆς μικρᾶς αὐ-

τοῦ φρουρᾶς καὶ ὑπὸ τινῶν τελωνοφυλάκων. Μικρότατον δὲ ποσὸν ἀπετέλει τὸν μόνον φόρον.

Ἡ κατάληψις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰς οὐδεμίαν προσέκρουσεν ἀντίστασιν, ἢ δ' ἑλληνικὴ σημαία ἐχαιρετίσθη ἅπανταχοῦ μετ' ἐνθουσιασμοῦ.

Φυσικὸν δὲ καὶ προσδοκώμενον εἶνε τὸ νὰ ἴδωμεν τὸ ἔδαφος τοῦ Ἄθω μετὰ καὶ πάσης τῆς Χαλκιδικῆς τῆς ὁμοίως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένης προσαρτώμενον εἰς τὸ βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος. Τοιαύτη πολιτικὴ ἐξάρτησις δὲν συνεπάγεται τὴν μεταβολὴν τῶν διοικητικῶν καὶ θρησκευτικῶν προνομίων τῶν μονῶν.

Ἀλλ' ἡ δικαία καὶ ἀπλῆ αὕτη λύσις παρακωλύεται ἐν τούτοις ὑπὸ τῶν ἀντιρρήσεων τῆς Ῥωσίας, ἣτις προέτεινε χάριν διατηρήσεως τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἁγίου ὄρους, ὅπως μὴ ἐπιτραπῆ ἢ καθυπόταξις αὐτοῦ εἰς τὴν κυριαρχίαν μηδενὸς κράτους, ἀλλὰ κατασταθῆ ὁ Ἄθως εἰς οὐδετέραν θεοκρατικὴν πολιτείαν, ὑπαγομένην εἰς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον καὶ ὑποκειμένην εἰς τὴν ἐγγύησιν ἁπάντων τῶν ὀρθόδοξων κρατῶν. Εἶνε δὲ ταῦτα πλὴν τῆς Ἑλλάδος ἢ Ῥωσίας, ἢ Βουλγαρίας, ἢ Σερβίας, τὸ Μαυροβούνιον, ἢ Ῥωμανία καὶ αὐτὴ ἢ Αὐστρουγγαρία. Τὰ πλεῖστα τῶν κρατῶν τούτων ἐνδιαφέρονται περὶ τοῦ Ἁγίου ὄρους ἀμέσως. Καὶ δὴ ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ μία μονὴ καὶ μία σκήτη Ῥωσικῆ, μία μονὴ βουλγαρικῆ, μία σερβικὴ καὶ δύο σκήται Ῥωμανικαί. Ἡ δὲ Αὐστρία ἐμμέσως μόνον ἐνδιαφέρεται ἕνεκα τῶν αὐτοκεφάλων ὀρθόδοξων ἐκκλησιῶν τοῦ Κάρλοβιτς, τοῦ Τσέρνοβιτς καὶ τῆς Ἑρμανστάττης (Nagy-Szeben). Ἀλλὰ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὸ αὐτὸ περὶ τῆς Ἀγγλίας ἕνεκα τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Κύπρου καὶ περὶ αὐτῆς τῆς Τουρκίας, ἅτε περιλαμβανούσης τρία ὀρθόδοξα πατριαρχεῖα.

Ἀλλὰ παρουσιάζονται μεγάλα ἄτοπα πρὸς πραγμάτων τοιοῦτου σχεδίου. Ἐντονος διαμαρτυρία, ὑπογεγραμμένη ὑπὸ

τῶν ἐπιτρόπων τῶν δεκαεπτὰ ἑλληνικῶν μονῶν καὶ ὑποβληθεῖσα εἰς τοὺς ἐν Λονδίῳ πρέσβεις, ἀναφέρεται οὐ μόνον εἰς τὰ καθαρῶς ἑλληνικὰ αἰσθήματα τῆς μεγάλης πλειονοψηφίας τῆς μοναδικῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ἐπιμένει εἰς τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι «ἡ ὑπὸ τῆς Ῥωσίας προτεινομένη μεταβολὴ ἀντίκειται εἰς τοὺς κανόνας τῆς ὀρθοδοξίας, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, εἰς τὸ μοναστικὸν καθεστῶς, ὅπερ πάντοτ' ἐσεβάσθησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Τούρκοι».

Ἐπιφανῆς ἱεράρχης τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ὁ μητροπολίτης τοῦ ἐν Κύπρῳ Κιτίου Μελέτιος, ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν ὑποψηφίων πατριαρχῶν κατὰ τὰς τελευταίας ἀρχαιρεσίας, ἐξέθηκε σαφῶς πλὴν τῶν ἐθνικῶν λόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν δικαίων τὰς μεγάλας ἐκκλησιαστικὰς καὶ διοικητικὰς δυσχερείας τὰς ἀντιτιθεμένας εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ὑπὸ τῆς Ῥωσίας προταθέντος συστήματος. Ἀποδεικνύει δὲ, ὅτι οὔτε ὁ πατριάρχης δύναται νὰ προβῇ πέρα πνευματικῆς προστασίας, ἅτε μὴ δυνάμενος νὰ ἀποδεχθῆ ἢ νὰ ἐξασκήσῃ διοικητικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἣτις θὰ ἦτο ἀντίθετος εἰς τοὺς κανόνας καὶ εἰς τὰς παραδόσεις τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, οὔτε οἱ μοναχοὶ ἔνεκα τοῦ μοναχικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν εἰς πολίτας κράτους ἀνεξαρτήτου καὶ ὑφισταμένου καθ' ἑαυτό. Θὰ ὑπῆρχεν οὕτω πολιτικὴ συγκυριαρχία συνδεδεασμένη μετ' ἐκκλησιαστικῆς ἀποκεντρώσεως, ἣτοι οὐδὲν ὀλιγώτερον ἢ αὐτοχρημα χάος. Καὶ ταῦτα πάντα διὰ τίνα λόγον; Διὰ τί νὰ θελήσωσι νὰ χωρίσωσι τὸ "Ἁγιον" Ὄρος ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς Χαλκιδικῆς, εἰς ἣν ἐδαφικῶς συνανήκει, διὰ τί νὰ ποσπάσωσιν αὐτὸ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ἣτις δὲν ἔχει ἐπ' αὐτοῦ μόνον δικαιώματα κατοχῆς, ἀλλὰ καὶ εἶνε συνδεδεμένη πρὸς αὐτὸ διὰ δεσμῶν θρησκευτικῶν καὶ παραδόσεων προαιωνίων;

Οἱ δὲ Σλάβοι μοναχοὶ οἱ ἐν τῷ "Ὄρει διαμένοντες δύνανται νὰ εἶνε βέβαιοι, ὅτι θὰ εὕρωσιν ὑπὸ διοίκησιν ἑλληνικὴν τοὺς Ἑλληνας μοναχοὺς ἐπ' ἴσης εὐσυμβιβάστους, οἱ οὗτοι ὑπῆρξαν πρὸς

αὐτοὺς ἐπὶ μακρὰν περίοδον κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, καὶ ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἑλληνικὴ κυβέρνησις οὐδένα θὰ εἶχε λόγον νὰ διαταράξῃ τὴν θρησκευτικὴν εἰς τὰ θεῖα ἀφοσίωσιν τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῆς.

Ἐπιπραγματεύθημεν μέχρι τοῦδε ἅπαντα τὰ ζητήματα τὰ πορρέοντα ἐκ τοῦ βαλκανικοῦ πολέμου ὅσα σχετίζονται πρὸς τὰς προθέσεις, τὰς ἀντιρρήσεις καὶ τὰ συμφέροντα τῶν μεγάλων δυνάμεων. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα, ἀναφερόμενα εἰς τὰς μεταξὺ αὐτῶν τῶν συμμάχων σχέσεις. Ἡ Ἑλλάς, ἅτε μὴ ὁμολογήσασα τυπικὴν συνθήκην διανομῆς τῶν κατακτηθησομένων χωρῶν, εἶνε φόβος μὴ ἐκτεθῆ ὡς πρὸς πολλὰ εἰς τὸν κίνδυνον νὰ μεταμεληθῆ ἐπὶ τῇ ὅτι συνέπραξε μετὰ τοῦ σλαβικοῦ κόσμου, μετ' ἀνταγωνιστῶν, οἷους ἔσχεν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους μάλιστα τοὺς Βουλγάρους; Θὰ γάγωσιν αὐτὴν εἰς τὸ νὰ εἴπῃ κατ' αὐτὴν τὴν ὑστεραίαν ἀγῶνος κοινοῦ, ἐπιχειρηθέντος πρὸς ἀπολύτρωσιν Χριστιανῶν πασχόντων ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν, ὅτι θὰ ἦτο ἴσως προτιμητέον δι' αὐτὴν νὰ μείνῃ ἡσυχος πρὸς ὦραν καὶ νὰ ἐπωφεληθῆ ἀπόπειραν, γενομένην ὑπὸ τῆς Πύλης κατ' αὐτὰς τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου, ὅπως ἀποσπάσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς βαλκανικῆς συμμαχίας;

Ὅποια θὰ ἦτο ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου, ἂν ἡ Ἑλλάς δὲν ἤθελεν ἔχει τὴν συνετὴν εὐστοχίαν καὶ τὴν εὐγένειαν νὰ ἐμμείνῃ πιστῶς εἰς τὴν θέσιν αὐτῆς, προτιμῶσα νὰ ποκτήσῃ διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῆς θυσιῶν καὶ τοῦ αἵματος τῶν τέκνων αὐτῆς ὅσα θὰ ἠδύνατο νὰ ξιώσῃ, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς αὐτὴν; Εἶνε προφανές, ὅτι ἡ σύμπραξις αὐτῆς δὲν ἐξυπηρέτησε μόνον τὰς ἰδίας ἑαυτῆς ἐθνικὰς προθέσεις. Ἡ προσχώρησις αὐτῆς ἔδωκεν εἰς τὴν συμμαχίαν τὸν χαρακτῆρα ἐκείνου σταυροφορίας ἀπάντων τῶν περὶ τὸν Αἴμον λαῶν ἐναντίον τῆς ἡμισελήνου, ὅστις προσείλκυσε εἰς αὐτὴν τὰς συμπαθείας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Συγχρόνως δὲ διηυκόλυσε καὶ προήγαγε τὰς κοινὰς νίκας τῆς συμμαχίας, ἀναχαιτίσασα πολυπληθεῖς τουρκικὰς δυνάμεις ἐν

Ἡπεύρω καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐμποδίσασα τὰς μεταφορὰς νέων ἑθνωμανικῶν στρατιῶν διὰ τῆς θαλασσοκρατίας ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Δαρδανελλίων.

Δὲν θὰ ἦτο ἄδικον νὰ μὴ ἀναγνωρισθῶσιν ἅπασαι αὐταὶ αἱ θυσίαι καὶ ἅπασαι αὐταὶ αἱ ὑπηρεσίαι; Δὲν θὰ ἦτο ἀχαρακτήριστον νὰ μὴ βασισθῇ ἡ διανομὴ ἐπὶ δικαίου συνδυασμοῦ τῆς προτεραιότητος τῆς καταλήψεως πρὸς τὰς ὑπηρεσίας τὰς προσερχομένης εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα, πρὸς ἀξιόπιστον καὶ εἰλικρινῆ ἐκτίμησιν τῶν γενομένων θυσιῶν, μετρούμενων κατὰ δικαίαν ἀναλογίαν, καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις καὶ τὰ δίκαια τῶν ἐθνοτήτων;

Τοῦ ζητήματος οὕτω τιθεμένου, οἱ σύμμαχοι ἔχουσιν ἐνώπιον αὐτῶν πρόγραμμα εὐρὺ, δυνάμενον νὰ διευκολύνῃ εἰς αὐτοὺς τὴν συνεννόησιν, ἂν ὑπάρχῃ ἀγαθὴ θέλησις παρὰ πᾶσι. Πᾶσα δὲ παρέκκλισις ἀπὸ τῆς εἰλικρινείας θὰ ἦγεν εἰς μείωσιν τῶν ἐκ τοῦ πολέμου ἐπιτυχιῶν καὶ εἰς τὴν ἐν προσεχεῖ μέλλοντι παρασκευὴν δυσχερειῶν εἰς τοὺς συμμάχους τῆς χθὲς, τοὺς γείτονας τῆς αὔριον.

Δὲν εἶνε εὐκαιρὸν νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς τὰς λεπτομερείας τοιαύτης συζητήσεως, ἣτις ἤθελεν ἀγάγει πολὺ μακρὰν. Ἄρκει νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ διανομὴ πρέπει νὰ ὑπάρξῃ τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ καταστήσῃ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπεράγαν αἰσθητὰς τὰς ἐδαφικὰς καὶ ἠθικὰς ἀπωλείας ἃς ὑφίσταται ὁ ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ βαλκανικοῦ πολέμου παρὰ τὴν σπουδαίαν μεγέθυνσιν τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Αἱ ἀπώλειαι αὐταὶ, λίαν αἰσθηταὶ εἰς πάντας, δὲν συζητοῦνται μόνον ἐν τῷ τύπῳ. Ἐγγεῖν δὲ λόγος περὶ αὐτῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἑλληνικῇ Βουλῇ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 28 Φεβρουαρίου. Ὁ κ. Δ. Καλέργης, πρῶτον ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ἐπραγματεύθη ἐν αὐτῇ τὸ ζήτημα τοῦτο διὰ μακρῶν.

Καὶ ὡμολόγησε μὲν, ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς τοῦ 1912 ἐδέησε νὰ ἐπιδειχθῇ πρακτικὸς καὶ ὅτι συμμαχία χάριν καταπολεμήσεως

τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ δὲν ἠδύνατο νὰ γείνη ἄνευ θυσιῶν ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος. Ἰδίως δ' ἀνεμείνοντο θυσίαι ἀπέναντι τῶν Βουλγάρων, ἐπειδὴ τὸ πρόγραμ' αὐτῶν συμπεριελάμβανε τὴν κατάβασιν εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἣτις δὲν ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ χωρὶς νὰ πατήσῃ τὸν πόδα ἐπὶ χωρῶν ἑλληνικῶν. Ἄλλ' αἱ θυσίαι αὐταὶ ὄφειλον νὰ εἶνε ἀμοιβαῖαι, δίκαιαι καὶ λογικαί· ἄλλως ἢ σύμπραξις θὰ μεταβάλλετο εἰς παραχώρησιν μερικὴν καὶ ἑτεροβαρῆ ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος.

Δυνάμεθα νὰποδεχθῶμεν, προσέθηκεν, ὅτι ἡ γραμμὴ ἡ ἐνδεικνυομένη ὑπὸ τῆς κατοχῆς πέραν τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Ἄξιου, ἣτις, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Γευγελῆς καὶ διερχομένη διὰ τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Καρατζόβας, προβαίνει μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ Ἰζέρνας, τοῦ ἀρχαίου Ἰριγόνος, δυνάμεθα νὰποδεχθῶμεν, λέγω, ὅτι τοιαύτη γραμμὴ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων. Ἀλλὰ πέραν τοῦ ποταμοῦ τούτου ἡ γραμμὴ αὕτη ἀκολουθεῖ τὸν παραπόταμον Σακολέβαν ἀντὶ νὰκολουθῇ τὴν Στρεμνίτσαν καὶ ἀποκλείει πλὴν διαφόρων ἑλληνικῶν κωμοπόλεων ἀξίων πολλοῦ λόγου τὸ Μοναστήριον, ὅπερ δικαίως ἔχει ὀνομασθῆ ἢ ἀκρόπολις τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνισμοῦ. Ἄλλ' ἀναλογιζόμενοι, προσέθηκεν ὁ κ. Καλέργης, τὴν εἰλικρινεῖαν, μεθ' ἧς οἱ Σέρβοι ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας προσηνέχθησαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ τελευταῖα τριάκοντα ἔτη καὶ τὰς ἀμοιβαίως ἀναγνωρισθείσας ζώνας ἐπιρροῆς, δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν, ὅτι δὲν θὰ ὑπῆρχον δυσκολίαι μεταξὺ τῶν δύο τούτων συμμάχων πρὸς φιλικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου.

Πολὺ δὲ δυσκολωτέρα εἶνε ἡ συνεννόησις μετὰ τῆς Βουλγαρίας. Κατὰ τὸν αὐτὸν βουλευτὴν, ὅστις ἄλλως δὲν εἶνε ὁ μόνος ἀντιπροσωπεύων ταύτην τὴν γνώμην, ἧς καὶ ἄλλοι ὑπερμαχοῦσιν ἐν τῷ τύπῳ καὶ ἣτις ἀνταποκρίνεται εἰς πόθον ἑθνικόν, οὐχὶ ὁ Στρυμῶν, ἀλλ' ὁ Νέστος ὀφείλει νὰποτελέσῃ τὸ πρὸς ἀνατολὰς σύνορον. Γραμμὴ ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Νέστου, διερχομένη διὰ τοῦ ὄρους Φαλακροῦ (Μποζδὰγ) καὶ ἐνουμένη πρὸς

τὴν Καράτζοβαν, γραμμῇ ἀφίνουσα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν Δράμαν, τὰς Σέρρας, τὴν Καβάλλαν καὶ τὸ Πάγγαιον, θὰ ἦτο ἡ μόνη δυναμένη νάνταποκριθῆ εἰς τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα τῶν πρὸς ἀνατολὰς χωρῶν καὶ νὰ παράσχη τὰς ἀναγκαίας ἐγγυήσεις στρατηγικῆς ἀσφαλείας.

Γοιούτη διανομὴ θὰ ἠδύνατο νὰ δείξῃ κατ' ἑαυτὴν τὸ συμβιβαστικὸν πνεῦμα, οὐ ἐμφερεῖται ἡ Ἑλλάς. Πράγματι ὑπολογίζεται, ὅτι εἰς τὰ τέσσαρα σαντζάνια Ἀδριανουπόλεως, Σαράντα ἐκκλησιῶν. Δεδεαγάτς καὶ Γκιουμουλτζίνας, ἅτινα θὰ προσαρτηθῶσιν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ζῶσι 240 000 Ἕλληνες. Εἰς τούτους δὲ πρέπει νὰ προσθέσωμεν σχεδὸν 43 000 τῶν βορείων καζάδων τοῦ βιλαετίου Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ βιλαετίου Μοναστηρίου, καὶ ἂν ἀκόμη ὑποτεθῆ, ὅτι αὐτὴ αὐτὴ ἡ πόλις θὰ περιήρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ δὲ Βούλγαροι, οἵτινες θὰ περιληφθῶσιν ἐν ταῖς νέαις ἐλληνικαῖς ἐπαρχίαις, ἀνέρχονται μόνον εἰς 75 000 ἐν τῷ βιλαετίῳ Θεσσαλονίκης καὶ 58 500 ἐν τῷ τοῦ Μοναστηρίου. Οὕτως ἡ μὲν Βουλγαρία θὰ ἔχῃ 283 000 Ἕλληνας, ἡ δ' Ἑλλάς μόνον 134 000 Βουλγάρους. Ἐτι δὲ χεῖρον θὰ ἔχῃ τὰ πράγματα, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ γραμμὴ ἢ ἐνδεικνυμένη ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ βασιλικοῦ διατάγματος περὶ τῆς διοικητικῆς διοργανώσεως τῆς Μακεδονίας, καθ' ἃ οἱ Ἕλληνες οἱ μέλλοντες νὰ περιέλθωσιν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἀνέρχονται εἰς 470 000 ἀπέναντι 48 000 Βουλγάρων παραμενόντων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰς στατιστικὰς τὰς ὑπὸ Ἑλλήνων παρεχομένας. Ὁ κ. Α. Α. d'Arige, διπλωματοῦχος τοῦ δικαίου καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ἐπιφορτισθεὶς μεταξὺ τοῦ 1905 καὶ τοῦ 1909 εἰδικτὴν ἀποστολὴν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ, ἐδημοσίευσεν ἐπ' ἐσχάτων πίνακας διδακτικωτάτους φέροντας τὴν ἐπιγραφὴν «Αἱ χῶραι τοῦ Αἴμου αἱ διαμφισθητούμεναι ὑπὸ τῶν συμμάχων» (Les Balkans disputés par les alliés). Συμφώνως

πρὸς τοὺς πίνακας τούτους ὁ πληθυσμὸς δὲ διαμφισθητούμενος ὑπὸ τῶν συμμάχων ἀνέρχεται ἐν ὅλῳ εἰς 2 962 500. Ἡ δὲ κατανομὴ κατὰ γλώσσας δεικνύει, ὅτι ἐν τούτῳ τῷ ἀριθμῷ οἱ μὲν Βούλγαροι ἀνέρχονται εἰς 431 250, ὧν 256 750 οἰκοῦσι τὰς ὑπ' αὐτῆς τῆς Βουλγαρίας κατεχομένης χώρας, 124 500 εἶνε προσηρτημένοι ὑπὸ τῆς Σερβίας καὶ μόνον 50 000 ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, οἱ δ' Ἕλληνες ἀνέρχονται εἰς 763 000, ὧν 339 000 διαμένουσιν ἐν ταῖς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος κτηθείσαις χώραις, 380 500 ἐν ταῖς περιελθούσαις εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ 34 500 ἐν ταῖς κατεχομέναις ὑπὸ τῆς Σερβίας. Ὁ δὲ κατ' ἔθνη συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. d'Arige πίναξ παρέχει εἰς τοὺς Ἕλληνας 1 145 500, ὧν ἡ Ἑλλάς ἀπέκτησε μόνον 489 250, ἡ Βουλγαρία 510 000 καὶ ἡ Σερβία 146 250. Οἱ δὲ Βούλγαροι ἀνέρχονται μόνον εἰς 431 250, ὧν ἡ μὲν Βουλγαρία προσήρτησε 256 750, ἡ δὲ Σερβία 124 500 καὶ ἡ Ἑλλάς μόνον 50 000. Ἡ δ' ἐξέτασις κατὰ τὰς ἐκλογικὰς περιφερείας χάριν τῆς ὀθωμανικῆς Βουλγῆς καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ κ. d'Arige συνταχθέντας πίνακας, κατὰ τὰς βουλγαρικὰς καὶ ἐλληνικὰς ἀξιώσεις περὶ τῆς διανομῆς ἐξ ἑνὸς μὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐθνοτήτων, ἐξ ἑτέρου δ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γλώσσης, πίνακας, ὧν θὰ ἦτο μακρὸν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὰ πορίσματα, ἀπεδεικνύει καὶ αὐτῇ, ὅτι πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἑλλάδος καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς Βουλγαρίας εὐρίσκεται τὸ δίκαιον καὶ τὸ ὀρθόν.

Εὐλογον εἶνε νὰ εὐχηθῶμεν, ὅπως μετὰ τὴν καθομολόγησιν τῆς μετὰ τῆς Τουρκίας εἰρήνης οἱ σύμμαχοι συμφωνήσωσιν, ἵν' ἀποδώσωσι τὴν εἰρήνην εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε οἱ λαοὶ οἱ ἀπελευθερωθέντες ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ νὰ εὕρωσιν ὑπὸ τοὺς νέους αὐτῶν κυρίους ἀνακούφισιν τῶν δεινῶν, ἅτινα ὑπέστησαν ἐπὶ αἰῶνας μακροῦς. Τὰ κράτη, ἅτινα ἔδωκαν εἰς ἀλληλα τὴν δεξιὰν χάριν καταπολεμήσεως τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων, ὀφείλουσι νὰ μὴ λησμονήσωσι ποτὲ, ὅτι ὑποχρεοῦνται νὰ ὀδηγήσωσι τοὺς λαοὺς αὐτῶν

εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐλευθερίας, τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν εἶνε ἐπιτετραμμένον εἰς αὐτὰ νὰ καταστήσῃσι μετὰ μεταμέλου ποθῆτην τὴν ἀνάμνησιν τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, ὀρθούμενα εἰς νέους δεσπότης ἀντὶ τῶν καταλυθέντων τυράννων καὶ ἀναγκάζοντα τοὺς εἰς ξένα ἔθνη ἀνήκοντας ὑπηκόους τοὺς μέλλοντας νὰ περιέλθωσιν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν νὰ παρνηθῶσι τὴν ἰδίαν ἐθνότητα. Τὰ τοιαῦτα δ' ἀγαθὰ αἰσθήματα πρέπει κυρίως νὰ ἐνστερνωθῇ ἢ Βουλγαρία, ὅπως δυνηθῶμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἢ πάλιν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἔληξε καὶ δὲν εὑρίσκειται μᾶλλον ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτῆς ἀρχῇ.

Ἡ δ' Ἑλλάς, εὐτυχῆς ὅτι ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν εἰς πλείους ὅσας χιλιάδας ὁμοεθνῶν, θὰ παράσχη εἰς τοὺς νέους ὑπηκόους τοὺς ἀνήκοντας εἰς ἄλλην ἐθνότητα καὶ εἰς ξένην θρησκείαν νέαν ἀπόδειξιν τῆς εὐθύτητος ἐκείνης, τῆς ἰσονομίας, τῆς ἀνεξιθρησκείας, τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἀκραιφνοῦς προαιρέσεως, δι' ὧν κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ ἑαυτὴν σεβαστὴν καὶ προσφιλεῖν εἰς πάντας ἐκείνους, ὅσοι εὔρον ἐν αὐτῇ νέαν μητέρα καὶ οὐχὶ μητριάν. Χωρὶς νὰ παρνηθῇ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος, ὅπερ θὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐπιδιώξῃ μετὰ μείζονος ἀσφαλείας καὶ πεποιθήσεως χάρις εἰς τὰς κτηθείσας νέας δυνάμεις, κατενώπιον τῶν εὐρυτέρων ὀριζόντων τῶν διανοιχθέντων εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ πολέμου, ὑπερήφανος ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς τῶν ἀναγεννηθέντων αὐτῆς λαῶν, ἐλευθερία πάσης ὑποχρεώσεως πρὸς τὰς μεγάλας πολιτικὰς δυνάμεις τὰς διαμφοσθητούσας τὴν ἐπικράτησιν, θὰ ἔχη διηνεκῶς τὴν ἀπαυστον φιλοδοξίαν ὅπως διεκδικῇ τὴν τιμὴν νὰ εἶνε ὁ πρῶτος μαχὸς τῆς προόδου καὶ ὁ πρῶτος κοπὸς τοῦ πολιτισμοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ
ΤΩΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ
ΠΛΗΝ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ

Β'.

ΚΩΔΙΚΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ¹

240.

Χαρτ. 0,24 × 0,17. Αἰῶνος XIX (φ. 4).

Θέματα ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων.
Ἀκέφαλα καὶ κολοβά. Κώδιξ ἀστάχτος.

241.

Χαρτ. 0,21 × 0,15. Αἰῶνος XVIII (φ. 118).

«Ἐκκλογιῶν διαφόρων βιβλίων εἰατρικῶν συλλεγεῖσθαι γάρων προλουρούτων κατα τὴν τέχνην».

Ἐν φ. 6^α ἀνω χειρὶ νεωτέρη. Ἐν ἔτει 1809. Ἰουνίου 20 τοῦτο τὸ βιβλίον ἐγενέτο τοῦ σοργλοῦ εἰς μοσχονισία ἐκ τοῦ καρκαλέμι ο δι θι κε εχει τον μιστον εν πατει κερο.

Ἐν φ. 1^α-6^α μεταγενέστερος ἐπὶ διαφόρου χάρτου «Πίναξ τοῦ πικρόντος ἰατροσοφίου — 1810 : ἀπριλίου 25». Οἱ πλείστοι ἔροι τῶν συνταγῶν ἐκ τῆς ἰταλικῆς. Μετὰ τὰ ἐν τῇ Πίνακι 227 κεφάλαια ἐπονται ἀπὸ φ. 88β κ. ε. ἄλλη χειρὶ ἕτερα συνταγαὶ μὴ ἡριθμημέναι μέχρι τέλους τοῦ κώδικος, ἀλλὰ δ' ἐνεγράφησαν διὰ διαφόρων μεταγενεστέρων χειρῶν ἐν τοῖς μείζονσι ἀρχῆθαι ἀγράφοις φύλλοις.

Ἐν φ. 86β καὶ 108^α μηχανικὰ σιμαίκα.

Στάχσις ὀπλῆ βυρσίγη.

Ἐξ ἀγορᾶς.

¹ Συνέχεια καὶ τέλος ἐκ τοῦ Θ' Τόμου τοῦ Νέου Ἑλληνομνημόνιος σ. 465.

242.

Χαρτ. 0,21 X 0,153. Αἰῶνος XVIII (φ. 170).

1 (φ. 2^a). | **Πλουτάρχου** | «Περὶ παρ' ἀλλήλων ἑλληγνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν».

Μέχρι τοῦ φ. 20^a μετὰ διαστήχου ἐρμηνείας.

2 (φ. 34^a). «**Αἰσώπου** Ἐξηγήσεις».

Αἰσώπειοι μῦθοι ἐν τῇ καθωμιλημένῃ.

3 (φ. 67^a). «**Γρηγορίου** Κατὰ Ἰουλιανοῦ στηλιτευτικὸς πρῶτος».

Μόνη ἡ ἀρχή.

4 (φ. 113^a). Γνωμικῶν καὶ ἐπιγραμματίων ἐξηγήσεις μετὰ ψυχολογίας.

Ἄρχ. (ἀκέφ.). . . ἀπὸ τὸν δεσπότην κύριον αὐθέντην του θυμῆρες ἔφετόν ἀγαπητόν εἶναι καταπολλά, καθ' ὑπερβολήν, ὁ ὑπουργὸς διάκονος ὑπηρέτης. τὸ νὰ ἐπιτύχη, νὰ ἀξιωθῆ, νὰ εὖρη.

Ἐν τέλει (φ. 137^b) Ἐγράφη διὰ χειρὸς ἐμοῦ Γεωργίου τοῦ προτοσυγγέλου τοῦ ἀγίου Νικαίας κατὰ τὸ ἔτος μίπγ^ω Λύγουστου 25 ἡμέρα Σαββάτω, καὶ ἔστω εἰς ἐνθύμησιν.

5 (φ. 139^b). «Πόνος τοῦ λογιστάτου καὶ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν διδασκάλου κυρίου **Μαξίμου τοῦ Πλανούδη** πῶς δεῖ ἐφείλειν συντάττειν τὰς ῥηματικὰς λέξεις ἐν ταῖς τοῦ ὀνόματος πτώσεσιν».

Μένει ἀτελὲς (φ. 169^a) ἐν ταῖς λέξεσι τὸ ἐναλλάττω καὶ παρέρχομαι παρὸ Συνεσίῳ ἐναλλάττομαι. . . .

Τὸ πλεῖστον τοῦ κώδικος χειρὶ τοῦ γράψαντος τὸ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 4.

Τὰ φ. 1,66^b, 67^b - 112^b, 138, 167^b - 170^b ἄγραφα.

Στάχσις βυραίνη μεθ' ἀπλῶν ἐπιτυπωμάτων.

Ἐξ ἀγορᾶς.

243.

Χαρτ. 0,22 X 0,17. Αἰῶνος XVIII (σ. 714).

1 (σ. 1). «**Γρηγορίου Νανζιανζινοῦ** . . . εἰς τὸν αὐτοῦ πατέρα ἐν ᾧ καὶ εἰς Νόνναν μητέρα παραμυθητικὸς, εἴρηται δὲ ὑπὸ παρουσία Βασιλείου, εἰς ὃν καὶ τὸ προοίμιον ποιεῖται τοῦ λόγου».

Ἐν ἀρχῇ τὸ ἐξῆς σημεῖωμα Ἡρξάμην τὸν παρόντα λόγον κατὰ τὸ ἀπνῆ^ω ἐλαφηβολιῶνος ἀρχομένου. Ἐν δὲ τῷ τέλει Ἐλαβε τέλος ὁ παρῶν λόγος κατὰ τὸ ἀπνῆ^ω μαρτίου ἀρχομένου. Ἐτι δὲ καὶ τότε Ἐγράφη διὰ χειρὸς ἐμοῦ Ἀναστασίου τοῦ καὶ ἀκινώστου τοῦ Πάνου.

2 (σ. 137). **Βασιλείου τοῦ μεγάλου** Λόγος εἰς Βαρλαάμ μάρτυρα».

3 (σ. 153). **Τοῦ αὐτοῦ** Λόγος εἰς τὸ πρόεχε σεαυτῷ».

4 (σ. 201). **Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου** «Λόγος περὶ προσευχῆς».

5 (σ. 233). «Κανὼν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: Χριστὸς βροτωθεὶς ἦν ὑπερ Θεὸς μένει».

6 (σ. 255). «Κανὼν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς κατ' ἀλφάβητον: μέχρι τῆς 7^{ης} ᾠδῆς:»

Ἄρχ. Ἄδεται σοι δέσποινα, κινῶν τὴν λύραν τοῦ πνεύματος.

7 (σ. 279). **Πλουτάρχου τοῦ Ναιρωνέως** «Περὶ παίδων ἀγωγῆς».

Ἐν τῇ φρ. τὰδε Ἡρξάμην τὸν παρόντα λόγον κατὰ τὸ ἀπνῆ^ω Μαρτίου δ' Ἀναστασίου Πάνου.

8 (σ. 415). «**Ἰγνατίου** τοῦ εὐλαδεστάτου σκευοφύλακος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἀλφάβητος παραινεντικὸς πρὸς τοὺς νέους».

Ἄρχ. Ἄκουσον ὦ παῖ τῆς ἐμῆς συμβουλίας.

9 (σ. 417). «Ἐτέρα ἀλφάβητος παραινεντικὴ πρὸς τοὺς νέους **Ἰενοναδίου πατριάρχου** Κωνσταντινουπόλεως».

Ἄρχ. Ἄκουσον υἱὲ πατρικῶν διδαγμάτων.

10 (σ. 420) **Γρηγορίου Νανζιανζινοῦ** «Ἀλφάβητος παραινεντικὴ πρὸς Φιλόπονον».

Ἄρχ. Ἄνοι πτέρωσον πρὸς θεὸν σου τὰς φρένας.

11 (σ. 423). **Τοῦ αὐτοῦ** «Ἐτέρα ἀλφάβητος παραινεντικὴ».

Ἄρχ. Ἀρχὴν ἀπάντων καὶ τέλος ποιῶ θεόν.

12 (σ. 426). **Τοῦ αὐτοῦ** Ἐπιγράμματα δωδεκα εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον».

13 (σ. 433). **Λουκιανοῦ** Ἐνύπνιον.

14 (σ. 461). **Μαξίμου Πλανούδη** Μετάφρασις ἐκ τῆς Λατινικῆς τῶν παραινεντικῶν διστίχων τοῦ **Κλάτωνος**.

15 (σ. 501). Γνώμαι μονόστιχοι κατὰ στοιχεῖον ἐκ διαφόρων ποιητῶν.

Ἄρχ. Ἄνηρ δὲ χρηστός χρηστόν οὐ μισεῖ ποτε.

16 (σ. 569). «**Φωκυλίδου** ποίημα νουθετικόν».

Προτάσσονται στίχοι εἰς Φωκυλίδην, ὧν ἡ ἀρχή Ὁ Φωκυλίδης εὐφραπῆ ζήσας βίον.

17 (σ. 597). **Γαθρίου** Ἑλληγνος τετράστιχα περὶ ἀνθρώπου καὶ λιθίνου λέοντος».

*Αρχ. Ἄνδρὸς ποσὶν πατεῖτο πέτρῳος λέων.

18 (σ. 627). Ἀντωνίου Βυζαντίου «Χρηστοθήβεια» μετὰ βραχείας εἰσαγωγῆς.

19 (σ. 687). Στίχοι Συμβούλλας τῆς Ἑρυθραίας περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἔχοντες ἀκροστιχίδα τήνδε: Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτὴρ σταυρός».

Πάντα μετὰ διακρίχου ἐρμηνείας.

Αἱ σ. 368-370, 459, 460, 500, 568, 624, -626, 679-686 ἀγραφοί.

Στάχσις βορσίνη μεθ' ἀπλῶν ἐπιτυπωμάτων.

Ἐξ ἀγορᾶς.

244.

Χαρτ. 0,245 X 0,170. Αἰῶνος ΧΓΓΙΙ (σ. 3-21 καὶ 3-30).

1 (σ. 3). «Ἵλη ἰατρική».

Εἶνε λεξικὸν βοτανικὸν κατὰ δύο σελίδας. *Αρχ. Ἄβροτόνον: χόρτα κον-σέρβα. Ἄψινθιά ποντική: χόρτα.

2 (σ. 22). «Ἀουστριακὴ Φαρμακοποιία τοῦ κῦρ Ἀνδρέα. Π: λ: Ν: σ: ἡ βλῆ τῶν ἰατρῶν ἐξηγήθη ἀπὸ τὰς φράγγικας».

*Ἐν.σ. 21 δι' ἐρυθρῶν γραμμῶν νεωτέρας χειρὸς Ἡλίας Λουλουδάκης τοῦ Εὐαγγέλου.

Αἱ σ. 55-57 λείπουσι: τῶν δὲ σ. 75 καὶ 76 ἀσχισμένον τὸ κάτω ἡμισυ.

Κώδιξ κολοβός.

Στάχσις βορσίνη μεθ' ἀπλῶν ἐπιτυπωμάτων.

Ἐξ ἀγορᾶς.

245.

Χαρτ. 0,22 X 0,149. Αἰῶνος ΧΓΓΙΙ (σ. 137).

«Ἰατροσόφιον ἀπλοῦν πάνυ ἐκλελεγεμένον».

Προτάσσεται (σ. 2^α-16^α) «Πίναξ τοῦ παρόντος Ἰατροσοφίου» ἐν κεφ. 470, ὧν τὰ ἀπὸ 459-470 δι' ἄλλης χειρὸς γεγραμμένα ἐν τῇ Πίνακι. Ἐν δὲ τῇ κειμένῃ σώζονται τὰ μέχρι τοῦ κεφ. 458, τὸ τέλος τοῦ 457 καὶ τὸ 458, εἰς ὃ ἐτελεύτα ἀρχῆθεν ὁ κώδιξ. Τὰ κεφ. 454-457 (ἀρχῆς) λείπουσιν, ἐκτεσσόντων φύλλων. Λείπουσι δ' ἐμοίως τὰ πρόσθετα κεφ. 459-470, ἀνθ' ὧν τὰ φ. 137-142, ἄλλη χειρὶ γεγραμμένα, περιέχουσιν ἄλλας συνταγὰς.

*Ἐν φ. 136^β τάδε:

Ὡςπερ ξένοι χαίρουσιν ἰδεῖν πατρίδα,

Καὶ οἱ θαλαττεύοντες ἰδεῖν λιμένα,

Οὕτω καὶ οἱ βιβλίον γράφοντες ἰδεῖν αὐτοῦ τὸ τέλος.

*Ἐγγράφη διὰ χειρὸς Νικολάου ἐπὶ σωτηριῶν ἔτει <αψηδω> Ἰουλίου κη'.

*Ἐν φ. 1^α λογαριασμοὶ δι' ἄλλης χειρὸς. Ἐν φ. 2^β νεωτέρας χειρὶ τὸ σημειώμα

τάδε: τούτω τῷ βιβλίον τῷ λέγουν εἰατροσόφῃ τῶν ἐκλεκτῶν περιέχει τὰ πάθη τοῦ κόσμου καὶ τὰ εἰατρικῶ ὅπου γὰ τὰ ηατρεῦσις να μίν χαθή ὁ ἀσθενής. Ἀμέως δὲ κατωτέρω ἄλλη χειρὶ 1828 Φεβρουαρίου 10: αλμῖρος: ἡμέρα τοῦ ἀγῆου Χαραλάμπου: ἡμέρα παρᾶσσεβή.

Τὸ φ. 16^β ἀγραφον. Μεταξὺ τῶν φ. 59 καὶ 60 ἐξέπεσον δύο φύλλα, ὧν σώζεται μόνον μέρος τῆς ἀρχῆς τοῦ πρώτου. Μεταξὺ τῶν φ. 134 καὶ 135 ἐξέπεσαν ἐν φύλλον, καὶ μεταξὺ τῶν φ. 135 καὶ 136 ἐξέπεσον πλεονά τινὰ φύλλα.

Στάχσις διὰ σκευῶν, περιενδευμένων διὰ βύρσης μεθ' ἀπλῶν ἐπιτυπωμάτων, ἧς μικρὸν μόνον σώζεται μέρος.

Ἐξ ἀγορᾶς.

246.

Χαρτ. 0,21 X 0,156. Αἰῶνος ΧΓΓΙΙ (σ. 205).

1 (φ. 2^α). [Γερασίμου Βλάχου] Εἰσαγωγή τῆς Λογικῆς. Εἰς μέρη Γ'.

*Αρχ. Ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς παρὰ τοῦ τῶν ὄλων θεοῦ εἰκόνι καὶ λόγῳ κοσμηθεῖς.

*Ἐν τέλει (σ. 3^β) «Ἐπίγραμμα δι' ἰσχυρῶν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν Βλάχου τοῦ Κρητὸς ὡς ἐκ τῆς βιβλίου».

Πέλω δὲ βίβλος τοῦ Γερασίμου Βλάχου

ἧτις διδάσκει συλλογισμὸν συμπλέκειν

τὸν ἐς βόθος μου ἐγκύπτοντα γνησίως»

καὶ ἔπονται πίνακες τῆς Λογικῆς.

2 (φ. 39^α). «Ὁμοίως τῶν πέντε φωνῶν τοῦ Πορφύριου».

3 (φ. 39^β). «Ὁρισμὸς τῶν δέκα κατηγοριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους».

4 (σ. 43^α). «Φρειδερίκου Χριστιανοῦ Βασιμαῆστέρου φιλοσοφίας διδασκάλου, καὶ ἀγούστου Γυμνασίου Κορλιτιανοῦ (;) Διοικητοῦ, Εἰσαγωγὴ ἦτοι Διδασκαλίαι φιλοσοφίας λογικῆς τῇ μεθόδῳ τοῦ Βολφίου συγγεγραμμένα».

*Ἐν τέλει φ. 198^α «Μεταφρασθεῖσθε ἀπὸ τῆς Λατινίδος παρὰ τοῦ σοφωτάτου Μπάρκουσι τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων».

*Ἡ μετάφρασις αἴτη ἐξεδόθη τύποις τῇ 1795 ἐν Βιέννῃ «παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου Διδασκάλου Κυρίου Νικολάου Βάρκουσι τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων». Ἦς Ἄνδρῳ Παπαδοπούλου Βρετοῦ Νεοελληνικῆ Φιλολογία Μέρ. Β' σ. 99 ἀρ. 259.

Τὰ φ. 1, 42, 44, 63^β, 205 ἀγραφα.

Στάχσις ἐκ χονδροῦ χάρτου περιβεβλημένου διὰ βύρσης.

249.

Χαρτ. 0,21 X 0,155. Αἰῶνος ΧΓΓΙΙ (σ. 272).

1 (φ. 2^α). «Ἐἰς τὸ Δ'ον τῆς Θεοδώρου [Γ'αξῆ] γραμματικῆς σαφῆς τε καὶ σύντομος ἐκθεσις».

2 (φ. 121^α). **Ἰωάννου Ζωναρά** Ἐξήγησις τῶν τετραστίχων **Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου**.

Προτάσσεται «Προσίμιον τοῦ τὸ σύγγραμμα ποιησαμένου τὸ παρὸν προσφώ-
τησαν ἔχον πρὸς τὸν ἀξιόσμενον ποιήσανθαι τὴν ἐξήγησιν τῶν τετραστίχων τοῦ
Θεολόγου, Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Ζωναρά».

Ἐν τέλει (φ. 153^β) «Τέλος τῶν ἐξηγήσεων **Νικήτα τοῦ καὶ Δαυίδ** Δού-
λου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ φιλοσόφου». Εἶτα δὲ τάδε· Μέννησθε τοῦ γράψαντος, οἱ
ἀναγιγνώσκοντες, Χριστοδούλου Πουζουκίδου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων.

3 (φ. 159^α). **Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου** «Λόγος εἰς τὸν
μέγαν Ἀθανάσιον».

Ἄνω ἐν τῇ ἡφ' κατὰ τὸ αἰνῶν^μ ὁκτωβρίου ιβ'· μαΐου α' ἢ. Ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ τοῦ
λόγου περικομψὸν διὰ γραφίδος ἀρχικόν 0.

4 (φ. 180^β). «**Τοῦ αὐτοῦ** Λόγος εἰς Χριστοῦ γέννησιν».

5 (φ. 200^α). «**Τοῦ αὐτοῦ** Λόγος εἰς τὰ ἅγια Φῶτα».

6 (φ. 221^α). «**Τοῦ αὐτοῦ Νικήτα Σερόων** ἐξηγήσεις εἰς
τὸν τοῦ **Θεολόγου Γρηγορίου** λόγον, ὅσπερ ἐπὶ τῇ τάφῳ τοῦ
μεγάλου Βασιλείου ἐξεφωνήθη».

Ἐν φ. 1^α τὰ ἐξῆς δύο ἐπιγράμματα·

Παῦρ' ἐσθ' ἃ ξυνορῶν, ἀτρεκεῖ νοὸς ὄμματι λεύσσω·
ἀλλ' ἃ μὲν ἀμβλυοπῶ, ἐσθ' ἃ δ' ἀοιματέω.

Εὐστάθιος σοφίης γε Ὀμήρου βένθεα πάντα
ἠδὲ νόσον σοφίη, ἀτρεκέως ἐδάη.

Οὐκοῦν ξύν τε δίκη λάβ' ἐπωνυμίην βαθέος τε,
ἀνδράσι νωλεμέως, ἴδροσι κλειόμενος.

Τὰ φ. 118^β-120^β, 154-158, 218-220, 279-272 ἀγραφα.

Στάχως διὰ ναστοῦ χάρτου.

Ἐξ ἀγορᾶς.

248.

Χαρτ. 0,236 × 0,170. Αἰῶνος XVIII (φ. 354).

1 (φ. 4^α). Τρεῖς βραχύτατοι αἶνοι εἰς τὸν Χριστόν.

2 (φ. 5^α). **Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου** Γνώμαι μονόστιχοι.

Ἄρχ. Ἄκουσον ὦ παῖ τῆς ἐμῆς συμβουλίας.

3 (φ. 32^β). Ἐρμηνεῖα τοῦ σχήματος τῆς εὐλογίας.

4 (φ. 33^α). «**Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου** Τετράστιχα».

5 (φ. 45^α). **Τοῦ αὐτοῦ** «Περὶ τῶν τοῦ βίου δῶν».

6 (φ. 47^α). «**Τοῦ αὐτοῦ** Εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον ἐπικήδεια».

7 (φ. 49^α). «**Τοῦ αὐτοῦ** Γνωμικὰ δίστιχα».

8 (φ. 57^α). «**Τοῦ αὐτοῦ** Λόγος πρὸς ἀπόστολον Παῦλον».

9 (φ. 65^α). «**Πυθαγόρου** Χρυσὰ ἔπη».

10 (φ. 69^α). «Ἐρμηνεῖα τῶν τοῦ **Θεολόγου** πατρὸς **Γρηγο-
ρίου** τετραστίχων».

Δι' ἄλλης χειρὸς καὶ ἐπὶ χάρτου διαφόρου. Ἐν τέλει· Τέλος καὶ τῷ θεῷ δόξα·
σοφ' 1714 φεβρουαρίου 10.

11 (φ. 106^α). «**Λουκιανοῦ Σαμοσατέως** Περὶ τοῦ ἐνυπνίου
ἦτοι βίος Λουκιανοῦ».

12 (φ. 114^α). **Τοῦ αὐτοῦ** «Νεκρικοὶ διάλογοι».

13 (φ. 146^α). «**Αἰσώπου** μῦθοι».

14 (φ. 178^α). «**Πρόνημα** τοῦ διδασκάλου **Ἱεροθέου**
μοναχοῦ τοῦ ἐν **Σμύρνῃ** Χριστιανὸς κατηγορούμενος».

Ἄρχ. Πυθόμενος τί ποτ' ἂν εἶη, ὦ φίλε μίστα, Χριστιανὸς, ταύτην τὴν
ἀπόκρισιν λάβε.

15 (φ. 260^α). «Κεφάλαιον λγ'. Ὅτι ἐπτά τὰ τῆς ἐκκλησίας μυ-
στήρια».

Ἐπονται «Κεφάλαιον λδ'. Περὶ βαπτίσματος· Κεφάλαιον λε' «Περὶ τοῦ χρι-
σματος· καὶ ἄλλα κεφάλαια ἔνθεν συνεχοῦς ἀκολουθίας τῶν ἀριθμῶν.

16 (φ. 276^α). «Χρηστοθήθεια συντεθεῖσα παρὰ τοῦ ἐντιμοτάτου καὶ
λογιωτάτου ἀρίστου τε ἐν τε γραμματικῇ καὶ φιλοσοφίᾳ καὶ πάσῃ
παιδείᾳ διδασκάλου τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς κυρίου **Ἀντωνίου**
Βυζαντίου».

Ἐν φ. 4^β «Προσίμιον τῆς Χρηστοθήειας».

17 (φ. 320^α). «**Τοῦ ἐν ἁγίοις** πατρὸς ἡμῶν **Γρηγορίου τοῦ**
Θεολόγου **Ναζηανζοῦ** Εἰς τὸν πατέρα σιωπῶντα περὶ τὴν
πληγὴν τῆς χαλάζης».

18 (φ. 349^α). **Τοῦ αὐτοῦ** «Ἐπιγράμματα ἐπικήδεια».

Δώδεκα τὸν ἀριθμὸν ἐπὶ διαφόρου χάρτου καὶ δι' ἄλλης χειρὸς. Τὰ ὑπ' ἀρ. 1-9,
11-14, 16 καὶ 17 μετὰ διαστιχοῦ ἐρμηνείας, ἣτις λείπει ἐν φ. 337-344.

Ἐν φ. 275^α, ὅπερ εἶχε μείνει ἀγραφὸν «Ἐρώτησις εἰς τί νηστεύομεν».

Ἐν φ. 6^α μετὰ μονοκονδυλίου Μελετίου δι' ἄλλης χειρὸς· Καὶ τότε πρὸς τοῖς
ἄλλοις Κυπριανοῦ διδασκάλου Κρήτης. Ἐν φ. 27^α μονοκονδυλία Μελετίου τοῦ
ἐκ Κρήτης. Ἡ αὐτὴ καὶ ἐν φ. 44^α καὶ 56^β. Ἐν δὲ φ. 27^α μονοκονδυλία Μελε-
τίου μεθ' ἧν καὶ τότε σὺν τοῖς ἄλλοις Κυπριανοῦ ἱεροδιακόνου τοῦ ἐκ Κρήτης.
ἀλλ' ἡ λέξις Κυπριανοῦ γεγραμμένη δι' ἄλλης χειρὸς καὶ μεγαλειτέρων γραμμά-
των ἐπὶ τοῦ τὸ πρότερον γεγραμμένου Μελετίου. Ὁμοίως καὶ ἐν φ. 43^β καὶ 259^α.
Ἐν δὲ φ. 56^β καὶ τότε σὺν τοῖς ἄλλοις Κυπριανοῦ (πρότερον Μελετίου) Κρη-
τός. Ἐν δὲ φ. 64^β καὶ τότε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ μονοκονδυλικῶς Μελετίου ἐκ
Κρήτης. Meletio diacono. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν φ. 68^α. Ἐν δὲ φ. 354^β α') καὶ
τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις Ἰωάννου (μονοκονδυλικῶς) τοῦ ἐκ Κρήτης· ε') καὶ τότε
πρὸς τοῖς ἄλλοις Κυπριανοῦ ἱεροδιακόνου τοῦ ἐκ Κρήτης, εἰς ταῦτα δὲ προστέ-

θεται ἄλλη χειρὶ κατὰ γωμένον καὶ τοῦ (διαγεγραμμένον) σχολαρχοῦντος εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ ἱεροῦ Ἀθῶνος. Κατόπιν δὲ τῇ αὐτῇ χειρὶ, ἀλλὰ διαγεγραμμένα ἐπὶ χρωμαῖς ♯ καλῶς βαδίζων, εἰς τὸν σκυρὸν ἀνταποκρινόμενου ἀνωθεν ἐτέρου ὁμοίου σταυροῦ καὶ 20.

Τὰ φ. 1-3, 6β καὶ 345^α - 348β ἀγραφα.

Στάχσις βυρσίνη.

Ἐξ ἀγορᾶς.

249.

Χαρτ. 0,326 X 0,235. Αἰῶνος XVIII (φ. 203).

1 (φ. 2^α). «Θεωρίαι γενικαὶ τοῦ ἐμπορίου».

Ἄρχ. Τὸ ἀνθρώπινον γένος ὄντας διεσπαρμένον.

2 (φ. 24^α). «Θωμᾶ τοῦ μαγίστρου κατὰ ἀλφάβητον ὀνομάτων ἀπτικῶν ἐκλογή».

Ἄρχ. Ἄ μὲν ἄ δὲ μὴ εἴτης, ἀλλὰ τινὰ μὲν, τινὰ δέ.

3 (φ. 49^β). Λεξικὸν ἀνεπίγραφον κατ' ἀλφάβητικὴν τάξιν.

Ἄρχ. Ἀγαθότης, ἀγαθοσύνη, χρησιμότης.

Ἄγε λέγε φέρε

Ἄγγελία — ἐρμηνεῖα

Ἄγγειον ὄξους — ὄξις.

4 (φ. 52^β). Συμβιβασμὸς τῶν δύο γενεαλογιῶν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς τε κατὰ Ματθαῖον καὶ τῆς κατὰ τὸν ἱερὸν Λουκᾶν».

5 (φ. 56^α). «Σπартίον ἐντρίτου».

Τρεῖς πραγματεῖαι μεταπεφρασμέναι ἐξ εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν «Κατὰ τῶν ἐπηρεαστῶν τῆς εἰς Χριστὸν ἀμωμῆτου πίστεως ψευδοφιλοσόφων», ἃν λείπει ἡ τρίτη.

6 (φ. 87^β). «Ἐλεγχος σαφῆς τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ τῆς φλυαρίας τῶν δογματῶν αὐτῶν».

Ἄρχ. Οἱ Σαρακηνοὶ μέχρι μὲν τοῦ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως χρόνων εἰδωλολάτρουν.

7 (φ. 93^α). «Οἱ πε' κανόνες τῶν ἀγίων καὶ πανσέπτων Ἀποστόλων εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς κοινὴν διάλεκτον ταύτην ἐρμηνευόμενοι».

8 (φ. 108^β). Οἱ κανόνες μετὰ προλεγομένων ἐκάστης τῶν κατὰ καιροὺς γενομένων ἀγίων Συνόδων ἐρμηνευόμενοι.

9 (φ. 182^α). «Τῆς ἀπὸ πάσης τῆς ἐν Ἀφρικῇ συνόδου πρὸς Βο- νιφάτιον τὸν τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἐπίσκοπον διὰ Φαυστίου ἐπισκόπου Φιλίππου καὶ Ἀσέλλου πρεσβυτέρου τῶν τοποτηρητῶν τῆς δωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἀποσταλείσης πρώτης καὶ τῆς ἐν Ἀφρικῇ τῆς

αὐτῆς συνόδου πρὸς Κελεστίνον τὸν πάπαν σταλείσης ἐπιστολῆς δευτέρας ἐρμηνεῖα».

10 (φ. 183^α). «Ἀρχὴ τῶν κατὰ μέρος κανόνων τῶν ἀγίων πατέρων. Περὶ τοῦ ἀγίου Διονυσίου τῆς Ἀλεξανδρείας».

Προηγούμενα: «Προλεγόμενα», ἐπονται δ' οἱ δ' κανόνες αὐτοῦ.

11 (φ. 185^α). «Περὶ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Νεοκαισαρείας».

Προηγούμενα: «Προλεγόμενα», ἐπονται δ' οἱ 16' κανόνες αὐτοῦ.

12 (φ. 187^α). «Περὶ τοῦ ἱερομάρτυρος Πέτρου προλεγόμενα».

Μόνον τὰ προλεγόμενα, ἐπομένης τῆς ἐπιγραφῆς «Οἱ 16' Κανόνες τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Πέτρου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ μάρτυρος ἐρμηνευόμενοι, εἰς οὓς, παρ' ἑνα, ὁ περὶ μετανοίας λόγος αὐτοῦ διήρηται». Ἄλλ' οἱ κανόνες αὐτοὶ λείπουσιν, ἀφεθέντων πολλῶν φύλλων ἀγράφων.

13 (φ. 200^β). Κεφαλ. Μ' Περὶ ἀρετῆς. «Πῶς ἡμποροῦμεν εἰς διάφορους ἀφορμὰς νὰ μεταχειρισθοῦμεν τὴν γύμνασιν μιᾶς καὶ τοιαύτης ἀρετῆς».

Ἔπεται (φ. 203^β). «18' Κεφαλ. Ὅτι πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν ὅλας τὰς ἀφορμὰς ὅπου προξενοῦν τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἀρετῶν καὶ περισσότερο ἐκείνας ὅπου φέρουν περισσοτέρην δυσκολίαν».

Ἐν φ. 23^β ἄλλη χειρὶ Κανονισμὸς τῶν προικῶν ἐν χώρῃ Λιανοκοβάτζι. Ἐκδίδεται ἐνταῦθα κατωτέρω ἐν τοῖς Σημειώμασι σ. 193 κ. ε.

Ἐν φ. 1^α Ἠθικαὶ διδασκαλίαι. Ἄρχ. Ὁ νόμος καὶ αἱ ἐντολαὶ πᾶσαι εἰσι θέλησις σημείου. Ἐν φ. 1^β Τύπος διαθήκης καὶ προικοσύμφωνον. Ἐν τῇ παρενθέτῳ φ. 4^α «Πάντα πέφυκεν ὑπὸ ἐνδείας καὶ υπερβολῆς φθίρεισθαι λέγει ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτ.». Ἄρχ. Σημᾶ εἰς τὰ παραδείγματα τὰ ἐπαινετά, ὅπου ἐμεταχειρίσθησαν οἱ παλαιοὶ Σοφοί. Ἐν τῇ παρενθέτῳ φ. 5^α «Ματαιότης Ματαιότητων τὰ πάντα Ματαιότης». Ἄρχ. Σημᾶ εἰς τὰ παραδείγματα τὰ ἐπαινετά, ὅπου ἐμεταχειρίσθησαν οἱ παλαιοὶ σοφοί, διὰ νὰ παραστήσουν τὴν ματαιότητα ὅλου τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ἐν φ. 201^α «Περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἀνθρώπων». Ἄρχ. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐμβαίνομεν εἰς τοῦτον τὸν μέτριον κόσμον ἀμαθέστατοι καὶ γυμνοί.

Τὰ φ. 23^α, 187^β - 200^α, 203^α ἀγραφα.

Στάχσις ἀπλῆ βυρσίνη, ἧς ἔσωθεν συνταχάτινες ἐν τῇ δημῳδαί γλώσσῃ.

Ἐξ ἀγορᾶς.

250.

Χαρτ. 0,165 X 0,118. Αἰῶνος XVIII (φ. 381).

Ἐκκλησιαστικὰ μέλη.

Προτάσσεται Εἰσαγωγή περὶ τῶν μουσικῶν σημείων καὶ τῆς συνθέσεως τῶν φωνῶν, ἀνιουσῶν τε καὶ κατιουσῶν. Ἄρχ. (ἀκέφ.) εἰσὶν ἐπτά πέντε ἐκ τῶν ἀνιουσῶν καὶ δύο ἐκ τῶν κατιουσῶν. Ὁ κωδὶξ κολοβός.

Ὄνόματα μελωδῶν ἀνγράφονται τὰδε «Ἰωάννου Γλυκέως» (φ. 113^β),

«Πέτρου Μπερεκέτη» (φ. 128 β), «Χρυσάφου τοῦ νέου» (φ. 130 α, 143 α, 169 β, 187 α, 242 α, 275 β, 310 α, 332 β, 375 α), «Μανουήλ τοῦ Χρυσάφου» (φ. 150 α) «Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ ἀγκυάλου» (φ. 152 β) «Μελχιθεδέκ», «Θεοφίλεδάτου ἐπισκόπου Μελχιθεδέκ» (φ. 154 β, 160 α), «Γιοθάκου» (φ. 156 β, 164 β) «Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν», «τοῦ Νέων Πατρῶν» (φ. 156 β, 205 β, 247 β, 252 α, 254 α, 255 α, 257 β), «τοῦ Καρόκου» (φ. 222 β), «Μπαλασίου ἱερέως» (φ. 224 α, 259 β, 280 α, 288 β, 318 β, 328 β), «Ἀρσενίου τοῦ μικροῦ» (φ. 253 α), «Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου» (φ. 269 α), «Κλαυδῶ» (φ. 276 β), «Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη» (φ. 326 β, 335 β), «κὺρ Ἀρσενίου» (φ. 345 α).

Ἐν φ. 6^β μαίανται ἀγράφοι τοῦ 1852 Νοεμβρίου 7 Ἀριστοτέλης Στεφάνου σπουδάζων εἰς Ἰωάννινα. Καὶ ἐν φ. 156 β-157 α Ἀριστοτέλης Στεφάνου 1852 Νοεμβρίου 7 ἡμέρα Παρασκευή.

Τὰ φ. 6, 7, 374 ἀγραφα. Ἐν φ. 7 α δοκίμια κονδυλίου (ἀριθμοί).

Μεταξὺ τῶν φ. 246 καὶ 247 ἐξέπεσον φύλλα.

Στάχσις διὰ παχυτάτης βύρσης μετὰ σωζομένων θηλυκιωτήρων.

Ἐξ ἀγορᾶς.

251.

Περγ. Αἰῶνος ΙΒ΄.

Ἀποσπάσματα λόγων ἐκκλησιαστικῶν κατὰ δύο σελίδας.

Πέντε φύλλα (0,25 × 0,20) καὶ ἕτερον ἡμίσιον (0,20 × 0,112) ἀποσπασθέντα ἐκ σταχῶσεως ἣν συναπτελοῦν συναπτωμένα εἰς τὸ ἡμίσιον καὶ συγκεκολλημένα. Ἐνεκκ συγκολλησῶς τὰ γράμματα ἀπετυπώθησαν καὶ εἰς τὸ λοιπὸν ἀπέναντι μέρος τῶν φύλλων, ἵτιναι οὕτω παρέχουσιν ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν αἴσθησιν παλιμψήστων.

252.

Χαρτ. 0,332 × 0,255. Αἰῶνος XIX (φ. 6).

«Ἡ Ὑποδοχὴ τῶν Ῥωμίωνων φοιτητῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα θούριον ἐμβατήριον μετ' ᾠμάτων. Ποίησις, μουσικὴ Δημητρίου Ἰωαννίδου Ἀντισυνταγματάρχου».

Ἐπὶ μουσικοῦ χάρτου μετὰ τοῦ μέλους.

Ἐκ δωρεᾶς Κ. Γάδου.

253.

Χαρτ. 0,206 × 0,128. Αἰῶνος XIX (φ. 212).

«Γάσσου Δημητρίου Νερούτσου Χριστιανικαὶ Ἀθήναι. Ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ μελέτη, 1889».

Τὸ πρῶτον μέρος αὐτοῦ τοῦ χειρογράφου, ἐξ οὗ ἡ πραγματεία αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας Τόμ. Γ' σ. 6-107. Ἴδτε τὸ δεύτερον μέρος ἐν τῇ κώδικι 143 (Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Ζ' σ. 479).

Κώδιξ ἀσάχουτος.

Ἐκ δωρεᾶς Σπυρ. Π. Λάμπρου.

Ὁ ἐνταῦθα περατούμενος κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Νέῳ Ἑλληνομνήμων Τόμ. Σ' σ. 280 κ. ἐ., 340 κ. ἐ., 474 κ. ἐ., Τόμ. Ζ' σ. 75 κ. ἐ., 321 κ. ἐ., 467 κ. ἐ. Τόμ. Η' σ. 80 κ. ἐ., 229 κ. ἐ., 353 κ. ἐ., 489 κ. ἐ. Τόμ. Θ' σ. 290 κ. ἐ., 453 κ. ἐ. Τόμ. Γ' σ. 181 κ. ἐ. Συνετάχθη δ' ἐν μέρει ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἐμῇ ἱστορικῇ φροντιστηρίῳ περὶ τὴν παλαιόγραφικὴν ἀσκουμένην ὑπὸ τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἐδηγίαν ἐμοῦ, ἐπιθεωροῦντος καὶ διορθοῦντος τὰς περιγραφάς. Εἶνε δ' οἱ περιγράφαντες οἱ ἐξῆς μαθηταὶ μου κατὰ τὰ ξιν ἀλφαριθμητικῆν Ἀθανασιάδης Θεοφ. (ἀρ. 248), Ἀναγνωστόπουλος Βασίλειος Ἰω. (ἀρ. 49, 72, 78, 84, 88, 108, 110, 113), Ἀναγνωστόπουλος Γεώργιος Π. (ἀρ. 35, 64), Ἀναγνωστόπουλος Σπυρίδων (ἀρ. 41, 118, 120), Βαμπούλης Λάμπρος (ἀρ. 59), Βαφειδης Θεολόγης (ἀρ. 245), Ζούκης Γεώργιος Ν. (ἀρ. 145, 152, 154, 161, 162, 167), Ἡλιοπούλος Γεώργιος Δ. (ἀρ. 175), Ἰατρόπουλος Μιχαὴλ (ἀρ. 142, 148, 153), Κουντουρᾶς Μιλτιάδης (ἀρ. 155-160, 172, 179), Κουρεμέτης Μιχαὴλ Γ. (ἀρ. 148), Κουσιδης Γεώργιος (ἀρ. 37, 67), Κρίκης Μιχαὴλ (ἀρ. 151, 168), Κυριακίδης Στίλπων (ἀρ. 43, 44, 61-63, 68, 76, 79, 87, 92, 94, 99, 100, 102, 106, 121, 123, 126, 130, 131, 133, 134, 140, 141, 163, 165, 166, 180), Κυριακίδου Ἐλένη (ἀρ. 51, 71, 75, 86, 93, 101, 122, 129, 132), Κύρκου Ἀλέξανδρος Ν. (ἀρ. 147, 170), Λουλάκις Ἰωάννης Μ. (ἀρ. 47, 52, 57, 66, 70, 83, 96, 98, 111, 112, 125, 135), Μόσχος Χρ. Κ. (ἀρ. 144), Μπέντεκίδης Νικόλαος Β. (ἀρ. 34, 36), Μπομπὸς Γεώργιος (ἀρ. 33), Νάττινος Θωμᾶς Μ. (ἀρ. 149, 169), Οἰκονόμου Θεόδωρος Κ. (ἀρ. 60, 74, 95, 97, 104, 124), Παλάσκας Ἀθανάσιος Δ. (ἀρ. 56, 73, 74, 90, 103, 105, 109, 117, 128), Παπαγεωργίου Στέργιος (ἀρ. 53, 77), Παπαδῆς Στέφανος Γ. (ἀρ. 46, 55), Πέτρου Γ. (ἀρ. 249), Ραμμενέας Ἰ. Γ. (ἀρ. 39), Ρώτας Β. (ἀρ. 50, 69, 80-82, 91, 107, 114, 115, 116, 119), Σταθάπουλος Ἀργύριος Π. (ἀρ. 33, 58), Σχινᾶς Ὀρέστης (ἀρ. 171, 173, 174, 176-178, 181 α'-ζ', 182), Χαρισιάδης Λάζαρος (ἀρ. 250), Χασιπης Εὐάγγελος (ἀρ. 38, 45). Οἱ δὲ λοιποὶ κώδικες περιεγράφησαν ὑπ' ἐμοῦ αὐτοῦ.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

— **Ὁ τάφος Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου.** Ἐν τῇ Νέᾳ Ἡμέρᾳ τῆς 10 Ἰουνίου ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν τὰ ἑξῆς: «Πληροφοροῦμαι, ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐσύλησαν ἐν Σηλυβρία τὸν τάφον Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἀνευρεθέντα ἐντὸς τεμένους ἡρειπωμένου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἄλλοτε βασιλικὴ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν ἀρχαιολογοῦντος ἀξιωματικοῦ ὀνόματι Κάπτσεφ, ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψιν πρὸς ὁδηγίαν του χρονογράφου Βυζαντινοῦ. Ὡς λέγεται, εὐρέθη κρανίον καὶ ἐνεπίγραφοι πλάκες, αἵτινες ἀνεκομίσθησαν εἰς Βουλγαρίαν».

Καὶ κατὰ πόσον μὲν ἢ εἶδησις περὶ τῶν ἄνω εὐρημάτων εἶνε ἀκριβοῦς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐπαληθεύσωμεν. Περὶ δὲ τοῦ Βουλγαροκτόνου εἶνε γνωστὸν ἐκ τοῦ Παχυμέρους (ἐκδ. Βόννης Τόμ. Α' σ. 124 κ. ἐ.), ὅτι εἶχε ταφῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἔβδομον μονῇ τοῦ Θεολόγου. Ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐπι Μιχαήλ Παλαιολόγου ἀνάκτησιν τῆς βασιλευσύσης ἀπὸ τῶν τέως κατεχόντων αὐτὴν Λατίνων ἀνευρέθη ὁ τάφος τοῦ Βασιλείου, καὶ τὰ λείψανα αὐτοῦ ἀνεκομίσθησαν λαμπρῶς εἰς τὴν Σηλυβρίαν, ὅπου κατετέθησαν οὐχὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τινὶ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Σωτήροϋ μονῇ. Τὸ χωρίον τοῦ Παχυμέρους ἔχει ὅλον ὡς ἑξῆς: Τότε δὲ τινες τῶν οἰκείων τῷ βασιλεῖ κατ' ἀνεῖν διατριβῆς ἐξεληθόντες ἐπέστησαν τῇ κατὰ τὸ Ἔβδομον τοῦ Θεολόγου μονῇ, ὄνομα μόνον, οὐ σχῆμα σωζούση μονῆς, καὶ τὸν ἐκεῖσε ναὸν εἰσελθόντες, ἡρειμμένον καὶ τοῦτον καὶ εἰς θρεμμάτων ἐπαυλιν ἔντα, καὶ τῆδε κάκεισε περιβλεπόμενοι καὶ τό ποτε τοῦ ναοῦ κάλλος ἐκ τῶν λειψάνων θαυμάζοντες (ἦσαν δ' οὗτοι οἱ περὶ τὸν Ἰατρόπουλον Δημήτριον καὶ λογοθέτην τότε τῶν οἰκειακῶν) ὁρῶσιν αἰφνης κατὰ γωνίαν ἰστάμενον ἀνδρὸς πάλαι τεθνεῶτος λειψανον ὀλόκληρον καὶ τὸ πᾶν ὀλομελές, γυμνὸν ἐς πόδας ἐκ κεφαλῆς. Εἶχε δὲ καὶ ἐπὶ στόματος καλάμην ποιμενικῆς σύριγγος, εἰς χλεύην τινῶν οὕτω ποιησάντων οἷς ἔμελε θρεμμάτων. Ὡς δ' ἰδόντες ἐθαύμαζον μὲν τὴν τοῦ λειψάνου ὀλομέλειαν, διηπόρουν δὲ οὐ τινος ἂν καὶ εἶη ὁ πεπηγὼς ἐκεῖνος καὶ ἔτι εἰς σῶμα συνιστάμενος χοῦς, ὁρῶσιν ἐκ δεξιῶν τὸ κενήριον καὶ ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένους στίχους διη-

λοῦντας τὸν κείμενον. Ἦν οὗτος, ὡς ἐδήλου τὰ γράμματα, ὁ Βουλγαροκτόνος Βασίλειος. Ὡς δ' ὑποστρέφαντες σφίσι τὸ θεαθὲν τῷ βασιλεῖ προσανέφερον, οἰκτιρίζεται αὐτίκα ὁ βασιλεὺς, καὶ πέμψας σηρικὰ χρυσόσημα πέπλα, ἔτι δὲ ἐξαποστείλας τοὺς ὑμνοπόλους σὺν οὐκ ὀλίγοις ἄρχουσι, ὑπὸ πολλῇ τιμῇ καὶ δορυφορίᾳ, ψαλμοῖς καὶ ἕμνοις ἀνακομίζεται ἐν θήκῃ τιμῆ πρὸς τὸν Γαλατᾶν τὸ λειψανον, κάκει προσιάττει τῷ ἀδελφῷ σεβαστοκράτορι ἐνθῆναι τῇ σφετέρᾳ σκηπῇ τὴν θήκην, πέπλοις τε χρυσοῖς ὑπ' ἀκοιμήτῳ φωτὶ ἐχόμενα τῆς ἐκείνου σιρωμνῆς θέντα τιμᾶν τοῖς προσήκουσιν, ἕως ἐκεῖθεν ἀναχωρούντων αὐτῶν. εἰς Σηλυβρίαν ἐντίμως καὶ λαμπρῶς μετακομίσαντες ἐν τῇ τοῦ Σωτήρος καταθεῖναι μονῇ. Καὶ δὲν λέγεται μὲν ῥητῶς ἐνταῦθα, ὅτι πράγματι καὶ ἐξετελέσθη ἡ διαταγὴ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ δὲν ὑπόκειται ἀμφιβολία, ὅτι συνέβη τοῦτο. Ἄλλως δὲ ὅτι ὁ τάφος τοῦ Βουλγαροκτόνου δὲν εὐρίσκετο πλέον, τοῦλάχιστον τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀποδεικνύεται καὶ ἄλλοθεν, ἐκ τῆς ἐντελοῦς περὶ αὐτοῦ παρασιωπήσεως (argumentum e silentio) ἐν τῇ ἀνωτέρω ἀναγραφῇ «Περὶ τῶν τάφων τῶν βασιλέων τῶν ὄντων ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων», ἣν τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Banduri (Imperium Orientale Τόμ. Α' σ. 121) εὐρίσκωμεν ἐπανεκδομένην ἐν τῇ Βυζαντίδι τῆς Βόννης μετὰ τῶν μικρῶν ἔργων τῶν εἰς τὸν Γεώργιον Κωδινὸν συνήθως προσγεγραμμένων σ. 203 κ. ἐ. Πράγματι αὐτόθι μόνον ὁ τάφος Κωνσταντίνου, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἀναγράφεται ἐν σ. 205; 3 κ. ἐ.

— **Κανονισμὸς τῶν προικῶν εἰς Λιασκοβέτζι τῆς Ἡπείρου.** Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 249 Νομοκάνονι τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἔθνολογικῆς εταιρείας, γεγραμμένῳ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα (*Ἴδε ἀνωτέρω σ. 189), περιλαμβάνεται ἐν φ. 23^b ἄλλη χειρὶ γεγραμμένος ὁ ἐπόμενος ἐνταῦθα ἀνεπίγραφος κανονισμὸς τῶν προικῶν ἐν χώρᾳ Λιασκοβέτζι, ἦτοι ἐν τῇ ὁμωνύμῳ κώμῃ τοῦ ἡπειρωτικοῦ Ζαγορίου.

«Διὰ τοῦ παρόντος φανερώνομεν ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι χώρα Λιασκοβέτζι, ὅτι ἐπειδὴ πᾶν μέτρον ἄριστον, αἱ ὑπερβολαὶ δὲ ἐλεειναὶ καὶ ἐπειδὴ εἰς τὴν χώραν μας ἡ προίκα ἔφθασεν εἰς ὑπερβολὴν, ὥστε καὶ οἱ δυνατοὶ νὰ μὴν ἠμποροῦν νὰ βαστάζουν τὸ βάρος, καὶ ἐκ τούτου ἀκολουθοῦν πολλὰ καὶ μεγάλα κακὰ, διὰ τοῦτο ὅλοι κοινῶς καὶ συμφώνως ἀπεφασίσαμεν σήμερον νὰ ἀποκόψωμεν τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὰ περιττὰ τῆς προικῆς καὶ νὰ διορίσωμεν τὸ μέτριον.

»Καὶ δὴ ὅλοι διορίζομεν, ὅτι ἡ πρώτη σκάλα νὰ δίδουν προίκα

εἰς τὴν κόρην τους διὰ νάχτι, διὰ φορέματα, διὰ ἀμπέλι, διὰ χωράφι, διὰ κήπον, διὰ ἀσῆμι, διὰ χάλκωμα καὶ τὰ λοιπὰ καὶ διὰ ὅλα ὅσα χρειάζονται, νὰ δίδουν, λέγω, γρόσια ὀκτακόσια, ἦτοι γρ.: 800: καὶ ὄχι ἄλλο τίποτε· καὶ μὲ αὐτὰ νὰ φτιάσῃ ὁ γαμβρὸς ὅ,τι φορέματα θέλῃ· ἢ δευτέρα σκάλα, γρόσια ἑξακόσια· ἦτοι: γρ.: 600: ἢ τρίτη γρ.: πεντακόσια, ἦτοι γρ. 500, ἢ τετάρτη γρ.: τετρακόσια, ἦτοι 400, ἢ πέμπτη γρ.: τριακόσια ἦτοι γρ.: 300, ἢ ἕκτη γρ.: διακόσια, ἦτοι γρ.: 200· καὶ ἢ ἑβδόμη γρ.: ἑκατὸν πενήντα, ἦτοι γρ.: 150.

»Διορίζομεν ἔτι, ὅτι νὰ μὴν ἔχη τινὰς ἄδειαν εἰς τὸ ἐξῆς, νὰ κάμη φόρεμα γυναικὸς ἀπὸ κατηφέν ἢ ἀπὸ βλάχικον, ἢ ἀπὸ νταρακλή, ἢ ἀπὸ κάθε ὀλομεταξωτὸν ὕφασμα, ἢ ἀπὸ ροῦχον κερμεζί. Ἐὰ ἀσημένια γαϊτάνια, τζαπάρια, τὰ ἀσημένια κουμπιὰ, ἢ μεγάλαις φακωταῖς ὄλα αὐτὰ νὰ λείψουν· ὅσα μὲ ἀλατῶς νὰ εἶναι τὸ πρῶτον φόρεμα τῆς γυναικὸς μὲ γαϊτάνια μπρισημίλου. Διορίζομεν ἔτι ὅτι ἔχουν νὰ δώσουν καὶ νὰ λάβουν καὶ ὅσοι παίρνουν καὶ δίδουν γυναῖκα ἀπὸ ξένην χώραν τὸ ἴδιον διὰ προῖκα· ἀκόμη διορίζομεν, ὅτι ὅσαις κόραις εἶναι σακάτικαις, ἢ ἐσυκοφαντήθησαν, καὶ ὅσοι γονεῖς βάνουν γαμβροὺς εἰς τὸ ὀσπίτιόν τους, εἰς αὐτοὺς ὅλους δίδομεν ἄδειαν νὰ δώσουν ὅσα ἠμπορέσουν προῖκα χωρὶς ἐμπόδιον».

Ἴδου δὲ καὶ ἡ ἐξήγησις τῶν ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ τουρκικῶν λέξεων κατὰ τὰ πρὸ δεκαετηρίδων τινῶν, ἐν μέρει δὲ καὶ σήμερον ἐθιζόμενα ἐν Ἠπείρῳ, ἣν χρεωστῶ εἰς τὴν προθυμίαν Ἠπειρώτιδος κυρίας βαθεῖαν ἐχούσης γνῶσιν τῶν κατὰ τὰ πάτρια. Καὶ δὴ νάχτι μὲν σημαίνει τὸ σύνολον τῶν προικῶν εἰς εἶδη, φορέματα κτλ. τὰ κοινῶς καλούμενα προικιά, κατηφές δὲ εἶνε τὸ ὀλοσηρικὸν (βελοῦδο), βλάχικον ἦτο ἔνδυμα χρυσοῦφαντον, νταρακλή ὀνομάζετο ὕφασμα μεταξωτὸν, ἔχον κατὰ μῆκος πλατείας γραμμὰς, ροῦχον κερμεζί νοεῖται τὸ βαρύτιμον ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἐρυθρὸν ἐριούχον (τσόχα), τζαπάρια ἦσαν τὰ σειρίτια (γαλόνια), φακωτὸς ἦτο τὸ ἐξέχον (en relief) κέντημα, σιαμαλιτῶς ὀνομάζετο εἶδος ὕφασματος οὐχὶ πολυτίμου μὲ πλατείας γραμμὰς μεταξωτὰς κατὰ μῆκος διαφόρων χρωμάτων.

Τὸ ἐγγράφον τοῦτο τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν περιστολὴν τῶν προικῶν δὲν εἶνε μοναδικόν. Εἶνε ἀπ' ἐναντίας ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ὁ δέκατος ὀγδοὸς αἰὼν εἶνε ἀκριβῶς ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐν διαφοροῖς μέρεσι τοῦ τουρκοκρατουμένου ἑλληνισμοῦ παρουσιάζεται οἶονεὶ σταυροφορία τις ἐναντίον τῶν ὑπερμέτρων πραικῶν καὶ ὑπὲρ περιστολῆς τῆς περὶ τὴν γυναικεῖαν περιβολὴν πολυτελείας. Τοιαῦτα παρατηροῦμεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1734, ἐν Λαρίσῃ τῷ 1785, ἐν Ἰωαννίνοις ἀπὸ

τοῦ 1701 μέχρι τοῦ 1776, ὅτε ὀρίζονται ἑπτὰ τάξεις πραικοδοσιῶν, καθ' ἃ καὶ εἰς Λιασκοβέτζι. Καὶ ἀπὸ τοῦ πατριαρχείου δὲ βαρεῖς μὲν τῷ 1767 ἠκούσθησαν λόγοι ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σαμουήλ κατὰ τῶν ἐπὶ χρήμασι γυναῖκας λαμβανόντων, πολλαὶ δ' ἐξεδόθησαν συνδικαὶ ἀποφάσεις κατὰ τοῦ λεγομένου τραχώματος. Καὶ δὲν λείπουν μὲν παρ' ἡμῶν ἱκαναὶ μελέται περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀλλ' εἶνε ἄξιον ἔτι λεπτομερεστέρως ἐξετάσεως, εἰς ἣν ἀξιόλογος συμβολὴ εἶνε τὸ ἐκ Λιασκοβέτζιου ἐγγράφον. Εἶνε δ' αἱ μέχρι τοῦ νῦν κυριώταται μελέται αἱ ἐξῆς: Θεμ. Ν. Φιλαδελφῆος «Τὰ τραχώματα» ἐν τῷ Ἑθνικῷ Ἡμερολογίῳ Κ. Σκόκου 1894 σ. 209 κ. ἐ. καὶ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας (Ἐν Ἀθήναις. 1902 Τόμ. Α' σ. 339 κ. ἐ.).—Δ. Καμπούρογλου Μνήμειά τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Α' σ. 139 κ. ἐ. καὶ 173 κ. ἐ.—Τοῦ αὐτοῦ «Οἱ προικοθήραι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τὰ τραχώματα» ἐν Παρνασσῷ Τόμ. ΙΖ' (1894) σ. 161 κ. ἐ.—Τ. Δ. Νερούτσου «Περὶ τραχώματος» ἐν ταῖς τοῦ Δ. Καμπούρογλου Μνήμειαις Τόμ. Β' σ. 378 κ. ἐ.—Ἀντ. Μομφερράτου «Ἀρχεῖα τριῶν Ἀθηναίων νοταρίων ἐπὶ τουρκοκρατίας» αὐτόθι Τόμ. Γ' σ. 19-117.

—Κώδιξ ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐν τῷ Νομοκάνονι τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Λονδίῳ Βρετανικοῦ μουσεῖου Additional 24369 φ. 213^α ἀνέγγων τῷ 1877 τὸ ἐξῆς σημείωμα· Ἐπιτοῦτος ὁ ἱερός καὶ βασιλικὸς νόμος υπάρχη του αγίου παντελεήμονος του εν τη νίσο τον ιωανίνον πλησίον τοῦ προδρομοῦ της Αἰμυνης καὶ ὅποιος το ἀποξενόσι να εχη τον ἅγιον παντελεήμον διαδικο. Ευχεστε και μη καταρόστε δια τον κύριον. Ἄλλοι κώδικες τῆς αὐτῆς μονῆς μοὶ εἶνε ἄγνωστοι.

—Γεώργιος Καπανδρίτης Σκουτάριος. Ποιούμενος ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ζ' σ. 89 λόγον περὶ Βυζαντινῶν φερόντων τὸ ὄνομα Καπανδρίτης, ἐξ οὗ προήλθε καὶ ἡ τοπωνυμία τοῦ ἀττικοῦ χωρίου Καπανδρίτη, ἐσημείωσα καὶ ἐπιτάφιον ἐπιγραφὴν ἐν τῇ κατὰ τὴν Θεσσαλονίκην μονῇ τῶν Βλαταίων, ἐν ἣ καὶ τάδε· ... τάφος-ἐκκυψεν ἔνδον τὸν Καπανδρίτου γόνον-ἀνδρὸς μεγίστου τῷ κλέει Σκουταρίου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶνε πιθανῶς ὁ αὐτὸς, εἰς ὃν ἐποιήθησαν καὶ δύο ἐπιγράμματα τοῦ Μανουήλ Φιλῆ, ἐκδοδομένα ἐκ κώδικος τῆς βιβλιοθήκης Γεωργίου Μαυροκορδάτου, γεγραμμένου τὸν ἰδ' αἰῶνα. ὑπὸ τοῦ κ. Μανουήλ Γεδεῶν ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ Τόμ. Γ' (1883) σ. 247. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων ἐπι-

γράφεται «Τῷ τοῦ Καπανδρίτου υἱῷ τοῦ Σκουταρίου Κυρῷ Γεωργίῳ», εὐρίσκομεν δ' ἐν αὐτῷ τοὺς στίχους *Γεώργιον γὰρ τὸν Καπανδρίτην βλέπεις-τὸν Σκουταρίου παῖδα*. Τὸ δ' ἕτερον φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Ἐπιτάφιον τῆ τοῦ αὐτοῦ Σκουταρίου μητρὶ». Ἐπὶ δὲ τῆ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ παρατηρῶ, ὅτι ἡ ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπιγραφὴ, περὶ ἧς ἀνωτέρω λόγος, εὑρηται ἐκδεδομένη καὶ ὑπὸ τοῦ κ. *Πέτρου Παπαγεωργίου* ἐν τῇ *Byzantinische Zeitschrift* Τόμ. Η' (1899) σ. 424. Ἀλλὰ τὸν ἕκτον αὐτῆς στίχον κακῶς ἐξέδωκεν ὧδε:

τερινός, προσηνής, εὐφυής, δλόχαρις.

Καὶ τὸ μὲν δλόχαρις παρανέγνω ἀντὶ τοῦ ὅλος χάρις, διότι δὲν προσέσχεν εἰς τὸ ὅτι τὸ δεύτερον Ο τοῦ ὅλος εὑρηται γεγραμμένον ἀνωθεν τῆς γραμμῆς τῶν λοιπῶν γραμμάτων καὶ σημαίνει κατὰ ταῦτα ΟC. Τὸ δὲ τερινός, καίπερ δικαιολογουμένης ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τῆς λέξεως ὡς συνωνύμου τοῦ *τέρην* καὶ κατακεχωρισμένης ἐν τοῖς ἀρχαίοις λεξικοῖς, δὲν χωρεῖ ἐνταῦθα. Δὲν παρετήρησε δὴλα δὴ ὁ κ. Παπαγεωργίου, ὅτι διὰ τοιαύτης ἀναγνώσεως δὲν εὐοδοῦται τὸ μέτρον καὶ ὁ στίχος γίνεται ὑπέρμετρος. Ἡ παρανάγνωσις προήλθεν ἔνεκεν ἀμυδρότητος μιᾶς ἐνωτικῆς γραμμῆς δύο γραμμάτων ἐπὶ τοῦ λίθου ἢ παραλείψεως αὐτῆς ἐν τῷ πανομοιοτύπῳ, ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ ἐκδότης καὶ συνεξέδωκεν ἐνθ' ἀν. Καὶ δὴ ἀντὶ ΤΕΡΙΝῃ ἀναγνωστέον ΤΕΡΙΝῃ.

† *Ἡ ἐνθύμησις περὶ τῆς πρώτης ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ὁ Μαρκιανὸς κώδιξ 408*. Ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμωνι Τόμ. Θ' σ. 404 σημ. 1 παρέθηκα τὴν ἐξῆς ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 408 Μαρκιανοῦ κώδικος ἐνθύμησιν περὶ τῆς ἐν ἔτει 1388 ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐν ἔτει ζω'ηε' μηνὶ Ἀπριλλίῳ Ἰνδικτιῶνος ι', παρεδόθη ἡ Θεσσαλονίκη τοῖς Ἀγαρηνοῖς ἐπολιορκεῖτο παρ' αὐτῶν χρόνους δ'. Προσέθηκα δ' ὅτι δέεται ἀναθεωρήσεως ἢ παρὰ τῷ *Jorga* (*Geschichte des osmanischen Reiches*. 1908 Τόμ. Α' σ. 255 σημ. 1) παραπομπῇ αὐτῆ *Joseph Müller* ἐν *Abhandlungen der Wiener Akademie der Wissenschaften* Cl. IX σ. 393. Καὶ δὴ ἐπανορθωτέον ὧδε *Joseph Müller* ἐν τοῖς *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kais. Akademie der Wissenschaften* (Βιέννης) IX Band (1852) σ. 393 καὶ ἰδίου τεύχους ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Byzantinische Analecten* (Ἐν Βιέννῃ 1852) σ. 61. Ἀντιδληθεῖσα δ' ἡ ἐνθύμησις αὐτῆ ὑπ' ἔμοῦ ἐν Βενετίᾳ εὐρέθη ὀρθότατα ἔχουσα.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ προσθέτω, ὅτι ὁ Μαρκιανὸς κώδιξ 408, ἐξ οὗ ἐγράφη ἡ σημεῖωσις αὐτῆ, ἀνήκων ποτὲ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ καρδινάλιου Βησσαρίωνος, δὲν εἶνε γεγραμμένος τὸν XV αἰῶνα, καθ' ἃ σημειώνει ὁ *Zanetti* ἐν τῷ καταλόγῳ *Graeca D. Marci bibliotheca codicum manuscriptorum* (Ἐν Βενετίᾳ. 1740), ἀλλὰ τῷ 1388, ὡς βλέπομεν ἐκ τοῦ ἐν φ. 142^α ἐμμέτρου σημειώματος τοῦδε: Ἐγράφη δὲ πρὸς ἔτεσι τοῖς ἑξακισχιλίοις - ἔξ σὺν τοῖς ἑνετήκοντα καὶ τοῖς ὀκτακοσίοις - Ἰνδικτιῶνος ἐν αὐτοῖς τρεχούσης ἑνδεκάτης, ἦτοι τῷ 6896 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἦτοι τῷ 1388. Ἀλλὰ τὸ μέρος αὐτοῦ τὸ περιέχον τὸ περὶ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων στιχοῦργημα τὸ ἐκδοθὲν ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ *Bekker* ἐν ταῖς *Abhandlungen der K. preussischen Akademie der Wissenschaften* τοῦ 1841 Τόμ. Β' σ. 43 κ. ἐ. καὶ πλήρες ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ *Müller* ἐνθ' ἀν. σ. 364 κ. ἐ. (ἰδίου τεύχους σ. 33) ἐγράφη ἔλιγον ἀργότερον, καθότι τὸ στιχοῦργημα τοῦτο ἐποιήθη, ὡς βλέπομεν ἐκ τῶν τελευταίων αὐτοῦ στίχων,

κατὰ τὸ νῦν ἰστάμενον ἔτος τὸ μέγα κόσμου

ἑξακισχίλιον αὐτὸ σὺν τοῖς ἑννακοσίοις

τὸ φέρον καὶ τὴν Ἰνδικτιὸν πεντεκαίδεκαταίαν

ἦτοι τῷ 1392.

Περιέχει δὲ ὁ κώδιξ πλὴν τοῦ ποιήματος τούτου καὶ ἐμμέτρου περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου διηγήσεως τὸ παρὰ τοῦ *Müller* ἐνθ' ἀν. σ. 388 κ. ἐ. (ἰδίου τεύχους σ. 56) ἐκδεδομένον πεζὸν ἱστορῆμα τὸ ἐπιγραφόμενον «Ὅρα πῶς ἐάλω ἡ Κωνσταντινούπολις παρὰ τῶν Ἰταλῶν», οὗ ἐν τέλει σημεῖωμα «Περὶ τοῦ πατριάρχου Ἐρνοδόου» καὶ ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα ἐνθύμησις περὶ Θεσσαλονίκης. Ἐν δὲ τῷ φ. 144^β περιέχεται «Μέτρον Ἰκασίας διὰ στίχων ἰάμβων», οὗ ὁ μὲν πρῶτος στίχος *Μισῶ φονέα κρῖνοντα τὸν θυμόδιη*, ὁ δὲ τελευταῖος *Μισῶ τὸν μῆτιν συκοφαντοῦντα φίλους*. Ἴδε τὰ μονόστιχα ταῦτα ἐκδεδομένα ἐκ τοῦ κώδικος τούτου ὑπὸ *Krumbacher* (*Kasia*. Ἐν Μονάχῳ. 1897 σ. 363 κ. ἐ.).

— *Παραγνωρισθέντες στίχοι τοῦ Κεδρηνοῦ*. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρχε τετράπλευρόν χαλκὸν κτίριον, καλούμενον Ἀνεμοδούλιον, ἐφ' οὗ ἀγάλματα ἢ ἀνάγλυφα τῶν δώδεκα ἀνέμων. Περὶ τούτου παρέδωκε μὲν τινα ὁ *Νικήτας Χωνιάτης* (ἐκδ. Βόννης σ. 432, 20. 857, 14), γράφει δὲ καὶ ὁ *Κωδινός* (Περὶ κτισμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκδ. Βόννης σ. 108, 5 κ. ἐ.). Πρβλ. *Ducange*

Constantinopolis Christiana Βιβλ. Β' ἐκδ. Βενετίας σ. 130. Τὸ Ἀνεμοδούλιον τοῦτο ἀκριβέστερον περιγράφει ὁ **Γεώργιος Κεδρηγός** (ἐκδ. Βόνηης Τόμ. Α' σ. 565, 20 κ. ἐ.) διὰ τῶν ἐξῆς: "Ὅτι τὸ τετρασκελὲς τέχνασμα ὃ Δῆρον λέγουσιν ἀνέμων ἡγεῖται ὁ μέγας Θεοδόσιος, πυραμίδος σχῆμα ζωγραφοῦν καὶ ζήοις πλαστοῖς κεκοσμημένον βλαστοῖς τε καὶ καρποῖς καὶ ὄφιοις. Ἦμνοι τε Ἐρωτες ἴστανται προσγελῶντες ἀλλήλοις ἡμέρωσ καὶ τοῖς κάτω περῶσιν ἐμπαίζοντες." Ἄλλοι δὲ ἐποκλάζοντες ἔμπαλιν νέοι, σάλπιγξι χαλκαῖς ἐμφυσῶντες ἀνέμους. Χαλκοῦν δὲ βρέτας ὑπόθεν πετόμενον πνοῆς λιγείας δεικνύει τῶν ἀνέμων. Καταφανῆς εἶνε τοῦ χωρίου τούτου ὁ ποιητικὸς χαρακτήρ, μαρτυρῶν, ὅτι ὁ Κεδρηγός ἐν τῇ περιγραφῇ εἶχεν ἐνώπιον ἑαυτοῦ ἐπιγράμμα τι. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περιέσωσεν ὁ Κεδρηγός ἐν τῷ τέλει τῆς περιγραφῆς αὐτοὺς αὐτοτάτους τοὺς στίχους τοῦ ἐπιγράμματος, οἵτινες, καταλογάδην γραφέντες ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων, παρεγνωρίσθησαν καὶ ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν, ἐκλαδόντων αὐτοὺς ὡς συνέχειαν τοῦ πεζοῦ κειμένου. Εἶνε δ' οἱ στίχοι οὗτοι οἱ ἐξῆς:

Ἄλλοι δ' [ἐ] ἐποκλάζοντες ἔμπαλιν νέοι,
σάλπιγξι χαλκαῖς ἐμφυσῶντες ἀνέμους.
Χαλκοῦν δὲ βρέτας ὑπόθεν πετόμενον
πνοῆς λιγείας δεικνύει τῶν ἀνέμων.

Ἴσως δὲ καὶ τὸ ἀμέσως τῶν στίχων τούτων προηγούμενον πεζὸν κείμενον δύναται νὰ ποκατασταθῇ εἰς τὸν ἐξῆς στίχον καὶ τοῖς κάτω περῶσι προσεμπαίζοντες.

Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι ὁ τρίτος τῶν ἄνω στίχων καταλήγει εἰς λέξιν προπαροξύτονον, ὡς καὶ ὁ δοκιμαστικῶς ὑφ' ἡμῶν ἀποκατασταθεὶς. Τοῦτο δὲ θὰ ἦγεν εἰς τὸ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὸ ἐπιγράμμα, οὗ μέρος διέσωσεν ἐν τῇ ἀρχῇθεν αὐτοῦ μορφῇ ὁ Κεδρηγός, εἶνε ἀρχαιότερόν πως, ἀνερχόμενον εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς δὲν εἶχε τελείως ἐπικρατήσῃ ἐν τοῖς χωλιάμβοις ὁ ἐν τῇ παραληγοῦσῃ τονισμός (Ἠρδλ. *Paul Maass* Der byzantinische Zwölfsilber ἐν τῇ *Byzantinische Zeitschrift* Τόμ. ΙΒ', 1903, σ. 288 κ. ἐ.). Τέλος δὲ παρατηρητέον, ὅτι διὰ τῶν λέξεων *Δῆρον ἀνέμων* ὁ Κεδρηγός ἢ ὁ ἐπιγραμματοποιός, ὃν εἶχεν ὑπ' ὄψιν, ἀπέδωκεν ἐπὶ τὸ ἀρχαιώτερον τὸ λαϊκὸν ὄνομα τοῦ περιγραφομένου κτιρίου. Ἀλλὰ δυσκόλως δύναμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι μετέφραζεν οὕτω τὴν λέξιν Ἐνεμοδούλιον· εἶχε δὲ μᾶλλον κατὰ νοῦν τὸν τύπον Ἐνεμοδούριον, ὡς πιθανώτερον ὠνόμαζε τὸ κτιρίον τοῦτο ὁ βυζαντινὸς λαός.

— **Curiononaster, Χωριομοναστήρι**. Γνωστὴ εἶνε ἡ πρὸς τὸν πρῶτον Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Γεράρδον ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ' ἡ γραφεῖσα τῷ 1208, ἐν ἣ ἀπαριθμοῦνται τοπία, μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι τῆς Ἀττικῆς. Ἴδε *Migne* Λατινικῆς Πατρολογίας Τόμ. ΣΙΕ' σ. 1560. Ἠρδλ. *Σπυρ. Π. Δάμπρου* Αἰ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Ἀθήνησι. 1878 σ. 88.—**Τοῦ αὐτοῦ μετὰφρ.** τῆς τοῦ **Γρηγοροβίου** Ἱστορίας τῆς πόλεως Ἀθηνῶν Τόμ. Α' σ. 408 κ. ἐ.—**Τάσσου Νερούτσου** Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας Τόμ. Δ' σ. 68. Μεταξὺ τῶν τοπωνυμιῶν τούτων εὐρίσκομεν καὶ τὸ Curiononaster, ὅπερ ὁ Νερούτσος ἐνθ' ἂν ἀπέδωκεν ἑλληνιστὶ διὰ τοῦ ὀνόματος *Τῆς Κυρῆς τὸ Μοναστήρι*. Ἀλλ' οὐκ ὀρθῶς. Τὸ ἀληθὲς ἑλληνικὸν ὄνομα εἶνε Χωριομοναστήρι, ὡς ἐξάγεται ἐξ ὁμοίου ὀνόματος ἐν Κρήτῃ, μνημονευομένου ἐν τῇ μεταξὺ τῶν Βενετῶν καὶ τοῦ Ἀλεξίου Καλλιέργου συνθήκῃ, ἣν ἐξέδωκεν ὁ κ. **Στ. Ξανθοουδίδης** ἐν Ἀθηναῖς Τόμ. ΙΔ' σ. 305 καὶ ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι τοῦ χωριστοῦ τεύχους «Συνθήκη μεταξὺ τῆς ἐνετικῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ Ἀλεξίου Καλλιέργου». Ἐν Ἀθήναις. 1902. Εἶνε δὲ τὸ Χωριομοναστήρι τῆς Κρήτης, οὗ τὸ ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ ὄνομα φέρεται *Chorio Monasterio*, κώμη παρὰ τὸ ὄρος Βρύσιναν, καλουμένη σήμερον Χωριομοναστήρι. Κατὰ τὸν κ. **Γ. Χατζιδάκι** (ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου 1905-1906 σ. 53) «τοῦτο πρῶτον ἐκαλεῖτο Χωριομοναστήρι, ὅθεν ἐγένετο Χωριομοναστήρι καὶ εἶτα συνεκόπη διὰ τὸ μέγεθος εἰς Χωριομοναστήρι».

✓ — **Ἀμοιβαὶ διδασκάλων ἐπὶ τουρκοκρατίας**. Εἰς τὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γραφέντα ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Θ' σ. 195 κ. ἐ. προστεθήτωσαν καὶ τὰ ἐκ τοῦ κώδικος 222 τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας σημειωθέντα ἐν σ. 758 τοῦ αὐτοῦ Τόμου.

— **Ἑλληνικαὶ τοπωνυμιαί**. Ὁ ἐν Βερολίνῃ βαρῶνος κ. Hiller von Gärtringen ἔγραψεν ἡμῖν ἑλληνιστὶ τῇ 10 Ἰουνίου ἐ. ἐ. τὰ ἐξῆς: «Ἐλάβον τὸν Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Η', ὅπου ἐν σ. 90 ἐγράψατε περὶ Ζήρειας, καὶ τὴν σημείωσιν ὑμῶν, καὶ νομίζω, ὅτι ἔχετε δίκαιον, ὅτι ἴσως τὸ Ζάρακα, Ζήρεια, Ζάραξ κτλ. ἔχουσι σχέσιν τὸ ἐν μετὰ τοῦ ἄλλου. Ὁ *Fick* *Vorgriechische Ortsnamen* σ. 91-114 ἀποδίδει αὐτὰ τοῖς Λέλεξι, περὶ ὧν οὐδὲν ἴσμεν. Ὅμως δ' ὁμολογῶ τὴν ἀνικανότητά μου νὰ ἀποφάνω γνώμην περὶ τούτων τῶν ζητημάτων, ἅτινα ἀπαιτοῦσι γνώσιν βαθεῖαν τῆς τε παραδόσεως τῆς μεσαιωνικῆς, οἷαν

ἔχετε ὑμεῖς, καὶ τῶν διαφόρων γλωσσῶν. Ἐπειδὴ δ' ἀνέγνων ἄρθρον τι ὑμέτερον περὶ τῶν εἰς Ἀττικὴν ἐμπεσόντων Ἀλθωνῶν (Ἐπετηρίς Παργασσοῦ Ἔτ. Α' σ. 156 κ. ἐ.) καὶ τῶν τοπωνυμιῶν αὐτῶν, ἐλπίζω, ὅτι ὑμεῖς καὶ προσωπικῶς καὶ διὰ τῶν ὑμετέρων μαθητῶν καὶ μείζονα ὠθησιν θέλετε δώσει εἰς τὰς μελέτας ταύτας. Διότι ἀδικοῦσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες θεωροῦσιν ὡς προσβολὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐάν τις λέγῃ, ὅτι τὸ τὰδε ὄνομα εἶνε σλαβικόν. Τούναντίον φρονῶ, ὅτι τὰ πολλὰ σλαβικά ὀνόματα ἅτινα ἔχει τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος εἶνε μαρτύρια τῶν νικῶν τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν ἡττῶν τῶν σλαβικῶν, καθὼς καὶ ἐν τῇ Γερμανίᾳ ὅπου ἔχομεν τὰ ἴδια σλαβικά ὀνόματα καὶ ἐκεῖ, ὅπου ὁ πληθυσμὸς εἶνε καθαρῶς γερμανικός. Τούτου χάριν ἐλπίζω, ὅτι Ἕλληνας τις λόγιος καὶ ἀμερόληπτος θέλει ἐκδώσει ἐτυμολογικὸν καὶ τοπογραφικὸν λεξικὸν τῶν ἐν Ἑλλάδι τοπωνυμιῶν. Εἶνε ὥρατον θέμα· περιέχει μικρασιανὰ, οἷον τὸν Ὑμηττὸν καὶ Ἀρδηττὸν καὶ Ἰλισ(σ)ὸν, καὶ ἑλληνικά καὶ φραγκικά καὶ σλαβικά καὶ τουρκικά καὶ ἀλθωνικά, καὶ τέλος πάντων — τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων, ἣτις ἐγένετο παράδειγμα τῆς νῦν γενομένης καὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἀναμενομένης νίκης τῶν ὑμετέρων ὄπλων.

«Τὸ λεξικὸν τῆς δημοσίας στατιστικῆς ἔπρεπε κατὰ τινὰ νὰ διορθωθῆ ἐπὶ τόπου. Οὕτως ἡ Βρωμοσέλλα ἔπρεπε ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν Βρωμοσκάλλαν κτλ.

«Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἔργον θὰ γένηται πάρεργον τοῦ μεγάλου Θησαυροῦ ὠφελιμώτατον. Θέλει ὅμως ὑπομονὴν καὶ ταξείδια, οἷα ἐτελέσεν ὁ Μηλιαράκης, ὁ Γ. Σωτηριάδης καὶ οἱ νῦν ἔφοροι ἐν γένει, διὰ τὰ ὠραία Flurnamen, ἅτινα ὑπενθυμίζουσι τὰ ἀγροτικά ὀνόματα τῶν Katasterinschriften (ἰβλ. *G. Knackstedt De praediorum et mansionum appellationibus graecis. Dissertation.* Ἐν Μαρδούργῳ. 1913). Πολλὰ καὶ ὠραῖα ἔχει συλλέξει ὁ Καρπάθιος Μανωλακάκης. Ἄριστα τὰ γνωρίζει ὁ κύριος Κλων Στέφανος· ὅς ἐκδώσῃ τὰς πλουσιωτάτας συλλογὰς του!

«Εἰδότε ταῦτα γράφω· ἀλλ' ἴσως γνώμη τοιαύτη νέαν δώσει ἀφορμὴν τοῖς παλαιοῖς καὶ παλαιφάτοις λόγοις».

Εὐχαρίστως δημοσιεύομεν τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, εὐχόμενοι ὅπως αὕτη ἀποδοῖ ἑλαττήριον πρὸς νέας παρ' ἡμῖν τοπωνυμικὰς ἐρεῦνας. Ἐὰ δὲ καθ' ἡμᾶς ἀπὸ μακροῦ ἴδῃ χρόνου καὶ διδάσκοντες καὶ γράφοντες πολλαχῶς ἐπειράθημεν νὰ προαγάγωμεν τὰς τοιαύτας μελέτας. Καὶ τοῦ μὲν πανεπιστημιακοῦ ἡμῶν φροντιστηρίου καρποὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι πλὴν ἄλλων διαφορῶν δημοσιευμάτων αἱ ἀξιολογώταται μελέται δύο ἀρχαίων ἡμετέρων μαθητῶν, νῦν δὲ προσφιλῶν

συναδέλφων, τῶν κ. κ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου (Ἐὰ Χρονικά τοῦ Μορέως ἐν τῷ 5' τόμῳ τοῦ Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει, 1906) καὶ Σίμου Μενάρδου (Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου ἐν τῷ ΙΗ' Τόμῳ τῆς Ἀθηνᾶς. 1907). Ἡμεῖς δ' ἐδημοσιεύσαμεν πολλὰ οἰκεία σημειώματα, ἰδίως ἐν τοῖς Συμμίκτοις τοῦ Νέου Ἑλληνομνημονος καὶ τὸ ἄρθρον «Περὶ συλλέξετε τὰς λακωνικὰς τοπωνυμίας» ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ κ. Θεοδοροπούλου τοῦ ἔτους 1911, δὲν θέλομεν δὲ παύσει συνεχίζοντες μὲν τὴν δημοσίευσιν τοῦ πολλοῦ παρ' ἡμῖν τοιοῦτου ὕλικου, προάγοντες δὲ κατὰ τὸ ἐνδὸν τὰς τοιαύτας μελέτας.

✓ — **Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς μονῆς Κύκκου.** Ὁ ἐκ Κύπρου καταγόμενος ἡμέτερος μαθητῆς κ. Χρ. Γ. Παντελίδης, καθηγητῆς τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἀδερωφείου Γυμνασίου, ἀπέστειλεν ἡμῖν τὸν ἐξῆς κατάλογον τῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν Κύπρον περιωνύμῳ μονῇ τῆς Κύκκου κωδίκων, εἰς οὓς ἔδωκεν ἰδίους ἀριθμοὺς, τῶν τοῦ Καταλόγου τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς παρατεθέντων ἐντὸς παρενθέσεως. Τοὺς κώδικας τοὺς ἔχοντας παλαιὰν σελίδωσιν δὲν ἠρίθμησε κατὰ φύλλα.

1 (625)

Χαρτ. 0,20 × 0,14. Αἰῶνος XVI (φ. 301).

Νομοκάνων.

Ἐν φ. 1^α προτάσσεται ὁ πρόλογος «Τοῖς ἀπανταχοῦ ἐβρισκομένοις... ἠθασαυρός κεκρυμμένος καὶ πηγὴ ἐσφραγισμένη». Ἐν φ. 3^α Πίναξ τῶν περιεχομένων 101 κεφαλαίων.

Ἐγγραφή ἐν ἔτει κρξβ'.

2 (614)

Χαρτ. 0,17 × 0,11. Αἰῶνος XVII (φ. 301).

Νομοκάνων.

Ἀρχεται ἀπὸ φ. 25^α. Ἐν τοῖς φ. 1^α - 20^β Πίναξ τῶν κεφαλαίων.

Ἀρχ. (ἀκέφ.) ... κἀμνη χειροτονίαν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ. Ἐν φ. 22^δ - 23^δ διάφορα σχήματα περὶ τῶν βαθμῶν τοῦ γάμιου.

Ἐν φ. 20^α - 23^β διάφοροι εὐχαὶ διὰ μεταγενεστέρων χειρῶν, φέρουσαι χρονολογίαν 1753.

3 (268).

Χαρτ. 0,20 X 0,14. Αἰῶνος XVII (φ. 33).

Διαθήκη τοῦ κυρ Ἰζορτζή Βραχύμη.

Ὁ δικθέτης, Κύπριος ὢν, ἐγκατέστη ἐν Βενετίᾳ ἕνεκα τοῦ φόδου τῶν Τούρκων, διὰ δὲ τῆς διαθήκης αὐτοῦ, ἧς τὰ διάφορα μέρη συνετάχθησαν κατὰ τὰ ἔτη 1659, 1660 καὶ 1667, ἀφίνει εἰκοσακισχίλια δουκᾶτα εἰς διαφόρους συγγενεῖς ἐν Κύπρῳ καὶ εἰς διάφορα ἱερόματα, μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ Βενετίας.

Ἄρχ. Ὁ κυρ Ἰζορτζής βραχύμη τοῦ μακαρίτη βραχύμη ἀπὸ τὴν Κύπρον ὑγιεῖς μὲ χάριν θεοῦ ἀπὸ γυνῶσιν καὶ νοῦν καὶ σῶμαν ἐστάθην ὑποστατικῶς εἰς τὸ σκρυττόριον ἐμοῦ νικολὸ βελάμιον νοτάριος, βενέτικος, βαλμένος εἰς τὴν πιάτζαν τοῦ ἀγίου Μάρκου καὶ εἰς τὴν παρουσίαν τοῦς ὀπισθεν γεγραμμένους μάρτυρας μου ἐπαράδωσεν τὴν παροῦσαν του θύκην, καὶ ὕστερον θέλημάν του ἔκαμεν νὰ γράψῃ ἵπεν ἀπὸ ἀνον φιαρευτόν του, ὅπου διὰ τοῦτον ἔδωσεν τόπον τῶν συμμαρτυρίων τοῦ ἐδιαβάστην ἀπὸ ἐμέναν τον νοτάριον μονων εἰς ἐκεῖνον μονον κατὰ τοῦς νόμους ὅπου βεβαιοννω νὰ περιέχει τὸ θέλημαν του καὶ ἀνακράζοντας τοῦς μάρτυρας ἔτζη ἐβεβαίωσεν καὶ ἐπαρακάλεσεν με, νὰ δεχθῶ νὰ βουλλόσω, νὰ φυλάξω καὶ νὰ τὸ παραδώσω καὶ ἔρχοντας ἡ ἀφορημὴ τοῦ θανάτου του νὰ ἀνοίγω νὰ φανερόννω.

Μεταξὺ τῶν μαρτύρων φέρεται καὶ ὁ Δυμίτρις Παλαιολόγος τοῦ μακαρίτη Παλαιολόγου ἀπὸ τὴν Ἀθήναν.

Κῶδιξ ἐσταχωμένος.

4 (668).

Χαρτ. 0,15 X 0,09. Αἰῶνος XVII (φ. 218).

1 (φ. 1^α). Λόγος ἀκέφαλος.

Ἄρχ. . . τῆς δεήσεως ἐμοῦ τοῦ ἀμαρτωλοῦ.

2 (φ. 12^β). Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου Περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως.

3 (φ. 31^α). «Βίος καὶ πολιτεία τῆς δούκισσας ἡμῶν Θεοδώρας τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Γραμμένον ἐλληνικᾶ ἀπὸ τὸν Μεταφραστὴν καὶ μεταγλωτισμένον εἰς τὴν κοινήν γλῶσσαν παρὰ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰωάννου Κυπρίου τοῦ Σιναΐτου».

4 (φ. 51^α). «Μαρτύριον τῆς ἀγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Αἰκατερίνης μεταγλωτισμένον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ [Νεοφύτου Ἰωάννου] Κυπρίου».

5 (φ. 84^α). Ἰωάννου Χρυσοστόμου εἰς τὸν μάταιον βίον.

6 (φ. 99^α). «Βίος καὶ πολιτεία Μάρκου τοῦ Ἀθηναίου ἀσκήσαντος ἐν ὄρει τῆς Θράκης...».

7 (φ. 118^α). «Θαῦμα γενόμενον εἰς τὴν μονὴν τῆς Θεοτόκου τὴν λεγομένην Μεγάλῃ Ἀντίληψις».

8 (φ. 122^α). «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ξενοφῶντος τοῦ Συγκλητικοῦ καὶ τῆς γυναίκος αὐτοῦ Μαρίνας».

Ἐν φ. 12^α χωρὶα τοῦ Εὐαγγελίου διὰ νεωτέρας χειρὸς.

5 (633).

Χαρτ. 0,14 X 0,09. Αἰῶνος XVII (φ. 154).

Νομοκάνων.

Ἐν φ. 3^β-20^β «Πίναξ ἀκριβῆς τοῦ παρόντος νομίμου». — Ἐν φ. 1^α διάφορα ὀνόματα δι' ἐτέρας χειρὸς. — Ἐν φ. 1^β καὶ 2^α προσευχὴ δι' ἐτέρας χειρὸς. — Ἐν φ. 149^β τὸ ἀλφάβητον, τόνοι καὶ πνεύματα. — Ἐν φ. 150^β-154^β Διήγησις ἡμιτελῆς περὶ πλουσίου Ἑβραίου, Θεοδοσίου ὀνόματι, ὃν προσεπάθει νὰ καθοδηγήσῃ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν Χριστιανὸς καλούμενος Φίλιππος. — Ἐν φ. 154^β σημειώσεις δι' ἐτέρας χειρὸς.

Ὁ κῶδιξ ἐγράφη τῷ Ἰρτζί (=1679).

6 (652).

Χαρτ. 0,24 X 0,16. Αἰῶνος XVIII (φ. 109).

1 (φ. 1^α). «Τοῦ σφρωτάτου βασιλέως Λέοντος Χρησμοί».

2 (φ. 6^β). «Λόγοι τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν [Μεθοδίου] ἐπισκόπου Πατάρων».

3 (φ. 11^α). Κεφάλαια ἐνενήκοντα ἐπτὰ.

Ἐν τούτοις «Περὶ ἐθνικοῦ Μωάμεθ», «Περὶ ἀνομιμασίας τῆς σφραγίδος καὶ τοῦ ἐρυθροῦ ἵππου», «Περὶ τοῦ πολέμου τοῦ Σατανᾶ καὶ τοῦ Χριστοῦ», «Περὶ τοῦ πολέμου τοῦ Σατανᾶ μετὰ τοῦ τάγματος τῶν μοναχῶν», «Περὶ τοῦ πολέμου τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ μετὰ τοῦ τάγματος τῶν μοναχῶν», «Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἑθνικοῦ», «Περὶ τοῦ πάπα ὅτι εἶναι πρόσωπον τοῦ Ἀντιχρίστου», «Περὶ ἀνατολικῆς ἐκκλησίας», «Περὶ τῶν ἀγίων εἰκόνων», «Περὶ σελήνης», «Περὶ ἀστέρων», «Περὶ κεφαλῆς τοῦ δράκοντος».

4 (φ. 66^β). Διάφορα ἄσματα, αἰνίγματα καὶ μῦθοι.

5 (φ. 83^α). Ἑρμηνεῖα διαφόρων λέξεων καὶ χρονολογίαι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

6 (φ. 94^α). «Ἐργον Ἀπόλλωνος Νειλώου τῆς τῶν παρ' Αἰγυπτίοις ἱερογλυφικῶν γραμμάτων ἐρμηνείας βιβλίον δεῦτερον».

7 (φ. 102^α). «Ἡ παρούσα βίβλος περιέχει ἑράσεις τοῦ προφήτου **Δανιήλ**, μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Ἀραβικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπὸ **Ἀλεξίου** τινὸς ἐκ **Κωνσταντινουπόλεως**».

Ἐν φ. 83-87 σημειώσεις δυσξυμβλήτοι. Ἐν φ. 99β-101 σημειώσεις καὶ εἶχαι δι' ἄλλης χειρός.

Ὁ κώδιξ σύγκειται ἐκ διαφόρων τετραδίων.

7 (186).

Χαρτ. 0,29 × 0,19. Αἰῶνος **XVIII** (φ. 209).

«Ἡ πεντάτευχος τοῦ Μωϋσέως μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων διάλεκτον».

Ἐγγραφή ὑπὸ Ναθαναὴλ ἱερομονάχου Κυκκίτου.

Ἐν φ. 207β, 208β, 209β διαφόροι σημειώσεις δι' ἑτέρας χειρός.

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

8 (187).

Χαρτ. 0,29 × 0,19. Αἰῶνος **XVIII** (φ. 187).

«Ἡ Πεντάτευχος τοῦ Μωϋσέως... διορθωθεῖσα κατὰ τινὰς λέξεις ὑπὸ **Πεζάνη** τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων».

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

9 (717).

Χαρτ. 0,21 × 0,15. Αἰῶνος **XVII** (φ. 157).

«**Νικηφόρου Βλεμμύδους** Λογική».

Φέρει πολλὰ σχήματα καὶ κλάδους πρὸς ἐξηγήσιν τῶν διαφόρων διαιρέσεων δι' ἐρυθρᾶς μελάνης.

Τὴν στάχισιν ἀποτελεῖ περγαμηνὴ τοῦ XII αἰῶνος περιέχουσα μέρος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐν ᾗ καὶ τὸ χωρίον οὐκ ἐποίησεν οὕτως παντὶ ἔθνει καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς.

10*.

Χαρτ. 0,31 × 0,21. Αἰῶνος **XVIII** (φ. 204).

Ἐρμηνεία εἰς τὸν μέγαν κανόνα.

Ἐκ παλαιᾶς ἀριθμήσεως γίνεται ὄχλον, ὅτι εἶχε συνθεθῆ, ἀτάκτως, συγχυθέντων τῶν φύλλων τὰ δὲ φ. 14-18 εἶνε τεθειμένα ἀντιστρόφως.

Κώδιξ ἀστάχωτος.

* Ἄνευ ἀριθμοῦ τῆς μονῆς.

11 (657).

Χαρτ. 0,24 × 0,17. Αἰῶνος **XVIII** (σ. 176).

«**Νικηφόρου τοῦ Βλεμίδου** Ἐπιτομὴ λογικῆς ὑπὸ **Παύλου Βλάσταρη** Λεσβίου.

Ἐγγραφή τῷ 1771. Κώδιξ ἐσταχωμένος.

12 (163).

Χαρτ. 0,32 × 0,21. Αἰῶνος **XVII** (σ. 351).

Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας Ἐρμηνεία εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν.

Ἐγγραφή τῷ 1762 (=1762) δεκεμβρίου ιγ'.

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

13 (162).

Χαρτ. 0,33 × 0,21. Αἰῶνος **XVII** (σ. 480).

«**Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου** κριτοῦ Θεσσαλονίκης Πρόχειρον τὸ λεγόμενον Ἐξάδιβλος εἰς κοινὴν γλῶσσαν μεταφρασθεῖσα παρὰ **Ἀλεξίου Σπανοῦ** τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων».

Ἐν σ. 433-480 ἀλφαθητικὸς Πίναξ τῶν περιεχομένων.

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

14 (269).

Χαρτ. 0,22 × 0,15. Αἰῶνος **XVIII** (φ. 169).

Ἐπιτομὴ τοῦ Ἱεροῦ Ἰωάννου.

Ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Β 21 καὶ φθάνει μέχρι τοῦ Κ 221. Μετὰ διαστήχου ἑρμηνείας. Ἐκάστου στοιχείου προηγείται βραχεῖα ὑπόθεσις.

15 (199).

Χαρτ. 0,27 × 0,19. Αἰῶνος **XVIII** (φ. 158).

Εὐγενίου Βουλγάρου Λογική.

Μετὰ πολλῶν σχημάτων πρὸς ἐπεξηγήσιν τοῦ κειμένου.

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

16 (624).

Χαρτ. 0,21 × 0,15. Αἰῶνος XVII (φ. 126).

1 (φ. 43^α). «Γινώμαι τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν **Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου** τετράστιχοι».

Προτάσσεται χειρὶ μεταγενεστέρᾳ τοῦ XVIII αἰῶνος ἐν φ. 4^α-42^β «Προσίμιον τοῦ τοῦ σύγγραμμά ποιησαμένου προσφώνησιν ἔχον πρὸς τὸν ἀξιόσαντα ποιησοῦναι τὴν ἐξήγησιν τῶν τετραστίχων τοῦ Ἰωάννου θεολόγου μοναχοῦ τοῦ Ζωναροῦ».

2 (φ. 92^α). «Τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως **Λέοντος τοῦ Σοφοῦ** Περὶ ἀρετῶν, γεωργίας καὶ μοναχικῆς κυβερνήσεως, πολιτείας τε καὶ διαγωγῆς καὶ ὑποτυπώσεως κεφάλαια ἑκατὸν ἐνενηήκοντα».

3 (φ. 124^α). «Ὁδῶριον κατανοητικὸν, πόλιμα **Λέοντος φιλοσόφου** βασιλέως».

Τὰ φ. 1-3 καὶ 91^β ἄγραφα.

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

17 (273).

Χαρτ. 0,22 × 0,16. Αἰῶνος XVIII (φ. 195).

Νομοκάνων.

Τὰ φ. 1, 198-195 ἄγραφα.

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

18 (654).

Χαρτ. 0,22 × 0,16. Αἰῶνος XVIII (φ. 264).

1 (φ. 6^α). Καταβάσαι διαφόρων ἑορτῶν.

2 (φ. 77^α). **Βασιλείου τοῦ μεγάλου** Λόγοι.

3 (φ. 218^α). **Δημοσθένους** Ὀλυμπιακὸς Α' καὶ Γ'.

4 (φ. 250^α). «**Τοῦ αὐτοῦ** Κατὰ Φιλίππου».

Ἐν φ. 3^α πόλιμα τι. Τὰ φ. 1, 2, 4, 5, 216, 217, 264 ἄγραφα.

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

19 (651).

Χαρτ. 0,23 × 0,17. Αἰῶνος XVIII (σ. 527).

«**Ἀλεξάνδρου** [Μαυροκορδάτου] ἐρμηνέως τοῦ Βυζαν-

τίου Πραγματεία εἰς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ γνῶσεως καὶ φθορᾶς».

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

20 (201).

Νομοκάνων.

Ἐν φ. 1^β, 2^β, 82^β, 84^β, 85^α χρονικαὶ σημειώσεις διὰ χειρὸς μεταγενεστέρης. Ἐν φ. 84^β χρονικὴ σημείωσις τοῦ 1823 περὶ πυρκαϊᾶς τῆς ἀγορᾶς τῆς Ἀτταλείας.

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

21 (623).

Χαρτ. 0,21 × 0,17. Αἰῶνος XIX (φ. 270).

1 (φ. 2^α). Ἑρμηνεία Δεκαλόγου.

2 (φ. 25^α). Νουθεσίαι ἀπὸ διαφόρων βιβλίων τῶν ὁσίων πατέρων.

3 (φ. 254^α). «Ἐκλογή ῥημάτων θεοφόρων ἁγίων πατέρων καὶ διδασκάλων».

Τὰ φ. 1, 21-23, 265-269 ἄγραφα.

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

22 (263).

Χαρτ. 0,25 × 0,17. Αἰῶνος XVIII (φ. 434).

1 (φ. 1^α). «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν **Γρηγορίου** ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ **Θεολόγου** Λόγοι καὶ ἐπιστολαί».

2 (φ. 259^α). «Ἑρμηνεία εἰς τοὺς τῆς Ὀκτωήχου ἀναβαθμοὺς ἐκδοθεῖσα παρὰ **Νικηφόρου Καλλιέστου τοῦ Ξανθοπούλου**».

3 (φ. 333^α). **Ξενοφῶντος** Ἀπομνημονεύματα.

4 (φ. 432^α). «Σχόλιον κατὰ **Νεόφυτον** εἰς πρὸς Νικόβουλον ἐπιστολήν».

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

23 (640).

Χαρτ. 0,21 × 0,15. Αἰῶνος XVIII (φ. 149).

«Ἀκόλουθος τοῦ Χριστοῦ περὶ μιμήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ καταφρονήσεως πασῶν τῶν ματαιοτήτων».

Προτάσσεται πίναξ τῶν περιεχομένων.

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

24 (745).

Χαρτ. 0,16 X 0,11. Αἰῶνος XVIII (φ. 127).

Ἑρμηνεία λέξεων καὶ φράσεων.

Ἄρχ. (ἀκέφ.) ... ἐαυτὴν ἀγροεῖ, ἢ παιδεία παιγνίοις καταναλίσκεται, ἢ ἐρηθρία πολυπραγμονεῖ, ἢ νεότης ματαιοδοξεῖ.

Κώδιξ ἀστάχωτος.

25 (630).

Χαρτ. 0,23 X 0,17. Αἰῶνος XIX (σ. 265).

«Μέρος τρίτον τῆς Φυσικῆς ἴσται τῆς Φυσιολογίας».

Κώδιξ ἐσταχωμένος.

26 (707^a)

Χαρτ. 0,23 X 0,17. Αἰῶνος XVIII (σ. 258).

Ματθαίου Ἑλαστάρεως Νομοκάνων.

Συναπετέλει μετὰ τοῦ ἀρ. 27 ἐν κώδικι, ὃν ἐχώρισεν εἰς δύο.

Κώδιξ ἀστάχωτος.

27 (707^b).

Χαρτ. 0,23 X 0,17. Αἰῶνος XVIII (φ. 36).

Λόγος περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου καὶ τῆς α' Κυριακῆς τῶν νηστειῶν.

Ἴδε καὶ ἀρ. 26.

Κώδιξ ἀστάχωτος.

28 (274).

Χαρτ. 0,22 X 0,16. Αἰῶνος XVIII (φ. 515).

Φιλοσοφία.

29—33.

Κώδικες ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

— Τὸ στέμμα καὶ ἡ χλαμὺς τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τῇ δημοσιεύσει ἀγγέλματος τοῦ Ἀθηναίου πρακτορείου περὶ τῆς ἐν Ἀγίῳ ὄρει διασώσεως τοῦ στέμματος καὶ τῆς χλαμύδος τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ καὶ τοῦ Νικηφόρου Φωκά ἐστάλησαν εἰς τὴν «Ἐστία» αἱ ἐξῆς τέσσαρες ἐπιστολαί, ἃς ἀναδημοσιεύομεν ὡς χριστιμους εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Νέου Ἑλληνομνημόνων.

Καὶ δὴ πρῶτοι ἀπεστείλαμεν ἡμεῖς τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν, δημοσιευθεῖσαν τῇ 3 Μαΐου 1913.

»Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐρωτήσεώς σας τῆς ἀναφερομένης εἰς τὸ τηλεγράφημα τοῦ Ἀθηναίου Πρακτορείου, καθ' ὃ οἱ Ἀγιορεῖται μοναχοὶ προτίθενται, ἐὰν ἀποφασισθῇ νὰ γείνη στέψις τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως, νὰ στείλωσιν εἰς Ἀθήνας τὴν ἐκ χρυσοῦ αὐτοκρατορικὴν χλαμύδα καὶ τὸ στέμμα τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ καὶ τοῦ Νικηφόρου Φωκά, τὰ φυλασσόμενα ἐν Ἀγίῳ ὄρει, ἐπιτρέψατε νὰνακούνωσω ὑμῖν τὰ ἐξῆς·

«Δὲν ἐξεύρω τίνα πηγὴν ἔχει ἡ εἰδησις αὕτη, ἣτις, δι' ἐμὲ τοῦλάχιστον, εἶνε πρωτοφανής. Οὐτ' ἐγὼ κατὰ τὰς δύο μου ἐν ἔτει 1880 καὶ 1894 μακρὰς ἐν Ἀγίῳ ὄρει διατριβὰς ἤκουσά ποτέ τι περὶ τοιούτων κειμηλίων, οὔτε παρά τινι τῶν γραφάντων περὶ Ἀγίου ὄρους ἢ περὶ τῆς τέχνης τῆς βυζαντιακῆς εὐρίσκεται μνεῖα αὐτῶν. Μόνον δὲ πολύτιμά τινα δῶρα τῶν δύο εἰρημένων αὐτοκρατόρων μνημονεύονται. Ἴδε *Heinrich Brockhaus Die Kunst in den Athosklöstern* σ. 45 κ. ἐ. Συνδέονται δὲ ἄλλως ἀμφοτέροι οὔτοι οἱ αὐτοκράτορες πολλαχῶς πρὸς τὸ Ἅγιον ὄρος οὕτως, ὥστε οὐδὲως ἀπίθανον νὰ περισώζωνται τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος κειμήλια ἐν τῷ Ἀγιωνύμῳ ὄρει, ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι μέχρι τοῦδε ζηλοτύπως ἀπεκρύπτετο ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν καὶ οὐδεὶς ἐγένετο περὶ αὐτῶν λόγος.

«Στέμματα δὲ βυζαντιακὰ ἄλλα γινώσκωμεν δύο καὶ μόνα. Πρῶτον εἶνε τὸ πολύτιμον ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Βουδαπέστης στέμμα, τὸ δωρηθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Μονομάχου (1042-1054) εἰς τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Ἀνδρέαν (1046-1061), φέρον πρὸς ἄλλαις παραστάσεσιν ἀλληγορικαῖς τὰς εἰκόνας τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν αὐτοκρατειρῶν Ζωῆς καὶ Θεοδώρας. Δεύτερον δὲ σώζεται τὸ στέμμα τὸ δωρηθὲν ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Δούκα Παραπινάκη (1071-1078) εἰς τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Γεῖζαν τὸν Α'.

«Φυλάσσεται δὲ τὸ καλλιτεχνικώτατον τοῦτο στέμμα τὸ κοινῶς φερόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγίου Στεφάνου ἐν τῷ βασιλικῷ Ὑψαυροφυλακίῳ τῆς Βούδας καὶ χρησιμεύει κατὰ τὴν στέψιν τῶν αὐ-

τοκρατόρων τῆς Αὐστρίας ὡς βασιλέων τῆς Οὐγγαρίας, ἐπιδεικνύεται δὲ ἅπαξ μόνον τοῦ ἔτους.

«Εἰκὼν τοῦ πρώτου, τοῦ στέμματος τοῦ δωρηθέντος ὑπὸ τοῦ Μονομάχου, εὑρηται ἐν τῇ ἐμῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ε' σ. 304. Ἴδε αὐτόθι καὶ σ. 299, 301, 307.

«Χλαμύδα δὲ αὐτοκρατορικὴν δὲν γινώσκωμεν σωζομένην. Ἄλλ' ἰδέαν τινὰ τοιαύτης δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἐκ τῆς λεγομένης Δαλματικῆς Καρόλου τοῦ μεγάλου, ἣτις εἶνε ὅμως ἔργον βυζαντιακὸν τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Ὀνομάζεται Δαλματικὴ, διότι εἰθίζετο τὸ πρῶτον ἢ χρήσις αὐτῆς ἐν Δαλματίᾳ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ἐν δὲ τοῖς βυζαντιακοῖς χρόνοις ἀπετέλει μέρος τῆς ἐνδυμασίας τῶν διακόνων.

«Σώζεται δὲ ἡ αὐτοκρατορικὴ λεγομένη αὕτη Δαλματικὴ ἐν τῇ βερφυλακίᾳ τοῦ Βατικανοῦ καὶ εἶνε χρυσοῦφαντος ἐπὶ ἐδάφους βαθυκυάνου. Καὶ ταύτης τὴν εἰκόνα ἶδε ἐν τῇ ἐμῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Γ' σ. 463».

Εἶτα δ' ἀνώνυμος ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Τουροκομερίτης ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Ἑστία τῆς 4 Μαΐου τάδε:

«Ἡ ἐπιφύλαξις τοῦ κ. Σπ. Λάμπρου, καθ' ἣν, μολονότι οὐδὲν οὐδαμῶς ἀναφέρεται περὶ τῶν ἐν Ἀγίῳ ὄρει φυλασσομένων κειμηλίων τῆς αὐτοκρατορικῆς μίτρας καὶ τοῦ σάκκου, φαίνεται ὅτι δὲν ἐτέθη εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχεν. Ὁ κ. καθηγητῆς εἶχε πολὺ δίκαιον νὰ ἐκφράσῃ τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἡ ὑπαρξις τῶν κειμηλίων τούτων εἶνε ἐνδεχόμενον ζηλοτύπως μέχρι τοῦδε νὰ πεκρύπτετο ὑπὸ τῶν μοναχῶν εἰς πάντα ξένον.

«Ἰράγματι δὲ ὁ Ἀγιορείτης μοναχὸς Γεράσιμος Σμυρνάκης ἀναφέρει μεταξὺ τῶν ἄλλων κειμηλίων τῶν σωζομένων εἰς τὴν μονὴν τῆς Μεγάλης Λαύρας καὶ περὶ τῆς μίτρας καὶ τοῦ σάκκου. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου ὑπάρχει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἰωακείμ ὁ πᾶνυ, ὅτε μετὰ τὴν πρώτην τοῦ πατριαρχείαν ἀπεχώρησεν ἐξορισθεὶς εἰς τὸ Ἅγιον ὄρος, συνήθιζε πάντοτε κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς Μονῆς (Ἀγ. Ἀθανασίου, ὁ Ἰουλίου) νὰ περιβάλλεται ταῦτα κατὰ τὴν λειτουργίαν.

«Ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν τῶν δύο κειμηλίων, σημειῶ, ὅτι ἡ μὲν μίτρα φέρει καὶ τὸν δικέφαλον ἀετὸν χρυσοῦν, ὁ δὲ σάκκος εἶνε κατάφορτος σφυρηλάτου χρυσοῦ καὶ βάρους κατ' ἀκολουθίαν σημαντικοῦ, τοιούτου, ὥστε ὁ ἀείμνηστος Ἐθνάρχης μόλις κατώρθωνε νὰ τὰ βαστάξῃ μέχρι τοῦ Χερουδικοῦ, ἔπειτα δ' ἀπέβαλλε ταῦτα διὰ νὰ περιδληθῇ συνήθῃ ἀρχιερατικὴν στολήν.

«Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὑπαρχούσης ἐλληνικῆς διοικήσεως ἐ-

Ἄθῳ, φρονῶ, ὅτι εἶνε πλεόν ἢ δυνατὴ ἢ ἐπίσημος ἐξακρίβωσις τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐν λόγῳ κειμηλίων».

Τῇ δὲ 9 Μαΐου ἐδημοσιεύθη ἡ ἐξῆς ἐπιστολὴ τοῦ κ. Γεωργ. Κ. Σωτηρίου, καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς τέχνης ἐν τῷ Ἀρσακείῳ γραφεῖσα τῇ 5 Μαΐου:

«Δημοσιεύσατε, παρακαλῶ, ἂν νομίζετε πρόσφορον, τὰς κατωτέρω ὀλίγας λέξεις μου, ὡς συμπλήρωμα τῶν γραφέντων ὑπὸ τοῦ κ. Λάμπρου καὶ τοῦ κατόπιν ἐπιστολογράφου σας περὶ τῆς λεγομένης αὐτοκρατορικῆς χλαμύδος καὶ τοῦ στέμματος τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

«Ὁ κ. Λάμπρος ἀποφεύγει νὰ ἐκφέρῃ οἵανδήποτε κρίσιν περὶ αὐτῶν, διότι προφανῶς εἶνε εἰς αὐτὸν ἄγνωστα, ὁ δεύτερος δὲ πιστοποιεῖ ἄπλῶς τὴν ὑπαρξίν των, ἀναφέρων καὶ τὸ ἔθιμον, καθ' ὃ Ἰωακείμ ὁ Γ' ὡς ἐξόριστος ἐν Ἀγίῳ ὄρει ἐνεδύετο μὲ ταῦτα κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς μονῆς τῆς Λαύρας.

«Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα δὲ καὶ τὰ κοσμήματα τῶν κειμηλίων τούτων ὁ μὲν πρῶτος παραπέμπει εἰς τὴν λεγομένην Δαλματικὴν Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐν Ῥώμῃ καὶ τὰ Βυζαντινὰ στέμματα τῆς Βουδαπέστης, ὁ δὲ δεύτερος περιγράφει αὐτὰ ὡς κατάφορτα σφυρηλάτου χρυσοῦ, ὡς κόσμημα δὲ τοῦ στέμματος λέγει τὸν δικέφαλον ἀετὸν.

«Εἰς περιοδείαν μου ἐν Ἀγίῳ ὄρει, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1907, ἐπεδείχθη κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς μονῆς τῆς Λαύρας (ὁ Ἰουλίου) μετὰ τὴν λειτουργίαν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας τὸ ἐν τῶν κειμηλίων, ἡ λεγομένη χλαμὺς τῶν αὐτοκρατόρων Φωκᾶ καὶ Ἰζιμισκῆ, ἐπὶ ὀλίγα μόνον λεπτὰ τῆς ὥρας εἰς τὰς ἐρωτήσεις μου, ἂν ἢ παράδοσις τῶν μοναχῶν στηρίζεται ἐπὶ χρυσοβούλλου ἢ ἄλλης τινὸς πηγῆς, ἢ δὲν ἠθέλην ἢ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ ὁ εὐπαίδευτος—ἤδη μακαρίτης—μοναχὸς Χρυσόστομος ὁ Λαυρεώτης.

«Ὡς ἠδυνήθην ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσω, πρόκειται περὶ ἀρχιερατικοῦ ἢ καὶ αὐτοκρατορικοῦ σάκκου τῶν μεταγενεστέρων Βυζαντινῶν χρόνων (ἴσως ὄχι προγενεστέρου τοῦ ΓΔ' ἢ ΗΕ' αἰῶνος), ὡς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν χρυσοφάντων κοσμημάτων του, τύπου μᾶλλον περσικῶν ἀραβουργημάτων, φυσικώτερον ἀπεικασμένων, καθόσον τοῦλάχιστον ἐνθυμοῦμαι εἶνε ἀπὸ τὰ χρυσόπαστα ἐνδύματα ὡς ὀνομάζουσι τὰ χρυσοῦφανα πολυτελῆ ἐνδύματα οἱ Βυζαντινοί, τοῦ εἶδους ἀκριβῶς τῆς κακῶς καλουμένης Δαλματικῆς τῆς Ῥώμης, τῆς ἀποδοθείσης μάλιστα ὑπὸ τοῦ πρώτου περιγράφαντος αὐτὴν *Boissier* εἰς τὴν στέψιν Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ πάπα Λέοντος τοῦ

Ι' ἢ κατ' ἄλλους σταλείσης ἐκ Βυζαντίου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γάμων τῆς Βυζαντινῆς ἡγεμονίδος Εἰρήνης μετ' τὸν Φίλιππον, ἐν ᾧ καὶ ἐκεῖ πρόκειται περὶ ἀρχιερατικοῦ σάκκου, συληθέντος ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ σταλέντος εἰς Ῥώμην, ὅπου καὶ φυλάσσεται. ὡς ὀρθότατα φρονεῖ ὁ *Bock*, ὁ κυρίως περιγράφας τὴν Δαλματικὴν τῆς Ῥώμης (ἐν *Kleinodien* κτλ. σ. 95 κ. ἐ.), διαφωνῶν μόνον ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς καταγωγῆς τῆς, ἣν δέχεται τοῦ ΙΒ' ἢ ΙΓ' αἰῶνος, ἐν ᾧ ὀρθότερα εἶνε γνώμη τοῦ *Diehl* (*Manuel d'art byzantin* σ. 799), τάσσοντος αὐτὴν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος.

Παρατηρῶ δὲ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὰ ὀνόματα χλαμῦς ἣτις διασώζεται εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν μανδύαν, ὃν φέρει ὁ ἀρχιερεὺς κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν καὶ τὸν Ὁρθρον), μετ' τὸν σάκκον, ὅστις εἶνε τὸ χειριδωτὸν ἔνδυμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ μὲν αὐτοκράτορες ἔφερον τὸν λιθρον (Ἠρδλ. μικρογραφίας χειρογράφων Συυλίτση καὶ Παρισίων παρὰ *Diehl* ἐνθ' ἀν. σ. 789-791), οἱ δὲ ἀρχιερεῖς τὸ ὠμοφόριον.

Ἡ χλαμῦς ἦτο ὕφασμα πολύτιμον διὰ πόρπης συνδεόμενον κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου (Ἠρδλ. λ. χ. τὸν πρηνῆ αὐτοκράτορα πρὸ τοῦ ἐπὶ θρόνου καθημένου Χριστοῦ τοῦ τυμπάνου τοῦ ἐσωτερικοῦ Νάρθηκος τῆς Ἀγίας Σοφίας παρὰ *Diehl* σ. 475) ἢ καὶ κεκοσμημένον πρὸ τοῦ στήθους διὰ τοῦ ταβλίου, ἦτοι τετραγώνου πολυτίμου ὕφασματος, ὡς παρίσταται ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Ἀγίου Βιταλλίου ἐν Ῥαβέννη (ἴδε *Diehl* σ. 203), κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους συνδεόμενον διὰ πόρπης καὶ πρὸ τοῦ στήθους—ὁ δὲ σάκκος εἶνε τὸ μεταγενέστερον αὐτοκρατορικὸν ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον εἶχε δικαίωμα καὶ ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως τρις τοῦ ἔτους νὰ φέρῃ ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, εἶτα δὲ ἀπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' († 1328), ὅστις ἀπένευμε τοῦτο καὶ εἰς τὸν Μητροπολίτην Μονεμβασίας (Ἠρδλ. Ῥάλλη καὶ Ποιτῆ, Σύνταγμα Τόμ. Ε', σελ. 337) φαίνεται ὅτι ἐγενικεύθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς ἀρχιερατικὸν ἄμφιον λαμβανόμενον· ἂν προσήλθεν ἀπὸ τοῦ δαλματικοῦ χειριδωτοῦ χιτῶνος, δὲν εἶνε εὐκόλον νὰ ἐκφέρῃ τις σαφῆ κρίσιν.

Χλαμῦδος, συνδεομένης πρὸ τοῦ στήθους διὰ πόρπης, ἔχομεν ἔξοχον παράδειγμα τὸν μανδύαν τὸν φυλασσόμενον ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ ἠθσαυροφυλακίᾳ τῆς Βιέννης, τὸν φέροντα ἐκατέρωθεν φοινικοειδοῦς δένδρου λέοντα καταβάλλοντα κάμηλον καὶ προσερχόμενον ἐκ τῶν περιφύμων ἐργαστηρίων τοῦ Παλέρμου τῆς Σικελίας, χρονολογημένον δὲ ἐκ τῆς γύρω ὑπαρχούσης ἀραβικῆς ἐπιγραφῆς τῇ 1133, ἦτοι σύγχρονον περίπου μετ' τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Νορμανδοῦ Ῥογήρου τοῦ Β',

ὅστις τῇ 1147 κατέστρεψε τὰ ἀκμάζοντα τότε κέντρα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Θηβῶν καὶ μετόπισθε τοὺς ἐργάτας ἐν Παλέρμῳ.

Ἡ μελέτη τῶν σικελικῶν ὕφασμάτων μετ' τὰ παραδιδόμενα περὶ Θηβῶν μάλιστα εἶνε ἀναγκαιοτάτη διὰ τὴν ἐξήγησιν καὶ τῶν κεραιμωπλαστικῶν κοσμημάτων τῶν ναῶν τῆς Ἑλλάδος, τὰ ὅποια ἄλλοι ἄλλως ἐρμηνεύουσι.

Περὶ στέμματος δὲν δύναμαι νὰ ἐκφέρω γνώμην, διότι δὲν τὸ εἶδ' ὁ δικέφαλος ὅμως ἀετὸς, ὁ κοσμῶν τὴν μίτραν, κατὰ τὸν ἐπιστολογράφον τῆς Ἑστίας, συντελεῖ εἰς τὸ νὰ θεωρηθῇ, καὶ ἡ μίτρα αὕτη σύγχρονος τοῦ σάκκου.

Τῇ δὲ + Ἰουνίου ἐδημοσίευσεν ἡ Ἑστία τὰ ἑξῆς:

«Φίλος ἀξιωματικὸς διαμένων μετ' τὸ σῶμά του εἰς τὸ Δεμερλή τοῦ Παγγαίου, μόλις τῶρα λαβὼν γνώσιν τῶν γραφέντων ἐν τῇ Ἑστίᾳ περὶ τῆς χλαμῦδος καὶ τοῦ στέμματος τῶν αὐτοκρατόρων μας Ἰωάννου Ἰζμίσκη καὶ Νικηφόρου Φωκᾶ, μᾶς γράφει ἐπιδεδαιῶν καὶ αὐτὸς τὴν πληροφορίαν, ὅτι τὰ κειμήλια ταῦτα σώζονται καὶ φυλάττονται εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου ὄρους.

Προσθέτει μάλιστα, ὅτι τὴν περικεφαλαίαν τοῦ Ἰωάννου Ἰζμίσκη ἐναπέθεσαν οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Λαύρας ἐπὶ τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ ἀξιωματικοῦ, ὁ ὅποιος κατὰ διαταγὴν τοῦ διοικητοῦ τῆς Χαλκιδικῆς κατέλαβε τὴν μονήν. Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος εἶνε ὁ ἐκ Μεσσηνίας ἐφεδρὸς ἀνθυπολοχαγὸς κ. Θεμιστοκλῆς Αἰλιανός.

Τοιοιουτρόπως πρὸ τῆς βεβαιώσεως αὐτῆς τῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι βεβαίως ἐκ στοματικῆς παραδόσεως γνωρίζουν τὸ πρᾶγμα, τὸ ζήτημα παρουσιάζεται ἐκ νέου, ἀναμένον συστηματικώτεραν καὶ βαθυτέραν τὴν ἔρευναν τῶν σοφῶν.

Τέλος παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ ἱερομονάχου κ. Σμυρνάκη Τὸ Ἁγιον ὄρος (Ἐν Ἀθήναις. 1903 σ. 392 κ. ἐ.) ἀναγιγνώσκονται τὰ ἑξῆς, διαλαθόντα ἡμᾶς ὅτ' ἐγράψαμεν τὴν ἀνωτέρω εἰς τὴν Ἑστίαν σταλείσαν ἐπιστολήν:

«Σάκκος τοῦ Νικηφόρου ἢ Δαλματικὸς χιτῶν (1 μ. 17 ἢ 1 μ. 22) μετὰ τῆς προσθέτου κάτωθι πλατείας χρυσοῦς σειράδος, τὸ δὲ μεταξὺ τῶν χειρῶν πλάτος 0 μ. 79. Τὸ Βυζαντικὸν τοῦτο καὶ Βασιλικὸν ὕφασμα εἶναι διακέντητον ἐκ χρυσοῦ καὶ πεποικιλμένον διὰ λαμπρῶν προεχόντων ῥόδων καὶ κρίνων ἐνυφασμένων μετὰ περιπλοκάδων καὶ ἐναλλάξ κειμένων. Ἦδη χρησιμεύει ὡς ἀρχιερατικὸς σάκκος.

Ἡ ἀναδημοσίευσίς ἀπάντων τῶν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γρα-

φέντων πείθει, νομίζομεν, ὅτι ὑπάρχουσι μὲν ἐν Ἀγίῳ ὄρει κειμήλια, ἅτινα ἢ παράδοσις συσχετίζει πρὸς δύο τῶν μεγίστων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' ὑπολείπεται ἡ κριτικὴ αὐτῶν ἐξέτασις, ὅπως ἀποδειχθῆ ἂν τὰ παραδεδομένα ἔχωσιν ὀρθῶς.

— *Ἀνεκδότου περὶ Κύπρου ἔργον τοῦ Γεωργίου Βουστρω-
νίου.* Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 1087 κώδικι τῆς συλλογῆς Egerton ἐν τῇ Βι-
βλιοθήκῃ τοῦ Βρεττανικοῦ μουσείου τοῦ Λονδίνου περιλαμβάνεται ἐν
φ. 478-512, συμφώνως πρὸς τὸν οἰκτεῖον κατάλογον, «*Informatione
dell' Isola di Cypro al Sign. Piero Podocatharo [da Giorgio
Bustron]*». Ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ ἀνεκδότου τούτου ἔργου
τοῦ γνωστοῦ Κυπρίου χρονογράφου, οὗ τὸ ἑλληνιστὶ γεγραμμένον
Χρονικὸν ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα (Μεσαιωνικῆς βιβλιοθήκης Τόμ.
Β' σ. 414 κ. ἐ.).

— *Τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς Δούσκου.* Μεταξὺ τῶν κωδίκων
τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, συμφώνως πρὸς χειρόγραφον
κατάλογον, ὃν εἶδον τῷ 1910 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παρὰ τῷ κ. Γρηγορίῳ
Παπαμιχαήλ, ὁ ὑπ' ἀρ. ΠΙ" κώδιξ εἶνε «*Τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἱερᾶς τοῦ
Δούσκου μονῆς σκευολόγιον, περιγραφὴ τοῦ μοναστηρίου καὶ τοῦ
ναοῦ καὶ ὁ κατάλογος τῶν βιβλίων ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ. Ἀκριβολογι-
θέντα ὑπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου Φω-
τεινοῦ*». Περιεῖχε δ' ἡ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς 74 κώδικας ἐπὶ περγα-
μηνῆς, 282 χαρτῶους καὶ βιβλία ἔντυπα, τὰ πλεῖστα ἐκκλησιαστικά,
555 ἐν τόμοις 685.

— *Γκίκα καὶ οὐχὶ Γωνίκα.*— Ὁ ἐκ τῶν ἡμετέρων μαθητῶν κ.
Τρύφων Εὐαγγελίδης, καθηγητῆς ἐν Βόλῳ, ἐπέστειλεν ἡμῖν πρὸ και-
ροῦ τὰδε:

«Ἐν τῇ περὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Βουδαπέστη ἑλληνικῆς κοι-
νότητος πραγματεία ὑμῶν, ἣ προσηρτήθη ὁ κατάλογος τῶν χειρο-
γράφων (Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Η' σ. 79), γράφεται τὸ ὄνομα
Ἀλεξάνδρου Γωνίκα Κωνσταντινουπολίτου μεγάλου λογοθέτου καὶ
γενικοῦ. Μήπως τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναγνωστέον *Γκίκα*; διότι ὑπ' ἐκεῖ-
νο μὲν οὐδὲν ἀπαντᾷ ὄνομα μεγάλου λογοθέτου, ἀπαντᾷ δὲ Ἀλεξάν-
δρου Γκίκα ἐν ἔτει 1741, ὡς ἀναγράφει ὁ ἱστορικὸς κατάλογος τοῦ
Σκοπελίτου Καισαρίου Δαπόντε καὶ ὁ ἱστοριογράφος τῶν πατριαρχείων
Μ. Γ. Γεδειῶν ἐν Χρονικοῖς τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ

(Ἐν Κωνσταντινουπόλει. 1884 σ. 192) ἐνθα περὶ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ
οἴκουμενικοῦ θρόνου τῶν ἐτῶν 1500-1880 ».

Ἰράγματι δὲ μετ' ἐξέτασιν ὑπὸ τοῦ κατέχοντος τὸν κώδικα ἐν
Βουδαπέστη κ. Φιλίππου Γιαλίου, προκληθεῖσαν ὑφ' ἡμῶν, ἀπεδείχθη,
ὅτι ἐν αὐτῇ γέγραπται *Γκίκα*, τὸ δὲ *Γωνίκα* προῆλθεν ἐκ τυπογραφι-
κοῦ παροράματος κατὰ παρανόγησιν τοῦ ἡμετέρου ἀντιγράφου.

— *Ἰσιδώρος Θεσσαλονίκης κτήτωρ κώδικος.* Ἐν τῷ κώδικι
Theol. gr. 226 τῆς ἐν Βιέννῃ βιβλιοθήκης, ὅστις περιέχει λόγους τοῦ
Θεσσαλονίκης Νικολάου Καβάσιλα τοῦ ἐπιλεγομένου Χαμαετοῦ, Βι-
βλιοθήκην Φωτίου, Τόμον κατὰ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδόνου καὶ ἄλλα,
ἀναγινώσκεται ἐν φ. 398^a τὸ σημεῖωμα τόδε: *Ἐτελειώθη δι' εὐχῶν
τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ θειοτάτου μητροπολίτου Θεσ-
σαλονίκης κροῦ Ἰσιδώρου. Ἰδε Petri Lambecii Commentariorum
de antiquissima bibl. Caesarea Vindobonensi liber quintus.* Ἐν
Βιέννῃ. 1778 σ. 428. Ἀναμφηρίστως ὁ κώδιξ ὁ τελειωθείς δι' εὐχῶν
τοῦ Ἰσιδώρου, ὅστις πλὴν τῆς προσωνομίας μητροπολίτου Θεσσαλονί-
κης φέρει καὶ τὸν γνωστὸν τίτλον παναγιωτάτου, ἀνήκεν εἰς αὐτόν.
Ἰδε περὶ αὐτοῦ Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Θ' σ. 343 κ. ἐ.

— *Παροράματα.* Ἐν Τόμῳ Ζ' τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμωνος σ.
149-150 ἐν τοῖς ἀρ. 91-94 τὸ ἔτος 1400 ἐπανορθωτέον εἰς 1399.—
Ἐν Τόμῳ Η' σ. 372 στ. 7 ἀντὶ *Σιλιβρία* γράφει *Σηλυβρία*, αὐτόθι στ.
28 ἀντὶ 1070 γράφει 1705. Ἐν τῷ αὐτῷ Τόμῳ σ. 491 στ. 21 ἀντὶ
Κῶδιξ . . . γράφει *Κῶδιξ ἀστάχωτος*.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Α. Κ. Τσοποτου Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἐπὶ τῇ βάσει ἱστορικῶν πηγῶν. Ἐν Βόλῳ. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς ἑφημερίδος «Ἡ Θεσσαλία», 1912. Εἰς 8^{ον}, σελ. δ', 273.

Ἐλάχιστα ἔχει μελετηθῆ μέχρι τοῦδε ἡ οἰκονομικὴ ἱστορία τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ὅσον δὲ χρήσιμος δύναται νὰ ποθῆ τοιαύτη ἔρευνα οὐ μόνον καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν καθ' ὅλου ἱστορίαν τῶν οἰκείων χρόνων ἀποδεικνύουσι τὰ μελετήματα, ἃν ἔδωκε παρ' ἡμῖν τὸ παράδειγμα ὁ συνάδελφος ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητῆς κ. Ἄ. Ἀνδρεάδης. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι σπανίζουσιν αἱ πηγαί, ἐξ ἧν οἱ φιλόστοροι δύνανται νὰ ρυθῶσι τὴν ὕλην τοιούτων ἐρευνῶν. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπιλείπουσι τέλος. Ἀφθονώτεροι μάλιστα πῶς εἶνε αἱ πηγαί περὶ τῶν βενετοκρατηθειῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Ὀφείλεται δὲ τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς αὐτὸ τὸ σύστημα τῆς βενετικῆς πολιτείας, ἣτις ἐπέβαλλεν εἰς τὴν καλῶς ὀργανωμένην διοικητικὴν ὑπηρεσίαν οὐ μόνον ἐν ταῖς πατρίοις χώραις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις τὴν ἐπιτόπιον μελέτην πάντων τῶν ζητημάτων, ἅτινα προεκάλει ἡ διοίκησις τῶν κατακτηθειῶν χωρῶν, καὶ τὴν στήριξιν τῶν διοικητικῶν μεριμνῶν ἐπὶ λεπτομερῶν ἐκθέσεων τῶν κατὰ τόπους Βενετῶν ἀρχόντων καὶ εὐρείας στατιστικῆς προεργασίας, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὸ αἴσιον γεγονός τῆς διασώσεως μεγάλου μέρους τῶν οἰκείων ἀρχαίων ἐγγράφων μάλιστα μὲν ἐν τῷ κατὰ τὴν Βενετίαν R. Archivio di Stato, οὐχ ἥττον δ' ἐν ἄλλοις βενετικοῖς ἀρχείοις, ἐν τοῖς τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ἀλλαχοῦ.

Πολὺ δὲ ὀλιγώτερα δικαιούμεθα νὰ προσδοκήσωμεν περὶ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας οὐ μόνον ἕνεκα τῆς τουρκικῆς κακοδιοικησίας, διεξαγομένης μᾶλλον διὰ προσωπικῆς αὐθαρεσίας τῶν Ὀθωμανῶν διοικητικῶν ὑπαλλήλων καὶ ἥμισυ στηριζομένης ἐπὶ ἐκθέσεων καὶ στατιστικῶν. Προσεπέρχεται δὲ καὶ ἡ ἀτυχία τῆς ἐν σπανίαις μόνον περιστάσει διασώσεως ἀρχαίων ἐγγράφων περὶ τῶν τουρκοκρατούμενων χωρῶν καὶ τῆς ἐλλείψεως καλῶς κατατεταγμένου κεντρικοῦ

ἀρχείου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τῆς ἐλευθερίου αὐτοῦ χρήσεως χάριν ἱστορικῶν μελετῶν.

Διὰ τοῦτους τοὺς λόγους ὁ ἐπιβαλλόμενος νὰ ἐξερευνηθῆ οἰκονομικὸν θέμα ἐκ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας εὐρίσκειται ἀντιμέτωπος μεγίστων δυσχερειῶν, ἃς μόνον μεγάλη ἀφασίωσις, ποιά τις εὐτυχῆς συγκυρία καὶ εὐφυῆς συναγωγή καὶ χρήσις τῶν σποράδην σωζομένων πηγῶν δύναται νὰ ὑπερνικήσῃ.

Τοῦτο δ' ἀκριδῶς συνέβη εἰς τὸν συγγραφεῖα τῆς ἐνταῦθα ἀγγελομένης συγγραφῆς, ὅστις, παρὰ τὰς ἐνδειχθείσας ἀνωτέρω μεγάλας δυσχερείας μετὰ πολλῆς ἀληθῶς ἐπιτυχίας οὐ μόνον τὸ ὑπάρχον ὅπωςδῆποτε ὕλικόν κατώρθωσε νὰ περιτυναγάγῃ καὶ πλουτίσῃ διὰ νέων εὐρημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ συτχετισμοῦ αὐτοῦ πρὸς τὴν καθ' ὅλου ἱστορίαν τῆς χώρας ἀπὸ τῶν βυζαντικῶν χρόνων, ἐν μέρει δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων, μάλιστα δ' ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας, νὰ συντάξῃ ἔργον, ὅπερ λίαν μετριοφρόνως φέρει τὴν ἐπιγραφὴν Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν. Πράγματι δὲ ἡ συγγραφή αὕτη εἶνε πολὺ μᾶλλον, εἰ μὴ αὐτόχρημα ἱστορία τῆς Θεσσαλίας κατ' ἐκεῖνους τοὺς χρόνους, ἀλλὰ τοῦλάχιστον σπουδαιότατη συμβολή εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ὅλων τυχῶν τῆς ἐλληνικιοτάτης χώρας κατὰ τοὺς πικροὺς αἰῶνας τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας.

Ἀληθῶς καὶ ἡ ἀπλή ἀναγραφὴ τῶν κεφαλαίων τοῦ βιβλίου δεικνύει, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἔγνω νὰ μὴ περιορισθῆ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς γεωργίας τῆς Θεσσαλίας, ἀλλὰ νὰ συσχετίσῃ αὐτὴν πρὸς τε τὸν κοινοτικὸν βίον, τὴν ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν κίνησιν, τὰς τύχας τῆς ἐκκλησίας, τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὰς καθ' ὅλου ἱστορικὰς περιπετείας τῆς χώρας. Εἶνε δὲ τὰ κεφάλαια ταῦτα Εἰσαγωγή ἱστορικῆ, Κατάκτησις τῆς Θεσσαλικῆς γῆς ὑπὲρ Τούρκων, Γεωκησιὰ (Γαῖαι Δημοσίου ἢ τοῦ Στέμματος - Γαῖαι βακουφικαὶ - Ἐκκλησιαστικὰ κτήματα - Γαῖαι ἰδιωτικαὶ - Ὑποδημόσιαι ἢ τιμαριωτικαὶ γαῖαι), Γεωργοί, Φόροι γεωργικοί, Τιμάρια καὶ τιμαριοῦχοι, Βίος καὶ ἔργα τῶν γεωργῶν ἐν τοῖς τσιφλικίοις, Περιπέτειαι καὶ συμφοραὶ τῶν Θεσσαλῶν γεωργῶν, Ἐμπόριον καὶ βιομηχανία, Πνευματικὴ ἀναγέννησις, Κακοδαιμονία γεωργῶν τῆς πεδινῆς Θεσσαλίας, Ἐποχὴ Ἀλῆ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων, Αἱ κοινότητες, Ὁ ἐλληνικὸς κληρὸς, Πολιτικὰ μεταρρυθμίσεις τῆς Τουρκίας. Ἀξιολογώτατη δὲ συμπλήρωσις εἶνε τὸ Παράρτημα, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται 1 Χωρὶα ἰδιόκτητα (Τσιφλίκια) ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, 2 Γεωργικὰ χωρὶα τῆς πεδινῆς Θεσσαλίας, διατηρήσαντα τὰ ἐλληνικὰ αὐτῶν ὀνόματα, 3 Ἀγροτικὴ καὶ λοιπὴ ἰδιο-

κτησία Χριστιανῶν ἀπὸ τῶν πρώτων μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν χρόνων, ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, 4-5 Ἀντίγραφα Μουλχαναμέδων (τίτλων ἰδιοκτησίας) μετὰ Μουατσελίου καὶ Μουετσελίου, ἡ Ἀραιότης τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἕως τὰς ἐποχάς. 7 Ἐν Θεσσαλίᾳ τριπλίκια τοῦ Ἀλῆ πασσά, 8 Ζευγηλατεία (Ἀλιακάδες) Ἀλῆ πασσά, 9 Χωρία τῆς Θεσσαλίας μετὰ πληθυσμὸν μικρότερον τῶν 10-110 οἰκογενειῶν. Ἀναφέρονται δὲ τὰ παραρτήματα ταῦτα εἰς τὰς ἀναλόγους σελίδας τοῦ κειμένου, ἐν αἷς συνοπτικῶς ἐκτίθενται τὰ πορίσματα τῶν περὶ ὧν ἐν τοῖς παραρτήμασι μακρότερος λόγος θεμάτων.

Ἡ ἐργασία, εἰς ἣν ὑπεβλήθη ὁ κ. Γουποτὸς, ὑπῆρξε λίαν εὐσυνείδητος, τὸ δὲ ὑλικὸν αὐτοῦ ἐπλούτισε δι' εὐρείας ἐξερευνήσεως τῶν βυζαντιακῶν συγγραφέων καὶ διπλωμάτων, τῶν περὶ τῆς τουρκικῆς ἱστορίας καὶ νομοθεσίας συγγραφῶν καὶ τῶν οἰκείων ἐγγράφων, τῶν ξένων περιηγητῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν λοιπῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ἐλληνικῶν καὶ ξένων περιοδικῶν, ἐν αἷς καὶ ὁ Νέος Ἑλληνομνημίων, καὶ ποικίλων μονογραφῶν. Εἰς ἀξιόλογα δὲ πορίσματα ἤγαγεν ἡ ὑπ' αὐτοῦ μελέτη διαφόρων ἀνεκδότων ἐγγράφων καὶ συμβολαιογραφικῶν πράξεων, ἐν αἷς ἰδιόζουσαν κατέχουσι θέσιν αἱ κατὰ μετάφρασιν ἐκ τῆς τουρκικῆς ἀποκειμένα παρὰ τῆ συμβολαιογράφου Λαρίσης Α. Α. Ἰωαννίδου, καὶ τῶν Θεσσαλικῶν τοπιωνυμῶν. Ἐκ τοιαύτων παντοίων πηγῶν συναπαρτιθὲν ἀπέδωκε πρὸς τοὺς ἄλλους ἀξιολογώτατον καὶ τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ τριπλικίων τοῦ Ἀλῆ πασσά μετὰ τοῦ οἰκείου παραρτήματος ὑπ' ἀριθ. 7. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲ τὸ ζήτημα πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ μελέτη τοῦ κ. Ἀ. Ἀνδρεάδου Ali pacha de Tébélin économiste et financier ἐν τῷ ΚΕ' τόμῳ τῆς Revue des études grecques, ἣτις ἐξεδόθη περὶ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον καὶ ἔξεδόθη τὸ βιβλίον τοῦ κ. Γουποτοῦ. Οὕτως ἀμφοτέρω τὰ μελετήματα ταῦτα συμπληροῦνται ἀμοιβαίως.

Δυστυχῶς ἀπέμειναν κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου οὐκ ὀλίγα τυπογραφικὰ παροράματα, ἐν αἷς καὶ ἡ ἐξ ἀδελφείας γραφὴ τῆς λέξεως χρυσόβουλλον μεθ' ἑνὸς πάντοτε λ. Κατὰ παράκλησιν δ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως, μὴ προφθάσαντος νὰ προσθέσῃ ἑλεγχον τῶν διορθωτέων, ἐπανορθοῦμεν ἐνταῦθα τὰ ἐξῆς παροράματα:

Ἐν σ.	74	στ.	25	ἀντὶ	1848	γράφει	1484
»	79	»	35	»	191	»	119
»	203	»	31	»	1982	»	1882
»	208	»	35	»	189	»	199

Alfred Rambaud Études sur l'histoire byzantine. Préface de Charles Diehl. Librairie Armand Colin. Paris. 1912. Ἔς 12^{ον} σελ. XXIII, 317.

Ἡ ἐπιστημονικὸς κόσμος, ὅστις ἐφαίνετο ἐπὶ μακρὸν λησμονήσας τὰς περὶ τοῦ Βυζαντίου μελέτας τὰς ἐπακολουθησάσας τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα εἰς τὰς ἐν Παρισίοις καὶ Βενετίᾳ ἐκδόσεις τῶν ἱστορικῶν τοῦ Βυζαντίου, ἐν αἷς ἐξέχει τὸ ὄνομα τοῦ Du Cange, καὶ μὴ παρακολουθῶν πλέον τὴν νέαν ὄθησιν, ἣν ἔδωκεν εἰς τὴν περὶ τοῦ Βυζαντίου ἔρευναν ὁ Γκόδων, πλὴν ἀραιῶν μελετημάτων, ἐν αἷς τινα τῶν ἔργων τοῦ Finlay καὶ αἱ ἄσχετοι πρὸς τὴν ἐσφαλμένην σλαβικὴν θεωρίαν συγγραφαὶ τοῦ Fallmerayer, ἔμενε σχεδὸν κατάπληκτος, ὅτε τῷ 1870 ἐδημοσιεύθη ἡ περὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα συγγραφή τοῦ Ἀλφρέδου Rambaud. Ἐν τῷ ἔργῳ τοῦτο, οὐ ἡ ἐκδοσις συνέπιπτε τοῦτο μὲν πρὸς τὴν ἐν Γερμανίᾳ ἐκδοσιν τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Horf, τοῦτο δὲ πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι ἀρχομένας δημοσιεύσεις τοῦ κ. Κωνσταντίνου Σάβα, ἀπεκάλυπτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀναγνωστῶν νέον τρόπον ἐξετάσεως τῶν βυζαντιακῶν πραγμάτων, ἐπιστημονικωτέραν μέθοδον ἐρεύνης καὶ ἐπειθεν, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ συγγραφέως τὸ Βυζάντιον εἶχεν εὖρει τὸν μέλλοντα ἀληθῆ αὐτοῦ ἱστορικόν.

Δυστυχῶς πνεῦμα πολυμερές οἶον τὸ τοῦ Rambaud δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ συνεχίσῃ ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ ὅλου μακροαἰῶνος βίου τοῦ Βυζαντίου ἢ τοῦλάχιστον τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ περιόδων. Ἀλλὰ, καίπερ ἐπ' ἄλλα ἔργα τραπεῖς ἐν μέσῳ τοῦ πολυσχιδοῦς καὶ πολυασχόλου αὐτοῦ βίου καὶ περὶ ἄλλας περιόδους καὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν τυχῶν ἄλλων ἐθνῶν διατρέψας, δὲν ἐλησμονήσεν οὐχ ἥττον παντελῶς τὸ Βυζάντιον. Ἐν ὥραις σχολῆς ἀπὸ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἔργων ἀνελάμβανε τὴν σκαπάνην τοῦ ἐρευνητοῦ, ὅπως ἐκσκάψῃ ἀπὸ τῶν στρωμάτων τῆς λήθης λησμονημένην τινὰ γωνίαν τοῦ βυζαντιανοῦ βίου, ἢ μᾶλλον ἐδράττετο τοῦ χρωστήρος, ὅπως παράσχη πλήρη ζωῆς εἰκόνα, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐξ ἐπεισοδίου τινὸς ἢ ἐκ μερικῆς τινος ἐρεύνης. Ὁ δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος, ἡ πολιτεία καὶ τὰ γράμματα, οἱ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενοι καὶ ὁ κάτω κινούμενος λαὸς, ἡ ζωὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ πολεμικὴ διαπάλη παρὰ τὰ σύνορα ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, αἱ ἐθνολογικαὶ συρράξεις μεταξὺ

Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ἀπετέλουν τὸ βάθος τῆς εἰκόνας, οἷονδῆποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ θέμα οὐ ἐπελαμβάνετο ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, εἰς ὃν οὐδέποτε τὸ Βυζάντιον ἀπέβη ξένον.

Κατὰ ταῦτα ἢ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγωγῇ καὶ ἐκδόσις τῶν τοιούτων μονογραφῶν τοῦ Rambaud δὲν εἶνε μόνον εὐλαδῆς φόρος πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἐπιφανοῦς συγγραφέως, οὐ τὴν στέρησιν θρηνεῖ ἢ ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ ἐκπλήρωσις ἐπιστημονικῆς ἀνάγκης καὶ ὑπηρεσία εὐπροςδεκτοτάτη, παρεχομένη εἰς τοὺς φίλους τοῦ Βυζαντίου.

Τὰ ἐν τῇ ἀγγελλομένῳ ἐνταῦθα βιβλίῳ μελετήματα τοῦ πολυκλάστου συγγραφέως εἶνε «Αἱ ἱππικαὶ γυμνασίαι καὶ ὁ Ἰππόδρομος τῆς Κωνσταντινουπόλεως», «Βυζαντιακὴ ἐποποιία τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Οἱ ἄθλοι τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα», «Μιχαὴλ Ψελλός, φιλόσοφος καὶ πολιτευτὴς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα», «Αὐτοκράτορες καὶ αὐτοκράτειραι τοῦ Βυζαντίου», «Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι τὸν δέκατον αἰῶνα». Αἱ μονογραφαὶ αὗται, ἀναδημοσιευόμεναι αἰπλεῖσται ἐκ τῆς Ἐπιθεωρήσεως τῶν δύο κόσμων (Revue des deux mondes), ὅπου ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον μεταξὺ τοῦ 1871 καὶ τοῦ 1900, δὲν περιορίζονται εἰς τὸ θέμα, οὐ φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν, ἀλλ' ἄπτονται καθολικώτερον ἐκάστη μιᾶς ὀλίγης ὀψεως τοῦ βυζαντιακοῦ βίου. ὅν ὁ συγγραφεὺς οὐ μόνον γινώσκει εἴπερ τις καὶ ἄλλος καὶ ἐπιβάλλεται νὰ γνωρίσῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἀλλὰ καὶ ἐκτιμᾷ προσηκόντως καὶ δικαιόνει, ἐξαίρων τὰς ὑπηρεσίας τοῦ μεσοχρονίου ἑλληνισμοῦ ὡς ἐκπολιτιστικῆς δυνάμεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τὸν χαρακτήρα τοῦτον ἔχει σὺν ταῖς ἄλλαις ἢ τελευταῖα τῶν ἀνωτέρω καταλεγθεῖσιν μονογραφῶν. Ἥτις διὰ τὸ ἐπίκαιρον εἶνε ἐν πολλοῖς διδακτικωτάτη τὴν σήμερον.

(Ὡς δὲ καθ' ὅλου ἢ περὶ τοῦ Βυζαντίου ἀντίληψις τοῦ Rambaud δεικνύουσιν ἐμφανέστατα δύο σελίδες τῆς μονογραφίας ἐκεῖνης, ἣτις, γραφείσα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς δημοσιεύσεως τῆς περὶ Νικηφόρου Φωκά πολυχρότου συγγραφῆς τοῦ κ. Schlimberger, προετάχθη τῶν λοιπῶν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ὡς εἰσαγωγὴ τοῦ ὅλου τόμου τῶν συμμίκτων τοῦ Rambaud.

Τὸ Βυζάντιον, λέγει, ἔζησεν, ἐπάλαισε καὶ ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἐνίκησε. Κατὰ δεδομένους χρόνους ἐδέγησε νάνακτίσῃ ἀπὸ μὲν τῶν Σλάβων ὅλον τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπὸ δὲ τῶν Περσῶν, τῶν Ἀράβων, τῶν Τούρκων ἅπαν τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ. Πάντοτε δὲ, μέχρι τῆς μοιραίας ὥρας, ἢ πόλις τοῦ Κωνσταντινου κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ τοὺς προσωρινοὺς αὐτῆς νικητάς. Ἄλλ' ἔπραξε καὶ τι

ἀνώτερον τῆς νίκης, ἐκπολιτίσαν ἐκείνους ὅσοι ἦσαν δεκτικοὶ ἐκπολιτισμοῦ. Ἐν ᾧ ἄφινεν ἐγκαταλελειμμένους εἰς τὴν ἀπώλειαν τοὺς λαοὺς τοὺς ἀνεπιδέκτους παντὸς πολιτισμοῦ, τὰς βαναύσους φυλάς τῶν χερσῶν ἐρήμων, τοὺς Ἀβαρας, τοὺς Κουμάνους, τοὺς Πατζινάκας, μετέβαλλεν εἰς εὐρωπαϊκὰ ἔθνη τοὺς Σέρβους, τοὺς Χρωδάτους (Κροάτας), τοὺς Βουλγάρους¹), τοὺς Ῥώσους. Ἐδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰς ἀρχὰς διοργανώσεως ὧν ἐστεροῦντο, τὴν θρησκείαν αὐτοῦ, ἣν ἤγαγον εἰς αὐτὴν ἀπόστολοι οἱ οὐ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος, τοὺς νόμους αὐτοῦ, οὓς ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο δὲν ἔπαυον νὰ τελειοποιῶσιν οἱ Βυζαντινοὶ νομομαθεῖς, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτοῦ, ἣς τὰ πρότυπα ἀνευρίσκονται ἀπὸ τῆς γαλλικῆς Πετροκόρας (Périgueux) μέχρι τῆς Ῥαβέννης καὶ ἀπὸ τῆς Βενετίας μέχρι τοῦ Κιέδου καὶ τοῦ Νοβγορόδ, τὴν λογοτεχνίαν αὐτοῦ, ἣς ἢ ἐπίδρασις συνοράται ἐν ταῖς πρώταις ἀποπειραῖς τῶν Βουλγάρων καὶ ἐν ταῖς πρώτοις χρονικοῖς τῶν Ῥώσων. Τὸ Βυζάντιον ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς φυλῶν ἀγρίων νὰ γείνωσι βασιλεῖς, νὰ φέρωσι διάδημα, νὰ κάθηνται ἐπὶ θρόνου, νὰ εὐλαδῶνται τὸ δίκαιον, νὰ τηρῶσι τὰς συνθήκας, νὰ προστατεύωσιν ἄλλας βιομηχανίας καὶ ἐμπόριον διάφορον τῆς δουλεμπορίας καὶ τῆς λαφυραγωγίας τῶν караδανίων. Τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς χρεωστοῦσιν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ αὐτοὺς τοὺς χαρακτήρας τῆς γραφῆς αὐτῶν. Καὶ δὴ οἱ μὲν Γότθοι παρέλαβον παρὰ τῶν Βυζαντινῶν τὸν ἀλφάβητον τοῦ Οὐλφίλα, οἱ δὲ Ῥῶσοι, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι τοὺς ἀλφαβήτους τοὺς ἀπορρέυσαντας ἐκ τοῦ ἀλφαβήτου τοῦ ἀγίου Κυρίλλου. Τὰ ἔθνη ταῦτα χρεωστοῦσιν εἰς τὸ Βυζάντιον σχεδὸν πᾶν ὃ τι γινώσκουσι περὶ τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν παρελθόντος, ἐπειδὴ παρὰ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων δύνανται νὰ διδαχθῶσι τοὺς ἄθλους τῶν προγόνων αὐτῶν, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ Βυζαντίου, καὶ τὸ ὄνομα τῶν Ῥωμῶνων παρ' αὐτοῖς μνημονεύεται τὸ πρῶτον. Ἄλλὰ καὶ ἡμεῖς, οἱ λαοὶ τῆς Ἑσπερίας, οὐδὲν ὀφείλομεν εἰς τὸ Βυζάντιον; Πόσους συγγραφεῖς, Ἕλληνας τε καὶ Λατίνους, θὰ εἶχομεν σήμερον, ἂν, καθ' ὃν χρόνον παρ' ἡμῖν οἱ μαχηταὶ ἔκαιον καὶ οἱ μοναχοὶ ἀπέψων τὰς περγαμηνάς, ὅπως ἐγγράψωσιν ἐπ' αὐτῶν κατηχητικὰς ὁμιλίας, δὲν ὑπῆρχεν ἐν Βυζαντίῳ κόσμος ὅλος λογίων ἀσχο-

¹ Ἐπεφυλάσσετο μετὰ πάροδον εἴκοσι καὶ τριῶν μόλις ἐτῶν ἀφ' ἧς ἡμέρας ἔγραψε ταῦτα ὁ Rambaud τῇ 1900 ἐν τῇ Revue bleue τῶν Παρισίων νὰ φιλοδοξήσωσιν οἱ Βούλγαροι ὅπως ἀποδείξωσιν ἐν τῇ τελευταίῳ πολέμῳ, ὅτι εἶνε ὅλως ἀνάξιοι τοῦ ὀνόματος ἔθνους εὐρωπαϊκοῦ καὶ ὅτι μᾶτην ἠγωνίσθη νὰ ἐκπολιτίσῃ αὐτοὺς τὸ Βυζάντιον.

λουμένων περὶ τὴν ἀντιγραφὴν τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τὸν ὑπομνηματισμὸν καὶ τὴν ἀνθολογίαν αὐτῶν; Δι' ὁποίου βήματος ἤθελε προχωρήσει ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, ἂν δις ἢ ἐπαφῇ ἡμῶν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶχε δωρήσει εἰς ἡμᾶς τὰς δύο ἡμῶν ἀναγεννήσεις, τὴν ἐπακολουθήσασαν εἰς τὰς σταυροφορίας καὶ ἐκείνην, ἧς τὸ σύνθημα ἐδόθη διὰ τῆς μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξόδου τῶν Ἑλλήνων λογίων; Καὶ τὴν μὲν πρώτην τῶν δύο τούτων ἀναγεννήσεων, τὴν τῶν σταυροφοριῶν, ἐπροθυμήθησαν νὰ ποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἄραβας. Ἀλλὰ νέαι ἔρευναι, οἷαι αἱ τοῦ κ. Berthelot περὶ τῆς ἱστορίας τῆς χημείας, ἀγούσιν εἰς τὸν κατὰ μέγα μέρος περιορισμὸν τῆς συμμετοχῆς τῶν Ἀράβων εἰς τὸ ἔργον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς σημασίας τῶν Ἑλλήνων. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι ἐν τῇ χημικῇ ὄρῃ alambic μόνον τὸ ἄρθρον (*al*) εἶνε ἀραδικόν, ἡ δὲ λέξις (*ἀμβιξ*) εἶνε ἑλληνική. Καὶ ἐδιδάχθημεν μὲν πράγματι ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος παρὰ τῶν Ἀράβων πολλὰ ἐν τῇ μαθηματικῇ, ἐν τῇ φυσικῇ, ἐν τῇ χημείᾳ, ἐν τῇ ἰατρικῇ, ἐν τῇ θαλασσοπλοίᾳ, ἐν τῇ ναυπηγικῇ, ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἐν πᾶσι τούτοις οἱ Ἄραβες ὑπῆρξαν ἀπλῶς μαθηταὶ τῶν Βυζαντινῶν. Βιβλία ὑπολαμβανόμενα ἀραδικὰ εἶνε πολλάκις ἀπλῆ μετάφρασις βιβλίου ἑλληνικοῦ. Οἱ Ἄραβες ἠττήθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς τακτικῆς τοῦ Βυζαντίου, ἀπέτυχον πρὸ τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Βυζαντινῶν μηχανικῶν, ἐφύγον ὑπὸ τοῦ τρόμου τοῦ ὑγροῦ αὐτῶν πυρὸς πρὶν ἢ διδαχθῶσιν αὐτοὶ καὶ διδάξωσιν ἔπειτα ἡμᾶς τὰ πόκρυφα ταῦτα τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἡμῶν ἀναγέννησις εἶνε ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς πολὺ μᾶλλον ἑλληνική ἢ ἀραδική, ἡ δὲ δευτέρα ἀναγέννησις εἶνε ἀναμφισβητήτως ἑλληνική: Ἄμφοτέρας χρεωστοῦμεν εἰς τὸ Βυζάντιον, νικηφόρον ἢ ἠττημένον».

Τοιαῦται αἱ ἐξάρετοι «Μελέται περὶ τῆς βυζαντιακῆς ἱστορίας» τοῦ Ἀλφρέδου Rambaud. Ἐπικαιρότατος δὲ εἶνε καὶ ὁ βραχὺς πρόλογος τοῦ κ. Κορόλου Diehl, ἐν ᾧ χαρακτηρίζεται δι' ἀδρῶν γραμμῶν τὸ ἔργον τοῦ συγγραφέως καὶ συνοψίζονται ὑπὸ τοῦ καλάμου ἀνδρὸς ἐπαίοντος αἱ ὑπηρεσίαι ἃς παρέσχεν εἰς τὴν διαφώτισιν τῶν κατὰ τὸ Βυζάντιον. Ὁ κ. Diehl προσέθηκε καὶ ἀραιὰς τινὰς ὑποσημειώσεις περιεχοῦσας ἰδίως παραπομπὰς εἰς νεώτερα ἔργα, δι' ὧν εἰς χρησιμώτερον ἀποβαίνει τὸ βιβλίον.

Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia. Collegerunt et digesserunt Dr Ludovicus de Thallóczy, Dr Constantinus Jireček et Dr Emilianus de Sufflay. Volumen I (Annos 344 - 1343 tabulamque geographicam continens). Viindobonae. MDCMXIII. Typis Adolphi Holzhausen. Εἰς 4^{ον} σελ. XXXVIII, 292.

Ἀνηγγείλαμεν ἤδη ἐν τῇ Νέῃ Ἑλληνομνημῶνι Τόμ. Θ' σ. 489 κ. ε. τὴν ἐκδοσιν τοῦ πρώτου τούτου τόμου τῆς περισπουδάστου συλλογῆς τῶν μνημείων τῆς ἀλβανικῆς ἱστορίας, ἣν ἀνέλαβον ἀπὸ κοινοῦ ὁ ἐν τῇ Ἰπσυργείῳ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Αὐστρουγγαρίας τριμηκτάρχης καὶ διευθυντῆς τοῦ ἀρχείου κ. Κωνσταντῖνος von Thallóczy, ὁ ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ Βιέννης καθηγητῆς κ. Κωνσταντῖνος Jireček καὶ ὁ καθηγητῆς γυμνασίου κ. Αἰμιλιανὸς von Sufflay. Ἀλλὰ θεωροῦμεν χρέος ἡμῶν νὰ προσθέσωμεν τινὰ εἰς τὰ ἐκεῖ λεχθέντα, ἔχοντες νῦν πρὸ ἡμῶν αὐτὸν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος τόμον.

Ἡ ἐκδοσις αὐτοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις καθ' ἃς ἐψηφίσθη ὑπὸ τῶν μεγάλων δυνάμεων ἡ ἰδρυσις ἰδίου ἀλβανικοῦ κράτους εἶνε βεβαίως ἀπλῆ σύμπτωσις, διότι ἔργον τοιοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκδοθῇ ἐξαπίνης ἐκ τῶν ἐνόντων, ἀλλὰ παρεσκευάζετο ἀπὸ μακροῦ ἐξ ἀνάγκης καθαρῶς ἐπιστημονικῆς. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ παρ' ἀνδρῶν διακεκριμένων καὶ ἤδη γνωστῶν ἐπὶ προτέροις ἐπιστημονικοῖς ἔργοις, ὅτι θὰ συγκατένευον ὅπωςδὴποτε εἰς ὑποδοῦλωσιν τῆς ἐπιστήμης εἰς οἰαδήποτε πολιτικὰ σχέδια. Διὰ τοῦτο ἢ τε περὶ τῶν ὀρίων τῆς Ἀλβανίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ προδιάθεσις ἢ περιλαμβανομένη ἐν τῇ κεφαλῇ τῶν προλεγομένων τῶ ἐπιγραφομένῳ «Γενικαὶ παρατηρήσεις» (Observationes generales) καὶ ὁ ἐν τέλει τοῦ τόμου προσηρητημένος χάρτης ἐπιδεικνύουσιν ἡμῖν τὴν ἱστορικὴν Ἀλβανίαν πόρρω ἀπέχουσαν τῶν νοτίων ἐκείνων ὀρίων τοῦ καθιῶρυθησομένου ἀλβανικοῦ κράτους, ἅτινα ἀμιλλῶνται νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὸ ἔναι τῶν δυνάμεων. Καὶ ἐν μὲν τῇ κειμένῳ τὸ πόρισμα τῆς ἐρεύνης τῶν ἐκδοτῶν συνοψίζεται εἰς τὰς λέξεις Definitio nostra Albaniam mediaevalem quadrangulum Antibaris-Prizren-Achris-Auloniam esse edicens critices praecceptis haud dubie respondet. Εἰς τὰ ἔρια δὲ ταῦτα ἀνταποκρίνεται καὶ ὁ χάρτης ὁ συνταχθεὶς μὲν ὑπὸ τοῦ κ. von Sufflay, σχεδιασθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ κ. A. Kohlbegger. Τὰ νότια σύνορα ἐξικνοῦνται ἐν τούτῳ τῷ χάρτι ἀπὸ τῶν δυτικῶν ὀχθῶν τῆς λίμνης Λυχνίδου (Ἀχρίδος) μέχρι τῆς Τομορίτσης, ἐκεῖθεν δὲ βαλόντα ὀλίγω νοτιώτερον τῶν Βε-

λαγράδων (Βερατίου) καὶ κάμπτοντα πρὸς νότον, συμπεριλαμβάνουσι τὴν Κλεισοῦραν καὶ στρέφονται εἴτα πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, συμπερικλείοντα μὲν τὸν Αὐλῶνα, καταλήγοντα δ' εἰς τὰ Κάνινα. Οὕτως ἐκτὸς τῶν ὄρων τούτων κείνται καὶ πόρρω αὐτῶν ἀπέχουσι καὶ ἡ Χιμάρρα καὶ τὸ Δέλδριον καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον καὶ ἡ Πρεμετὴ καὶ ἡ Κοριτσά. Τοιαῦτα δὲ σύνορα πράγματι ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν πλὴν τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ἐν τῇ παραλίᾳ ἢ ἀλβανικῇ κατοχῇ ἢ ἢ ἐπιδρομαίς ἐν τε Δυρραχίῳ καὶ ἐν Αὐλῶνι μόνον κατὰ περιόδους παρουσιάζεται. Καὶ τῆς νησιδος δὲ Σάσωνος ἢ ἐν τῷ χάρτη διὰ πρασίνου χρώματος συμπερίληψις εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Ἀλβανίαν τοῦ δεκάτου τρίτου καὶ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος εἶνε ἡμιστὰ δεδικοιολογημένη καὶ ἀμάρτυρος. Ἀπόδειξις τούτου εἶνε, ὅτι ἐν ὄλῳ τῷ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν πρώτῳ τόμῳ τῷ ἐξικνουμένῳ μέχρι τοῦ ἔτους 1343 οὐδεμία μαρτυρία ὑπάρχει περὶ Σάσωνος. Ἄλλως δὲ τὰ περὶ τῆς νησιδος ταύτης θέλομεν πραγματοθεῖν προσεχῶς ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνημῶνι ἐν ἰδίᾳ μονογραφίᾳ.

Ἡ συναγωγή τοῦ ὕλικου περὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἀλβανίας ἔγεινεν ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν μετὰ πολλῆς εὐσυνειδησίας, εἶνε δὲ ἀξιοὶ πολλῶν ἐγκωμίων διὰ τοὺς μόχθους, εἰς οὓς ὑπεδλήθησαν, ἀγωνισθέντες νὰ διαφωτίσωσι διὰ τῆς συναγωγῆς πάσης ἱστορικῆς μαρτυρίας τὴν ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χρόνοις κατάστασιν τῆς Ἀλβανίας. Ἦτο δὲ τὸ ἔργον τοσοῦτον δυσχερέστερον καθ' ὅσον πρόκειται μᾶλλον περὶ τῶν τυχῶν χώρας ὡς τὸ πλεῖστον ὑποκειμένης εἰς ξένας κυριαρχίας καὶ ἀλλοφύλους ἐπιδράσεις καὶ μέχρι τῶν μέσων τοῦλάχιστον τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, οὐ πρόκεινται ἡμῖν μέχρι τοῦδε τὰ μνημεῖα, μόλις που ἐμφανιούτης ἴδιον βίον, ἔτι στοιχειωδέστερον ἐκείνου ὃν παρουσιάζει σήμερον ἡ Ἀλβανία. Καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἐπιχώριοι φύλαρχοι, οἵτινες παρέχουσιν εἰς τὰς ἀλβανικὰς χώρας ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις καὶ μέχρι σήμερον προσωπικὴν μᾶλλον ἢ ἔθνικὴν σφραγίδα, μόλις που παρουσιάζονται περὶ τὰ τέλη τῆς μέχρι τοῦ 1343 περιόδου. Διὸ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι τὰ προκείμενα ἡμῖν ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ τόμῳ μνημείῳ πολὺ μᾶλλον εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἔννοιαν τῆς Ἀλβανίας ἀναφέρονται ἢ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ.

Περὶσυνελέχθησαν δ' αἱ μαρτυρίαι αὐταὶ καὶ τὰ μνημεῖα ἐκ Βυζαντινῶν καὶ Ἑσπερίων συγγραφέων καὶ ἐξ ἐγγράφων ἀποκειμένων μάλιστα ἐν τοῖς ἄρχείοις Βατικανοῦ, Νεαπόλεως, Βενετίας καὶ Ραούσης. Οἱ ἐν ἀρχῇ σ. XIII-XV πλούσιοι πίνακες τῶν βιβλίων καὶ τῶν περιοδικῶν, ἐξ ὧν ἠντλησαν τὴν ὕλην οἱ ἐκδόται, δεικνύουσι τὴν

στοργὴν καὶ τὴν ἐπιμέλειαν, μεθ' ἧς ἤψαντο τοῦ ἔργου, τὰ δὲ κεφάλαια τοῦ προλόγου De materia καὶ De edendi ratione μαρτυροῦσιν, ὅτι καὶ τὸ εὐρετικὸν μέρος καὶ ἡ κριτικὴ ἐπεξεργασία διεξήχθησαν κατὰ τοὺς αὐστηροὺς κανόνας τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης καὶ κριτικῆς. Ἐν τι μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι φαίνεται ἡμῖν ἀδικαιολόγητος ἢ παράθεσις τῶν χωρίων τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ἐν λατινικῇ μεταφράσει καὶ οὐχὶ ἐν τῇ πρωτοτύπῳ ἑλληνικῇ.

Μετὰ τάνωτέρω λεχθέντα θὰ ἦτο περιττὸν νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἀνυπομόνως προσδοκῶμεν τὴν συνέχισιν τοῦ ἐξαιρετοῦ ἔργου καὶ τὴν ταχεῖαν ἐκδοσιν τῶν ὑπολειπομένων τριῶν τόμων.

V. *Gardthausen* Griechische Paläographie. Erster Band. Das Buchwesen im Altertum und im byzantinischen Mittelalter. Mit 38 Figuren. Zweite Auflage. Leipzig. Verlag von Veit und Comp. 1911. Εἰς 8^{ον} σελ. XII, 243. Τιμᾶται μάρκων 8.

Ἐκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ ἐν ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τοῦ 1708, ὅτ' ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις ἡ Palaeographia Graeca τοῦ Montfaucon, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς ἑλληνικῆς παλαιογραφίας, μέχρι τοῦ 1879, ὅτ' ἐδημοσίευσεν ἐν Λειψίᾳ ὁ καθηγητὴς κ. Βίκτωρ Gardthausen τὴν πρώτην ἐκδοσιν τῆς Griechische Paläographie. Καὶ ὅμως αἱ ἐν τῇ παλαιογραφικῇ ἐπιστήμῃ γενόμεναι πρόοδοι κατὰ τὰς τρεῖς καὶ μόνους ἔτων δεκάδας τὰς παρελθούσας ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἐξαιρετοῦ ἐκείνου ἔργου τοῦ πληρώσαντος αἰσθητὴν ἀνάγκην, ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥστε λίαν ἀναγκαῖα ἀπέβη ἡ ἐπεξεργασία τῆς συγγραφῆς καὶ ἡ δημοσίευσις δευτέρας ἐκδόσεως. Ἀλλὰ τὸ ὕλικόν εἶχεν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐπὶ τοσοῦτον αὐξηθῆ, ὥστε ὅλον τὸ προκείμενον πρῶτον μέρος τῆς νέας ἐκδόσεως, συνισταμένης ἐκ σελίδων 343, ἀντιστοιχεῖ πρὸς μόνον τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς πρώτης ἐκδόσεως, συγκροτούμενον ἐκ μόνων σελίδων 95, ἧτοι εἶνε σχεδὸν τριπλάσιον ταύτης. Τοιαύτη μεγάλη διαφορὰ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ συγγραφή, καίπερ διατηροῦσα τὸν παλαιὸν τύπον καὶ τὰς ἀρχαίας διαιρέσεις, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἔργον ὅλως νέον. Κατ' ἀναλογίαν δὲ τοῦτο ἔμελλε νὰποτελεσθῇ ἐκ τριῶν ὄλων τόμων, ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐπεχειρῶντο καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βιβλίου καθ' ὅμοιον τρόπον. Διὸ κεφάλαιά τινα ἢ μέρη κεφαλαίων ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ παραλειφθῶσιν ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει, ἅτε ἤδη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως ἢ ὑπ' ἄλλων ἰδίᾳ ἐπεξεργασθέντα. Τοιαῦτα εἶνε τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν Ἑλλήνων βιβλιογράφων, ὑπερ ἀπετέλεσεν ἴδιον βιβλίον, τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Μαρίας Vogel καὶ τοῦ συγγραφέως ἐκδοθὲν καὶ ἐπιγρα-

φόρινον Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance, περί οὗ ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Γ' σ. 503 κ.έ., τὸ τμήμα περί τῶν καταλόγων ἑλληνικῶν κωδίκων, τυχόν ἰδίως ἐπεξεργασίας ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Sammlungen und Kataloge griechischer Handschriften, περί οὗ ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Α' σ. 105 κ.έ., καὶ τὸ τμήμα περί ἀναπαράστασης τῶν κωδίκων, ὅπερ διὰ μακρῶν ἐπραγματεύθη ὁ μακαρίτης Krumbacher ἐν τῷ βιβλίῳ Die Photographie im Dienste der Geisteswissenschaften. Καὶ ἐκρίθη μὲν ἐπιβαλλομένη πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ ὄγκου τῆς νέας ἐκδόσεως ἢ παράλειψις τῶν μερῶν τούτων, ἀλλ' ὁμολογητέον, ὅτι ἡ ἔλλειψις αὐτῶν θὰ εἴνε αἰσθητὴ, διότι ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης εἴνε τοσοῦτον ταχεῖα, ὅστε παρὰ τὰς γενομένας ἐν εἰδικαῖς βιβλιοκρισίαις καὶ διὰ μονογραφικῶν συμπληρώσεως τῶν βιβλίων ἐκείνων ὑπάρχει ἀκόμη πολλὴ σχετικῶς ὕλη. Ἄλλ' ἀνάγκη καὶ θεοπέποιθοντα. Ἰσχυροτάτη καὶ ἀναφισθήτης εἴνε ἡ δικαιολογία τοῦ συγγραφέως, καθ' ἣν «Ἐγχειρίδιον παλαιογραφίας, καὶ ἰδίως τῆς ἑλληνικῆς, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπερβῇ ὠρισμένην ἔκτασιν καὶ τιμὴν πωλήσεως». Οἱ δ' ἐπαίοντες ἄριστα γινώσκουσιν, ὅτι ἐν τισιν ἐπιστημονικαῖς κλάδοις τὸ γράφειν εἴνε εὐκολώτερον τοῦ ἐκδίδειν, ἐπειδὴ ἐκεῖνο μὲν ἐξαρτᾶται ἐκ μόνης τῆς παιδείας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀφοσιώσεως τοῦ συγγραφέως, τοῦτο δ' ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀναγνωστῶν καὶ τῆς προθυμίας τῶν ἐκδοτῶν.

Ὁ προκείμενος πρῶτος τόμος τῆς νέας ἐκδόσεως περιλαμβάνει τὴν εἰσαγωγὴν καὶ τὸ πρῶτον βιβλίον, ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς ἐνδιατρίβει εἰς τὰ περί τῶν διαφόρων γραφικῶν ὕλων (μέταλλα, πηλός, κηρός, φύλλα δένδρων, ξύλον, ἐλέφας, πάπυρος, περγαμηνὴ καὶ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ χάρτου), τὰ διάφορα σχήματα τοῦ βιβλίου (δέλτος, πυξίον, κηρώματα, κολλήματα=κύλινδροι παπύρου, εἰλητάρια, βιβλιόσχημοι κώδικες), τὰς ἐπιστολάς καὶ τὰς σφραγίδας, τὴν στάχωσιν, τὸ μέλαν καὶ τὸ ἐρυθρόν, τὸ χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν χρῶμα τῆς γραφῆς, τὰ κοσμήματα καὶ ἀρχικὰ γράμματα καὶ τὴν ζωγράφισιν τῶν κωδίκων. Ἐν τῷ πρῶτῳ βιβλίῳ τούτῳ, παραβαλλόμενον πρὸς τὰς ἀναλόγους σελίδας τῆς πρώτης ἐκδόσεως, δεικνύει οὐ μόνον τὴν πολυμάθειαν τοῦ περί τὴν παλαιογραφίαν εἰδικωτάτου συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀλματικὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ τὸν πλοῦτον τῆς νέας ὕλης. Ἰδιαίτατα δὲ τοῦτο παρατηρεῖται ἐν ταῖς προσθήκαις, ἃς ἐπήγεγκεν ἡ μελέτη τῶν παπύρων, ἐξιχθεῖσα ἕνεκα τοῦ πλῆθους τῶν εὐρημάτων τῶν τελευταίων χρόνων εἰς τοιαύτην πρόοδον,

ὅστε καὶ ἰδίως παλαιογραφία τῶν παπύρων ἐδημοσιεύθη, ἢ τοῦ Kenyon, καὶ εἰς ἰδίαν ἐπιστήμην ἀπεσχίσθη ἢ παπυρολογία.

Μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐφρόντισεν ὁ συγγραφεὺς νὰ παράσῃ ὅσον ἔνεστι πληρεστέραν τὴν βιβλιογραφίαν τῶν εἰς ἕκαστον τμήμα τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ἀναφερομένων δημοσιεύσεων. Πιούμενος δὲ λόγον περί τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας τοῦ Θόμψωνος, ἐπάγεται τὰ ἐξῆς «Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος, ὁ πολλῆς τιμῆς ἄξιος ἐκδότης τῶν ἀθωνικῶν καταλόγων, ὅστις ἐν τινι ὑπ' αὐτοῦ γραφομένῳ περιοδικῷ, τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι, καὶ ἐν ταῖς Μικταῖς σελίδαις ἐπραγματεύθη πολλὰ καὶ ποικίλα ζητήματα τῆς παλαιογραφίας, μετέφρασεν ἑλληνιστὶ ἀμφότερα τὰ μέρη τῆς συγγραφῆς ταύτης ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας (Ἐν Ἀθήναις. 1903). Εἴνε μετάφρασις περιλαμβάνουσα πολλὰς ἑκτεταμένας σημειώσεις, μαρτυρούσας πολυμάθειαν καὶ πρακτικὴν γνῶσιν τῶν χειρογράφων· διὰ τῶν προσθηκῶν τούτων τὸ ἔργον ἐπεξετάθη εἰς 500 σελίδας». Πολλαχοῦ δ' ἀπεδέχθη ὁ κ. Gardthausen τὰς ὑφ' ἡμῶν ἐκφρασεῖσας γνώμας, οἷον ἐν σ. 161 τὴν περί τῆς σημασίας τῆς λέξεως φύλακες (ἴδε Byzantinische Zeitschrift Τόμ. Γ', 1897, σ. 566 κ.έ.), τὴν περί τῆς ἐκ τοῦ νάρθηκος Ἰλιάδος (Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. Γ', σ. 257 κ.έ.) καὶ ἄλλας· Ἀντιρρήσεις δ' ἕμως φέρει εἰς τὴν γνώμην ἡμῶν, ὅτι ἐν τῇ στήλῃ τοῦ ὀρθογράφου Τιμοκράτους παριστάνεται βιβλιόσχημος κώδιξ (Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Γ', 1905, σ. 266 κ.έ.). Ὁ κ. Gardthausen φρονεῖ ἀπ' ἐναντίας, ὅτι τὸ παριστανόμενον εἴνε δίπτυχον. Ἄλλ' ἡμεῖς ἐμμένομεν διὰ τοὺς προεκτεθέντας λόγους εἰς τὴν προτέραν γνώμην, ἣν ἄλλως ἀπεδέξατο καὶ ὁ Jacobs (Zentralblatt für Bibliothekswesen Τόμ. ΚΓ', 1909, σ. 80).

Τῶν δ' ἀρετῶν, δι' ὧν ἡ νέα ἐκδοσις τῆς ἑλληνικῆς παλαιογραφίας τοῦ κ. Gardthausen, ἥς εὐχόμεθα τὴν ὅσον ἔνεστι ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν, ὑπερτερεῖ κατὰ πολὺ τὴν παλαιάν, εἴνε καὶ ἡ προσθήκη εἰκόνων, δι' ἧς πολλὰ διαφωτίζονται ἐμπράκτως, καθιστάνοντα περιττὴν τὴν μακρηγορίαν. Ἐῶν εἰκόνων τούτων αἱ πλεῖστα εἶχον ἤδη δημοσιευθῆ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῷ 1885 ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τοῦ Kulturhistorischer Bilderatlas τοῦ Θεοδώρου Schreiber. Χρήσιμος θὰ ἦτο ἡ προσθήκη τῆς εἰκόνης τοῦ ἀναγλύφου τοῦ ὀρθογράφου Τιμοκράτους, ἣν ἐκ τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Γ' Πίν. 4 παραλαβὼν ἀνεδημοσίευσεν καὶ ὁ Birt (Rheinisches Museum Τόμ. ΕΓ', 1911, σ. 150). Ὁ δ' ἐν σ. 220 Πίναξ ἀρχικῶν γραμμάτων, ὅτινα εἴνε

ταῦτα καὶ τὰ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, ἠδύναντο νὰ προστεθῶσι καὶ ἄλλα τινὰ τοῦτο μὲν ἐξ ἄλλων δημοσιεύσεων, τοῦτο δ' ἐκ τοῦ ἡμετέρου καταλόγου τῆς ἐν Ἄνδρῳ μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου (Ἐπετηρὶς τοῦ Παρνασσοῦ. Ἔτ. Γ', 1899, σ. 97 καὶ Πίν. Α').

Παρατηρήματα ἐπιχειροῦμεν πάνυ ὀλίγα νὰ παρατάξωμεν, καίτοι δὲν θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐνιαχοῦ συμπλήρωσις τῶν παραπομπῶν καὶ τῆς βιβλιογραφίας, ἥτις εἶνε ἰδιαζόντως πλουσία ἐν τῇ ἀναγραφῇ, τῶν παλαιογραφικῶν πινάκων τῶν δημοσιευθέντων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη (σ. 20 κ. ἐ.), ὅπου καὶ ἴδιον τμήμα προσετέθη, περιλαμβάνον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Ganze Handschriften* τὰς ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις πανομοιότυπους ἐκδόσεις ὁλοκλήρων κωδίκων, καὶ ἐν τῇ τῶν βιβλίων ἐν οἷς περιγραφαὶ ἢ ἐκθέσεις εἰκονογραφημένων χειρογράφων (σ. 230 κ. ἐ.). Θεωροῦμεν δὲ περιττὸν νὰ παρατηρήσωμεν πλείονα τοῦ δέοντος, διότι αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ προλόγῳ ὁμολογεῖ, ὅτι δὲν ἀξιοῖ, ὅτι τὰ πάντα εἶνε καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ἐκδόσει πλήρη καὶ τέλεια. Διὸ περιοριζόμεθα εἰς ἐλάχιστά τινα. Οὕτω δὴ ἐν σ. 214 λέγεται· Ὁ Λάμπρος ποιεῖται μνείαν Ψαλτήριου τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Αἰγίου, γεγραμμένου ἐπὶ ἐγχρώμου ἐδάφους καθ' ὅλου δι' ἀργυρᾶς γραφῆς». Ἀλλὰ ταῦτα δὲν εἶνε τελείως ἀκριβῆ. Ὁ μὲν περὶ οὗ ὁ λόγος κωδὶξ δὲν ἀπόκειται ἐν Αἰγίῳ, ἀλλ' ἐν τῇ περὶ τὸ Αἶγιον μονῇ τῶν Ἱαξιαρχῶν ἄλλως δ' ἀντὶ τῆς βραχείας μνείας ἐν σημειώματι τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως τῆς Παλαιογραφίας Θόμψωνος σ. 10 (γράφει 100), ὅπου παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς ἦτο προτιμότερον νὰ μνημονευσθῇ ἢ ἡμετέρα μονογραφία ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Β' σ. 352 κ. ἐ., ὅπου ἀκριδέστερον ὀρίζομεν τὸν κώδικα ὡς περιέχοντα τὰς τρεῖς λειτουργίας καὶ οὐχὶ ὡς Ψαλτήριον. Ἡ ἐν σ. 217 σημ. 1 παραπομπὴ εἰς Montfaucon Pal. gr. ὅ εἶνε λελανθασμένη. Ἐὰ δ' ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι λεγόμενα «Ἐν αὐτῇ τῇ διακοσμῇ οὐδέποτε εὔρον ἐν χειρογράφοις τὸ ὄνομα τοῦ ἐκτελέσαντος αὐτὴν καλλιτέχνου» δὲν εἶνε τελείως ἀκριβῆ. Ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ περιωνύμου Μηνολογίου τοῦ Βατικανοῦ τοῦ γραφέντος χάριν Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἐν ᾧ ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα ὀκτὼ τῶν κοσμησάντων αὐτὸ ζωγράφων. Ἴδε Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Ε' σ. 271 κ. ἐ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

— Ἰπὸ τοῦ πρώην πρυτάνεως καὶ γενικοῦ γραμματέως τοῦ ἐν Ἀθήναις Διανοῦς συνεδρίου τῶν Ἀνατολιστῶν Σπουρ. Π. Αάμπρου συνταχθέντες καὶ ἐκτυπωθέντες ἐξεδόθησαν δύο τόμοι, ὧν ὁ μὲν εἰς, ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ γεγραμμένος, ἐπιγράφεται «Τὰ κατὰ τὴν ἐβδομηκοστὴν πέμπτην ἀμφιετηρίδα τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου—La célébration du soixante-quinzième anniversaire de la fondation de l'Université nationale de Grèce 1837-1912», ὁ δ' ἕτερος γαλλιστὶ συντεταγμένος φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Actes du Congrès international des Orientalistes. Session d'Athènes. 1912». Ὁ αὐτὸς δ' ἐπεμελήθη καὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς συλλογῆς πραγματειῶν σταλεισῶν ὑπὸ ξένων καθηγητῶν καὶ ἄλλων λογίων πρὸς τιμὴν τοῦ ἐορτάζοντος Πανεπιστημίου. Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐπιγράφεται «Ἐνία. Hommage international à l'Université Nationale de Grèce à l'occasion du soixante-quinzième anniversaire de sa fondation (1837-1912).

— Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀντιπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως κ. Ἰρακτιδᾶν ὑπέβαλεν εἰς τὸ Ἰπουργεῖον τῆς παιδείας ἐκθεσιν περὶ τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀμφιπόλεως, συνταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Οἰκονόμου, ἀπεσπασμένου εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν Θεσσαλονίκης.

Ὁ κ. Οἰκονόμου ἀναφέρει, ὅτι «μεταβάς κατ' ἐντολὴν τοῦ κ. Ἰρακτιδᾶν εἰς Γενίκιον Ἀμφιπόλιν πρὸς ἐξέτασιν καὶ περισυλλογὴν τῶν ἐκεῖ ἀρχαιοτήτων καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ παρεκολουθήσαντος αὐτὸν ἀρχιτέκτονος κ. Α. Ὀρλάνδου, ἀντέγραψε πάσας ὅσας ἠδυνήθη νάνεῦρη εἴτε ἐν τῷ νεωτέρῳ χωρίῳ Γενίκιον εἴτε ἐν τῷ χωρίῳ τῆς 20' λεπτά ἀπεχούσης Ἀμφιπόλεως ἐπιγεγραμμένας πλάκας, λαθῶν καὶ τὰ ἀναγκαῖα ἐπιγραφικὰ ἔκτυπα, ἐν ὅλῳ 16, ἀντέγραψε δὲ ὡσαύτως δύο ἠχοδομημένα ἀνάγλυφα, τὸ μὲν ἐν ἀκέραιον, τὸ δ' ἄλλο κολοδόν».

Ὁ κ. Οἰκονόμου περαιτέρω σημειοῖ, ὅτι συνεκόμισεν ὅσα ἔκ τε τοῦ χωρίου καὶ τοῦ ἀρχαίου τόπου ἦτο δυνατόν νὰ ποτεῖλαι καὶ μετακομίσει, διὰ τῶν μέσων τὰ ἑποικὰ διέθετεν, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου, καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν ἱερέα αὐτοῦ Ἐδθύμιον Παπαθεμελῆν.

Ἐξητάσθη ὡσαύτως τὸ νεωστὶ ὑπὸ τοῦ λόχου τοῦ μηχανικοῦ κατὰ τὴν κατασκευὴν γεφύρας τοῦ Στριμόνος ἀνακαλυφθέν τετραγωνικὸν βᾶθρον καὶ ἐσχεδιάσθη ὑπὸ τοῦ κ. Ὀρλάνδου. Τὶ ἐδάσταξε τὸ βᾶθρον τοῦτο, ὅπερ συνεδέθη ὑπὸ τινων πρὸς τὸ μνημεῖον τοῦ Βρασίδα, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ, διότι δὲν σώζεται ἡ πλίνθος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἀποκλείεται πᾶσα σκέψις περὶ τοῦ Βρασίδα, διότι κατὰ τὴν ἀρχαίαν μαρτυρίαν ὁ στρατηγὸς οὗτος ἐτάφη τῷ 482 π. Χ. ἐν τῇ πόλει πρὸ τῆς νῦν ἀγορᾶς, ἐνῶ τὸ εἰρημένον λίθινον βᾶθρον εὑρέθη παρὰ τὸ Τζάγεζι, ἰκανὸν ἀπέχον τῆς Ἀμφιπόλεως. Πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτῇ ἢ τέχνῃ τοῦ μνημείου τάσσει αὐτὸ εἰς τοὺς ὑστέρους χρόνους. Ὅταν ἐπιστῇ ὁ καιρὸς ἀνασκαφῶν ἐν τῇ καλῇ εὐρήματα ὑπισχνουμένη Ἀμφιπόλει, θὰ διαφωτισθῇ καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο διὰ τινος μικρᾶς ἐρεῦνης.

— Ἐκ τῆς «Ἡμερησίας τοῦ Βερολίνου» ἀρυόμεθα τὴν ἐξῆς ἀνταπόκρισιν ἐκ Θεσσαλονίκης·

«Τώρα, ὅποτε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπολαμβάνει τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, παρουσιάζεται εὐρύτατον στάδιον ἐνεργείας διὰ τοὺς ἀρχαιολόγους, τοὺς τεχνοκρίτας καὶ ιστοριοδίφας. Τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ὧν βρίθκει ἡ πόλις, προσφέρουσι πλουσίαν ὕλην πρὸς σύγκρισιν καὶ ἐπισυνδέσιν τῶν διαφόρων ἐποχῶν, εἰς ἃς συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη. Ἀτυχῶς οἱ Τούρκοι παρέσχον καὶ ἐδῶ δείγματα τῆς τελείας ἀδιαφορίας τῶν καὶ ἀναληθείας διὰ τὰ ἱστορικά ἔργα. Πολλὰ μνημεῖα καὶ κτίρια κατηδαφίσθησαν εἴτε διὰ τὰ ἐκφυγεῖν αἱ ὁδοὶ, εἴτε διὰ τὰ πωληθῆναι τὸ ἀρχαιολογικὸν ὑλικὸν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Λίαν ἐνδιαφέροντα ἔργα τέχνης κατεστράφησαν, ἀλλ' ὅπωςδήποτε εἶνε ἀναμφίβολον, ὅτι ὑπὸ τὰς οἰκίας, τὰ ὑπόγεια καὶ τὰς κατακόμβας κρύπτονται πολλὰ κειμήλια παρελθόντων χρόνων.

«Μέχρι τοῦδε ἔχουσι σταλῆ πολλὰ ἔργα ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Τῷ 1864 ἡ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος τοῦ Γ' διοργανωθείσα ἀποστολὴ Μίλλερ παρέλαβε τὰ ὠραία ῥωμαϊκὰ ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα οἱ Ἰσραηλίται ὀνομάζουσι «las incantadas» (μαγευμένα), καὶ τὰ ἀπέστειλεν εἰς Παρισίους, ἐνθ' αὐτῶν εὐρίσκονται σήμερον εἰς τὸ Λούβρον. Τῷ 1876 κατηδαφίσθη ἡ Πύλη τοῦ Ἀξιού, τὰ δὲ τσιμάκια τῆς οἰκοδομῆς ἐχρησιμοποίηθησαν διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς προκυμαίας Θεσσαλονίκης! Τῷ 1911 ἦλθεν ἡ σειρὰ τῆς Νέας Πύλης ἢ Γενῆ Κακοῦ, παρὰ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἐπιγραφὴν τῆς, ἣτις ἐνεθύμιζε τὴν ἀλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

«Πρὸς ἐξεύρεσιν λίθων διὰ τὴν κατασκευὴν παραπηγμάτων χάριν τῶν Μωαμεθανῶν μεταναστῶν, τοὺς ὁποίους εἴλκυσε μὲ ψευδεῖς ὑποσχέσεις ἢ τουρκικὴ διοίκησις, κατερρίφθησαν σημαντικὰ μέρη τῶν ἀρχαίων τειχῶν τῆς πόλεως. Ἐν τέλει οἱ Τούρκοι κατηδάφισαν τὸ εὐρύτατον τείχος, ὅπερ περιέβαλλεν ἄλλοτε τὸν ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἀνεγερθέντα «Λευκὸν Πύργον».

«Ἐκ τῶν βυζαντιακῶν νῶν τῶν ἐνταῦθα εὐρισκομένων ἔχουσι ἰδιαιτέραν σημασίαν οἱ ἐξῆς· Ὁ τῆς Ἀγίας Σοφίας, τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων καὶ τῆς Παναγίας Παρθένου. Ἐπίσης οἱ νῶοι τοῦ Ἀγίου Ἡλίου, τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος, τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης καὶ τοῦ Ἀγίου Ἀρχαγγέλου. Ἐν τῷ νῶῳ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων ἀπεξέστη ἐσχάτως τὸ κονίαμα τῶν τοίχων, οὕτω δ' ἐφάνησαν αἱ ἀρχαῖαι βυζαντιακὰ καὶ τοιχογραφία ὡς καὶ ψηφιδωτά.

«Ἡ ἐν ἔτει 1908 συγκροτηθεῖσα ἐπιτροπὴ μεταρρυθμίσεων εἶχεν ἀνυγράψει ἐν τῇ προϋπολογισμῷ διὰ τὴν Μακεδονίαν διάφορα ποσὰ πρὸς διατήρησιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν εἰς τζαμιά μεταβληθέντων βυζαντιακῶν νῶων, ἐγένετο δὲ πράγματι ποιά τις ἐργασία. Ἐπὶ παραδείγματι ἐπεσκευάσθη μετὰ δεξιότητος ἢ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας διεπράχθησαν ἀσυγχώρητα λάθη. Ἡ Πύλη τῆς Ἄννης Παλαιολογίνης κατηδαφίσθη τῷ 1912 ὑπὸ τῆς τουρκικῆς δημοτικῆς ἀρχῆς μέχρι θεμελίων·

«Ἐὰν ἐν γένει λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὸ πλῆθος τῶν μερῶν, εἰς τὰ ὁποῖα εἶνε ἀναγκαῖαι αἱ ἀνασκευαί, ὡς λόγου χάριν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, εἰς τὴν περιφέρειαν Αἰκατερίνης, ἐν τῇ Χαλκιδικῇ καὶ εἰς τὰ περὶχωρα Θεσσαλονίκης, ἐπ' ἴσης δ' εἰς τὰς ἀρχαίας Θέρμας, ἐν Βερροίᾳ, ἐν Βοδενοῖς, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πρωτεύουσῃ τῆς Μακεδονίας Ἐδέσση καὶ ἀλλαχοῦ, τότε θὰ σχηματίσῃ ἰδέαν περὶ τῆς ἐργασίας, ἢ ὑποῖα ἀναμένει τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ ιστοριοδίφας».

— Ἐν Ἐλασσόνι εὐρέθη μαρμαρίνη κεφαλὴ, περὶ ἧς ἔσφορος ἀρχαιοτήτων κ. Ἀπ. Ἀρβανιτόπουλλος ἀνέφερε τὰ ἐξῆς·

«Ὁ διερμηνεὺς τοῦ ἐνταῦθα εἰρηνοδικείου κ. Ζαυγλάρης μοι παρέδωκε μαρμαρίνην κεφαλὴν ὑπερτέραν κατὰ τι τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, ἣν λέγει ὅτι εὔρε προῦτον παρὰ τινι κτίστῃ ἐν Τσαριτσαίνῃ· πιθανῶς προέρχεται ἐκ Δομενίκου. Διετηρήθησαν τὰ ἄνω μέχρι τοῦ στόματος, καὶ παρ' ἄλλην τὴν φθορὰν διακρίνεται ὅτι εἶνε λαμπρᾶς τέχνης καὶ καλῶν χρόνων, προσομοιάζουσα τῇ Ἐριμῇ τοῦ Πραξιτέλους τῇ ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ δὲ μάρμαρον φαίνεται ὅν πάριον καὶ ἡ παράστασις τοῦ ἰδίου θεοῦ. Δυστυχῶς ἡ μεγάλη ἀποτριβὴ δὲν ἐπιτρέπει ἐξαγωγήν ἀσφαλέςτων κρίσεων. Ἡ φυσιογνωμία διακρίνεται εὐγενῆς καὶ ῥεμβώδης, ἡ δὲ τέχνη ἀρίστη. Ἔργον τῶν μέσων τῆς Α' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Κατετέθη ἐν τῇ συλλογῇ Ἐλασσόνος ὑπ' ἀρ. 101».

— Ὁ ἐπιμελητὴς τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Εὐαγγελίδης δι' ἐκθέσεως του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς παιδείας ἐκ Πρεβέζης ἀναφέρει, ὅτι περὶ τὰς τέσσαρας ὥρας βορείως τῆς Πρεβέζης μεταξὺ τῆς κώμης Καμκρίνης καὶ τῆς μονῆς Ζαλόγγου κείνται τὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια πόλεως, ἣτις ἐκ τῶν εὐρεθέντων νομισμάτων φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ ἀρχαία Κασώπη. Ἐπὶ ἀνωμάλου ὄροπέδιου ἐκτισμένη περιβάλλεται ὑπὸ τειχοῦς ὠραίου πολυγωνικοῦ ῥυθμοῦ, οὗτινος κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν σώζεται πύλη θολωτὴ βλέπουσα πρὸς βορρᾶν. Καθ' ἅπασαν τὴν ἐκτασιν βλέπει τις λείψανα οἰκημάτων, ἀναλημμάτων καὶ δημοσίων κτιρίων ἐγκατεσπαρμένα ἀνά τὸ πετρώδες ἔδαφος. Σημειωτέος θολωτὸς τάφος μεγαλοπρεπῆς ὑπόγειος, διὰ λαξευτῶν λίθων ἐκτισμένος μετὰ εἰσόδου ὡσαύτως θολωτῆς καὶ ἔχων ἅπασαν τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν ἐπικεχρισμένην σκληρῷ κονιάματι καὶ εἰς πλάκας διηρημένην κατ' ἀπομίμησιν πλακωτῆς ἐπενδύσεως.

«Κατὰ τὸ ΒΔ ἄκρον τῆς πόλεως εἰδικρίτον εἰσέτι εἶνε τὸ μέγα θέατρον ἐκ λίθων κατεσκευασμένον, οὗτινος τὰ νότια ἐδῶλια εἶνε ἐσκαμμένα ἐν τῷ βράχῳ. Ἐπὶ βουνοῦ ὑπερκειμένου τῆς πόλεως φαίνονται λείψανα ἄλλου πολυγωνικοῦ τειχοῦς.

«Πρὸ τῆς μνημονευθείσης μονῆς τοῦ Ζαλόγγου διακινῶσκει τις ἀμυδρὸν τὸ διάγραμμα νῶο, οὗτινος οὐδὲν ἕτερον σώζεται. Ἐν γένει αἰσθητὴ εἶνε ἡ ἔλλειψις γλυπτοῦ τινος ἢ ἀρχιτεκτονικοῦ θραύσματος καθ' ἅπασαν τὴν πόλιν, καὶ μόνον τὰ στόμια τῶν ἐπὶ τῶν βράχων λαξευμένων τάφων χλίνουσι ἐτι ἐνιαχοῦ καὶ ἰδίᾳ νοτίως τῆς πόλεως.

«Ἐν τῇ κώμῃ Καμκρίνη εὐρέθησαν τρεῖς ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ τοῦ τρίτου πρὸς τὸν δεῦτερον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ, αἵτινες μετεφέρθησαν εἰς τὸ ἐκεῖ δημοτικὸν σχολεῖον. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς μονῆς εὐρέθη ὁμοίᾳ ἐν τῷ ἱερῷ βήματι ἐντεταχισμένη (Ἀνίκαιος κτλ.). Ἄπασα εἶνε ἐπὶ ἐγχωρίου λίθου, κεχαραγμένα ἐντὸς γραμμῶν, καὶ κοσμοῦνται ὑπὸ σειρῶν γεγλυμμένων φύλλων θρυός ἢ ἐλαίας.

«Εἰς τὴν κώμην, ἣτις σήμερον Πολυρόφορος (;) λέγεται, σώζονται ἐρείπια ὡσαύτως πολυγωνικοῦ τειχοῦς καὶ σεσυλημένοι τάφοι, ἴσως τοῦ ἀρχαίου Ὀρωποῦ, παρὰ δὲ τὸν ποταμὸν Λούβρον ἐν τῇ ἀποθήκῃ τοῦ μεγαλοκτηματίου Χουσεῖν πασσαῦ εὐρέθη ἐνεπιγραφὸν βῆθρον ἐγχωρίου λίθου προερχόμενον ἐκ Νικοπόλεως».

— Ὁ ἐν Καρκύρᾳ ἐποπτεύων τὰς ἐναργουμένους ἐκεῖ ἀνασκαφὰς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ῥωμαῖος δι' ἐκθέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς παιδείας ἐκθέτει, ὅτι ἡ ἀποκαλύψις τῶν θεμελίων τοῦ ἀνασκαπτομένου νῶο προήχθη μεγάλως κατὰ τὸ διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα, ἦδη δ' ἔχομεν τὴν βορειοανατολικὴν

γωνίαν τοῦ ναοῦ διαγραφομένην διὰ τῶν ἑκατὰ χώραν θεμελίων λίθων. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ 1911 ὑπάρχει καὶ ἡ νοτιοδυτικὴ γωνία, αἱ διαστάσεις τοῦ ναοῦ ὑπολογίζονται 23X50 μέτρων. Εἶνε βέβαιον, γράφει ὁ κ. Ῥωμαῖος, ὅτι καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ ἢ ἀναπράστασις τοῦ οἰκοδομήματος εὐκολύνεται μεγάλως. Εἶνε δὲ ἀξιοσημείωτον τὸ γεγονός, ὅτι καὶ ὁ κ. Δαίρπελδ συνεπέρανε τὰς αὐτὰς διαστάσεις, ὑπολογίζων ἐκ τῆς θέσεως τῶν βορείων θεμελίων καὶ ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν χωμάτων.

Ἀκολούθως ὁ κ. Ῥωμαῖος ἐκθέτει, ὅτι ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας διεξήχθησαν ἀνασκαφαὶ ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Κεφαλιοῦ κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν πλευρὰν τῆς νήσου, μετὰ τὴν λήψιν τῆς ἀδείας παρὰ τοῦ Ἰπουργείου τῆς παιδείας.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ῥάχους, ἀποτόμως καταπεσούσης πρὸς τὴν νοτίως καιμένην θάλασσαν καὶ ἡρέμα προσκλινοῦσης πρὸς τὴν βορείαν, ἐθεβαιώθη ἡ ὑπαρξίς προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ ἐκτάσεως μήκους 150 μέτρων καὶ πλάτους 50 μέτρων.

Τὰ κυριώτερα εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν συνίστανται εἰς πλῆθος συντριμμάτων πηλίνων ἀγγείων. Ταῦτα εἶνε κατὰ μέγα μέρος μονόχρωμα ἄνευ οὐδεμιᾶς διακοσμῆσεως, ἀνήκουσι δὲ κατὰ πλειονότητα εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας γνωστὰς κατηγορίας τῆς Θεσσαλίας.

Δύο ἐκ τῶν συντριμμάτων τούτων εἶνε γραπτὰ μετὰ τριγωνικῆς σπειροειδοῦς γραμμῆς. Ἐπάρχουσιν ἐπ' ἰσῆς καὶ τινὰ μονόχρωμα, ἐρυθρὰ, λεῖα καὶ στιλπνὰ ὡς τὰ τῆς Τροίας καὶ τῆς Χαιρωνείας.

Ἐξ ὄλων τούτων ἐσημειώθη ἓν μετ' ἐγγαράκτων διακοσμητικῶν τριγώνων. Ἐκ νεωτέρων ἀγγείων ὑπάρχουσιν ὀλίγα μυκηναϊκὰ θραύσματα, ἐπίσης δὲ θέκx σφονδύλια κωνικά ἢ ἀμφικωνικά καθὼς καὶ τεμάχια σκαφοειδοῦς σκεύους. Ἐκ λιθίνων ὑπάρχουσιν ὀλίγα λεπίδες ἐκ πυρίτου, κυανοὶ μυλόλιθοι καὶ δύο σφαιρικοὶ τριπτήρες. Ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης καὶ τινὰ εὐτελεῖ τοιχάρια, ἀναρριχώμενα εἰς τὸ ἀνωφερὲς ἔδαφος.

—Καθ' ἃ ἀναφέρει εἰς τὸ Ἰπουργεῖον τῆς παιδείας ὁ γενικὸς διοικητὴς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου κ. Βοζίκης, ὑπεβλήθη αὐτῷ ἀναφορὰ τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Κυπαρίσσης, ἀπεσπασμένου εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, δι' ἧς οὗτος ἀνέφερεν, ὅτι ἓ ἐκ Καστροῦ τῆς Λήμνου κ. Ἰθυσσεύς Παντελίδης ἐδώρησεν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν τῆς Ἑλλάδος πᾶσαν τὴν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν.

Ὁ κ. Παντελίδης παρέδωκεν εἰς τὸν κ. Κυπαρίσσην ὀλίγα ἀρχαῖα χαλκᾶ νομίσματα, ἐπιφυλασσόμενος ἀργότερον νὰ παραδώσῃ ἄλλα σπανιώτερα ἐξ Αἰγύπτου χρυσᾶ, ἅτινα ἔχει ἐγκτάλειψαι ἐκεῖ ἀπὸ μακροῦ χρόνου.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ ἀποτελεῖται ἐκ πλείστων μικροτεχνημάτων τῆς ἀρχαιότητος, ἐκ πολυειδῶν ἀγγείων, εἰδωλίων, ἐπιγραφῶν, ἅτινα εἶνε προωρισμένα μεγάλην νὰ παράσχῃ συμβολὴν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν μελέτην τῶν πραγμάτων τῆς νήσου.

Ὁ ἴδιος ἐδωρήσατο ἄλλοτε εἰς τὸ Ἐθνικὸν ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν τὴν πολυθρόνητον ἐπιγραφὴν τῶν Καμινίων, μοναδικὴν εἰς τὸ εἶδος τῆς. Ὁ αὐτὸς δ' ὑπήρξεν ἰδρυτὴς καὶ τοῦ ἀπ' αὐτοῦ φερωνυμουμένου Παντελιδείου δραματικοῦ διαγωνισμοῦ.

Ὁ κ. Κυπαρίσσης ἐπρότεινε εἰς τὸν κ. Βοζίκην, ὅπως ἐκφράσῃ τὴν εὐαρέσκειαν αὐτοῦ εἰς τὸν δωρητὴν, τοῦτο δὲ καὶ ἐπραξεν ἀμέσως ὁ κ. Γενικὸς διοικητὴς τῶν νήσων, γνωρίσας τοῦτο εἰς τὸ Ἰπουργεῖον.

—Ὁ αὐτὸς ἔφορος ἀρχαιοτήτων κ. Κυπαρίσσης ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῶν ἐκθέσεών του τῶν ὑποβληθεισῶν εἰς τὸ Ἰπουργεῖον τῆς παιδείας διὰ τοῦ κ. Χ. Βοζίκης ἐπιλαμβάνεται λεπτομεροῦς μελέτης τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Μυτιλήνης, ὧν κατάλογον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὑπέβαλεν ἀπὸ πολλοῦ ὁ γυμνασιάρχης κ. Δαυίδ.

Ὁ κ. Κυπαρίσσης ἀναφέρει, ὅτι λεπτομερέστερον καὶ ἀκριβέστερον κατάλογον θὰ ὑποβῆ εὐθὺς ὡς θέλει συγκεντρώσει τὰ ἐκ μεγάλων ἀνεπιγράφων μαρμάρων ἀποτελούμενα ἀρχαῖα τῆς νήσου διὰ τὴν φύλαξιν δ' αὐτῶν μεριμνᾷ ἡ γενικὴ διοίκησις διὰ τῆς ἐξευρέσεως καταλλήλου οἰκήματος.

Τὸ πλείστον τῶν ἀρχαίων σύγκειται ἐξ ἐπιγραφῶν δημοσιευθεισῶν ἤδη ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου κ. Δαυίδ καὶ τοῦ πρώην γυμνασιάρχου κ. Π. Παπαγεωργίου ἄλλ' ἐκτὸς τούτων ἐλπίζει τὴν ἐξεύρεσιν καὶ ἄλλων εἰς ἰδιωτικὰ οἰκήματα, αἵτινες ἀνεκδοτοὶ οὕσι θέλουσι σπουδαίως συμβάλει εἰς τὴν ἐξακριβωσιν τῆς αἰολικῆς διαλέκτου.

Εἰς τὸ φρούριον ὑπάρχουσι πλείστου ἐντετειχισμένοι ἐπιγραφαὶ, ἐπ' ἰσῆς δὲ καὶ ἀνάγλυφα πολλὰ καὶ κορμοὶ ἀγαλμάτων καὶ σαρκοφάγοι.

Ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου παρατηρεῖται ἀξιόλογον ἄγαλμα Σατύρου κατακεκλιμένου καὶ στηριζομένου ἐπὶ ἀσκοῦ, ὃν περιβάλλει μετὰ στοργῆς διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, ἔργον κληρῆς τέχνης τῶν τελευταίων ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Προσοχῆς ἰδιαιτέρας ἀξίον εἶνε τὸ μεσαιωνικὸν φρούριον τῆς πόλεως, ἰδρυμένον ἐπὶ λόφου, ὅστις ἄλλοτε μετὰ μικρᾶς περιοχῆς ἀπετέλει νησιδᾶ, καὶ κατασκευασμένον κατὰ τὸ πλείστον ἐξ ὕλικου εἰλημμένου ἐξ ἀρχαίων μεγάλων οἰκοδομημάτων. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ φρουρίου διακρίνονται ἐντετειχισμένα ἀνάγλυφα, μετόπισι, τρίγλυφα, σπόνδυλοι κίονων, τμήματα ἐπιστηλίων, βυζαντινὰ συμπλέγματα μετ' ἀναγλύπτων κοσμημάτων καὶ δικεφάλων ἀετῶν μετὰ τῶν τεσσάρων ἢ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων καὶ Γατελούζων.

«Εἶνε τοιαύτη ἡ πλειθὺς τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἐντετειχισμένων ἀρχαίων ὀγκολίθων—ἐξακολουθεῖ ὁ κ. Κυπαρίσσης—καὶ τῶν ἐντὸς αὐτῶν κατακειμένων, ὥστε ἀσφαλῶς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἀνήκουσιν οὗτοι εἰς μέγα ἀρχαῖον ναὸν ἰδρυμένον ἐπὶ τοῦ λόφου. Εἰς τὴν γνώμην ταύτην κατέληξα, διότι μεταξὺ τῶν ἐντὸς τοῦ φρουρίου κατακειμένων ὀγκολίθων εὗρον καὶ μέγα λίθον τριγωνικόν, ἐν τῇ μέσῃ τοῦ ἑποίου ὑπάρχει ἐκτύπως ἀνάγλυφος παράστασις γυναικὸς μέχρι τῆς ὀσφύος. Ὁ λίθος οὗτος θὰ ἀπατέλει τὸ κέντρον τοῦ ἀετώματος τοῦ ναοῦ. Μελετῶν τις μετὰ προσοχῆς τὰ ἐν τῷ φρουρίῳ θὰ δυνηθῆ, νομίζω, νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ».

Ὁ κ. Κυπαρίσσης ἐν τέλει λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῶν ἐν Μυτιλήνῃ ἐγκατεσπαρμένων ἀρχαίων, ἀγεται εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι προσεχῶς ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη θέλει ἀρχίσει τὸ ἔργον αὐτῆς μετὰ πολλῶν ἐλπίδων εὐρέσεως ἀξιολόγων ἀρχαίων.

—Τὸ συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ συνεδρίαν ἀπεφάσισεν ὅπως ἐνεργήσῃ ἀνασκαφᾶς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Πέλλῃ, τῇ πατρίδι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Αἱ ἀνασκαφαὶ αὗται θέλουσιν ἐνεργηθῆ ὁλοκλήρως τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Οἰκονόμου.

Ἐπ' ἴσης ἀπεφασίσθη ἡ παραχώρησις σχετικῆς ἀδείας διὰ τὴν ἐνέργειαν ἀνακαφῶν ἐν Νικοπόλει τῆς Ἠπείρου, οὐ μακρὰν τῆς Πρεβέζης. Αἱ ἀνασκαφαὶ αὗται ἤρχισαν ἐνεργούμεναι ὑπὸ τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Α. Φιλαδελφῆως.

Ὁμοίως ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἔταιρεία ἀπεφάσισε τὴν ἐνέργειαν ἀνασκαφῶν ἐν Χίῳ.

— Ἠγγέλθη εἰς τὸ Ἰκουργεῖον τῆς παιδείας, ὅτι εἰς τὸ χωρίον Σπί, πλησίον τῆς Αἰκατερίνης, ἀνευρέθη μέγα μαρμαρίνον ἀγαλμα, ὅπερ, ἐν φυσικοῦ μεγέθους, παριστᾷ βροχιδέα ἢ πολεμιστήν. Τὸ ἀγαλμα τοῦτο εἶνε ἀρίστης τέχνης τῶν μακεδονικῶν χρόνων.

Ἐπ' ἴσης ἐν τῇ Πισρίᾳ, κειμένη ἐν τῇ ἐπὶ τουρκοκρατίας κατὰ Αἰκατερίνης, καὶ ἐντὸς σπηλαίου ἔχει ἀποκρῦψαι πρὸ τριετίας ἀρκετῆς ἀξίας ἀρχαιότητος ὁ ἀξιωματικὸς κ. Ἀνγκωναστόπουλος, πρὸς περὶ λαβὴν δὲ τούτων θέλει ἀποσταλῆ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.

— ἤρξαντο ἐργασίαι ἐν τῇ κατὰ τὸ Κορωπὶ ναφ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου πρὸς ἀνύψωσιν αὐτοῦ καὶ τροποποίησιν τῆς ἐσωτερικῆς διακοσμήσεως ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας κ. Εὐγενίου. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ναοῦ τούτου ἴδε τὴν μονογραφίαν τοῦ κ. Χαριλάου Γκιτάκου Χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες τῆς κωμοπόλεως Κορωπὶ. Ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἐν Ἀθήναις. 1909.

— Ἐν τῇ ἑβδομαδιαίᾳ ἐφημερίδι «Προόδῳ» τῆς Νάξου (Ἔτ. Δ' ἀριθ. 143 τῆς 18 Σεπτεμβρίου 1912) ἐδημοσιεύθη ἀνωνύμως ἀρθροῖδιον τοῦ καθηγητοῦ τοῦ ἐν Τριπόλει Γυμνασίου κ. Μιχαὴλ Κρίσπη ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Καταπολιανή». Ὁ συγγραφεὺς ἰσχυρίζεται, ὅτι τοῦτο τὸ ὄνομα ἔφερεν ἀρχῆθεν ἡ περιώνυμος μονὴ τῆς Πάρου, ὅλον ὄνομα φέρεται οὐ μόνον ἐν διαφόροις γραπτοῖς μνημείοις, ἐντύποις καὶ χειρογράφοις, ὡς καὶ ἐπὶ μαρμάρων ἢ σφραγιδῶν ἢ ἱερῶν σκευῶν, ἐν οἷς καὶ ἀργυροῦς δίσκος τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος μεσοῦντος, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῇ Γάλλῳ φυτολόγῳ Tournefort τῷ 1656. Πρώτην δὲ μνείαν τοῦ ὀνόματος Ἐκατομυλιανὴ εὕρισκει τῷ 1728 ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ τοῦ Μελετίου. Ὁμοίως δὲ Καταπολιανὴ εἶνε τὸ ἀρχικὸν ὄνομα τῶν ἐν Ἀμοργῷ, Ἀπειράνθῳ τῆς Νάξου καὶ Τήνῳ ναῶν, οἵτινες ἔπειτα μετωνομάσθησαν κατὰ μίμησιν τοῦ ἀρχαίοντος ὀνόματος Ἐκατομυλιανὴ τῆς ἐν Πάρῳ μονῆς. Καταπολιανὴ δὲ σημαίνει κατὰ τὸν συγγραφέα τὴν κειμένην εἰς τὰ Κ α τ ἄ π ο λ α, ἣτοι τὴν κάτω πόλιν.

— Ὁ ἐκ τῶν ἡμετέρων μαθητῶν καθηγητῆς τοῦ Πικκυπρίου κ. Στίλπων Κυριακίδης ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ β' ἀριθ. 15 φύλλῳ (24 Μαΐου 1913) τοῦ ἐν Λευκωσίᾳ ἐκδομένου δεκαπενθημέρου θρησκευτικοῦ περιοδικοῦ «Πίστις», οὐ συντάκτης καὶ διευθυντῆς εἶνε ὁ καθηγητῆς τῶν μαθηματικῶν κ. Ι. Παπαπορφυρίου, ἐκτενεστάτην περιγραφὴν τοῦ ὑπ' ἀρ. 13 κώδικος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, ἀτελῶς τέως περιγεγραμμένου ἐν τῇ Καταλόγῳ τῆς βιβλιοθήκης ταύτης ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Παρισσοῦ (Ἔτος Θ' σ. 98 κ.έ.). Ὁ κώδιξ ἦτο γεγραμμένος τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα καὶ περιέχει διαφόρους νηπτικὰς συγγραφὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς διηγήσεις. Ἀνῆκε δ' ἐν ἔτει ζ' νδ' (=1544) εἰς τὸν ἐπίσκοπον Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων Λουκᾶν, οὐ θανόντος ἔγεινε κτήμα «τῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἀνωτέρω κειμένης τοῦ Καρπενησοῦ».

— Ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Φάρῳ Ἀλεξανδρείας, Τόμ. ΙΑ' σ. 430-466, ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Γρηγόριος Παπαμιχαὴλ νεκρολογίαν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀθανάσιος Παπιδόπουλος—Κερκαμῆς», ἐκδοθεῖσαν καὶ ἐν χωριστῷ τεύχει ἐκ σελίδων 41. Ἐν

τῇ ἑξαιρέτῃ ταύτῃ πραγματεῖᾳ εὐγνώμονος μαθητοῦ τοῦ μεταστάντος πολυκλύστου λογιου γίνεται μὲν λόγος καθ' ὅλου περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἀλλ' ἰδίως ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὴν σύνταξιν καὶ ἐκδοσιν τοῦ Καταλόγου τῶν ἱεροσολυμιτικῶν χειρογράφων καὶ τὰ κατὰ τὰς ἐν Πετροπόλει ἐργασίας τοῦ Κεραμέως. Πλουσιώτατος δ' εἶνε ὁ ἐν τέλει κατάλογος τῶν συγγραφῶν καὶ μονογραφῶν αὐτοῦ.

— Ὁ ἐν Κεφαλληνίᾳ κ. Ἠλίας Α. Τσιτσέλης ἀναγγέλλει τὴν ἐκδοσιν τοῦ δευτέρου τόμου τῶν Κεφαλληνικῶν Συμμικτων, ὃν ὁ πρῶτος ἐξεδόθη τῷ 1904 (Ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Δ' σ. 125 κ. έ.). Ὁ τόμος οὗτος σύγκειται ἐξ ἑπτὰ μερῶν. Τούτων τὸ πρῶτον ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, ὃν τὸ μὲν πρῶτον θὰ περιλάβῃ «Ἱστορικὰς σημειώσεις περὶ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς Κεφαλληνίας, τῆς τε ὀρθοδόξου καὶ τῆς καθολικῆς», συνιστάμενον ἐξ εἰσαγωγῆς καὶ δεκαεπτὰ κεφαλαίων, τὸ δὲ δευτέρον θὰ πραγματευθῆται τὰς «Μονὰς τῆς νήσου ὀρθοδόξους τε καὶ καθολικὰς» ἐν τρισὶ κεφαλαίοις. Εἶνε δ' αἱ μοναὶ αὗται ἢ τοῦ Ἁγίου Γερασίμου Ὁμαλῶν, ἢ τῶν Σισίων, ἢ τῆς Μηλαπιδιᾶς, ἢ τοῦ Ἐσταυρωμένου, ἢ τῆς Πηγῆς, ἢ τῶν Ταξιάρχων, ἢ μονῆ Κηπουρίων, ἢ τοῦ Ταφιοῦ, ἢ τῶν Γεραίων, ἢ τῶν Βηρδιάνων, ἢ τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων, ἢ τῶν Λεπέδων, ἢ τῶν Θεμάτων, ἢ τῆς Γρούσπας, ἢ τῆς Ἄτρου, ἢ τῶν Ἁγίων Φανέντων, τὰ μονῆρια τῶν ἐπαρχικῶν Κραναιᾶς, Πάλης καὶ Σάμης καὶ αἱ καθολικαὶ μοναὶ S. Maria della Vittoria, Madonna di Trapano, S. Francesco (Castello), S. Nicolò dei Zoccolanti. Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς συγγραφῆς περιλαμβάνονται «Ποικίλαι περὶ Κεφαλληνίας ἱστορικαὶ καὶ χρονολογικαὶ σημειώσεις, γνῶμαι καὶ περικοπαὶ ἐξ ἐρασιματῶν, ἀνακοινώσεων καὶ ἰδίων ἐρευνῶν καταρτισθεῖσαι καὶ εἰς τοὺς μ. Χ. χρόνους ἀναφερόμεναι καὶ μέχρις ἡμῶν διήκουσαι». Τὸ τρίτον μέρος ἀποτελεῖ «Τὸ κτηματολόγιον τῆς ἐπισκοπῆς κατὰ τὸν γ' αἰῶνα», τὸ τέταρτον εἶνε πραγματεῖα «Περὶ πρωτοπαπάδων Ζακύνθου ὑπὸ Λεων. Ζώη», τὸ πέμπτον περιλαμβάνει «Χαραλάμπους ἱερομονάχου Λαγκουδῆ ἢ Φλωρίου χρονολογικὸν ἀπάνθισμα τῆς νήσου Κεφαλληνίας, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενον μετὰ σημειώσεων», τὸ ἕκτον «Σελίδας πολιτικῆς ἱστορίας τῆς νήσου ἀπὸ τοῦ 1850 μέχρι τοῦ 1912», περιέχον ἐν κεφαλαίοις δώδεκα ἀναγραφῆν τῶν κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους διαφόρων ξένων καὶ Ἑλλήνων ἀρχόντων τῆς νήσου, καὶ τέλος τὸ ἕβδομον «Προσθήκας καὶ διορθώσεις εἰς τὸν Α' Τόμον, Ἀπογραφὰς τῶν ἐτῶν 1683 καὶ 1776-1778, Στατιστικὰς διαφόρους καὶ ἑδρετήριον καθ' ὕλην καὶ ὀνόματα».

Καθ' ὅσον βλέπομεν ἐκ τῆς ἐκδοθείσης ἀνελυτικῆς ἀγγελίας τοῦ δευτέρου τούτου τόμου χειρόγραφα περιλαμβάνουσιν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναγραφειῶν κεφαλληνικῶν μονῶν μόναι ἢ τῶν Κηπουρίων, ἢ τῶν Λεπέδων, ἢ τῆς Ἄτρου καὶ ἢ τοῦ Ἁγίου Γερασίμου, ἢ τὸς κώδικας θὰ καταλέξῃ ὁ κ. Τσιτσέλης συμφώνως τῇ ἐρευνῇ τοῦ μακαρίτου Ἰω. Τσέση. Ἐδημοσιεύθη δ' αὕτη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Συζητήσεων τῆς 9 καὶ τῆς 10 Φεβρουαρίου 1895. Ἴδε καὶ *Sprng. P. Lambros* ἐν τῇ *Athenaen* τοῦ 1896 ἀρ. 3595 σ. 389.

— Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1912 ἀνεγράφη ἐν ἑλληνικαῖς ἐφημερίαις, ὅτι, ἐκκαθαρισμένης τῆς περιουσίας τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Γεωργίου Ζερβουδάκη, εὐρέθη καὶ χρυσόβουλλον Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. Πράγματι δὲ μετ' οὐ πολὺ οἱ σύνδικοι τῆς πτωχεύσεως ἀπετάθησαν εἰς τὸν ἐκδότην εοῦ Νέου Ἑλληνομνήμωνος, ἀγγέλλοντες τὰ κατὰ τὸ εὐρεθὲν χρυσόβουλλον καὶ ζητοῦντες τὴν περὶ τούτου γνῶμην αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐκ τῶν ζητηθειῶν καὶ ληφθειῶν πληροφοριῶν καταδειχθῆ,

ὅτι τὸ ἐρμύκιον ἦτο ἀπλῶς ἀντίτυπον τῆς λιθογραφίας τοῦ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῆς Βιέννης ἀποκειμένου καὶ ὑπὸ Tafel καὶ Thomas ἐκδομένου χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος ἐκαίνου, δι' οὗ παρείχε τῇ 1451 ἐμπορικῆς εὐκολίας εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ραούσης. Οὐχ ἦττον τὸ ἀντίτυπον τοῦτο, φιλοτίμως ἀγορασθὲν ὑπὸ φιλογενοῦς Ἑλλήνος τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐδωρήθη μετὰ τοῦ πλαισίου αὐτοῦ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἱστορικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἐταιρείαν.

Ὀλίγον δ' ἀργότερον, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους, ἐγνώσθη εἰς τὸν αὐτὸν ἐκδότην τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμωνος ἐξ Ἱεροσολύμων, ὅτι εἰς τὴν αὐτόθι πατριαρχικὴν βιβλιοθήκην προσηνήχθη πρὸς ἀγορὰν ἀντὶ ἀθροῦς τιμῆς ἄλλο χρυσοβούλλου τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ἀλλὰ μετὰ τὰς δοθείσας ὑπ' αὐτοῦ ἐδηγίας καταφάνη, ὅτι καὶ τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἀντίτυπον τῆς αὐτῆς λιθογραφίας καὶ ἡ βιβλιοθήκη ἐσίωθη ἀπὸ ματαίας δαπάνης.

— Ἀηξιάσης τῇ 30 Σεπτεμβρίου 1912 τῆς προθεσμίας πρὸς ὑποβολὴν ἔργων πραγματευομένων τὴν Ἱστορίαν τῆς Σπάρτης εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ κ. Ἀθανασίου Μάταλα προκηρυχθέντα διαγωνισμόν (Ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. 5' σ. 251 κ. ἐ.) οὐδὲν παρουσιάσθη ἔργον. Καθ' ἃ δὲ ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν ὁ ἀθλοθέτης, δὲν ἀπεφάσισε νὰ προκηρύξῃ νέον διαγωνισμόν, πολὺ δὲ πιθανῶς θάφησῃ τὸ ὑπ' αὐτοῦ πρὸ ἐτῶν κατατεθὲν ποσὸν ἐπτακισχιλίων δραχμῶν ἐν τῇ Ἑθνικῇ τραπέζῃ ἐπὶ δεκαετίαν ἐντόκως καὶ μὲ ἀνατοκισμόν, ὀρίζων διὰ διαθήκης, ὅπως «τὸ τότε σχηματισθὲν ποσὸν χρησιμεύσῃ πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ βραβευθησομένου συγγραμματος».

— Ἡ εἰσηγήσει τῆς ἐν Μονάχῃ Βασιλικῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν ὑπὸ τῆς Διεθοῦς ἐταιρείας τῶν ἀκαδημιῶν ἀποφασισθεῖσα ἐκδοσις τοῦ Συντάγματος τῶν ἑλληνικῶν ἐγγράφων τῶν μέσων καὶ τῶν νέων χρόνων (Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuere Zeit) προχωρεῖ ἰσημέραι παρασκευαζομένη. Συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς τελευταίας συνελεύσεως τῆς εἰρημένης Διεθοῦς ἐταιρείας, γενομένης ἐν Ῥώμῃ ἀπὸ 26 Ἀπριλίου μέχρι 2 Μαΐου 1910, τελοῦνται πρὸς τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Μονάχου αἱ ἀνάγκαιαι προεργασίαι, ὅπως γένη ἑναρξίς τοῦ ἔργου διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν αὐτοκρατορικῶν γραμμάτων. Καὶ δὴ κατεστρώθησαν ἤδη τρία εἰρητήρια, τὸ τῶν ἐκδοσάντων τὰ γράμματα αὐτοκρατόρων ὑπὸ τὸν τύπον χρονολογικοῦ καταλόγου ἀπάντων τῶν αὐτοκρατορικῶν γραμμάτων, τὸ τῶν ἀνδρῶν ἢ νομικῶν προσώπων, ὧν χάριν ἐξεδόθησαν τὰ γράμματα, καὶ τὸ τῶν σημερινῶν τόπων ἐν οἷς ἀπόκεινται τὰ εἰρημένα γράμματα. Πρὸς τούτοις συνετάχθησαν περιλήψεις (Regesten) τῶν αὐτοκρατορικῶν γραμμάτων συμφώνως πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς Διεθοῦς ἐταιρείας ἐγκριθέν διάγραμμα. Ὁμοίως ἤρξατο συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς αὐτῆς ἐταιρείας ἡ ἐξερεύνησις τῆς ἱστορίας τῆς παραδόσεως τῶν ἐν νομικοῖς χειρογράφοις περιλαμβανομένων αὐτοκρατορικῶν διατάξεων καὶ νεκρῶν τῶν μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Μία δὲ τῶν κυριωτάτων ἀσχολιῶν ὑπῆρξε παραλλήλως πρὸς τὰ εἰρημένα ἢ συναγωγὴ φωτογραφικοῦ ὕλικου, καὶ περισυναλέχθη πλῆθος τοιούτων φωτογραφιῶν, τοῦτο μὲν ἐκ Βενετίας καὶ Πάτμου δι' εἰδικῶν περιοδαιῶν τοῦ διδάκτορος κ. Παύλου Marc, συναδουμένου ὑπὸ τοῦ διδάκτορος κ. W. Hegstenberg, τοῦτο δ' ἐκ τοῦ Ἀθῶνος διὰ διαφόρων δωρεῶν καὶ κατὰ παραγγαλίαν εἰς τὸν ἐν Λειψία φωτογραφικὸν οἶκον Jantsch, ἐπιχειρήσαντα τῇ 1911 ἐπιστημονικὴν περιοδείαν εἰς τὸ Ἅγιον ὄρος.

Γέλος δὲ συναξήθη ἡ ἐκδοσις συλλογῆς ἀκριβῶν πανομοιοτύπων, καὶ ἡ εἰ-

καὶ ἐπιτροπεία παρεσκευάσεν ἤδη τὴν ἐκδοσὴν τεύχους ἐξ εἰκασί πινάκων, οὗ τὸ περιεχόμενον ἔμελλε νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἐν Πετροπόλει συνέλευσιν τῆς Διεθοῦς ἐταιρείας τῶν Ἀκαδημιῶν (28 Ἀπριλίου—4 Μαΐου 1913). Συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον τοῦτο οἱ εἰκοσι πίνakes τοῦ πρώτου τεύχους θὰ περιλάβωσιν αὐτοκρατορικὰ γράμματα ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου μέχρι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Τὸ πάντων ἀρχαιότατον θὰ εἴνε χρυσοβούλλου τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου τοῦ 1079, τὸ δὲ νεώτατον τοῦ Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου τοῦ 1447. Εἶνε δὲ εἰλημμένα τὰ ἐκδοθησόμενα πανομοιοτύπα ἐκ χρυσοβούλλων ἀποκειμένων ἐν Πάτρει, Ἀθῶνι, Βενετίᾳ καὶ Γενούῃ.

Μετὰ τῆς οἰκείας ἐκθέσεως τοῦ κ. Marc, ἐξ ἧς ἐσταχυολογήθησαν τὰνωτέρω, διενεμήθη καὶ δαίμα εἰς μέγα σχῆμα ἐνός τῶν πανομοιοτύπων, τοῦ τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου (1079), τοῦ ἀρχαιοτάτου πάντων ἐν τῇ δημοσιευθησομένῃ τεύχει, λίαν ἐπιτυχές, ἀληθῶς τηλαυγές πρόσωπον τῆς λαμπρᾶς ἐκδόσεως.

— Ὁ διευθυντὴς τοῦ μουσείου Ῥαβέννης κ. Ἰωσήφ Getola, γνωστός ἐκ τῶν μελετῶν αὐτοῦ περὶ τῆς βενετικῆς τέχνης ἐν Κρήτῃ (Ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Β' σ. 342 κ. ἐ.), διατρίψας τὸ παρελθόν θέρος ἐν Ῥόδῃ κατ' ἐντολήν τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως χάριν μελέτης τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων, ἐποίησατο τῇ 8 Φεβρουαρίου ἐ. ἔ. ἐν Φλωρεντίᾳ διάλεξιν περὶ τῶν πορισμάτων τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ. Ἐδημοσίευσεν δ' ἐπ' ἐσχάτων καὶ δύο πραγματείας, κεκοσμημένας ὑπὸ πολλῶν εἰκόνων, ὧν ἡ μὲν ἐπιγράφεται: *Le Tradizioni Italiane nei monumenti di Rodi* (ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει *Italia* τοῦ Ταυρίνου, Ἔτ. Β' ἀρ. 4 καὶ ἐν χωριστῷ τεύχει σ. 1-8), ἡ δ' ἑτέρα *I costumi muliebri nelle tredici Sporadi* (ἐν τῇ περιοδικῇ *Emporium*, Τόμ. ΔΖ', ἀρ. 219 τοῦ Μαρτίου 1913 σ. 204-212).

— Ἡ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου παρέτεινε τὴν προθεσμίαν πρὸς ὑποβολὴν ἔργων διὰ τὸν πρὸ ἔτους προκηρυχθέντα Ῥάλλειον διαγωνισμόν μέχρι τῆς 3 Ἀπριλίου 1914.

Ἡ αὐτὴ Σχολὴ ὥρισεν ὡς θέμα διὰ τὸν προκηρυχθέντα Ζ' Σγούτειον διαγωνισμόν τὴν «Ἐκλογὴν τῶν Ἰσαύρων» ἱστορικῶς καὶ δογματικῶς.

Οἱ διαγωνισθόμενοι, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ εἴνε καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, πρέπει νὰ ποστείλωσι τὰ χειρόγραφα τῶν μέχρι τῆς 31 Μαΐου 1915. Εἰς τὸν συγγραφέα τοῦ βραβευθησομένου ἔργου θάπονεμηθῇ ἑπαθλον διςχιλίων δραχμῶν.

Ἡ προθεσμία πρὸς συμμετοχὴν τοῦ πρὸ ἐνός ἔτους προκηρυχθέντος Σ' Σγούτειου διαγωνίσματος μὲ θέμα «Τὸ διαζύγιον κατὰ τὸ ἑλληνικὸν καὶ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον» λήγει τὴν 31 Μαΐου 1914.

— Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου προσκήρυξε διαγωνισμόν διὰ τὴν ἀπονομὴν τοῦ χιλιοδράχμου Ῥαλλείου βραβείου μεταξὺ τῶν ἀριστούχων τῆς αὐτῆς σχολῆς τῶν ὑποστάντων τὰς ἐπὶ διδακτορίᾳ ἢ ἐπὶ πτυχίᾳ ἐξετάσεις κατὰ τὰ πανεπιστημιακὰ ἔτη 1907-1908 μέχρι τοῦ 1912-1913 συμπεριλαμβανομένου. Τὸ βραβεῖον θάπονεμηθῇ εἰς ἐκείνον τῶν ὑποψηφίων, ὅστις ἤθελεν ὑποβάλλει τὴν καλλιτέραν ἐναίσιμον ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβήν.

ΒΙΒΛΙΑ ΣΤΑΛΕΝΤΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΟΝΟΣ

- Ἀρδεάδου Α.* Palmer Newbould, Ἀνατύπωσις ἀπὸ τὰ «Παναθήναια» 28 Φεβρουαρίου 1913.
- Andréadé Α.* Les idées financières de l'Abbé de Saint-Pierre. Extrait de la Revue de science et de Législation financières. N° 4, 1912.
- » Ali Pacha de Tébélin, économiste et financier. Extrait de la Revue des études grecques. Tom. XXV, Nov.—Dec. 1912.
- (Δὲ) Ἀμίτση Ἐδμόνδου Στρατιωτικὰ διηγήματα. Μετάφρασις Χ. Ἀννίου (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων). Ἐν Ἀθήναις.
- Aristophane* Les Cavaliers, Comédie. Traduction de *Alphonse Willems*, Bruxelles. Société anonyme M. Weissenbruch. 1912.
- Βέη Νίκου Α.* Zum Thema der Darstellung des zweiköpfigen Adlers bei den Byzantinern. Separatabd. aus Repertorium für Kunstwissenschaft B. XXXV.
- » Sur les tables généalogiques des despotes et dynastes médiévaux d'Épire et de Thessalie (Separatabd. aus Zeitschrift für osteuropäische Geschichte Bd. III. 1912 in Berlin).
- » Neue Version mittelgriechischer Vulgärtexte aus Handschriften der Meteorenklöster. Sonderabd. aus den Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprachen XV (1912). Westasiatische Studien.
- Βενεδέτη Α.* δὲ Ἐγκόλιον τῶν νέων. Μετάφρασις ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ. Μέρος Β'. (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων). Ἐν Ἀθήναις.
- Βοκοιπούλου Δ. Κ.* Ἡ ἐθνικὴ ἐλληνικὴ πολιτικὴ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερον (1453-1912). Ἐν Ἐρμουπόλει. Ἐκ τοῦ τυπολιθογραφείου Γ. Ρ. Πρίντζη. 1913.
- Γραισιάτου Γ. Κ.* Ὁ παρὰ Κικέρων ἀρχαιότερος λεκτικὸς χαρακτήρ. Ἐν Ἀθήναις. Τυπογραφίον Ἑστία. 1912.
- Cohn Willy* Die Basler Konzilsflotte des Jahres 1437. Separatabd. a. d. Basler Zeitschrift f. Geschichte und Altertumskunde Bd XII.
- Diehl Charles* Les Études d'histoire byzantine en 1901 (Extrait de la Revue de Synthèse historique T. III. Octobre 1901).
- Curtius L.* Studien zur Geschichte der altorientalischen Kunst. I. Gilgamisch und Heabani (Sitzungsb. der K. Bayer. Akademie der Wissenschaften. Philos.-philol. u. histor. Klasse 1912).
- Docèri M.* Zur Geschichte der bayerischen Schulpolitik im 19. Jahrhundert (Sitzungsb. der K. Bayer. Akademie der Wissenschaften. Philos.-philol. u. histor. Klasse Jahrg. 1912).
- Λυοβουνιώτου Κ. Ι.* Τὰ μυστήρια τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐξ ἀπόψεως δογματικῆς. Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Σ. Κ. Βλαστοῦ. 1913.
- » Ἰωάννου Κασσιανοῦ διαλέξεις Πατέρων, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενα: ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου. Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ἐκκλησι. Φάρου, Τόμ. ΙΑ'. 1913. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐκ τοῦ Πατριάρχ. τυπογραφείου. 1913.
- Giannelia Favlos* Griechen von heute (Separatabdr. aus N° 3 u. 4. der Monatsblätter des Wissenschaften-Klub in Wien vom 31 Jan. 1913).
- v. Heigel Karl Th.* Die Beteiligung des Hauses Zweibrücken am nord-amerikanischen Befreiungskrieg (Sitzungsberichte der K. Bayer. Akademie der Wissenschaften Philos.-philol. u. hist. Klasse 1912 6 Abhandl. München 1912).
- Heisenberg August* Ueber das Gedicht «Hellas» von Johannes Wülfer (Einzel-Abdruck aus den Blättern f. d. Gymnasial-Schulwesen hrsg. v. Bayer. Gymnasiallehrerverein 1912 Heft 5/6).
- » Der Philhellenismus einst und jetzt. München. C. A. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. 1913.
- Hill B. H.* The older Parthenon. Extract from the Journal of Archaeology Vol. XVI, 4.
- Hiller v. Gärtringen F.* Inscriptiones graecae (Sonderabd. aus der Klio B. XIII σ. 305-8).
- Horta y Pardo Const.* de La verdadera Cuna de Cristobal Colon. New York. Imprenta de John. B. Jonathan C°. 1912.
- Jorga N.* L'évêché de Haidu-deregh et les droits de l'Église roumaine unie de Hongrie. Nouveaux attentats du gouvernement hongrois contre la nationalité des Roumains. Bucarest. 1913 (Imprimerie Neamul Românesc).
- Kalitsunakis J. E.* Psicharis, Cassia et la pomme d'or. S.-A. aus dem Annuaire de l'École pratique des Hautes Études. 1910-11 Κρίσις ὑπὸ — (Berl. Philolog. Wochenschrift 17 Febr. 1912 σ. 212-3).
- Κεφαλαῖ Νεκταρίου* Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος, περὶ τῶν λόγων τῆς διακωλύσεως αὐτοῦ καὶ περὶ τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνατοῦ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν, τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς. Ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Πενταπόλεως — Τόμος Β'. Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τοῦ τυπογρ. Παρ. Λεώνη. 1912 σ. 264.
- Κοραῖ Ἀδαμαντίου* Ἰνῶμα (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων). Ἐν Ἀθήναις.
- Λιὼν Ἀντ.* Ρουβιὸ ἰ. Περὶ τῶν καταλανῶν φρουρῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Μετάφρασις Γ. Ν. Μαυράκη. Ἐν Ἀθήναις. Τυπογρ. Ἑστία. 1912.
- Λογοθέτου Κ. Ι.* Ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος ἐν σχέσει πρὸς τοὺς προδρόμους καὶ τὴν ἐπὶ τὰ μετέπειτα ἠθικὰ φιλοσοφήματα ἐπίδρασιν αὐτῆς. Πραγματεία βραβευθεῖσα ἐν τῷ Σουτσεῖφ φιλοσοφικῷ διαγωνισμῷ Ἐν Ἀθήναις. Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου. 1913 σ. 372.
- Milani L. A.* La fibula Corsini e il templum coeleste degli Etruschi. Roma. Tipografia della R. Accademia dei Lincei. 1912.

- Oberhammer Eugen* Türkische Seemacht einst und jetzt. Separatabdruck a. d. Neuen Freien Presse v. 29 Febr. 1912. Wien.
- Παπαμιχαήλ Γρηγ.* Μάξιμος ὁ Ἕλληγν ἐν Καίρῳ. Τύποις Κ. Εὔαγγελίδου.
- » Ἡ καθῆσις τῶν νεκρῶν. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου. 1912.
  - » Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς. Ἐκ τοῦ Ἐκκλησι. Φόρου. ΙΑ' σ. 430-466. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐκ τοῦ Πατριαρχ. Τυπογραφείου. 1913.
- Pappulias Dimitrios P.* Griechisches Recht und griechische Rechtsgeschichte. Vortrag gehalten im dem XVI Internationalen Orientalisten-Congress zu Athen. Athen. Buchdr. Hestia. 1912.
- Pernot Hubert* Leçon d'ouverture du cours de langue et littérature grecques modernes. Faite à la Faculté des Lettres de l'Université de Paris. Paris. Librairie H. Welter. 1913.
- Pöhlmann Robert* Isokrates und das Problem der Demokratie (Sitzungsberichte der K. Bayer. Akademie der Wissenschaften. Philos.-philol. u. histor. Klasse. Jahrg. 1913, 1 Abhandlung). München. 1913.
- R(iancour) M.* La Grèce aux portes de la paix. Imprimerie P. D. Sakelarios. Athènes. 1913.
- Russo D.* Din corespondența Doamnei Ana Racovița (1708-9). Extras din Convorbiri literare 45 (1911). Bucarest.
- » Elenizmul în România. Epoca bizantină și fanariotă. Bucaresti. Inst. de Arte Grafice «Carol Göll» S-ser 1. St. Rasidescu. 1912.
  - » Critica textelor și tehnica edițiilor. Extras din Buletinul Comisiei istorice à României 1 (1912). Bucaresti. 1912.
- Schrader Hans* Reinhard Kekule von Stradonitz. Sonderabdruck aus dem Biographischen Jahrbuch für Altertumskunde. 1913.
- Σωτηριάδου Γ.* Γένεσις καὶ πρόοδος τῆς ἰδέας τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Λόγος εἰςχωγικός εἰς τὸ μᾶθημα τῆς γενικῆς ἱστορίας. Ἀθήναι. Τυπογραφεῖον Ἑστία. 1913.
- Thumb A.* Pro Graecia (Sonderabdruck. Deutsche Rundschau hrsg. v. J. Rodenberg. 89 Jahrg. Juni 1913).
- Τυπάλδου Μπασιᾶ Α.* Τὸ ἑλληγνικόν τμήμα τῆς ἐν Ῥώμῃ διεθνοῦς ἐκθέσεως 1911. Ἐν Ἀθήναις. Τυπογραφικὰ καταστήματα Ταρουσοπούλου. 1913.
- Φιλαρέτου Γ. Ν.* Κατάληψις πολεμική κατὰ τοὺς νόμους τοῦ πολέμου. Διοικήσις, δικαιοσύνη, φορολογία ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ ἑλληγν. στρατοῦ καὶ στόλου καταληφθείσῃ Μακεδονίᾳ, Ἡπειρῷ καὶ ἐν ταῖς νήσοις τῷ 1912. Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Νομικῆς.
- » Θεατρακόπος αὐτοκράτωρ ἐν Κερκύρᾳ (Ὁ Νέρων ἐν Κασσιόπῃ τῷ 66 μ. Χ.). Ἱστορικόν σημεῖωμα. Ἐν Ἀθήναις. Τυπογραφικὰ καταστήματα Ταρουσοπούλου. 1912.